

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ГРАД КЛИС

У 1596 ГОДИНИ.

ПРИСТУПНА АКАДЕМИЧКА РАСПРАВА

ЈОВ. Н. ТОМИЋА

У БЕОГРАДУ

Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије

1908.

ЦЕНА 2 ДИНАРА

Томић, Ј. Н. 462/559

30.-

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ГРАД КЛИС

У 1596 ГОДИНИ.

ПРИСТУПНА АКАДЕМИЧКА РАСПРАВА

ЈОВ. Н. ТОМИЋА

У БЕОГРАДУ

Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије
1908.

Лу

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА.

(Увод у расправу приказану на годишњем свечаном скупу Академијину
22 фебруара 1907 године).

Господо академици,

Кад сам се пре шеснаест-седамнаест година јавио с првим огледима рада на проучавању тако мало познате прошлости нашега народа и у њима имао некаквог успеха, мном је владало осећање које се констатује код свакога писца, оно исто што сте га и ви, господо академици, имали после појаве првих ваших радова. Међутим, што сам више улазио у суштину ствари и у колико сам јаче сазнавао како је, и поред толиког рада дотадашњих вредних испитивача, урађено мало а остаје много, врло много — осетио сам како ни цео човеков век, ни највећи труд са најбољом личном опремом, нису довољни да остваре замисли младог доба; осетио сам како је за рад у замишљањом правцу потребно више времена и труда, и непрекидног рада и, што је најглавније, нових средстава, па да се постигне само делимичан успех; осетио сам како је потребно свега тога па да се упознају догађаји, да се сазнаду крупније личности, да се уоче сви фактори и погодбе под којима раде, да се нађу узрокне везе између поједињих чињеница, да се испитају тамне стране крупних питања, и

тек тада добије релативно тачна и јасна слика прошлости нашег народа.

Тада сам увидео како широки круг идеја младићског доба треба свести на знатно ужи терен, како треба имати обилатијих средстава и руководећи се истином, као најбитнијим елементом у сваком научном раду, радити не да се пружи савршен посао, после кога се нема шта више рећи, него да се олакша рад каснијим радницима, који ће га изводити под новољнијим погодбама, са још бољим средствима и на боље припремљеном терену него што га имају данашњи радници на проучавању прошлости нашег народа.

Са таквом тежњом радио сам на постављеном задатку колико сам могао и како сам умео, и мене је јако изненадила указана ми почаст од ваше стране пре четири године. Тада сте ме, господо академици, одликовали избором за дописног члана Српске Краљ. Академије. Морам признати да је таква ваша оцена мог дотадашњег рада била за ме пријатно изненађење, и то нарочито у оно доба. Ја му се нисам надао. Али у колико је оно било виша неочекивано, у толико је за ме било јачи подстицај да наставим свој рад на испитивању народне прошлости у започетом правцу, тражећи нових путова и служећи се новим изворима, не бих ли у ту тамну прошлост унео што више светlostи.

У колико ме је пак изненадило ваше прво одликовање, мени је у толико милије било што сте пратили и тај даљи мој рад и што сте ме, пратећи га, прошле године почаствовали још вишом почашћу. Ви сте ме тада изабрали и за правог члана Академијина, решили сте да ме и потпуно примите у своју одличну средину. За то ново одликовање,

за ту највишу почаст која се у нашој широј отаџбини може указати једном научном раднику, ја сам вам захвалан, и у толико више што је и ово, као и оно раније, потекло из ваше властите побуде.

Ну ćа одликовањем ви сте ми, господо академици, поставили и дужности. Некима од њих одговарао сам, а данас имам да испуним једну, свакако најтежу: да вам саопштим своју приступну академичку расправу, која ће вас уверити јесам ли и у колико испунио ваша очекивања, оличена у последњем одликовању. Према овој расправи, и после ранијих чојих радова, ви ћете се уверити има ли мени места у тако одличној средини, као што је ваша, а мени ће бити најпријатније, ако успем да вам задовољим очекивања.

За предмет овој приступној расправи узео сам догађај из оног периода прошлости нашег народа, којим сам се и досад највише бавио. Тада догађај није сасвим непознат. О њему има помена у многим делима, у којима је реч о рату Аустрије с Турском 1593—1606 године и о тадашњим односима Млетачке Републике на једној страни с Аустријом и на другој с Портом. Па има и засебних поглавља у већим радовима и читавих студија,¹⁾ који се њим подробније баве; и такав је један од мојих најранијих радова.²⁾ Али све досадашње познавање тог догађаја јесте непотпуно и многе стране у њему или су нетачне или сасвим непознате. Од аутентичних података, по којима се досад могло писати

¹⁾ На пр. у Павића ил. Пфауентала *Приноси повјести Пољца* (у „Glasniku zemaljskog музеја и Bosni i Herzegovini“ за год. 1903); Др. Луке Јелића *Ускоци и уроте о преотми Клиса за друге половине XVI вијека* (у „Glasniku Matice Dalmatinske“, год. 1904, св. III и IV).

²⁾ *Један лист из историје српског народа у Далмацији у 1596 години* („Дело“ за јули и звгуст 1894 и засебно) Београд, 1894. год.

о њему, било их је само неколико, што је, разуме се, недовољно да се добије тачна слика о догађају, о узроцима и последицама његовим, о побудама рада најглавнијих радника на њему и о јачини учешћа сваког од ових, о сукобу држава заинтересованих за то питање, и о приликама тог времена уопште, а поглавито на терену главнога догађаја. Међутим, да се о том догађају добије прави суд и да се догађај представи у истинитој светlosti, потребно је знати све наведено, а то се не постиже без нових података.

Да то постигнем, да догађај представим што потпуније, потражио сам нових извора, и после архивских истраживања о покушајима покрета српског и арбанашког народа крајем XVI и почетком XVII столећа,³⁾ при руци ми је толика количина нових података да се питање града Клиса у 1596 години може пратити од самог зачетка идеје о његову освајању од Турака па кроз све фазе до пропasti с покушајем у неколико изведеним, па чак и после тога. Нема сумње да би поред тих података добро дошли и други необјављени из Ватиканског и Напуљског Архива,⁴⁾ али се и на основу

³⁾ Г. Др. Алекса Ивић био је тако добар те ми је доцније користити се за ову расправу његовом грађом прибраном у Бечком Држ. Архиву, која ће бити штампана у Историјском Зборнику Срп. Краљ. Академије. Поред сваког од тих података, наведених у потама под линијом, обележено је да је из исписа г. Ивића, коме нека је хвала на толикој љубазности.

⁴⁾ Таква једна интересантна збирка нових података из Ватиканског Архива јесте Др. Карла Хорвата, поднесена Југословенској Академији знаности и уметности. По добијеном приватном обавештењу у њој има интересантних података о догађајима у Хрватској и Далмацији крајем XVI и почетком XVII столећа и имала се почети штампати крајем прошле или почетком ове године, што није учињено. Извесно је да ће тамо бити података и о питању којим се бави овај наш рад; ну кад се нисам могао ја користити њима, биће згода за онога који се накнадно буде бавио проучавањем овог интересантног периода.

ових као и оних раније познатих може упознati не само суштина догађаја, него и многе његове појединости, јачина рада сваког од учесника, мотиви њихови, узроци делимичног успеха и неуспеха у најодсуднијем тренутку, непосредне последице, као и оне касније, итд.

Зашто се пак мој избор за ову прилику задржао управо на том догађају, а не на којем другом питању од већ претресаних или никако недодирнутих, опет из тог периода и достојних да се разматрају у једној академичкој расправи, има разлога.

У оном дугом и безуспешном раду на извођењу многих планова о покрету хришћана на Балканском полуострву против Турака крајем XVI и почетком XVII столећа, о којима је, у вези с радом пећког патријарха Јована на том истом послу, било речи у једном од мојих ранијих радова,⁵⁾ догађај с Клисом у 1596 години, јесте само епизода. Али се тај догађај истиче изнад свих других тамо изложених. Он је међу њима најинтересантнији. Интересантан му је и план за извођење, и припреме за њу, и начин извођења, као и историја питања о освајању Клиса уопште. Исто тако интересантни су типови главни радници на том предузећу. Расположење пак с којим су ови приступили послу и с којим су водили упорну борбу, да једном освојен Клис одбране од Турака, једва да има равног примера у сличним подухватима. Даље, овај догађај интересантан је и по томе што се у њему, јасније него у којој било другој прилици из обележеног доба, види сукоб интереса и јавни као и потајни рад држава, које су од извођења поменутих планова

⁵⁾ Пећки патријарах Јован и покрет хришћана на Балканском полуострву 1592—1614. Историјска студија. Земун, 1903 год.

имале користи или штете. Том приликом потпуно се испољавају њихове посебне и једних другима противне тежње, за које, међутим, нису знали они што су се највише заложили за предузеће и сав терет примили на се, због чега је јасан узрок неуспеха како с планом о заузимању Клиса тако и с осталим покушајима покрета српског и арбанашког народа против Турака у то доба.

Сем тога у припремама за освајање Клиса, у многим борбама хришћанске посаде у њему с Турцима и у многим покушајима да му се помогне, има занимљивога и драматичнога. Свуда се види живост, предузимљивост, одлучност, пожртвовање, готовост на борбу и на најтежа предузећа. Подаци о догађају препуни су тога, и то су подаци који потичу од учесника и очевидаца или од таквих лица која су и о појединостима била најбоље обавештена. Насупрот пак томе заинтересовани, којима се предузеће није свиђало и који су у хришћанском успеху гледали опасност по своје интересе, стварали су сметње на сваком кораку; али у колико су ове биле веће, у толико је био већи напор првих да их савладају, те је због тога и борба била све жешћа.

Ето, тај догађај с таквим карактерним особинама претпоставио сам другима. Овај предмет претпоставио сам онима, где бих имао да пред вама вршим анализу факата и критику података, и да утврђујући једна обарам друга. Нисам хтео, дакле, да вам у овој прилици подносим рад, који би био само претходни део историјског рада него такав, где је тај претходни посао, иначе сувопаран и без занимљивости, извршен раније, још пре прибирању историјског градива и одређивању историјског ок-

вира расправи; таквом раду претпоставио сам овај, у коме ћу изложити догађај, који се толико истиче изнад осталих оног времена у сваком погледу.

Ну како је, зарад што јаснијег представљања догађаја с Клисом у 1596 години, потребно задржати се на многим појединостима и претходно изнети историју тог питања, јер му почетак није у поменутој години, то вам, господо академици, у овој седници, заузетој и другим предметима, не могу прочитати целу расправу. Да то учиним, потребно би било неколико пута више времена него што га имам на расположењу, стога ћу преко неких партија прећи не додирнувши их, из других изнећу само нека места и тек се на трећима задржати више, старајући се да вам ипак у некој целини представим слику догађаја, најглавније припреме, узроке и последице његове.

ГРАД КЛИС

У 1596 ГОДИНИ.

ДЕО ПРВИ

ПОКУШАЈИ ОСВАЈАЊА КЛИСА ПРЕ 1596 ГОДИНЕ.

ГЛАВА ПРВА

МЛЕТАЧКИ ПОКУШАЈИ ОСВАЈАЊА КЛИСА ЗА КИПАРСКОГ РАТА

Положај и значај града Клиса за Порту према млетачкој Далмацији. — Клис и Сењски Ускоци. — Први млетачки покушај заузимања Клиса 1572 год. — Други млетачки покушај из год. 1572.

Пре него су га заузели Турци у рату с ћесаревцима 1537 године, Клис је био на гласу као једна од најзначајнијих тачака за одбрану хришћанства од Турака, а после тога његов значај за Турке био је у нарочитом положају према суседној млетачкој покрајини Далмацији.

Кад су га Турци заузели, створили су га седиштем санџак-бега, заповедника на тој крајини, и једног одреда турских крајишника, мартолоса. И једно то, а друго због свог згодног положаја на средини међе према млетачкој Далмацији, због не-посредне близине млетачких градова у Приморју и што је по природи био утврђен тако да се могао заузети само дугом опсадом, Клис је био јако цењен у очима Турака. Али колико је Клис био понос Турака на тој крајини, у толико је Сењским Ускоцима било више жао што су га изгубили. Он је био њихово прво гнездо; бранећи њега од Турака

они су стекли највише славе; по њему су били највише познати и међу хришћанима. Отуда није чудо што су се готово за све време свог опстанка на Приморју трудили да га се некако докопају. Њих је Клис нарочито привлачио. За дugo времена најчешћи њихови излети били су у тај крај, нешто што им је био најбоље познат, а и зато што су, као посада у Клису, имали у том крају села, од којих су прибирали данак, па су то наставили радити и по повлачењу у Сењ, наравно не тражећи за то одobreња од правног господара тог краја.

Али у колико су Ускоци више жудели за Клисом, у толико је, услед стицаја прилика, било мање изгледа да ће им се икад остварити жеља. Тврди и готово неприступачни Клис могао је лако одолети сваком њихову нападу. Снага њихова, упоређена с јачином града и с многим тешкоћама на које би нашли док до њега дођу, није била довољна за такво предузеће, јер нити су имали могућности да га опседну нити су га могли некако друкчије заузети и сачувати. Зато кад су Ускоци у току много година једном дошли до уверења како им је у редовним приликама тешко остварити жељу и да за то треба нарочито повољних погодаба, оставили су се мисли о заузимању Клиса, као једног од својих најглавнијих задатака, па су се задовојили прибирањем поменутог данка и наношењем штете Турцима у оном крају. Али настули једно време, кад су се Млечићи латили да изведу ускочки план с Клисом.

То је било у доба Кипарскога Рата, вођеног између Млетачке Републике и хришћанског савеза с једне и Порте с друге стране. Тада је рат, у главном, вођен на Истоку, на Кипру и по млетач-

ким поседима на другим грчким острвима, али је борбе било и на другим додирним тачкама млечачких и турских покрајина, па и у Далмацији. Само је тога на овој страни било у много мањој мери. Али од самог почетка рата Клис је привлачио пажњу Млечића.

Ценећи значај Клиса главни провидур Јаков Фоскарини још од почетка рата бавио се мишљу како да га се докопа. Али да га силом заузме, није се могао надати. За такво предузеће он није имао потребних средстава на расположењу. Требало је, дакле, наћи други који начин, и то у првом реду добити га издајом кога из посаде. И после приличног труда нашао је неког Јована, старешину мартолоса у Клису, с којим је утврдио споразум да овај, кад на њу дође ред да чува стражу, извести Млечиће и преда им град, зашто би, као награду у случају успеха, добио добру своту новаца и млечачко поданство. А кад је то средио, Фоскарини заузет бригом на другој страни, повери извођење плана спљетском кнезу Хектору Трону, који продужи рад и за даље преговоре и одржавање веза с харамбашом Јованом наће једног поверљива човека, који својим честим доласцима у Спљет неће толико падати у очи Турцима.

И Троно је већ био приступио припремама, кад му извођење плана осујети одлазак Фоскаринов из Далмације за главног поморског капетана на Истоку. Јер харамбаша Јован не поуздавајући се довољно у Трона остави се даљег рада. Ну кад на место Фоскарина стиже у Далмацију за главног провидура Гримани, приступи се поново послу, само овога пута не с харамбашом Јованом већ с једним угледним Турчином из Клиса, с неким Му-

стафом. И сада рад на заузету Клису би поверен Трону, који за помагаче узе: Луја Вендрамина, Спљећанина Јеронима Ципчића и једног султанова поданика из Клиса, Ђорђа Зулиновића, који једног дана одведоше Мустафу на острво Брач, да се тамо углави споразум између њега и провидура Гиманија. И тај споразум би постигнут. Шта више, би донесен написмено у форми уговора, по коме је, за случај успеха да се заузме Клис с окolinом, Мустафи гарантован известан годишњи приход и награда од пет стотина дуката, што би добила и тројица његових другова, који би му помогли у томе. Исто тако уговором би утврђен и дан кад се имао предати Клис Млечићима, а то би било још тих дана. На основу тога Гимани се диже са галијама и с људима на Шолту, да би био ближе. Али и тај покушај би осуђећен. Оне ноћи кад се имао извести уговорени план, под Клисом је био доста велики број Турака, када спремних за излет у млетачки крај, а месечина је била тако јака, да се млетачко одељење, које се кренуло из Спљета, није смело примаћи граду, да не би било опажено и нападнуто, чим би уједно открило план Турцима.

Тако непредвиђене прилике осујетише покушај, а Мустафа побојавши се да Турци из Клиса не сазнаду за његов рад, побегне у Спљет с породицом и друговима, који су му помагали. Ну Гимани и Троно и после овог неуспеха не напустише намеру са заузимањем Клиса. Само не приступише раду одмах, него оставише да протекне неко време, јер се о овом последњем покушају најако говорило, па су и Турци дознали, те неко време чували Клис, али кад су видели да Млечићи не покушавају ништа, престали су бити онолико

пажљиви. Тада се Троно и Гримани латише рада и по трећи пут, узевши сада за главног посредника раније поменутог Ђорђа Зулиновића. Ну Турци некако дознаду за те преговоре и Зулиновић се једва спасе у Спљет. Троно пак ни тада не диже руке од плана. Шта више сада приступи послу с још више одлучности и добивши могућности да се једном ноћу увуче у Клис, извиде све што су му дотле доставиле уходе, па кад се уверио да су доставе биле истините, дигне се у Задар са Зулиновићем, Вендранијем и Ципчићем провидуру Гриманију, саопшти му све што је видео и замоли га да нареди кнезовима Спљета и Трогира да му буду на помоћи и пошљу потребних људи, а за дан напада утврде 29 јули (п. н.) 1572 године.

Овом приликом Троно није тражио саучесника у Клису, који би му отворили градске капије. Уместо тога он је сада имао јаког помагача у куги, која је владала у целом оном крају па и у Клису. Услед куге у целом оном крају био је настао застој у ратној акцији на обема странама и посада у Клису била је знатно умањена. Троно се, dakле, реши да се што пре користи овом приликом, кад су се Турци најмање надали нападу с млетачке стране; па да Турци не би дознали за његову намеру, похита да то изведе што пре. Ради тога одмах скupи нешто људи и пошље их пут Клиса са Зулиновићем, Вендранијем, Ципчићем и капетаном Чезаном, наредивши да прва тројица са четрдесет људи, помоћу лестава, уђу с најокомитије стране у град, док ће последњи с већим бројем пешака, такођер снабдевених лествама, ударити с друге стране, па кад се заузме Клис, да Чезана прими управу, док он не стигне, јер

је имао прво да сачека помоћ из Спљета и Трогира, да би њом ојачао посаду у Клису.

Кад је било пред зору, Троно зачу пуцањ пушака од стране Клиса, што је био уговорени знак да су његови људи продрли у предграђе клишко, те побојавши се да ови нису дошли у опасност, похита на ту страну с нешто коњаника, да им се нађе на помоћи. Али, на своју велику жалост, хитарујући Клису сретне Чезану где се враћа, те испрва помисли да овај измиче после неуспеха, али потом дозна шта је у ствари. Први одред од четрдесет људи под Зулиновићем, Вендраминијем и Ципчићем био је успешно извршио добивени задатак: прислонивши лестве уз бедеме, људи су, без икакве препреке, прешли на другу страну, ушли су у предграђе, потукле неке Турке и приступили паљењу кућа; али Чезана не учини што му је било наређено, него се још пре напада првог одреда повуче са својим људима испред Клиса и врати само с једним делом, јер су се остали разбегли. Зато кад Троно дозна шта се десило, а је да успех оног првог одељења не би био доведен у питање, нареди Чезани да се с места врати у Клис с остатком својих људи, давши му уз то и нешто од помоћи, која је у том тренутку била стигла из Трогира. На то се Чезана врати, и кад је стигао у клишко предграђе, помогне првом одреду да се заузме град. Само уместо да, према Тронову наређењу, забрани својим људима свако пљачкање, да се не би пренела куга и у млетачки крај, и уместо да у Клису остане као заповедник, док не стигне Троно, он им не забрани пљачкање, те његови људи, кад се довољно напљачкају, напусте Клис. С њима се повуче и Чезана, и против

. воље осталих старешина, који су и постигли успех у овом покушају против Клиса.¹⁾

Откако је Клис пао под управу турску, ово је први покушај од стране хришћана да га преотму. Али, поред свих повољних погодаба да га задрже у својој власти, није се успело, и узрок што га хришћани, једном заузета, нису и задржали јесте интересантан, јер се понавља и у каснијем покушају којим се бави ова расправа. То је претпостављање пљачке сваком даљем задатку од стране учесника у нападу на Клис. И то је мотив који у овом последњем и много значајнијем покушају освајања Клиса, и то у најсудбоноснијем тренутку, игра врло значајну улогу, који је био од пресудног утицаја, да се не успе у борби с Турцима и да ови победе хришћане под Клисом.

ГЛАВА ДРУГА

ПОКУШАЈ ОСВАЈАЊА КЛИСА ЗА РАЧУН ЂЕСАРЕВ 1583 ГОД.

Уароци негодовању султанових и млетачких поданика и почетак завере против Клиса. — Рад Сењских Ускока у прилог томе. — Фра Анђело Трогиранин, главни посредник између завереника против Клиса и ћесараца, на раду у Грапу. — Његове предлоге усваја надвојвода Карло. — Фра Анђело на раду у Хрватском Приморју и у Далмацији. — Покушај заузета Клиса у почетку 1583 године. — Неуспех и последице његове.

Неколико година касније би нов покушај отимана Клиса од Турака. Само овом приликом Млеци

¹⁾ О овом догађају има оштрано у рукописној Историји Кипарског Рата од Федела Феделија, секретара млетачког Сената, *Della guerra de Turchi contra i signori Venetiani*, чији се један рукопис чува у Амброзијевој библиотеци у Милану, под Р. 168 super. (О Феделију в. у Marco Foscarini, *Della letteratura veneziana ed altri scritti intorno ad essa*, Venezia 1854, p. 304, 305 у ноти 4), упор. и Ces. Campana, *Delle historie del mondo etc. Venezia*, 1607, vol. I, 230, 231 и Paolo Paruta, *Della historia vinitiana*, Venezia 1703, parte II., 188, 189, итд.

више нису били заинтересована страна и мотив предузећу био је друкчији од ранијега. Република је била у миру с Портом и није ни мало желела да га ремети; напротив, радила је да га пошто по то одржи, чак и са мештимичном штетом по своје интересе. Овај нови покушај био је, dakле, за рачун друге државе, која је била у горим односима с Портом него Република, за рачун Аустрије; а разлога за предузеће било је у самом народу, чији су се људи латили посла. Према томе прави узрок раду на заузимању Клиса овом приликом не треба тражити у подстицају с поља, као што је то бивало и пре и после тога, него у тешким погодбама за живот како султанових поданика хришћанске вере у оном крају тако и суседних им млетачких поданика, јер су ове биле знатно теже после Кипарскога Рата него ли пре њега, док су, међутим, нарочите прилике код Турака у Клису и у другим утврђеним mestima на тој страни давале мања да се нада успеху од таквог предузећа.

Код султанових поданика хришћанске вере било је незадовољства према турском управи због и иначе великих намета, даље, због чешћег узимања мушких деце у аћам-оглане, на што је Порту нагнао тежак рат с Персијом и потреба да попуни своје јаничарске одреде,²⁾ али исто тако и због понашања тамошњих мухамедоваца, који су, после успешног рата у оном крају с Републиком, постали више оси-

²⁾ *Vjestnik kr. hrvat. slavon. dalmat. zemaljskog arkiva*, god. VI (за год. 1904), стр. 112; узор Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, ser. III, vol. III, p. 245, 297, 299, 313; и у рукопису *Discorso di Girolamo Fracheta alla Santità di N. S. Papa Sisto V essortandolo à procurar la guerra contra il Turco*, di Roma X Genaro M. D. LXXVI (рукопис у Амброзијевој библиотеци у Милану, у зборнику D. 484, super. дотично место на листу 2, стр. 1 и 2).

они.³⁾ Не мање тешкоћа имали су од Сењских Ускока, који су се сваког часа јављали у оном крају, те их пљачкали и робили, па како их од ових нису могли заштитити ни Турци ни Млечићи, дошли су на мисао да потраже заштите код истог господара који је штитио Ускоке, те да се на тај начин обезбеде према овима и да уједно за господара стекну хришћанина, кога ће лакше подносити него Турке. На другој пак страни, код млетачких поданика у спљетском крају, било је нездовољства према Републици што, и ако је између ове и Порте мир био формално закључен, није било правога мира и што их Република није довољно штитила од суседних Турака. У последњем рату с Републиком Турци су били заузели један део спљетског котара, те једно, поставши услед тога више осиони, а друго, кривећи млетачке поданике за ускочеке излете и прелаз Ускока преко млетачке територије да пљачкају по султановој, никако им нису давали мира и спречавали су их у обделавању њихових имања. Млетачке власти, међутим, не само да их у томе нису довољно штитиле него су их чак нагониле да се оставе обделавања својих имања, само да би се избегао сукоб с пограничним Турцима и заплети што би услед тога настали у републичиним односима с Портом.⁴⁾ У том погледу млетачка Сињорија ишла је до понижавања свог и иначе ослабelog угледа, те није чудо што су молбе њених поданика остајале неуслышана и што се код неких појавила мисао да траже заштите у другог господара. Да се пак

³⁾ О томе се говори у многим извештајима кнезова млетачких градова у Далмацији седамдесетих и осамдесетих година XVI столећа, од којих ће неки бити даље наведени.

⁴⁾ V. Solitro, *Documenti storici sull' Istria e la Dalmazia*, Venezia 1844, vol. I, p. 205—213.

што пре дође до тога, допринеле су у неколико саме млетачке власти својим радом против Сењских Ускока.

У осмој десетини XVI столећа рад Ускока био је врло интензиван тако да је задао много посла Млетачкој Републици како наношењем штете њеним поданицима и трговинском промету, тако и стварањем тешкоћа у њеним односима с Портом. Ускоци су пљачкали и по мору и по суву, и по млетачким и по турским крајевима, и што су имали толиког успеха, поред своје велике предузимљивости и одважности, у првом реду имали су захвалити помагачима у млетачким и турским крајевима, нарочито првима. Таквих помагача имали су они у спљетском крају и пре Кипарског Рата, али су их много више стекли после рата, када је Сињорија, из финансијских разлога, нашла да јој више није потребна помоћ свих најамљених Ускока и Пољчана. Она је првима отказала службу а од других задржала само један део за посаду у Омишу, рачунајући да тим придобије Пољичане и њихове прваке. Али она у томе није успела, јер не само што уза се није имала остале Пољичане него ни оне што их је плаћала,⁵⁾ док су међутим многи од оних других или с Ускоцима отишли у Сењ и с њима отиочели гусарски рад или су им помогали у излетима у турске крајеве.⁶⁾ И како ови све више пристају уз Ускoke, којима се у том послу све више придружују и други републичини поданици, те рад Ускока све више јача и услед тога настају све веће тешкоће за Републику од Турака, који отворено оптужују њу и њене поданике за учешће у ускочким

⁵⁾ *Idem*, 101.

⁶⁾ *Idem*, 98.

неделима,⁷⁾ то она, да се оправда од прекора и да спречи остварење претња с те стране, прибегава мерама које и иначе незадовољне њене поданике чине још више незадовољнима и све више их упућују у противнички око. Насупрот томе пак између неких њених поданика и Польчана на једној и обожијих и Ускока на другој страни односи бивају све приснији, договори све чешћи, па чешћи и ускочки упади, и у колико је мање послушности код поданика према млетачким властима, у толико је више поклањања вере другима који такођер нису били млетачки пријатељи. Отуда се и могло десити да Польчани убрзо после мира срећеног између Републике и Порте не само одустану од прве него још у своју средину приме неког духовника вишег реда, коме су давали велико поштовање и плаћали му што су дотле давали Републици. И овај на штету млетачког угледа јача свој тако да његово борављење тамо постаје штетно и опасно по Млечиће, због чега се далматински провидур решава да га се некако докопа.⁸⁾ Али у томе као да не успева, јер уместо да се незадовољници умире, њихова дружба с Ускоцима и рад с превратним смером бивају све јачи тако да 1579 године налазимо једног њихова агента у Грацу, где ради код надвојводе Карла да се за рачун овога од Турака отму Клис и још два града, и уверава да ће после тога планути устанак у оном

⁷⁾ 1575 и 1576 године млетачка Сињорија имала је доста муке да се на Порти одбрани од пребацивања што њени поданици помажу Ускоцима при пљачкању султанове покрајине. Да прође на миру и без последица од откупног бека канској сандак-бега, требало је много умешности байлу Корнaru, о чијем је раду сачувано трага у цариградској байлској архиви (Рукописи, мањом преписи, сачувани су у Млет. Држ. Архиву у *Senato secreta, Constantinopoli, baili, filza 305, Uscochi*; то је још несретна партија рукописа, које сам у своје време имао при руци).

⁸⁾ Solitro, *Op. cit.*, p. 96.

крају и народ се ослободити турске власти. И, што је најинтересантније, главни радник на томе, опет духовник, млетачки је поданик, а помагачи су му, поред Ускока, млетачки поданици, Пољичани и неки од султанових поданика.

Тај главни радник на заузимању Клиса од Турака био је фрањевац Анђело, родом из Трогира. Горе наведене године послат од народа, који је желео отарасити се турске власти заузимањем Клиса,⁹⁾ Фра Анђело дође у Грац и извиђе пред надвојводу с предлогом да овај помогне оном народу, а он да за његов рачун заузме Клис и још две тврђаве. Ради пак што бољег успеха тражио је да надвојвода претходно усвоји извесне захтеве покретача, и то: да надвојвода награди покретаче провизијом и платом колико налази да је уместна и према томе како се ко буде показао на делу; да робље и плен (изузев муницију и ствари што припадају граду) припадну учесницима с тим да ови могу присвојити и бити господари кућа, имања и покретности Турака настанијених у градовима; да се надвојвода обавеже давати сваком од покретача (а њих је око двадесет) и њиховим наследницима по три стотине угарских дуката годишње; и да њиховим рођацима и сродницима, који у року од месец дана буду напустили турску власт и дошли под његову, буду дате турске куће и имања с тим да за три године нису дужни ништа давати и да за десет година буду ослобођени од сваког намета; у накнаду пак за све то

⁹⁾ *Vjestnik hrv. zem. arkiva*, god. VI, 99. — О раду Трогиранина фра Анђела на отимању Клиса писао је Др. Лука Јелић у горенаведеној расправи *Ускоци и црте о преотми Клиса за друге половине XVI вијека*, а у поменутој књизи *Вјестника хrv. зем. аркива* штампао је прилоге за то из Ватиканскога Архива, којима се, поред другог гравира, и користим у овој прилици.

Фра Анђело с покретачима обvezивао се снабдевати речена места, док их надвојвода не узме у своју власт и не поседне.¹⁰⁾

Предлог је био примамљив, али му надвојвода у почетку није поклонио пажње. Јер то је било доба, када су подношени толики предлози хришћанским владаоцима о лаком отимању турских градова и покрајина, о стварању свехришћанског савеза против Турака, о освајању Турске и изгођењу Турака из Јевропе, планови највећим делом фантастични, који не само што нису прихватани него нису ни саслушавани. Сем тога надвојвода, и ако је, према добивеним извештајима, знао како су слабе турске посаде у пограничним крајевима и колико су Турци забринuti због рата у Персији, није прихватио предлог, што је знао да ће таквим кораком навући на Аустрију незгоде и што је експедиција против Клиса скопчана с великим тешкоћама. Ну Фра Анђело знао је и даље молити и надвојводине саветнике уверити о лакоћи и користи од предузетка. У то га још срећа послужи да Турци буду дрскији с нападима на надвојводине крајеве, због чега надвојвода не само што није хтео решити Ускочко Питање по жељи млетачке Сињорије него је ишта више помагао Ускоке¹¹⁾ и препоручио им пажњи папе Гргора XIII,¹²⁾ који их је такођер штитио и помагао.¹³⁾ А кад потом Турци стану упадати и у околину сењску па покушавати и против

¹⁰⁾ *Vjestnik etc.* VI, 98.

¹¹⁾ О томе има мноштво података у горе наведеном свежњу докумената у Млет. Држ. Архиву (Sen. secr., *Constantinopoli, biali, filza* 305).

¹²⁾ A. Theiner, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium*, II, 70.

¹³⁾ *Starine Jugosl. Akademije*, IX, 180, 181.

самог Сења, те тим изазивати Ускоке на још живљи рад с њихове стране,¹⁴⁾ надвојвода поклони више пажње и предлогу фра Анђела и уверавању својих саветника да духовников предлог није рђав¹⁵⁾ и да Ускоке треба што јаче потпомоћи ради заштите крајине.¹⁶⁾ Ну пре него би се решио да прихвати поднесени предлог, да се што боље увери колико је фра Анђелово казивање тачно, прво посла неколико повереника у оне стране, који кад одоше тамо, испиташи прилике и уверише се да ће затузеће Клиса бити значајан акат, а да се дâзвести на начин како је духовник предлагао,¹⁷⁾ и то све разложише надвојводи, овај најзад закључи погодбу с фра Анђелом, давши свој пристанак на његове захтеве у повељи од 14 априла 1581 године.¹⁸⁾

Али се није приступило послу одмах. Као и у другим сличним приликама, тако се и сада оклевало с предузећем, за чије се остварење требало заложити и не знајући до каквог се исхода може доћи. Фра Анђелу, међутим, није било до чекања. Па ипак, кад је видео да се решење питања не може убрзати, а имајући пристанак надвојводин на предузеће, лати се да сâм припреми ствар тако да код надвојводе уклони и најмањи траг сумње и да изазове његово наређење да се приступи послу. Ради тога упути се у Приморје и дође на Ријеку, одакле је својима послao поруку да се спремају

¹⁴⁾ *Ibid.*, 194—196.

¹⁵⁾ Theiner, *Vetera Monum. Slav. Merid.*, II, 72; *Vjestnik etc.* VI, 99.

¹⁶⁾ У *депеши* Алвица Балба, капетана млетачких стража против Ускока од 16 марта 1581 год. (Препис у Млет. Држ. Архиву у Сен. секр., *Constantinopoli bailii, filza* 305).

¹⁷⁾ *Vjestnik etc.* VI, 101.

¹⁸⁾ *Ibid.*, 99—100.

на рад и потражио сарадника међу Ускоцима, с којима је и дотле био у вези и с чијим се радом и плановима поклапало такво предузете.¹⁹⁾ Ну он је, учинио овај корак и стога што се није поуздавао у саме присталице из клишког краја, чије се одушевљење, после најмање незгоде, могло брже охладити него се и загрејало, и овом приликом потражио је помагача чија ће помоћ бити подстицај за прве, и кад већ надвојвода није могао слати војске тако далеко, Ускоци, вични мору и који су се пробијали поред млетачких стража и оружаних бродова, и у чијој је средини било недавно избеглих Пољичана и републичиних поданика из околине Спљета, били су најпогоднији и готови на тај посао. Док је пак он на томе радио, његови сарадници из околине Клиса и из млетачких градова нашли су у клишкој посади људи, с којима су се договорили да се градске капије отворе оне ноћи, кад војска дође под Клис.²⁰⁾

По утврђеном договору, последњих дана 1582 године Фра Анђело с ускочким војводама Ђорђем Даничићем и Лулином Миличићем и с неколико стотина Ускока крете се из Сења пут Клиса.²¹⁾ Како им се Млечићи у то доба годишње нису ни нај-

¹⁹⁾ *Starine IX*, 199.

²⁰⁾ *Ibidem; Vjestnik etc.* VI, 102.

²¹⁾ *Starine*, X, 13. — На том месту штампао је С. Љубић „Нагодбу измеđ Деде-бега намјесника клишкога санџака и Ивана Контарина, генералног провидура Далмације гледе отувања мира на међах од Ускока узнемираваних“ и датовао је 3 фебр. 1582. Јели ће горе наведеној књизи „Вјеснику“ уместо је приметио да није 1582 него 1583 год., јер је на писму датирање по млетачком рачунању године (В. *Vjestnik* VI, 102 у ноти 1; упор. његову расправу у *Гласн. Мат. Далматинске*, год. 1904, стр. 332). Томе још треба додати да ово није никаква нагодба између Деде-бега и провидура Контарина него само једно писмено признање првога другоме за онште мере против Ускока и млетачких поданика који су помагали првима.

мање надали, Ускоци неопажени прођоше сав пут до Спљета, и имајући саучесника у гасталду архијепископова кастела код Спљета, искрцали су се тамо,²²⁾ а власти о том ништа не дознадоше. Ту се саставдоше са сарадницима из млетачких градова и приступише већању о даљем раду. Ну док су они то радили, очекујући да се известе о стању у Клису и расположењу тамо придобивених људи, неки од млетачких људи, који су били посвећени у предузеће па су хтели да поберу славу фра Анђела и ускочких војвода, заједно с неким Ускоцима што су били дошли засебно, похитају под Клис, нађу тамо оне што су имали пустити хришћане у град и од њих затраже да их уведу. Ови одбију то тврдећи да, по споразуму, имају уступити град само фра Анђелу и ником другом. На то се ови врате не известивши никога шта су урадили, међутим Турци некако дознаду за то и кад се сутрадан увече (2 јануара 1583, п. н.) ускочки одред крену пут Клиса с присталицама из млетачког краја и с фра Анђелом на челу, Турци се припреме, дочекају их и одбијају наневши им губитака.²³⁾

Фра Анђело, ускочке војводе и остали Ускоци повукоше се у приморје и дохвативши се барака вратише се натраг пут Сења. А с тим пропаде и тај покушај отимања Клиса од Турака за ћесарев рачун, коме је смрт, од стране онога за чији се рачун радило, био диверзија према Турцима; да им се одстрани пажња од Хрватског Приморја.

²²⁾ У прогласу главног провидура далматинског Јов. Контарина о осуди Ускока и млетачких поданика, објављено на спљетској цијаци 3 фебруара 1583 год. Ркн. у Млет. држ. Архиву у Sen. secr., *Constantinopoli baili, Uscochi e Corsari, filza 305.*

²³⁾ *Ibidem; Vjestnik*, VI, 101, 102; *Starine* X, 199.

После тога добар број породица саучесника у овом покушају против Клиса, како из турског тако и из млетачког краја, пребеже под ћесареву заштиту. Султањови поданици побегоше, да се склоне од освете озлојеђених Турака, а млетачки поданици, што су се бојали казне која би их је неминовно постигла. И, заиста, чим су млетачке власти сазнале за догађај и о њему јавиле Сињорији, одмах је далматински провидур Јован Контарини био упућен у оне стране да извиди ствар. Пошто је ствар, по нахођењу Сињорије, била врло тешка и нарочито што су ту умешани њени поданици, овом је била дата пуна власт да уради како нађе за потребно, да кривце казни најоштрије и да санџак-бегу клишком дâ доказа како она ни у колико не одобрава поступак својих неваљалих поданика, те да тим код њега и Порте одбије свако сумњичење у њену лојалност. Контарини је одмах похитао тамо, испитао целу ствар и кад је утвридио кривицу коловођа, 3 фебруара те године, уз звук труба, на спљетској пијаци објавио је пресуду, којом се главе двојице ускочких војвода уцењују свака са хиљаду дуката, а млетачких поданика: Франа Мартинчића, Димитрија Арнера, попа Симе Урманића, Пера Милоновића, Јована Леваковића, Николе Мажурана, Томе Хиполитовића, Атанасија Јуришића, Гргора гасталда архијепископског кастела и Гргора Николичића са по две стотине дуката, с тим да се имања инокосних конфискују за рачун државне благајне а код задружних да се то учини после смрти њихових родитеља, који тај део не смеју нипошто отуђити.²⁴⁾

²⁴⁾ У горе наведеном прогласу Контаринову (в. поту 22).

Поверени му посао Контарини је свршио брзо и одлучно, и још чим је стигао тамо, похитao је да о свом доласку и мисији извести Мехмед-бега, санџак-бега клишкога, кога је својом истрагом и оштром мерама предузетим против републичиних поданика хтео да увери о својој доброј вољи и пријатељству према Порти. А то је на овога утицало добро, нарочито још кад је чуо како је Контарини, докопавши се тројице саучесника, осудио их на вешала и одмах наредио да се обесе. Контарини пак да би још више и лично уверио санџак-бега о пријатељским намерама Сињорије, затражи да се састане с њим у Спљету или где усхте, на шта му овај посла свог ћехају Деде-бега Михаил-беговића с још неколико првака клишких, који бише лепо дочекани и почашћени, после чега дадоше Контаринију писмену захвалницу на енергичном и похвалном поступку у овој прилици.²⁵⁾

Последице овог неуспеха биле су: надвојводино мање интересовање за предузеће; појачан број Сењских Ускока добеглим поданицима султановим и млетачким; мржња ових према Млечићима, које су сматрали кривцима за свој неуспех; млетачко отуђивање неких својих људи из оних крајева који, не смејући се више враћати на огњиште, постају непријатељи републичини и једва чекају прилику да им се укаже па да јој напакосте; и, најзад, добавена је мисао султановим поданицима у оном крају да се могу ослободити турске владавине туђом помоћу, што је код њих створило

²⁵⁾ У оригиналној *депеши* Контариновој млетачком банду у Цариграду од 4 фебруара 1583 (Ркп. у Sen. сесг., *Constantinopoli baili filza* 305). Овој депеши приложен је оригинал оне Деде-бегове захвалнице провидуру Контарину, о којој је горе било речи.

расположење да о том мисле, да се почну обраћати за помоћ моћним и да прихвате прву прилику која им се укаже. И све те појаве јесу интересантне чињенице за посматрање даљих покушаја и за оцену нових неуспеха. Појачан број Сењских Ускока чини активнијим њихов дотадашњи рад и доприноси да се Ускоци сматрају једним од најкрупнијих фактора за даља предузећа; млетачки прогнаници силом прилика постају коловође у новим подухватима; а расположење и султанових и млетачких поданика јесте чињеница с којом много рачунају и покретачи и заштитници предузећа. Зато рад на освајању Клиса није могао бити напуштен. Најјаче заинтересовани наставили су раније преговоре, одржавали су везе са заинтересованима у околини клишкој и ти су преговори трајали све док је у животу био главни посредник, до 1586 године. Потом се рад на освајању Клиса притајао тако да је изгледало да је сасвим угашен, међутим не много потом овај се јавља у потпуној јачини својој.

Дакле, после пропалог покушаја у самом почетку 1583 године, рад на освајању Клиса од Турака настављен је, и из доба које је између пропалог покушаја и припрема за освајање Клиса у 1596 години има чињеница и појава, које је неопходно потребно знати, да би се уочила веза каснијег и најкрупнијег догађаја у погледу Клиса с овима што су му претходили. То су: расположење народа у оном султанову и суседном му млетачком крају, делање Сењских Ускока и њихов однос с поданицима султановим и републичиним и даљи рад фра Анђелов на освајању Клиса.

ГЛАВА ТРЕЋА**ПРЕГОВОРИ ЗА ОСВАЈАЊЕ КЛИСА ЗА РАЧУН ПАПЕ СИКСТА V**

Свë горе понашање Турака подстиче заверенике на јачи рад. — Повратак фра Анђелов из Далмације у Грац и неуспех на надвојводину двору. — Рад завереника у околини Клиса и њихова изаслаиства у Грацу. — Фра Анђело ступа у споразум с Петром Калвучијем, папским послаником на надвојводину двору. — Калвучијев рад иде у прилог плану папе Сикста V о општем хришћанској савезу против Турaka. — Калвучијев предлог примијен у Риму. — Даљи Калвучијеви преговори с папским двором. — Калвучијеви преговори с фра Анђелом. — Фра Анђелов одлазак к надвојводи, а потом у Беч и у Угарску. — Калвучи хита за њим, налази га у Угарској и с њим иде у Праг. — Накладни Калвучијеви захтеви поднесени папском двору. — Нестајање фра Анђела с позорище и прекид рада на освајању Клиса за рачун папин, год. 1586.

После овог неуспешлог покушаја против Клиса, из клишког краја нису се уклонили сви што су били посвећени у предузеће. Добар број њих остао је тамо и они нису престали мислити о свом oslobođenju од Турaka, везујући то питање за освајање Клиса. И ови не само што су се и даље договарали него су шта више знатно проширили круг својих присталица, међу којима је било не само обичних млетачких поданика него чак и часника, чија је дужност била да раде у интересу Републике и да ометају сличне послове. За Ускоке, међутим, онај неуспех под Клисом био је обична ствар: један од обичних неуспеха при излетима у турске крајеве, који их није ни у колико омео да наставе свој дотадашњи рад. Напротив, они су га сад изводили с много више одлучности. Тако већ у фебруару Ускоци, предвођени својим војводама, излећу у плен по Далмацији и плене по отоцима и по копну, и, што је најглавније, уз сарадњу млетачких поданика, због чега капетан галија против Ускока прибегава најоштријим мерама против тих ускочких помагача и њихове родбине, те једне

хвата и хапси, а другима, што му измакну шака, сравњује куће са земљом.²⁰⁾ Али млетачке власти тим постижу само обратан успех, јер млетачки поданици не само што настављају рад о Ускоцима него им се још повећава број, због чега ускочки рад бива све интензивнији. Шта више Ускоци, који не престају пљачкати млетачке крајеве, постају, у исто време, заштитници од Турака кињене раје, што је врло интересантан појав за што потпуније објашњење како дружбе млетачких поданика с Ускоцима тако и дружења ових с поданицима султановим.

Такав један догађај десио се у априлу те године. Првих дана тог месеца лички санџак-бег, на позвив Ферхат-паше, диже се у Травник и при поласку нареди свом војводи Ахмеду Зеленкали да са својих тридесет делија прави излете у млетачки крај и да се до његова повратка хране како могу. Делије учинишице по том упуству: одмах су отпочели с упадима у млетачки крај али не оставише на миру ни султанове поданике хришћане. Нарочито према овима показаше се прави крвници, који не знају ни за Бога ни за душу: отимали су што су стигли, чинили су им сва неваљалства и бешчастили чељад. Кад су видели да се за таква недела немају коме жалити и кад им је дозвогрдило неваљалство Зеленкалиних делија, султанови поданици реше се да потраже помоћи у Ускока. А за то им се убрзо указа згодна прилика. 22 априла (по нов.) Зеленкала са својих тридесет делија стиже у село Равник, недалеко од Обровца, и затражи конака у једног угледног ме-

²⁰⁾ У шифрованој депеши капетана страже против Ускока од 19 марта 1588 (Препис у Млт. држ. Архиву, Sen. secr., *Constantinopoli bailli*, filza 305).

штанина. Хтео не хтео овај их прими, угости и размести по одајама, али чим их ухвати сан, у договору с осталима из села, којима су делије биле такођер додијале, пошље по ускочког војводу Ђурђа Даничића, који се бавио недалеко од тог места. Повереник изврши поруку и доведе Даничића са две стотине Ускока, који одмах опколе кућу, и пошто им домаћин отвори врата, у по ноћи, кад су делије биле у најдубљем сну, навале на њих, шеснаесторицу побију и одсеку им главе а четрнаест ухвате живих и заједно с коњима одвуку као плен. На тај се начин народ освети крвницима, али одмах после тог догађаја на три стотине породица из оног краја, бојећи се освете санџак-бегове, ускочише у ћесареву земљу и тамо се населише.²⁷⁾

Овај случај није био усамљен. Таквих је било повише. А било је и тога да султанови поданици, и то не само хришћани него и мусломани, плаћају данак Ускоцима и да их пуштају преко својих села да пљачкају по даљим султановим крајевима,²⁸⁾ што је дало повода да се Сињорија и Порта узајамно оптужују како поданици једне државе помажу Ускоке да пљачкају поданике друге,²⁹⁾ и да због тога између

²⁷⁾ У депешама задарских кнезова Сенату од 23 и 24 априла 1583 (преписи на горе обележеном месту у Млет. Држ. Архиву). — За штавље односа на тој страни нарочито је интересантна једна депеша капетана страже против Ускока од 25 јула 1585 године с приложеним јој писмом ускочких капетана агама у Карину од 17 јула те године и саслушањима млетачких поданика, који су знали за договоре Ускока с мусломанима, по којима се ови последњи обvezују не ометати прве у њихову раду у даљим султановим крајевима (Преписи рукописа на истом месту).

²⁸⁾ У депешама капетана страже против Ускока од 7 маја 1583 и у прилогима њој (Преписи на обележеном месту).

²⁹⁾ Цела преписка од јануара до маја 1583 у препису налази се у Sen. веср., *Constantinopoli baili*, f. 305 (у Млет. Држ. Архиву); ту су како султанова писма у италијанском преводу тако и одговори млетачке Сињорије.

њих сукоби буду што чешћи. Али то је било у толико повољније за раднике на покрету и на освајању Клиса и других султанових градова на оној страни. То је управо ишло у прилог даљем раду на једној страни фра Анђела и на другој оних што су остали у турским крајевима.

После неуспешлог покушаја против Клиса фра Анђело вратио се с Ускосцима у Сењ и потом отишао на Ријеку, откуда се затим поново упутио у Грац, где је на надвојводину двору чинио кораке, да се против Клиса предузме озбиљно радити. Али су му све молбе и наваљивања били узалуд: надвојвода није хтео ништа предузимати, што му је из Беча било поручено да се клони сваког рада, којим би се изазвао прекид примирја с Портом.³⁰⁾ И у том непрестаном мољакању и очекивању фра Анђело био је дочекао већ и крај 1585 године, за које је време круг завереника за отимање Клиса и других султанових градова на оној страни нарастао толико да је наступила бојазан е ће Турци дознати за њихов рад, те ће им предузеће пропасти сасвим.³¹⁾ У исто време и рад Сењских Ускока био је све јачи и са све мање обзира и према млетачким и према султановим поданицима, које већ нико није могао дољно заштитити, стога се почетком 1586 године коловође реше да у Грац пошљу изасланство које ће с фра Анђелом молити да се једном приступи послу или да се бар народ заптати од Ускока тим што ће надвојводи плаћати данак.³²⁾

Изасланство је стигло у Грац, нашло је фра Анђела, саопштило му поруку и заједно с њим

³⁰⁾ *Vjestnik etc.*, VI, 102.

³¹⁾ *Ibidem.*

³²⁾ *Ibidem.*

чинило даље кораке, али на крају није успело у мисији с којом је дошло. Надвојвода ни даље није ништа предузимао, а Фра Анђело, бојећи се да одлазак изасланика, без икаква одговора, не обесхрабри заверенике и не упропасти сав дотадашњи рад, задржавао их је код себе разним изговорима, очекујући неће ли се променити гледиште ћесарево и надвојводино па да једном својима пошље веселих вести. За све то време он их је издржавао о свом трошку и чувао се да ишта јави коловођама о току преговора. Ови су, међутим, били врло нестрпељиви и јако забринути што немају вести ни од Фра Анђела нити од својих изасланика, зато у априлу те године послаше новог поверилика, али не Фра Анђелу него ранијим изасланицима, с поруком да сви заједно дођу до надвојводина одговора о пристанку на предузеће, и ако сами не могу натраг нек пошљу Фра Анђела, само нека се хита, јер је за посао згодна прилика: у Клису је слаба посада, а и што има Турака у оном крају, то више нису спахије и тимариоти, који су отишли на Исток у рат с Персијом, него само њихове слуге; не може ли пак нико доћи, онда нека им се нареди па да сами заузму Клис.³³⁾

Одлазак спахија и тимариота на Исток на војну био је, доиста, згодна прилика за подухват против Клиса, и наваљивање завереника с изашиљањем изасланика било је такво да се Фра Анђело најзад решио да се остави обраћања надвојводи па да прими предлог человека што му је био ту пред очима, у Грацу, који се такођер бавио мишљу да се некако

³³⁾ *Ibid.*, 100.

освоји Клис од Турака, само не за рачун ћесарев него папин.

То је био папин посланик на надвојводину двору, Петар Калвучи из Ферма. Бавећи се истом идејом којом и Фра Анђело још од 1577 године,³⁴⁾ овај некако дозна за заверу против Клиса и за коловођу завереника фра Анђела, нађе га, ступи с њим у преговоре и предложи му да, као духовник, изведе предузеће за папин рачун. Фра Анђело одбије ту понуду због већ подвезане погодбе с надвојводом. Ну кад покушај против Клиса у почетку 1583 године није успео, те се Фра Анђело повуче прво на Ријеку а потом дође у Праг, Калвучи га потражи, нађе и поново понуди да даље ради за рачун папин. Овај не пристаде ни тада, надајући се да ће се надвојвода примити предузећа. Међутим, кад од тога не би ништа, а ијасланици из Далмације стизаху један за другим с порукама нека се што приступи освајању Клиса и других тврђава турских у оном крају, и кад фра Анђело није знао како више да одлаже с одговором, ступи најзад у преговоре с Калвучијем и 26 маја 1586 године закључи с њим погодбу, која је собом обухватала раније закључену с надвојводом Карлом 1581 године. Сем тога фра Анђело примио је на се да о свом трошку и без ичије помоћи освоји Клис с окolinом, Сињ, Солин, Сасо (Камен), Дуарје, Нућак, Ракитницу, Чазлин и Велин, да то изврши после Михољ-дана и да градове преда Калвучију, а да овај у року од два месеца изради пристанак од папе на предузеће, да се ово изведе у име његово и под његовом заштитом; даље, да и папа усвоји погодбу раније за-

³⁴⁾ *Ibid.*, 105; упор. стр. 101.

кључену с надвојводом Карлом, примајући на се што је овај био обећао; и да одмах по заузету Клиса пошље барку пуну хране, праха, олова, пушака и неколико топова.³⁵⁾

Тада је на папској столици био папа Сикст V, старином Словенин са јадранских обала а по рођењу земљак Калвучијев. Последњи од великих наследника столице Св. Петра, који на тај положај долази у тешким приликама, кад су у папској држави господарили друмски разбојници а папска столица имала великих тешкоћа у спољашњим односима, Сикст V умешним и енергичним радом у свим правцима привлачи на се погледе католичког света и бива сматран за најпогоднијег извршиоца давнашњег плана о изгођењу Турака из Јевропе, који ће, једном остварен, још више подићи углед папске столице и олакшати јој борбу с отпадницима од католичке цркве.³⁶⁾ Отуда није чудо што му се и Калвучи обратио са својим предлогом. Уосталом, предлог његов и фра Анђелов био је само један део много замашнијег што га је у јануару те године поднео папи Јероним Фракета о свехришћанском савезу

³⁵⁾ *Ibid.*, 100, 101.

³⁶⁾ За расположење папе Сикста V за рат против Турака интересантно је казивање млетачког посланика на папском двору од 28 децембра 1585 године. На два дана пре тога стигла је у Рим вест из Цариграда да су Турци страшно потучени од Персијанаца. Вест је добио и посланик, али у шифрованој депеши, и како је био отишао у папски двор на службу пре него је депеша била разрешена, нађе тамо папу, који га раздраган упита је ли вест истинита. Овај му одговори да још ништа не зна, али чим је стигао у посланство, одмах му је по секретару послao вест добивену у депеши. Међутим, тек сутра дан кад је био у аудијенцији код папе, видео је зашто се овај толико интересовао. Тада му се папа пожадио што нема довољно снажне канце (моћи) у овој прилици, јадајући се јако на рђаву владавину претходника му папе Гргура XIII, који је за свог паповања могао оставити много новца, који би сада тако добро дошао, и при том показаједан списак

против Турака и изгођењу ових из Јевропе, у коме се подробно разматрају прилике у хришћанском свету, излаже потреба таквог предузећа и истичу разлози зашто баш да се папа Сикст V стави на чело томе.³⁷⁾ А тако је и Калвучи схватио свој предлог. Он га је увео као саставни део и почетак за извођење великога пројекта, као један акат којим ће се на ту страну обратити пажња једних хришћанских држава и као узрок прекиду пријатељства између других хришћанских држава и Порте, чим ће се убрзати стварање свехришћанског савеза против Турака, против којих, као опаснијих за хришћанство, пре треба обратити сву снагу него против отпадника од католичке цркве, с којима ће се потом лакше пречистити рачуни.

И чим је закључио споразум с фра Анђелом, Калвучи је похитao да на једној страни уради што је потребно према изаслацицима из турских крајева и према њихову представнику фра Анђелу а на другој предузео је кораке на папском двору и код особа које су биле од највишег утицаја да му папа одобри рад, прими предузеће у своју заштиту и од своје стране помогне његово извођење. Ради тога одмах је призвао к себи изасланике из клишког краја, изјавио им како ће папа примити у заштиту и њих и њихово предузеће и шаљући их у оне стране бадрио их је нека буду постојани у својој

с великим убеђеним свотама које су се могле сачувати. Исто тако осудио је и рад Пија V, који је толико жудео за ратом против Турака а без новца, жалећи се непрестано како је лишен могућности, да испуни жељу, јер се таква згодна прилика, као што је била у том тренутку, неће дочекати [Депеша је објављена у Fabio Mutinelli, *Storia arcana ed anedotica d'Italia raccontata dai veneti ambasciatori*, vol. I, 172 (Venezia, 1855)].

³⁷⁾ В. горе у *ноти* 2.

намери па да се припремају за дело по Михољдану.³⁸⁾ Исто тако говорио је Фра Анђелу, коме је ставио у дужност да се и он крене у те стране, да се нађе међу својим људима, да тамо припреми све што је потребно за извођење предузећа и да сачека одлуку и наређење папино, које ће му се послати по нарочиту човеку или ће му га можда и сам донети.³⁹⁾ Ну пре него се крене на ону страну, Калвучи мју је наредио да узме опроштај од надвојводе Карла, који се тада бавио изван Граца, у неком купалишту.⁴⁰⁾

Док је Фра Анђело ишао к надвојводи, Калвучи је похитао да о свом раду извести и папу и његова тајника, кардинала Азолина. У писму првоме Калвучи укратко пише и истичући значај посла моли за оно што се од њега, као поглавара цркве, испчекује,⁴¹⁾ док је према другоме много опширији. Он тамо излаже историју Фра Анђелова предузећа, преговоре његове с надвојводом, покушај с отимањем Клиса, неуспех у томе и крајњи неуспех у даљим преговорима с надвојводом, што је сам чинио да га придобије за се и да предузеће изведе у корист римске столице и како је успео у томе; даље излаже тешкоће у којима се налазе хришћани потчињени Турцима и истиче своју наду да ће се папа примити заштите и дати потребне помоћи, да се предузеће изведе. Даје пак ствар озбиљна, Калвучи је упућивао папина тајника нека се обавести од ранијег папског посланика у Грацу, од кардинала Маласпине,

³⁸⁾ *Vjestnik etc.*, VI, 102.

³⁹⁾ *Ibidem.*

⁴⁰⁾ *Ibidem.*

⁴¹⁾ *Ibid.*, 104.

коме је ствар довољно позната,⁴²⁾ а да не треба пропустити тако згодну прилику у корист хришћанске ствари, на којој папа Сикст V предано ради, и да треба извести предузеће, изнео је нарочитих разлога: што се цело предузеће дâ лако извести; што се народ једном побуњен, с нешто мало помоћи, може сâм одржати и бранити; што ће тим римска столица доћи до једне покрајине, од које може имати годишњег прихода на педесет хиљада шкуда; што се после тог успеха има наде и на веће, јер не само што ће се повратити део Далмације, изгубљен у ранијим ратовима с Турцима, него ће јој се још размаћи међе у Босни и према Хрватској; што је море подесно за изашиљање помоћи, и нарочито ако им у томе Млечићи буду на руци; што ће добар број хришћанских душа бити ослобођен турског ропства; што би Клис згодно послужио за боравиште изгнанством кажњених из папске државе, који би после неколикогодишњег бављења тамо добили опроштај од казне; и, најзад, што би предузеће, једном изведено, згодно послужило за узрок прекиду примирја између ћесара и Порте, која, због рата с Персијом, жели да га што више протегне, и раскиду мира и пријатељства између Порте и Млечића, што би обоје ишло у прилог стварању Св. Савеза, чији ће задатак бити прогонство Турака из Јевропе.⁴³⁾ Што се пак тиче лично њега и његова рада, Калвучи је обећавао, само ако је папа вољан да прихвати предузеће, да се сав заложи за успех, па ма ради тога морао и крв своју пролити. Зато је молио кардинала Азолина нека се заузме

⁴²⁾ *Ibidem*; упор. стр. 98, 99 и у A. Theiner, *Vetera Monum. Slav. Merid.*, II, 72.

⁴³⁾ *Vjestnik etc.*, 102, 103.

код папе, и нека само овоме саопшти име његово, да се ствар не би разгласила, те да му живот дође у опасност.⁴⁴⁾

Кардинал му је учинио по молби: представио је папи значај предузећа и успео да папа узме предузеће под своју заштиту, пристајући и на погодбе што их је Калвучи закључио с Фра Анђелом, и о томе је известио Калвучија у Гранцу,⁴⁵⁾ који је на то одмах похитао са захвалницом папи⁴⁶⁾ и с новим извештајем за кардинала Азолина о томе како је Фра Анђело, по закљученом споразуму, отишао к надвојводи, да се с њим опрости и одмах потом крене на посао у Далмацију, али и да ово није извршио.⁴⁷⁾ Јер кад је Фра Анђело био код надвојводе, овај му напомене како је упражњена сењска бискупска столица па жељећи га наградити за усрдан рад у његову интересу, дам му препоручно писмо за ћесара, да га овај намени на то место. Фра Анђело одушевљен тим похита одмах у Праг, откуда се јави Калвучију, уверавајући га да остаје при датој речи. Али то овоме није било довољно. Калвучи се бојао да се тим не одгodi Фра Анђелов пут у Далмацију, те извештавајући кардинала о тој неочекиваној незгоди јави како ће се дићи на пут за Фра Анђелом, да га нађе и одврати од рада на добијању сењске бискупије тим што ће му од стране папине обећати и већу награду, ако се успе са започетим предузећем. Ну док то не испослује, Калвучи је молио кардинала нека се припреми оружја, муниције и хране, ради чега ће с Ријеке послати једну

⁴⁴⁾ *Ibid.*, 105

⁴⁵⁾ *Ibid.*, 107

⁴⁶⁾ *Ibid.*, 110.

⁴⁷⁾ *Ibid.*, 107.

барку свом брату у Фермо, а да Млечићи ову не би задржали на мору, молио је да папа изиште патенат од млетачке Сињорије.⁴⁸⁾

Кад је чинио први корак код папе и његова тајника, Калвучи, одушевљен што је једва једном на своју страну придобио фра Анђела, уверавао је како за почетак рада на освајању Клиса није потребно друге помоћи до оружја, муниције и папин пристанак да прими предузеће под своју заштиту; али кад је мало ушао у ствар, видео је како је потребно имати више средстава на расположењу. Стога је у накнадном писму јавио кардиналу Азолину нека папа, кад већ намерава после освојења Клиса узети град у своју власт и слати плаћену посаду, пошље једно три стотине војника, а он да најми две стотине Ускока, еда би се што сигурније постигао успех. Да би пак успео с овим предлогом, он је цело предузеће, и нарочито последице од освајања Клиса, представљао у много лепшој боји него се могло очекивати: по његову уверавању, кад се једном заузме Клис с другим градовима, и на пролеће довуче десетак хиљада војника, пашће Босна, војска ће се увећати на двадесет хиљада људи и без икаква отпора моћи ће се продрети у Угарску, која је остала незаштићена због рата Турске с Персијом, а народ у њој готов је да се дигне на Турчина.⁴⁹⁾ Тако је Калвучи уверавао јамачно да би код папе постигао даљи успех с предлогом, а можда и зато што је веровао у невероватне приче о слабости турском и лакоћи заузимања турских покрајина, и што је у ствари мало познавао тешкоће

⁴⁸⁾ *Ibid.*, 108.

⁴⁹⁾ *Ibid.*, 109.

с каквима је скопчано такво предузеће. И пре би се рекло да је узрок било ово последње, чим он поново моли да се од Млечића изиште слободан пролаз за брод с храном и оружјем, намењене завереницима против Клиса,⁵⁰⁾ јер млетачка Сињорија не само што не би ишла на руку таквом предузећу него би се, напротив, свим силама трудила да га онемогући.

У Риму је, међутим, прихваћен и накнадни предлог Калвучијев: да се његову брату у Ферму преда тражено оружје с муницијом; да се опреми три стотине војника; и да се од млетачке Сињорије добије патентно писмо, по коме млетачки бродови неће спречавати на мору две барке натоварене хлебом и брашном, што за већу сигурност има затражити сам Калвучи под видом да тим жели помоћи једног свог службеника из Ферма, а за превоз војника, ако се не може имати вере у Млечиће, да треба употребити јакинске барке.⁵¹⁾ Према томе Калвучију остало је још само да се фра Анђело упути у Далмацију па да се једном приступи правом послу. Због тога се Калвучи и решио да пође за њим. Ну тек што је хтео на пут, кад чу да ће фра Анђело наскоро натраг у Грац. Али га је узалуд очекивао. Зато се диже у Беч. Али кад дође тамо, сазнаде да је фра Анђело негде у Угарској, те се упути тамо за њим и кад га нађе, саопшти му одговоре добивене из Рима. Овоме би мило, али га је сада изнад свега највише интересовало обећање надвојводе и ћесара да ће добити бискупiju, зато не одбијајући позив Калвучијев да иде у Далмацију на

⁵⁰⁾ *Ibidem.*

⁵¹⁾ *Ibid.*, 110—111.

посао, замоли га нека прво пође с њим у Праг, да му преко тамошњег нунција потпомогне представке на ћесареву двору. Овај пристаде на то не престајући притом уверавати га како га од папе очекују много веће почести. Фра Анђело, међутим, видевши како се развија ствар, и све више у његову корист, нађе да је сада згодно поновити раније представке, које је имала усвојити друга страна пре него се он крене у Далмацију, те затражи да папа и писмено потврди погодбе закључене између њега и надвојводе Карла 1581 године, тврдећи да су му потребне да их покаже завереницима, а уз то захтет још и папин опроштај и благослов за све учеснике у предузећу.⁵²⁾

Калвучи имајући на уму крајњу сврху свега тог трчања пристаде и на то и чим стиже у Беч обрати се с молбом кардиналу Азолину нека код папе изради писмену потврду горепоменуте погодбе па да му се и то и опроштај с благословом папиним пошље у Грац преко нунција, камо ће убрзо из Прага, да би потом похитао на Ријеку, да испошље барку брату у Фермо, и да се потом крене у Далмацију, да на послу нађе духовника и његове заверенике.⁵³⁾ Затим оде с Фра Анђелом у Праг, где му учини по вољи, те оде нунцију и посредова код њега у корист првога, и потом још једном писа кардиналу у Рим како, по мишљењу Фра Анђелову, због тешкоћа што се могу имати од Млечића при превожењу војника из Италије ка Клису, не треба их слати, и како, у случају да завереницима затреба помоћи с које друге стране, сâм може нај-

⁵²⁾ *Ibid.*, 111—112.

⁵³⁾ *Ibid.*, 112.

мити две стотине Ускока, које ће послати тамо или их и сâм одвести.⁵⁴⁾

Али то су и последњи данас познати трагови од рада на овом отимању Клиса од Турака. Од фра Анђела нема више никаква трага а нема ни даљих Калвучијевих извештаја. Шта је даље било с првим, као најглавнијим радником, не зна се ништа, али је једно несумњиво: да његов нестанак наноси најтежи удар дотадашњем раду на отимању Клиса од Турака за рачун папин. Ну његов нестанак с позорнице није и једини узрок неуспеху од толиких преговора и припрема. Неуспех је наступио и што предузеће нису довољно и на време потпомогли они за чији је рачун припремано, и што га нису потпомогли с онолико готовости с колико су се одушевљења латили посла други који су се имали изложити највећим тегобама и опасностима. Ну од тог узрока има и један много тежи. Ако је мисао о osloboђењу хришћана испод турске власти била лепа и радо се усвајала, ови што су је гајили нису схваћали све тешкоће с којима је било скопчано такво предузеће; није се рачунало да се извођењу тог предузећа има за противника још увек моћна Турска, с којом суседне хришћанске државе нису желеле долазити у сукоб и да је противност интереса појединих хришћанских држава тако велика, да није могло бити речи о стварању свехришћанског Светог Савеза, који је био прва и основна погодба за успешно делање против Турака. Сем тога питање освајања једне турске покрајине на оној страни, где се мислило отпочити акцију, задирало је јако у животне интересе Млетачке Републике,

⁵⁴⁾ *Ibid.*, 113.

која би се свом снагом опирала сваком сличном раду зато што је имајући у виду, у првом реду, своје трговинске интересе, претпостављала турско суседство сваком хришћанском, па према томе и ћесареву и папину. Отуда чак и да се успело с покушајем, и да је заузет Клис, тим не би било решено питање и о владању њим. Напротив, тешкоће су имале наступити тек после тога и из простог разлога што би се Турци заложили да поврате и Клис и друге градове, и што би их у том помогла Млетачка Република, против којих удружених освајач не би имао довољне снаге.

Ну ако је пропало и ово предузеће, има нечега што је и после њега остало да послужи за основ даљем раду на том питању. Остало је мисао о ослобођењу хришћана испод турске власти, која је међу тамошњим хришћанима добила више присталица него их је имала раније. Сем тога остварење те мисли у вези са стварањем Св. Савеза ушло је у програм рада не само Сикста V него и његових последника. Међутим ћесаревци су предузеће против Клиса и других турских градова на западној страни, дуж млетачке међе и у Приморју, схватили као корисну диверзију да им се од Угарске одврати пажња на другу страну. Отуда прво даље предузеће хришћанско против Клиса јавља се у доба кад се осетила потреба такве диверзије и кад је на папској столици био папа, коме је била мила мисао о ослобођењу хришћана испод турске власти. Први пак покретачи и радници били су ранији млетачки прогнаници; њихово поуздашће било је у првом реду у народ оног краја, где се имала предузети акција; заштитници и страна за чији се рачун имало извршити предузеће били су папа и

ћесар; најглавнији помагачи у извођењу задатка били су Сењски Ускоци, а противници Турци и Млечићи. То су елементи и предузећа из 1596 године и овог што му је претходило. Па не само да су исти елементи него се и појединости понављају, тако да имамо континуитет истих појава делимично изменених променом лица и места.

ДЕО ДРУГИ

ОСВАЈАЊЕ КЛИСА ЗА РАЧУН ЂЕСАРЕВ 1596 ГОДИНЕ.

ГЛАВА ПРВА

ПРВИ УВРОЦИ КОЈИ ДОВОДЕ ДО ОВНОВЕ РАДА НА ОСВАЈАЊУ КЛИСА ЗА РАЧУН ЂЕСАРЕВ

Рат ћесарев с Портом 1592—1606. — Рад папе Клемента VIII у корист ћесара. — Државе Млетачке Републике. — Сењски Ускоци према ћесару и Млетачкој Републици. — Доминиканац Кипријан Гвиди из Луке, као ускочки изасланик у Рим и противник млетачки. — Кипријан постаје отворен непријатељ млетачки.

Зачетак идеје о овом најкрупнијем покушају с Клисом пада у сâм почетак рата млетачко-аустријског, који је трајао 1592—1606 године.

Аустрија тада није била довољно спремна за рат с Портом, те се обратила на разне стране за помоћ. Највећи њен помагач у тој мучној прилици био је папа Клемент VIII, који је с папском столовом наследио и идеју неких својих претходника о општем хришћанском савезу против Турака и изгођењу ових из Јевропе,⁵⁵⁾ идеју која је била у тесној вези са његовим планом о ојачању папске моћи. По његову мишљењу, тај рат Аустрије с Портом био је врло згодна прилика за извођење његових планова, па се зато латио да помогне ћесару. Ради тога утицао је на шпанског краља и на италијанске

⁵⁵⁾ Оппирније в. у књизи *Лекки патријарах Јован и покрет хришћана на Балканском Полуострву 1592—1614 год.*, 1—3.

кнезове да у Угарску шаљу помоћне војске, прогласио је рат светим, те су на боиште хитали многи властелини жељни славе у борби за свету ствар, иаредио је да се од католичког свештенства у свима земљама прибира десетак на име ратничких потреба, послao је посланике у подунавске крајеве, Пољацима и московском владаоцу да их наговарају на заједнички рад с ћесаром и одобравао је рад својих рођака кардинала на покрету Турцима потчињених хришћана, не заборављајући притом да изазове јачу акцију малтеских ритера и других хришћанских гусара у турским водама.⁵⁶⁾ А главни радник у свима овим пословима било је одано католичко свештенство.

Али ако је такав папин рад био од користи и за њ' и за ћесара, није био и за остале владе, а најмање за млетачку Сињорију. Овој се није свиђало ни прибирање десетка, ни подстицање малтеских ритера, Сењских Ускока и других гусара на пљачкање турских бродова по Јадранском Мору, ни рад на покрету хришћана у турским покрајинама, суседнима њезиним, нити пак поверавање свештенству и других задатака сэм чисто верских. Млетачка Република тежила је за добрым односима с Портом и исповедала је принцип надмоћности грађанске власти над црквеном на својој територији, а онакав рад папин био је томе противан, јер појачан рад гусара, нарочито у горњем делу Јадранског Мора, где се по уговорима с Портом била обvezала за заштитника слободне пловидбе, и штете од тога чинили су је одговорном према Порти и излагали су је опасности с те стране; рад

⁵⁶⁾ *Ibid.*, 3—14.

на покрету хришћана у суседним турским покрајинама био је опасан, да покрет не захвати и њен део Далмације, где становништво није било баш задовољно млетачком управом, а још мање до маћа властела; док је прибирање десетка, без њеног одобрења, и упућивање свештенства на њеној територији на друге послове сем верских, било штетно на једној страни по принципу о надмоћности грађанске власти над црквеном а на другој што би такав рад свештенства на неутралној млетачкој територији дао повода Порти да мисли о њеној нелојалности и о помагању непријатеља Турске.

Зато је Млетачка Република саветима одвраћала папу од рада на савезу хришћанских владалаца против Турске; жалила се на рад малтеских ритера и Сењских Ускока; протестовала против узимања десетка на својој територији; предузимала је мере против сваког рада који би на њу навукао негодовање Портино; и према Турцима се показивала најлојалнијом. Млетачка Република радила је то да одстрани опасност од себе, али је она тим против себе изазвала и Малтесце и Сењске Ускoke и католичко свештенство, више одано папи него Републици на чијој се територији налазило. И у колико се Република енергичније старала да сузије рад свих ових, у толико су они били активнији. Нарочито рад Сењских Ускока добија јаче разmere и негодовање католичког свештенства бива све видније, тако да Република против првих мора да мобилизује већи број бродова него икад дотле и да шаље најодабраније старешине са најпрострањијим пуномоћством, док је против држања свештенства улагала протесте код папе и против појединих лица свештеничког реда предузимала од-

лучније мере, које су не само ове нагониле на веће непријатељство него и изазивале сукоб с папом, без кога је Република могла бити тада у свом властитом интересу.

Како су Ускоци били најјача и најјевтиња одбрана ћесарева приморја, а свештенство главни помагач папин у извођењу његове намере са помагањем ћесару Рудолфу, то је и ово двоје, имајући пред собом заједничког непријатеља, једно другом пружило руку. Отуда док су једни свештеници помагали Ускоцима при њиховим излетима и давали им склоништа, други су се, имајући на уму значај Ускока у заподенутој борби хришћанства с Портом, њихов тежак положај и немогућност да им ћесар помогне, примили да им траже помоћи на другој страни. Један од првих који су радили на овом другом послу био је доминиканац Кипријан Гвиди из Луке у Италији, који је дотле живео у манастиру Св. Павла у Млецима.

И ако човек у педесетој години, ипак жив и врло немирна духа, доминиканац Кипријан није могао гледати само цркву, него се, ћа очи Сињорије, почео плести у ствари, у којима ова није хтела видети свештено лице. И кад је његово понашање постало млетачкој Сињорији и неугодно и подозриво, Веће Десеторице показало му је пут из Млетака.⁵⁷⁾ Тада се Кипријан диже и оде у Сењ Ускоцима, млетачким најљућим непријатељима, и добивши од сењских првака једну молбу упућену на папу Клемента VIII, у којој су ови изнели своју борбу у прошлости с Турцима, значај свој као бедема хришћанству, све клевете што им набацују њихови

⁵⁷⁾ V. Lamansky, *Secrets d'Etat de Venise* (St. Petersbourg, 1884), 106.

непријатељи хришћани, потребу да остану у Сењу у интересу хришћанства и тешкоће које су с тим у вези, своју оданост вери и папи, потребу да им се помогне у чувању тако значајне тачке као што је Сењ, и поуздање у властиту снагу,⁵⁸⁾ — диже се у Италију да тражи помоћи за њих. У путу за Рим сврати прво на двор ферарски, где је молио војводу да помогне Ускоцима, а потом у Фиренцу, где је то исто чинио код надвојводе. Али кад тамо доби само лепих речи, а не и праве помоћи којој се надао, продужи пут у Рим, камо стиже 10 марта и изиђе прво пред кардинала Чинтија, једног од оних што су на папу највише утицали да ради на стварању савеза хришћанског и да помаже ћесару,⁵⁹⁾ а потом нађе кардинала Спинолу, који је, као један од изасланика, имао присуствовати седницама немачке конгрегације, у којој су претресана питања што су се тицала ћесара и надвојводе, и на свој начин представи му држање млетачко према Ускоцима и поступке главног провидура Алмора Тјепола против Ускока.⁶⁰⁾

После неколико дана Кипријан изиђе и пред папу, коме предаде меморијал сењских првака. Али

⁵⁸⁾ *La legazione di Roma di Paolo Paruta* [Ediz. della R. Deputazione veneta sopra gli studii di Storia Patria (Venezia). vol. I, 140—143, у ноти под линијом].

⁵⁹⁾ *Ibid.*, 131, 132.

⁶⁰⁾ *Ibid.*, 147. Да стане на пут Ускоцима, осиљеним на Јадранском Мору, Млетачка Сињорија поставила је Алмора Тјепола за главног провидура против Ускока на мору, створивши тим звање које дотле није постојало. Врло предузимљив и енергичан, а имајући на расположењу више средстава него иједан од претходника му у гоњењу Ускока, овај им је задао доста јада што се види из његових многобројних депеша упућених Сенату (сачуване су у Млет. држ. Архиву у одељку Sen. seor., *Dissracci dei proveditori generuli da Mar in Golfo*). Због таквог његова рада био је хваљен од Сињорије и од Турака, али омрзнут не само од Ускока него и од ћесареваца, који су му од 1593 до 1597 год. радили о глави и уценили му главу знатном светом (B. Lamansky, *Op. cit.*, 490—493).

за његов долазак и смрт томе дознаде одмах млетачки посланик на папском двору, познати историчар Павле Парута, и не би му право, јер према томе шта је Кипријан причао, њега је тамо био послao надвојвода Фердинанд са задатком да моли папу за помоћ Ускоцима и да се прими посредништва у решавању распре између надвојводе и Републике у погледу Ускока. А још му непријатнија беше мисија поверена од стране сењских првака, који моле папу да им, поред новчане помоћи, пошље топова и муниције те да бране Сењ до последње капије крви,⁶¹⁾ што се противило дотадашњим плановима млетачким о исељавању Ускока из Приморја. Стога је Парута преко својих агената обратио пажњу на Кипријаново кретање по Риму, и у исто време покуша да се од самог папе извести о мисији Кипријановој. На аудијенцији коју је одмах потом имао код папе, рачунао је да ће се и о томе повести речи, али је папа ћутао. Ну зато Парута ипак нађе начина да из папске канцеларије добије препис меморијала сењских првака, из кога је видео да је то углавном ускочка одбрана од млетачких оптужјаба и све што Ускоци траже да је противно републичиним интересима. Зато док је на једној страни извештавао млетачки Сенат о раду Кипријанову,⁶²⁾ Парута је на другој страни предузео кораке да га у томе омете, а нарочито кад је дознао да Кипријан није дошао у Рим по поруци надвојводињо него по својој личној иницијативи и у договору са Сењанима.

И једног лепог дана, на месец дана по свом доласку у Рим, отац Кипријан нађе се у затвору.

⁶¹⁾ *Ibid.*, 131, 132.

⁶²⁾ *Ibid.*, 140, 141, у датешњи од 20 марта (по нов.) 1593.

Парута вели у једној својој депеши да је то учињено по наређењу папских инквизитора, а због неких његових верских преступа. Кипријан се пак жалио да је ту био *ratio status* и да је ухапшен на тражење Млетачке Републике.⁶³⁾ У суштини биће да је обоје, само је прави разлог ово друго а оно прво био је више изговор. Парута је извесно хтео да отклони неизгоде од Кипријанова рада па је на згодан начин инсинуирао инквизиторима о верским кривицама његовим, те је био затворен, јер кад се потом прозрела намера млетачка, Кипријан је био пуштен из затвора.

ГЛАВА ДРУГА

ПРВИ РАДНИЦИ НА ПОКРЕТУ ХРИШЋАНА У ОКОЛИНИ КЛИСА И НА ОСВАЈАЊУ ГРАДА ЗА РАЧУН ЈЕСАРЕВ

Доминиканац Кипријан и Далматинац Фран Бртучевић, вitez малтеског реда. — Њихов договор за рад на освајању Клиса по турском нападу на ћесареве земље. — Кипријан иде у Грац и Праг а Бртучевић у Далмацију. — Кипријан у Прагу ради против Млечића. — Бртучевићев рад у Далмацији. — Вести о завери против Клиса. — Млетачка Сињорија сазнаје за њу и ради да је осујети. — Бртучевић измиче из Далмације и долази у Рим. — Рад његов на папском двору и предлози за освајање Клиса. — Његови преговори с бароном Леоном Харахом, ранијим ћесаревим послаником у Риму. — Јесарево примање предузећа у своју заштиту. — Пут Кипријанов у Далмацију.

Кад је Кипријан изишао из затвора, постао је још огорченији противник млетачки. Али није он био једини такав у Риму. Било је тамо и малтеских ритера; против којих је Република најодлучније војевала на папском двору и узаптила им црквену добра.⁶⁴⁾ Међу овима био је и Хваранин Фран Бртучевић, прогнаник млетачки, који зато

⁶³⁾ *Ibid.*, 160.

⁶⁴⁾ *Ibid.*, vol. II., 435.

није смео у Далмацију, да га не постигне врло тешка кавна. Сем тога у то доба дође у Рим ћесарев посланик, барон Леон Харах, чије је присуство у Риму имало само да појача рад у свима правцима корисним за ћесара, па према томе и рад на помагању Ускока, јер кад су ћесар и надвојвода Фердинанд, после онаквог поступка провидура Алмора Тјепола с Карлобагом и Ускоцима⁶⁵⁾ могли уценити његову главу, као и главе млетачких капетана поморских,⁶⁶⁾ разумљиво је да је и интересовање барона Хараха за Ускоке морало бити јаче и да је у том питању морао сузбити рад млетачког посланика Паруте. Отуда су и радници у Риму у корист Ускока добили у барону Хараху заштитника и помагача.

Кад су пак Турци у то доба нагрнули на Хрватску, где су настрадали код Сиска и потом објавили рат ћесару, рад на помагању Ускока био је дужност свих заинтересованих за успех хришћанства против Турака. Зато се папа са својом околнином и дао на посао око стварања хришћанског савеза против Порте и зато су се око папског двора стала прикупљати лица, која су могла радити на покрету хришћана потчињених Турцима. Као први радници на том послу јављају се ови посредници у Ускочком Питању и свештенство у Далмацији и у Арбанији, које се налазило у најповољнијим подгodbама да послужи папи у његовим смеровима. Док се пак не развије јачи рад, и једни и други раде у почетку за Ускоке и с Ускоцима, на чију се сарадњу одмах рачунало, и на припремању терена за покрет хришћана потчињених Турцима, на

⁶⁵⁾ S. Ljubić, *Pregled Hrvatske Povjesti* (Rijeka 1864), 231.

⁶⁶⁾ Lamansky, *Op. cit.*, 493.

придобијању што већег броја лица која су у оним крајевима могла послужити као посредници код народа. И међу првим радницима на том послу уопште налазимо⁶⁷⁾ оца Кипријана и Франа Бртучевића.

После њихова бављења у Риму у лето 1593, извесно по договору са ћесаревим послаником, бароном Харахом, а видећи како су се ствари почеле развијати на папском двору, први се упутио у Сењ, а други је отишао у Далмацију. Само док бављење овог другог, почетком следеће године, 1594, у Далмацији можемо констатовати,⁶⁷⁾ оног првога можемо и пратити у његову кретању. Отац Кипријан, преобучен, отишао је прво у Сењ, а потом, као њихов изасланик, био је исправа у Грацу и Бечу, а потом је отишао у Праг, где је, имајући препорука од барона Хараха, постао најприснији с референтом за италијанске ствари у Државном Савету, Курцијем, и председником тог истог савета, Др. Пеценом, који је, као доскорашњи посланик ћесарев у Цариграду, у овим ратним приликама знао колико се може имати користи од оваквих људи, какав је био отац Кипријан.

Ну чим су се ова двојица уклонила из Рима, млетачки агенти опазили су то. Паруга је о томе известио Сињорију и ова је наредила потеру за њима у свима правцима. Али Кипријан и Бртучевић нису отишли на исту страну. Донекле пут им је био заједнички и трагање млетачких агената могло је то утврдити, те је на основу тога Сињорија мислила да су се обојица упутила на исту страну и са истом

⁶⁷⁾ То се да констатовати по једном писму подјичког кнеза Павла Павића од 15 августа 1596 (У исписима Др. А. Ивића из Бечког Архива) Види даље ноту 93 и текст над њом.

сврхом. У ствари први се био упутио на ћесарев двор, а други је, неопажено, отишао у Далмацију. Ово је остало непознато млетачким агентима, зато док се за обојицом трагало у истом правцу, Бртучевић се без опасности могао одати своме послу. Али зато млетачки агенти нађоше на траг Кипријанов, који их доведе до Прага, па то јавише Сињорији. Кад ова дознаде за то, нареди свом посланику на ћесареву двору да обрати пажњу на Кипријаново кретање и на рад његов, за који је унапред знала да може бити само опасан по Републику. Посланик пак, као вредан извршилац Сињоријиних наређења, одмах је упутио на посао своје агенте. У почетку се трагало за калуђером, али се потом нашло да отац Кипријан не носи ризу него да је огрнут великим јапунцетом и са шеширом на глави, и кад су ови трагајући даље за њим извидели где се креће, шта ради и с ким општи тај прогнаник млетачки, те о том известили посланика, овај је имао да јави Сињорији доста непријатних вести. Према посланиковим речима, Кипријан је често ишао ћесаревим министрима, нарочито референту за италијанске ствари, Курцију, а већ са председником Државног Савета Пеценом општио је врло пријатељски, водио је честе разговоре с њим и често ручавао код њега. Око лишним путовима дознао је још како је Кипријан поднео извештаје ћесару и Дворском Савету, којима је смер да изазове заплете између Републике и ћесара, јер тамо говори како Сињорија намерава да заузме Сењ уз припомоћ Турака, и Кипријан је тај што је својим инсинуацијама створио сукоб између Републике и ћесара због новоподигнуте млетачке тврђаве у Фриулу. По мишљењу посланикову,

Кипријан има успеха у Прагу и било је бојазни да његов рад не буде од штете већих размера, како иначе познаје прилике у Хрватској и у Фриулу. Још горе је међутим што овај, по казивању његова слуге, мисли да иде у Хрватску, камо ће ускоро и чадвојвода Максимилијан, јер како тамо већ постоји оружан сукоб између Републике и ћесара, то како Кипријан има веза с војничким круговима, зло може наступити сваког часа. Сем тога, вели даље, Кипријан је опасан човек, стога мисли да би добро било израдити у Риму или код старешине његова реда, да се затвори у какав манастир, па пошто се старешина доминиканског реда тада бавио у Пољској, тражио је од Сињорије упуства и дољно новчаних средстава, да би могао радити даље што треба против Кипријана.⁶⁸⁾

Сињорија је одмах предузела кораке да омете даљи штетан рад Кипријенов и, по савету посланикову, обратила се старешинији доминиканског реда с молбом да га затвори и казни. Овај пак учинио је Сињорији по жељи и са таквим захтевом обратио се прашком двору. Али је тај корак био безуспешан. Прашком двору био је преко потребан Кипријан, те га се, према томе, није могла лишити, зато није испунила жељу старешине доминиканског реда. Шта више Кипријан, по споразуму учињеном у Прагу, у почетку лета те године отишао је у Хрватску да се договори с тамошњим заповедником, пуковником Ленковићем, о акцији помоћу Ускока. Зато кад је Сињорија видела да је корак државних инквизитора преко старешине доминиканског реда остао безуспешан, да су ћесареви министри врло нерасположени према Републици, и то највише због

⁶⁸⁾ Lamansky, *Op. cit.*, 487—489.

Кипријанових инсинуација, и да је овај отишао у Хрватску, што је значило да ће се латити некаквог посла штетног по Републику, решила се на одлучније мере. Веће Десеторице одлуком од 2 августа те године уценило му је главу обећавши ономе који га уклони с овог света, да може ослободити прогонства једног млетачког прогнаника, или ако то изврше двојица, да на то имају право обојица, и још да им се уз то изда пет стотина дуката на име трошка за пут и бављење тамо где се буде налазио Кипријан.⁶⁹⁾)

Док су пак тако Млечићи вијали Кипријана и пратили његов рад, о Бртучевићу није било ни помена. Млечићи су му изгубили траг; али како нису ништа знали о њему, нису се ни бринули много. Према томе они нису ни слутили како овај ради на другом делу плана створеног у друштву с Кипријаном: на испитивању прилика под којима се може изазвати покрет хришћана потчињених Турцима, наћи потребних сарадника за тај посао и од Турака не-како освојити Клис, који би послужио за ослонац даљем раду у Херцеговини. Одвојивши се од Кипријана Бртучевић се упутио у Далмацију, обишао је градове по Приморју, размотрio је прилике, упознао расположење и народа и свештенства, састајао се с људима на чију се сарадњу могло рачунати, и не пропустивши да се обавести о свему потребном нарочиту пажњу обратио је питању како би се могао заузети Клис. Ради тога Бртучевић ступи у везу са спљетским властелином Иваном Албертијем, човеком склоним на пустоловна предузећа, а преко њега са пољичким кнезом Павлом Павићем и архиђаконом клишким Павлом Сирот-

⁶⁹⁾) *Ibid.*, 105.

ковићем, са људима од угледа и јаких веза у оном крају. Алберти је био први и најодушевљенији присталица и он је био тај што је врбовао остале. И знајући колико је за такво предузеће потребна помоћ Пољичана који су хтели да се опросте турске власти, Алберти се прво обратио кнезу Павићу, па да би га што јаче придобио за се и учинио што поверљивијим, како му се у то доба беше нашло женско дете, узе га за кума.⁷⁰⁾ Затим увиђајући како је тешко успети против Клиса напавши га отворено, и да је тешко наћи присталица за тако ризично предузеће, ступи у преговоре с једним од потурчених хришћана у Клису, с неким Шаторовићем, који је био старешина мартолоса у граду.⁷¹⁾

И тако, док је Кипријан радио на једној страни на ћесареву двору, код надвојводе градачкога и пуковника Ленковића за што живљу акцију Ускока без обзира на млетачке протесте, Бртучевић је, на миру и ни од кога неузнемиран, помоћу Ивана Алbertија широј круг присталица за освајање Клиса за рачун ћесарев. Али радији на томе он је ступио у везу и с многим угледним људима из Херцеговине и Босне, а приликом бављења у Дубровнику упознао се и с некима из јужнијих крајева српских и из Арбаније, с којима је претресао питање о покрету хришћана против Турака и саопштио им намере ћесара и папе у том погледу. Међутим на-

⁷⁰⁾ У интересантној релацији Хилполита Проспера о Клису у 1596 години, штампаној у Лопашићевим *Spomenicima Hrvatske Krajine* (Monum. Spect. Histor. Slavorum Meridionalium, vol. XIV) I, 139.

⁷¹⁾ *Ibidem*; даље у саслушању двеју девојака мухамеданака, Рибице и Хафизе, заробљених у Клису од Ускока и ослобођених од млетачких бродова; саслушање је од 13 априла 1596 и приложено децеши капстана против Ускока од 14 априла 1596 год. (Све у Млет. држ. Архиву, у партији несрћених хартија бандског архива у Цариграду), и у документу наведеном даље у ноти 72.

рочиту пажњу обратио је на везе с католичким свештенством у турским покрајинама, и користећи се препорукама добивеним из Рима у свештенству добио је најбољег посредника за придобијање виђенијих људи у удаљенијим крајевима турским како за питање покрета тако и за освајање Клиса. А за све то време није престајао на једној страни одржавати везе с Римом и на другој с Кипријаном и с ћесаревцима налазећи могућности за прво преко Дубровника а за друго преко Ускока, који су лако допирали у оне стране и на сваком кораку имали својих помагача и склоништа.

И он је у том раду имао успеха. Само у колико је већи број људи био придобијен за ту намеру и у колико се више ширио круг присталица, у толико је више било могућности да за тај рад дознаду непријатељи предузећа, и у првом реду млетачке власти. Јер рад на овом, као и на сваком другом њему сличном послу, који би срећно изведен донео знатне користи главним радницима, код самих присталица незадовољних из буди каквог па ма и најситнијег разлога, стварао је сарвјивост и завист, које су лако могле дати прилике да се обелодани рад на покрету султанових поданика и на заузимању Клиса. Сем тога било је и сродника лица уплетених у ово предузеће, који су се плашили да млетачке власти дознавши за то не предузму оштре мере не само против учесника и њихових породица него и против свих који су знали за преговоре али се нису плели у тај посао. Отуда се нашао неко, и то свакојако од ових последњих, који је једног дана у јесен 1594 године доставио спљетском кнезу Балдисери Контаринију како Ускоци намеравају докопати се Клиса у име

ћесарево и како су за саучесника придобили Шаторовића.⁷²⁾

Контарини је, наравно, одмах известио Сињорију о томе, јер таква намера Ускока била је од очигледне штете по Републику не само што би се тим успехом ојачали Ускоци, против којих је Република и дотле морала прибегавати најодлучнијим мерама и на њихово сувбијање трошила знатне своте новаца, и што би тада добила новог суседа кога није нимало желела на тој страни, него и зато што би се ћесаревци, заузевши Клис, докопали Саса (Камена) и Солина, места која су раније била млетачка, а све то укупно утицало би врло рђаво на млетачке поданике у Далмацији. И ту вест Контарини је послao као врло поверљиву и хитну тражећи да му се што пре пошљу упутства шта ће даље радити.⁷³⁾ Сињорија пак била је запрепашћена том вешћу, врло симптоматичном после оних ранијих вести о раду Кипријанову на ћесареву двору и код Ускока. У другој прилици Сињорија би такву вест сматрала обичном претњом ускочком, али у овој прилици, и ако се није знало ништа подробније, само место откуда потиче вест, журба с којом је послата, Контаринијево хитно тражење упуштава и констатовање споразума учениеног између Ускока и оних у Клису о предаји града — све то учинило је да се тој вести припише озбиљан карактер. Стога Веће Десеторице, које се бавило питањима поверињива карактера, схватило је ову ствар као озбиљну и узело је одмах у разматрање. Само нам је засад непозната одлука ње-

⁷²⁾ Ркн. у Млет. држ. Архиву, у *Communicate del Consiglio dei X al Senato, Parte secrete*, filza 1.

⁷³⁾ *Ibidem.*

гова, па су непозната и упушта послата спљетском кнезу, али према неким подацима, који се тичу даљег развоја питања о Клису, и по опрећењу спљетског кнеза са суседним Турцима може се са поузданошћу закључити да је Веће Десеторице послало упушта спљетском кнезу, да будно мотри на све што се тамо ради и да је Контарини обратио пажњу Турцима у Клису нека чувају град од изненадног напада.⁷⁴⁾

Ну док је Контаринијев извештај стигао у Млетке и док је Веће Десеторице послало упушта Контаринију, нестало је Бртучевића из оног краја. Судећи по неким речима у једном од његових ка-снијих писама, Бртучевић се из Далмације упутио на састанак с Кипријаном негде у Хрватском Приморју или у Хрватској,⁷⁵⁾ после чега је отишао у Рим, где га налазимо почетком 1595 године. Кипријан пак отишао је у Праг, и отуд се поново вратио у Приморје с нарочитом мисијом и, по договору с Бртучевићем, упутио се у Далмацију.

По доласку у Рим Бртучевић се обратио личностима, с којима је на повереном му послу радио до одласка у Далмацију, и известио их је о свом раду у оном крају, уверавајући их како се Клис може лако освојити и да се лако дâ извести споразум утврђен с угледним особама у Далмацији. Само у Риму не беше више барона Хараха, који се пре тога највише заузимао на папском двору да се у предузетом послу Бртучевићу поклони највеће поверење. Зато Бртучевић знајући како му

⁷⁴⁾ Ти подаци биће наведени даље за потврду поједињих факата на основу којих се и доноси горњи суд.

⁷⁵⁾ У Бртучевићеву писму барону Леону Хараху од 25. фебруара 1595 из Рима (У Ивићевим исписима из Бечког Архива).

Харах и из даљине може бити од користи за рад у Риму, јави му се писмом и извести га шта је у радио у Далмацији. Ну док је очекивао вести од барона Хараха и да добије аудијенцију код папе, који се све више интересовао питањем освајања Клиса и покрета хришћана потчињених Турцима и све јаче радио на стварању хришћанског савеза против Турака, Бртучевић је у Риму наставио преговоре са заинтересованима, нарочито с кардиналима, рођацима папиним, затим с послаником шпанског краља Фернандом Гонзагом, војводом од Сесе, и с послаником малтеског реда Дон Педром дела Рока. Из тих преговора проистекао је план, по коме су се Малтесци имали ставити на чело предузећу за освајање Клиса, на што је папа пристао и наредио Дон Педру да јави старешини реда, како пристаје да се предузећа против Клиса лате Малтесци, али с тим да се не остане само на томе него да се наговоре хришћански владаоци, да их помогну у предузећу, које ће бити ширег обима. Војвода од Сесе, у име свог краља, већ је био обећао помоћи и највише је помагао предлог код папе. Кад се пак успело да се папа придобије и да се добију његове препоруке, тада је Бртучевић изнео један нов предлог, који се тицаша њега као главног радника и људи придобивених у млетачком и турском крају: кад се малтески ред прима посла и пошто се једном реши како ће се извести предузеће, треба један његов изасланик да се крене у оне стране у исто време кад и Малтесци на акцију, и у вези с тим прво да се реши шта ће коме припасти од онога што се од Турака буде отело. Бртучевић је тражио да правни господар освојене земље буде ћесар, с којим су

вођени преговори о том предузећу, а једна трећина свих покретности, имања и села отетих од Турака да се, на име поклона, раздели ритерима који буду суделовали у предузећу, па да се од тога створи феуд као на Малти, и као што је тамо заштитник шпански краљ тако да то овде буде ћесар, коме ће се, на име заштите, плаћати годишњи данак. Поделу пак има извршити сам Бртучевић, коме ће се за његов труд дати достојанство и поклон, а тако исто и његову помагачу Арчимболду, који ће, кад први оде на посао у Далмацију, остати у Риму, да се, у име његово, обавештава о преговорима и да ради на изашиљању свега што је потребно за успех у предузећу.⁷⁶⁾

У томе Бртучевићу стигоше и писма од барона Харака. У последњем писму од 27. јануара 1595. овај му је саопштио ћесарево наређење да се што пре крене на пут у Праг. Али Бртучевић није могао да то изврши, што питање о предузећу против Клиса још није било дефинитивно решено. Тај предлог примљен је на папском двору у начелу, али је у разматрање узет у вези са много крупнијим питањем о покрету хришћана на Балканском полуострву, за што је било потребно дужих преговора и много већих припрема. Сем тога Бртучевићу је било потребно да добије бреве за Бошњаке, јер су му га ови тражили, кад су с њим преговарали прошле године, а уз то хтео је да изиђе пред папу пре него се крене на пут, да га замоли за тај бреве и да му лично представи свој рад у Далмацији. Ну папска канцеларија није се журила с тим.⁷⁷⁾

⁷⁶⁾ У Бртучевићеву *предлогу старешини малтеског реда* од 1595. године, без ближег датума. (У *Ивићевим* исписима из Бечког Архива).

⁷⁷⁾ У Бртучевићеву *писму* барону Хараку од 25. фебруара 1595. год. (У *Ивићевим* исписима из Бечког Архива).

Због тога је Бртучевићево нерасположење бивало све веће и у испитивању узрока зашто се тако одгађа дође он до закључка: да то чини секретар папске канцеларије, бискуп Минучи, о коме се са друге стране зна да је био млетачки кандидат за надбискупа задарског.⁷⁸⁾ Како су пак у том очекивању пролазили дани, а Бртучевић се бојао да код присталица у Босни и у Далмацији не охладни одушевљење, с којим су били прихватили његов предлог, то он у те стране упути једног сабрата, калуђера, да осоколи како оне придобивене за освајање Клиса тако и друге придобивене за покрет против Турака, обећавајуци им да ће им се испунити дато обећање. Он пак останде и даље у Риму и сачека да га прими папа. 23. фебруара Бртучевић изиђе пред папу, изложи му све што је дотле урадио, како се развија питање на коме ради, да је хитно позван у Праг и друго, и, наравно, замоли га да му изда толико тражени бреве за народ у Босни. Папа је лепо примио Бртучевића, обећао му је испунити молбу и допусти му нека иде у Праг. После тога Бртучевић оде ћесареву посланику у Риму Корадучију, извести га о разговору с папом и предаде му препис веровног писма добивеног од првака босанских. У исто време јави писмом барону Хараку шта је дотле постигао у Риму и о својим даљим намерама.⁷⁹⁾

Из тог писма види се како је Бртучевић мислио да, пошто од папе добије жељени бреве, оде у Дубровник, где би се прво нашао са сабратом послатим у оне стране, а потом да прође Далма-

⁷⁸⁾ *Ibidem*; упор. Paruta, *Op. cit.*, III, 290—291.

⁷⁹⁾ У Бртучевићеву писму барону Хараку од 25. фебруара 1595 год. (У *Историјским исписима из Бечког Архива*).

цију и оде у Босну, да се састане с придобивеним људима и увери их како се план с њима склопљен допада ћесару. Ну док буде чекао да му се изда брёве, молио је барона Хараха нека поради да му се што пре пошље ћесарево веровно писмо, којим ће уверити присталице плана о освајању Клиса и остали народ не само у Далмацији него и у Босни и Арбанији, да ће им ћесар послати помоћи и примити их под своју заштиту, и како ће свима заверицима, и сваком према заслуги, бити дата имања, села и вароши. Даље, уверавао је барона о искрености и преданости у предузетом послу, молио је да му се верује оно за што му је и папа поклонио вере и пажње и за доказ колико се заложио за ово предузеће позвао се на то што су му Млечићи одузели све имање. Али да би му извесно стигло тражено веровно писмо ћесарево и да би му садржина остала тајном за сваког трећег, молио је нека се у двоструком завоју пошље сењском капетану, који ће га, као праву тајну, предати само њему, Бртучевићу. Уз то још замоли да се с тим писмом пошље наређење сењском капетану да увек има готових две стотине Ускока, а од своје стране обећа слати извештаје о свему што буде радио, наглашујући како ће радити у границама овлашћења добивеног од народа из оних страна, чему ништа неће сметати што се у његовој трећој тачки вели да ће се на заузетом граду побити малтеска застава, јер цело предузеће има бити само у корист ћесареву. Да би се пак с те стране имало што више успеха, Бртучевић посла у Праг за свог повереника некаква властелина, чије нам је име зasad непознато. Тај је добио за задатак да подробно изнесе све што је дотле урађено и да оба-

вести ћесарев двор с које стране и како треба он да отпочне рад.⁸⁰⁾

Барон Харах испуни жељу Бртучевићу: писао је прашком двору и препоручио му да се учини Бртучевићу по вољи. Ђесар пак кад је видео колико је овоме стало до веровног писма, издаде му га 14 априла 1595 године, потпуно како га је тражио. Њим је ћесар објавио како народ у Босни и у суседним крајевима прима под своју заштиту, уверио је придобивене људе из тих крајева како је Бртучевић њихов повереник за преговоре с њим и с папом, и потврдио је што им је Бртучевић обећао, ако се предузеће успешно изведе.⁸¹⁾ Бртучевић, међутим, док је очекивао да му се изда толико тражени бреве, успео је да му папска канцеларија изда други један акат, веома потребан за даљи рад у Далмацији: под потписом папина синовца, кардинала Петра Алдобрadiana, издата му је сведоцба којом се тврди како је Бртучевић у преговорима с папом, односно неких верских послова, показао толико добре воље и марљивости, да му је стога поклоњена највећа пажња, и како то заслужује да се потврди на овај начин.⁸²⁾

Док се Бртучевић бавио у Риму и спремо за даљи рад, Млечићи о њему нису водили много рачуна, што нису веровали да може бити чега озбиљног од покушаја да на папу утиче његова околина, и што се овај показивао врло предусретљив у преговорима с млетачким послаником Парутом у свим питањима која су се тицала Републике, у

⁸⁰⁾ *Ibidem.*

⁸¹⁾ Lopašić, *Spom. Hrv. Krajine*, I, 195.

⁸²⁾ Алдобрadianово писмо од 6 априла 1595 год. (Препис у Јивићевим исписима из Бечког Архива).

Млетне је стигла вест о новим незгодама у изгледу од доминиканца Кипријана. Млетачки покушаји да га смакну с овог света и знатна уцена његове главе остадоше без успеха, међутим ускочки излети, за Кипријанова бављења у Хрватској и у Приморју, на жалост Сињорије, били су јако учествали. Овај се појав, не без разлога, уписивао у грех Кипријану, који је због тога, као и због ранијих недела, постао одвећ мрзак Сињорији. Отуда се може лако разумети велико негодовање њено, кад јој је посланик из Прага депешом од 14 фебруара 1595 године јавио, како је калуђер из Луке послан од стране ћесареве у Левант корсем да преговара с Портом, али ће пре бити да ће послужити као ухода. И имајући на уму његов ранији рад и умешност, којом је успео да код ћесара изазове неповерење и непријатељство према Републици, а бојећи се да тај и овом приликом не инсунуира што год против Републике на Порти, Веће Десеторице писа байлу у Цариград 9 марта, и изневили му у кратко историју Кипријанову и његов опис, ставу му у дужност да осујети сваки корак овога на Порти, па, ако може, и да нађе кога који ће га уклонити са света, за шта ће томе за награду обећати или ослобођење каквог прогнаника од казне прогонства или четири стотине дуката.⁸³⁾

Вест о одласку Кипријанову у Цариград, и то, како се говорило, по поруци самог ћесара, била је врло непријатна Сињорији, зато да се спрече све штетне последице од тога, Веће Десеторице било је донело онакву одлуку и байлу у Цариграду поручило је да може најмити убице за њ. Али та

⁸³⁾ Lamansky, *Op. cit.*, 106, 107.

вест посланика из Прага није била у свему тачна. Истина је да се Кипријан, после бављења у Прагу, био упутио некуда, само мета његова није била Цариград. Јамачно да ватури траг, Кипријан је говорио да иде у Цариград и околина ћесарева са истим смером потврђивала је то, па је то допрло и до млетачког посланика, који је похитар да јави Сињорији. У ствари Кипријан се, извесно у договору с Бртучевићем, упутио у Далмацију, да осоколи заверенике за освајање Клиса и да их увери о ћесаревој помоћи. И судећи по једном каснијем писму пуковника Ленковића, Кипријан је био онај калуђер о коме је Бртучевић у фебруару јавио Хараху како га је послао у Далмацију.⁸⁴⁾

ГЛАВА ТРЕЋА

ПЛАН О ОСВАЈАЊУ КЛИСА КАО ДЕО МНОГО ПРОСТРАНИЈЕГ ПЛАНА О ПОКРЕТУ ХРИШЋАНА ПОД ТУРЦИМА

Рад у Риму на овом пространијем плану. — Корчулански бискуп Августин Квинчије. — Завереници против Клиса и њихово изасланство у Рим. — Одлазак папина поверилика Кристиљевића у Клис, и потом Бртучевића у Далмацију. — Дубровник као средиште рада на извођењу папина плана. — Млечићи сазнају нешто о том раду и одмах предузимају мере да га угуше. — Прави план остаје им непознат. — Главни радници на покрету хришћана измичу из Далмације, али се наставља рад против Турака и млетачких интереса.

Одватридесет Млечићима пажњу од свог пута у Далмацију Кипријан је могао отићи тамо и не само ступити у везу са већ познатим завереницима за освајање Клиса него и с другим особама у оним крајевима, које су му у предузећу могле бити од користи. Док се пак он бавио тамо, Бртучевић се

⁸⁴⁾ Ленковићево писмо од 30 септембра 1595 год. из Карловца упућено Пеџену, председнику Дворског Савета (У *Историји* исписима из Бечког Архива).

бавио у Риму и често обилазио папски двор, који се сваким даном све више интересовао питањем покрета хришћана под Турцима, да се тим одврати пажња Порти на другу страну и олакша тежак положај Ћесару. Ради тога рађено је на плану о покрету хришћана, који би обухватио све западне крајеве Турске Царевине, почињући од јужних граница Арбаније па све до граница Ђесаревине, и како се из Бргучевићевих извештаја знало за прилике у Горњој Далмацији и у Босни и за расположење тамошњих првака, нарочито Фрањеваца, и народа католичке вероисповести, то се са извођењем плана одгађало, док се довољно не припреми терен и у Доњој Далмацији, у Зети и у Арбанији. А кад се хтело радити и у овим покрајинама, ваљало је прво наћи посредника који ће отићи у те стране и ступити у споразум са тамошњим првацима, па попут проуче прилике на месту, да то доставе папској канцеларији, која ће се према томе управљати у својим даљим корацима. И таквих се људи нашло. Први од тих посредника био је неки Будњанин, каваљер Пелеш, кога је почетком пролећа корчулански бискуп Августин Квинчије нашао у Млецима, придобио га за рад на устанку у Арбанији и с једним меморијалом послao у Рим.⁸⁵⁾ Овај, кад је дошао у Рим, био је призван од кардинала, испитан о приликама у његовом родном крају и пошто се нашло да може послужити у корист хришћанској ствари, употребљен је за првог изасланика папског у оне стране.⁸⁶⁾

Ну док се у Риму с питања о заузимању Клиса и о покрету у једном делу Херцеговине и у Босни

⁸⁵⁾ *Пећки патријјарах Јован* итд., 27.

⁸⁶⁾ У писму кардинала Сан Ворђа корчуланском бискупу од 2 маја 1595 (У Ивићевим исписима из Бечког Архива).

прешло на много опсежнији план о покрету свих хришћана, почевши од јужне међе Арбаније па до граница Хрватске, Кипријан је био у Далмацији, прокrstарио све оне крајеве, нашао се са заинтересованим Пољичанима и са спљетским властелином Иваном Албертијем, ступио у везу с корчуланским бискупом Квинчијем, уверио их све о наклоности и заштити ћесаревој и о помоћи папиној и с њима се договорао о начину како да се освоји Клис. И како је све то ишло глатко и незапажено од млетачких власти, завереници су били све одушевљенији и све нестрпљивији, међутим ни из Рима нити из Прага није било никаква знака о скорој акцији. Зато се корчулански бискуп, преко кардинала Александрини, обратио папској канцеларији с планом о покрету хришћана.⁸⁷⁾ Али се у Риму и после тога није хитало и није се хтело приступати акцији против Клиса док се не спреми што је потребно за извођење оног много пространијег плана. Зато је главни руковац тим радом, кардинал Чинтио Сан Ђорђо писао бискупу Квинчију како папа није пристао на његов предлог — који се свакојако тицао употребе неких мера, због којих би папа дошао у сукоб с Млетачком Републиком — али да му се ствар у начелу допада што из тога види чега у ствари може бити од рада код тамошњих хришћана и што се тим може непријатељу задати посла на више страна, да би се потом покушало ослобођење хришћана испод власти турске. Дакле, Квинчијев предлог о покрету хришћана против Турака на доста ограничену простору одбијен је, те су му за рад на пространијем плану послата упутства и упућен је да припрема терен за то, а да би

⁸⁷⁾ *Ibidem*; упор. *Пекчи патријарах Јован* итд.;, 27, 28.

имао што већег успеха, послат му је у помоћ каваљер Пелеш.⁸⁸⁾

Али завереници за освајање Клиса постали су и сувише нестрпљиви. Договор између њих и мухамеданаца из Клиса био је давно утанчан, и због одлагања акције било је бојазни да Турци или Млечићи не дознаду за преговоре па да пропадне све што се урадило. Зато се, у договору са завереницима, дигне Иван Алберти у Рим, да сâм лично поради не би ли се похитало са изашивањем потребних средстава за рад око освајања Клиса. Алберти у Риму нађе Бртучевића те обојица изиђоше пред папу. Овај их прими, али им не одговори ништа извесно нити обећа, јер како је требало времена за припреме око извођења оног пространијег плана његова о покрету Турцима потчињених хришћана, у који би заузимање Клиса ушло само као један део његов, то се није хитало са посебним решавањем питања о Клису. Ну кад се с тим питањем одгађало, том одгађању требало је бар дати згодан вид, да се не би уништило онакво одушевљење људи већ придобивених за то предузеће. Стога с Албертијем у Далмацију би послат Фран Кристићевић (Алегрети), Дубровчанин, тада капетан једне папске галије, да се увери о могућности предузећа против Клиса. Ова двојица из Рима дођу у Пољица, где се састану са главним завереницима и ту се Кристићевић увери о истинитости Албертијева саопштења у Риму. Шта више Кристићевић се реши да и сâм разгледа Клис, те преобучен у трговца уђе у град, сними скицу од њега и уверивши се о истинитости свега што се у Риму казивали Алберти и Бртучевић, врати се наtrag и поднесе извештај, на основу кога кардинал

⁸⁸⁾ *Ibidem.*

Сан Ђорђо отпише Албертију и потврди завереницима све што су тражили да им буде признато од стране папине.⁸⁹⁾

А дотле је и Бртучевић добио од папе жељене хартије и упушта за рад на пространијем плану о покрету Турцима потчињених хришћана и кренуо се у Далмацију.

Из Рима Бртучевић се кренуо право у Дубровник, где је био сигуран од Млечића. Тамо му је било згодно да се непримећен састаје с млетачким поданицима придобивеним за предузеће против Клиса и да се дописује с онима из даљих крајева, нарочито из Босне. Исто тако Дубровник му је био згодно место да одатле ступи у везу и са хришћанима из других султанових покрајина, које је тек требало придобити за папин план о покрету Турцима потчињених хришћана, јер су везе Дубровника с тим крајевима биле живе, султанови поданици долазили су слободно тамо и, под видом трговине, могло се отуд лако ићи по турским крајевима. Уз то Дубровник је Бртучевићу био погодан и за састанке и договоре с млетачким поданицима. Тако је он одатле ступио у везу с корчуланским бискупом Квинчијем, коме је већ било наређено од стране кардинала Сан Ђорђа да оде тамо и да се састане с хришћанима из султанових покрајина, који ће га обавестити о расположењу тамошњег народа за покрет против Турака. Даље, Бртучевић се тамо нађе с Марином Брајани, би-

⁸⁹⁾ У *писму* пољичког кнеза Павла Павића Пецену, председнику Дворског Савета, од 15 августа 1595; у Бртучевићеву *предлогу* папи из 1595 (без датума) како да се води војна с Турцима. (Оба документа у *Извиђавањима исписима из Бечког Архива*). Упор. и Minuccio Minucci, *Storia degli Uscocchi* (Venezia, 1683), 54, 55., и *Лећки патријјарах Јован* итд., 36.

скупом из Леша, родом Дубровчанином, који одмах пристаде да у свом крају ради на покрету за ћесарев рачун. Па нађе и других помагача, међу којима су за преговоре с присталицама у Босни били веома корисни: Петар Будиславић, лекар дубровачки и Матија Гралини, који је тамо вршио дужност босанског трговачког агента (консула). Ова двојица били су нарочито погодни за мисије. Тако кад је босански везир позвао првога да му лечи тефтедара, Бртучевић му је ставио у дужност да се састане с тамошњим католицима, с којима је дотле био у преписци, па да сазна за њихове жеље и намере у погледу покрета, што је Будиславић извршио и по повратку у Дубровник известио Бртучевића. Други пак, по свом положају, био је одличан посредник за преговоре између Бртучевића и Рима на једној и султанових поданика хришћана у удаљенијим крајевима на другој страни, не само ради додавања писама од једних другима него и што се могао слободно кретати по Босни и Херцеговини а да на се не обрати пажњу Турака. И кад их је једном придобио, да их што јаче веже за посао, Бртучевић их наговори, и њих и главније присталице у султановим покрајинама, да се писмима обрате ћесару, који је предузеће примио у своје руке. И ова двојица учинила су то.⁹⁰⁾ Гралини је ради тога отишао у Босну, састао се с тамо придобивеним људима и испоручио им Бртуче-

⁹⁰⁾ У писму старешине фрањевачког реда у Босни, Гргура Маславића, и католичких првака од 10 јула 1595, писаном у манастиру св. Јована у Босни; даље, у писму Петра Будиславића ћесару од 22 јула те године из Дубровника; и, мајзад, у недатованом Бртучевићеву предлогу, свакојако из 1595 год., о опћењу с Босном (Сва три ркн. у Извештим исписима из Бечког Архива).

вићеву поруку, коју су ови испунили без имало оклевања.⁹¹⁾

Пошто је тако нашао радника и посредника на разним странама за рад на извођењу прострањијег плана папина о покрету Турцима потчињених хришћана, Бртучевић ступи у везу и са завереницима за освајање Клиса. Млетачки поданици, којево је у том предузећу, долазили су тамо и договарали се с Бртучевићем, избегнувши присмотру млетачких власти. Чак је питање о њиховим састанцима било удешено тако да су се ови састајали с Бртучевићем у кући једног грађанина дубровачког, а да сам овај не зна ради чега су ти састанци.⁹²⁾ Потом месеца августа диже се из Дубровника и оде на састанак с пољичким главарима, где им показа писмо барона Хараха, у коме је овде јављао како се ћесар прима предузећа и да ће тамошњи народ примити под своју заштиту, а сам додаде како је дошао к њима да извиди све што је потребно и да припреми све пре него се приступи послу. Али то је била само половина Бртучевићева задатка с доласком у Польца. Јер, пошто је уверио пољичке главаре о ћесареву пристанку да се прими предузећа против Клиса, имао је сада да на другој страни увери ћесара о готовости завереника и народа, у чије су име говорили да приступају послу и да га сврше за рачун његов. Стога он, у накнаду за поруку барона Хараха,

⁹¹⁾ У *мемоару* Гралинијеву упућеном ћесару о раду његову на оној страни од 1595 до 1604 год. и писаном у Прагу 24 маја 1604. Упореде наведено писмо босанских првака од 10 јула 1595 год. (Оба ркн. у *Извиђењима исписима из Бечког Архива*).

⁹²⁾ У Бртучевићеву *предлогу* старешини малтеског реда за освајање Клиса и суседних крајева од Турака из 1595 год. (У *Извиђењима исписима из Бечког Архива*).

затражи и доби писмо од пољичког кнеза Павла Павића и осталих првака, за већу веру потврђено печатом пољичке општине, упућено Пецену, председнику Дворског Савета. У том писму изложен је ток преговора за освајање Клиса у Риму и у Прагу, преко Бртучевића и других, и како им је стигла вест да ћесар прима предузеће у своје руке, а за одговор на поруку барона Хараха окупљени прваци изјавише да ћесару дају веру и да пристају у име његово заузети Клис, и то што је могуће пре, молећи га само да им он нареди, па да они то одмах изврше. За остало пак што су захтевали замолили су нека се верује Бртучевићу, који ће му то усмено саопштити, и то и све друго што буде потребно, за доказ чему и ради већег веровања дају му ово писмо, да га покаже коме треба.⁹³⁾

Ну после овог договора Бртучевић не оде у Праг као што се очекивало, већ писма добивена с разних страна послала заједно с једним својим, у коме је препоручивао да се од стране ћесареве одговори на писма Марина Халинића, за кога вели да је угледан човек и од користи за цело предузеће; даље, нека се отшише Матији Гралинију, да би се осоколио на што јачи рад и да би што боље послужио као посредник у преписци с босанским првацима; а то исто да се учини и према Албертију, који је тражио маркизат за услуге што их је дотле чинио. Нарочито је Бртучевић нагласио како овом последњем треба дати наде, еда би се што виште посветио⁹⁴⁾ послу који му је у Риму поверен, да га ради у споразуму с корчуланским бискупом.⁹⁴⁾ Дакле, уместо да иде у Праг, Бртучевић

⁹³⁾ У писму Павла Павића од 15 августа 1595.

⁹⁴⁾ У горе наведеном недатованом Бртучевићеву писму.

се и даље задржа у Дубровнику, ту окупи многе посреднике и приступи живом раду. Ту се склопи читав одбор за рад на покрету Турцима потчињених хришћана. Ту су били: бискуп Квинчије, Дубровчанин Доминик Андријашевић, који је радио у Херцеговини код православних,⁹⁵! Будњанин Тома Пелеш и Уцињани Марко и Јован Гини, капетани млетачких наоружаних барака и браћа капетана Павла, који је у то доба заповедао над млетачким баракама за гоњење Ускока.

Одбору седиште постаде Дубровник а душа му би Бртучевић. Овај је руководио послом а остали су ишли у млетачке градове дуж Приморја и у турске крајеве, где су се састајали с угледнијим људима српског и арбанашког народа.⁹⁶) Ови су радили на припремама за извођење пространог папина плана, али се притом никако није испуштало из вида да је Клис прва мета. На томе је нарочито радио Бртучевић, а и ћесарев двор желео је да се томе поклони највише пажње. Зато је Пеџен, председник Дворског Савета, према Бртучевићеву упуству а у име ћесарево, писао појединим лицима да у првом реду раде на томе а Гралинију поручио је да остави Босну па да иде у Спљет и кад тамо стигне, да јави како се развија питање о освајању Клиса.⁹⁷)

Ну кад је рад био најживљи, дознаде за њ млетачка Сињорија, и то са три стране. Прво, неко непознато лице, затим, новонаименовани цариградски байло, који је тада ишао на дужност у Цариград, и, најпосле, каторски кнезј авише Сињорији шта се спрема у оним крајевима.

⁹⁵⁾ *Пекки патријарх Јован* итд., 41.

⁹⁶⁾ *Ibid.*, 27 и 41.

⁹⁷⁾ У горе наведеном *меморијалу* Гралинијеву од 24 маја 1804 г.

Оно непознато лице достави Већу Десеторице у месецу септембру како су у Будву стигли корчулански бискуп и Тома Пелеш да се споразумеју с Дукаћинцима и још неким Арбанасима како да се од Турака освоји Уцињ и да они ово раде у споразуму с папом, јер су обојица пре тога били у Риму, где су добили новаца у ту сврху.⁹⁸⁾ У то исто време которски кнез доби непотписано писмо од неког Арбанаса из Будве, кога је пре тога одбор у Дубровнику био придобио да ради на покрету, те је ради тога долазио у Котор и тамо се састајао с корчуланским бискупом, кад је овај, по наређењу добивеном из Рима, ишао у Будву да уведе у дужност новопостављеног бискупа Дамјана Марковића. Према писму тога непознатога од 22 септембра, бискуп се користио том приликом па је радио и на овој другој ствари. Али тај непознати јавио је и како се у Будви чуло да је у Дубровник стигао каваљер Бртучевић, који себе назива Мачедонцем, само се не зна извесно чији је изасланик, јер неки веле да га је послao шпански краљ, други папа, а трећи ћесар. А што је најглавније, по казивању тог непознатог, Бртучевић је из Дубровника писао писма арбанашким главарима, у којима је јављао како ће у те крајеве стићи војска, и да се у Будви баве Пелеш и корчулански бискуп, који је из Будве по Марку Гини послao поруке њему, Бртучевићу, у Дубровник.⁹⁹⁾

⁹⁸⁾ У *наређењу* млетачког Сената которском кнезу од 29 септембра 1505 (Ркп. у Млет. Држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. X, fol. 146. B. и даље f° 146 v, 170, 171).

⁹⁹⁾ Писмо у препису приложено је депеши которског кнеза од 14 октобра 1595 (Ркп. у Млет. Држ. Архиву, у *Communicate del Cons. dei X al Senato*, filza 1). То писмо с неким ставовима изостављеним штампано је у наведеном делу Ламанскога *Secrets d'Etat de Venise*, на стр. 496—498, само је погрешно датовано, 9 октобром уместо 22 септембра.

Чим је Веће Десеторице добило ту крупну вест, одмах ју је спровело Сенату као тајну. Сенат, пак пошто је претходно из своје средине искључио паписте, донео је одлуку: да се одмах и поверљиво пише которском кнезу нека се на згодан начин обавести о истинитости доставе, па ако се увери да је тачна, нека што пре пише у Млетке, само о целој ствари имају ћутати и они сви који буду употребљени у овој прилици за проверавање вести, стога нека им то нареди под претњом да ће, према одлуци Веће Десеторице, бити кажњен смрћу сваки који се огреши о наређење.¹⁰⁰⁾ У исто време би послато наређење провидуру бродовља у Јадранском Мору, а ако ово не нађе њега онда поморском капетану, да се одмах упути с бродовљем у Котор па да мотри на кретање туђинских бродова у тамошњим водама. Провидур или поморски капетан, кога од њих нађе наређење, морао је наћи каторског кнеза и саопштити му што је наређено, затим да се обојица постарају и нађу начина како ће домамити и бискупа Квинчија и Пелеша, па кад их ухвате, да их под добром стражом пошљу у Млетке. То исто имало се учинити и с Марком Гини. Да пак не би одао Сињоријину намеру с њима, провидур им није смео јављати ради чега их зову у Млетке, него ће им само издати спроводнице. Потреба је захтевала да се о томе ништа не зна, да се ствар сачува у највећој тајности. Али ако дотле буде стигло туђинско бродовље и ступило у акцију, наређено је провидуру да са свима бродовима остане пред Котором и да се заједно с кнезом постара за сигурност републичиних градова.¹⁰¹⁾ Рачунајући пак

¹⁰⁰⁾ *Ibidem.*

¹⁰¹⁾ У одлуци млетачког Сената од 14 октобра 1595 (Ркп. у Млет. Држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. X, f. 146).

да услед таквог рада завереника, међу којима има и њених поданика и службеника, може бити озбиљних неизгода по њене односе с Портом, Сињорија писа о томе байлу у Цариград, који би, као увиђаван службеник републичин, и обавештен о томе још на путу из Котора на Крф, и сам радио да од Сињорије одбије сваку кривицу, али га Сињорија није хтела пустити да ради сам по свом добром нахођењу. Зато му је послала у препису све вести и сва своја наређења, с тим да их не показује на Порти него да их има ради упушта како ће одбранити Републику од Портиних пребацивања. Било је у овој прилици морао бити врло смотрен у опећењу с Портом и имао се клонити свега што би овој дало повода да пребацује Сињорији и да онакав рад у Арбанији уписује њој у кривицу. Стога му је јавила да одгodi рад на Порти против намера Дервиш-бега, црногорског санџак-бега, и његових претња, да том приликом Порта не би потегла питање о Сињоријину учешћу у раду на покрету султанових поданика у Арбанији.¹⁰²⁾

Ну док је Сињорија слала наређења и упушта на разне стране, каторски кнез схвативши доставу оног непознатог Будљанина као крупну ствар и да дубоко засеца у интересе Млетачке Републике, похитао је да се увери о истинитости доставе пре него му је стигло сенатско наређење. То наређење послато је тек 18 октобра,¹⁰³⁾ међутим он је на неколико дана пре тога пронашао непознатога до-

¹⁰²⁾ У одлуци млетачког Сената од 20 октобра 1595 (Ркл. у Млет. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni Constantinopoli*, Reg. IX, f. 25). — О Пећанцу Дервиш-бегу Алијићу и његову раду против млетачких интереса в. у мојој расправи *Политички однос Црне Горе према Турској 1528—1684*, у Гласу Срп. Краљ. Акад. LXVIII, 37—40.

¹⁰³⁾ Lamansky, *Op. cit.*, 494.

стављача — али му ни у новом акту није хтео казати име — 9 октобра испитао га је о целој ствари, и 12 послао у Млетке и саслушање и један одломак из прве доставе, заједно са својом депешом од тог дана, и то је у Млетке стигло пошто је Сенат донео одлуку, али пре него је ова била испослата. Из тих накнадно добивених хартија Сињорија је била потпуно обавештена о намерама бискупа Квинчија и његових помагача у Арбанији, али како су нове вести биле само допуна и подробније објашњење ранијих, то није имала шта мењати ранију одлуку а још мање ублажавати јој оштрину.

Наређење о тако значајној ствари требало је послати одмах, још оног истог дана. Али то није учињено. Оно је задржано неколико дана у сенатским канцеларијама са непознатог узрока. Можда је то учинио случај, а можда је неко и хотимице допринео да наређење стигне што доцније коме је било намењено.¹⁰⁴⁾ И било једно или друго, тек провидур млетачког бродовља у Јадранском Мору добио га је неколико дана касније него је требало, тако да кад је с бродовљем стигао пред Котор и нашао се с тамошњим кнезом, из оних крајева било је нестало људи, ради којих је похитao. Бискуп Квинчије и Тома Пелеш склонили су се у Дубровник и ту се нашли с Бртучевићем и с Марком Гини, па пошто су се договорили шта им треба даље радити, Бртучевић, Пелеш и оба брата Гини прешли су у Италију и отишли у Рим, а бискуп је остао у Дубровнику не смејући одмах на Корчулу. Једини Гралини остале где је био, што се о његову учешћу није знало ништа; зато га видимо како и даље

¹⁰⁴⁾ *Ibidem.*

одржава везе с прашким двором, да му шаље извештаје и од њега добија одговоре и упуства.¹⁰⁵⁾

Према томе одлазак провидуров у которски крај промашио је своју сврху. Али је провидур и иначе био непотребан тамо, јер није било никакве опасности по млетачке интересе. Од појаве туђинског ратног бродовља и његове акције у тамошњим млетачким и турским водама није било ни помена, међутим провидур је био много потребнији на другој страни. Зато је одмах известио Сињорију, а ова кад је дознала како му је мисија била безуспешна, да нема бојазни од замишљеног покрета у Далмацији нити од доласка туђинског бродовља и од заузимања турских градова у суседству млетачкоме, нареди му нека се отуд повуче, а которском кнезу стави у дужност да води даљу бригу о раду папских агената у тим странама. Рачунајући пак да ће се Пелеш и оба брата Гини, после кратког бављења у Италији, повратити у те крајеве, нареди кнезу нека вреба Марка Гини и Пелеша па кад их ухвати, да их, према ранијем наређењу, испошље у Млетке. Међутим за бискупа Квинчија издато, је преко, провидура, ново наређење заповеднику осуђеничких бродова и корчуланском кнезу. Мислећи да се бискуп из Будве упутио право на Корчулу, провидур је наредио заповеднику осуђеничких бродова да иде право на Корчулу, и кад тамо нађе Квинчија, да га спроведе у Млетке, али га Сињорија разреши од те дужности¹⁰⁶⁾ и повери је корчу-

¹⁰⁵⁾ У горе наведеном *мемоару* Гралинијеву од 24 маја 1604. Ту је у препису наведено Пеценово писмо од 20 новембра 1595, као одговор на један Гралинијев извештај по доласку у Сињорију из Босне.

¹⁰⁶⁾ У *одлуци* млетачког Сената од 2 декембра 1595 (Ркп. у Млет. држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. X, f. 171).

ланском кнезу. Ну Сињорија овоме ништа не спомену о својој намери с бискупом него му само напреди да каже овоме како је преко потребан Сињорији због неких преговора и да би овој било мило, кад би дошао.¹⁰⁷⁾ То наређење, наравно, остале неизвршено, јер бискуп нађе да је угодније бити у Дубровнику него на Корчули.

Овом приликом Сињорија из извештаја которског кнеза и главног поморског провидура дознаде нешто више само о раду на покрету у Арбанији а не и на заузимању Клиса. Њој је било непознато да су главни радници на отимању Клиса од Турака били они исти, за којима је она тих дана правила потеру по Зетском Приморју и у Арбанији. Вести добивене са три стране о раду папских људи у Зетском Приморју и Арбанији, потврђене каснијим још подробнијим подацима, увериле су је да не мисли о незгодама по Далмацију, те је мислила само како јој се треба чувати више доле на југу. На рад пак ових против Клиса Сињорија није помишљала ни кад јој је резиденат из Напуља јавио депешама од 2 и 19 декембра, како се тамо баве два Арбанаса из Уциња, Марко и Јован Гини, који су умешани у некакву заверу против неких млетачких места у близини Задра, да се то има извршити око Божића, да су обојица била у Риму и да су отуд дошла на позив Јеронима Комби, старишине ухода напуљског вице-краља.¹⁰⁸⁾ Сињорија овој вести није поклонила довољно пажње, што је знала за рад браће Гини само у Зетском Приморју и у Арбанији а не и за њихову заједницу

¹⁰⁷⁾ *Ibidem.*

¹⁰⁸⁾ Fabio Mutinelli, *Storia arcana ed anedotica d'Italia, etc.*, I, 184—185.

с радницима против Клиса, што је млетачки резидент у Напуљу, недовољно обавештен, помешао. Она је сматрала да је ту реч о раду браће Гини у јужним крајевима и била је уверена да не прети опасност њеним градовима у Далмацији, па зато није поклонила вере, ни једној нешто каснијој достави о завери против Клиса, о којој ће даље бити речи.

Сињорија је једнако веровала првим вестима добивеним из Котора, према којима је рад папских агената био наперен против Арбаније. У том уверењу утврдиле су је и вести накнадно добивене из Напуља, јер што су браћа Гини из Рима дошли у Напуљ, под окриље напуљског вице-краља као намесника шпанског, то је за њу био само један доказ више да је предузеће наперено против Арбаније а не и против Далмације, камо, по њеном мишљењу, намере шпанске нису смерале. Отуда, кад је Веће Десеторице одлуком од 8 јануара 1596 год. наредило резиденту у Напуљу да гледа како би привелео браћу Гини да ступе у млетачку службу, или боље да их тим обмане па кад се ови упуте у Далмацију, да тајно јави капетану залива и капетану галија против Ускока, као и њој самој, да се предузму мере за њихово хватање, или ако се то не дâ постићи, нека не преза ни од чега па ни од отрова, само да се уклоне са света ти људи опасни по Републику — Сињорија ни тада у двојици браће Гини није гледала раднике на предузећу против Клиса већ само против Арбаније¹⁰⁹⁾) Стога је она пренебрегла да мотри што се ради на освајању Клиса па је сву пажњу обратила на сузбијање рада на покрету хришћана у Арбанији, и кад се уверила да је дотле на овом питању рађено са

¹⁰⁹⁾ Lamansky, *Op. cit.*, 109, 110.

знањем папиним, наредила је свом посланику у Риму да протестује против таквог рада и против штићења Квинчија, Пелеша и Марка Гини, који су у кардиналу Сан Ђорђу имали заштитника. Такав њихов рад она је сматрала да је наперен не само против њених интереса него и против интереса самог хришћанства, наводећи како би га се и она латила; да није такав и да се уопште од тога може надати добру.¹¹⁰⁾

Док је Сињорија Арбанији поклањала толико пажње, из млетачких службених хартија не видимо да је она о раду тих стих за њу опасних лица против Клиса знала што више од онога што јој је био јавио спљетски кнез годину дана раније. Она на то више није мислила, међутим и у ово доба шапутало се по Далмацији о некаквој завери против Клиса, а поједини Млечићи знали су о рђавом расположењу властеле у Далмацији према Републици и о много бољем расположењу њихову према ћесару, коме су желели да има успеха у рату с Турцима, и да на тој страни размакне међу својој држави, па да том приликом и они млетачку заставу замене његовом. Знало се и то да и народ и властела поклањају много пажње и да радо примају све што им се предложи с ћесареве стране; знало се о некаквим преговорима за покрет Турцима потчињених хришћана и да међу људима што раде на томе има и таквих који мисле да треба понудити Клис ћесару, кад већ Република неће да га прими; па се, најзад, знало и да у оним крајевима има агената који раде у том правцу. О томе је знао нешто и

¹¹⁰⁾ Наређење млетачког Сената посланику у Риму од 17. фебруара 1596 (Ркн. у Млет. држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni Roma. Reg. X, f. 197 v.*).

спљетски кнез, који је писао бајлу у Цариград, и мора се мислiti да је и Сињорију известио.¹¹¹⁾ Али ни кнезови у Далмацији нити Сињорија у Млечцима нису знали ништа подробније који су то млетачки властелини и поданици што раде против Републике, чему за најбољи доказ служи то што Сињорија није ништа предузимала против оних лица, њених поданика, која су се у питању заузимања Клиса од Турака истакла као коловође, а остала су и даље на њеној територији и радила су на том послу. Јер да је она то знала, несумњиво је да би лако утврдила њихову кривицу и смакла их с овог света.

Зато пак што она није знала ништа подробније о томе, и што, држећи да Ускоци раде против Клиса а папски посредници у Арбанији, није ништа предузимала да омете рад првих, припреме за освајање Клиса вршене су и даље. Јер у колико је настао застој у раду на покрету у Арбанији, против кога је Сињорија довољно обавештена обратила пажњу, у толико је било више слободе за рад против Клиса. Отуда док су Бртучевић и Кипријан, уклонивши се први у Италију а други у Хрватску, настали да што више пораде код папе и ћесареваца, дотле су завереници у млетачком и турском крају у околини Клиса све журније радили на заузимању Клиса.

¹¹¹⁾ Lamansky, *Op. cit.*, 496-

ГЛАВА ЧЕТВРТА

РАД СЕ ОВОДИ НА ПИТАЊЕ ОСВАЈАЊА КЛИСА И ЗАУЗЕЋЕ ЊЕГОВО

Кипријан Гвиди код пуковника Ленковића, заповедника Хрватске Крајине. — Бртучевић у Риму, Грацу и Прагу. — Рад завереника против Клиса и њихових посредника у Далмацији. — Јакин као посредничка станица између завереника против Клиса и њихових заштитника у Риму. — Догађаји у Далмацији убрзавају ток рада на освајању Клиса за ћесарев рачун: коловођа Иван Алберти долази у сукоб са својим братом Матијом, који га оптужује Сињорији. — Иван Алберти хита да изведе план пре него би га Млечићи омели. — Његово тражење помоћи од ћесареваца и од папе. — Алберти уз припомоћ својих присталица и Сењских Ускока напада на Клис, заузима га и поседа у име ћесарево.

Кипријан се отуда уклонио пре Бртучевића. У септембру 1595 налазимо га у Карловцу код пуковника Ленковића, који се у првом реду имао постарати за припреме против Клиса и под чијом су управом били Сењски Ускоци, који су имали сачињавати главни део операционог одреда. Он је отишао тамо, да извести Ленковића о раду с Бртучевићем у Далмацији, а потом да са добивеним препорукама продужи пут у Праг, да ћесара и Дворски Савет извести о преговорима између њих с једне и папе и народа у оном крају с друге стране, преко њега и Бртучевића. И Ленковић га је примио, саслушао и дао му препорука за председника Дворског Савета молећи овога да прими лепо Кипријана, да га саслуша, да му поклони вере за све што се тиче предузећа, као да би то био он сам, и да га нечим награди за дотадашњи рад. Уосталом и сам Ленковић био је одушевљен повољним извештајем Кипријановим, отуда кад је ово писао Пецену за Кипријана, јавио је како ће се трудити да ћесаревој и хришћанској ствари послужи што може више, али зато нека му се дâ потребне помоћи: оружја, новца, отворено писмо и све што иде уз једно овакво

предузеће.¹¹²⁾ Јер за намеравану акцију било је потребно имати не само људи који ће се с Ускочима послати против Клиса, него се имала и што јаче обезбедити међа према Сењу, која није доовољно заштићена и на коју би Турци навалили, да диверзијом против тог краја онемогуће успех с Клисом. За заштиту Сења, чија ће посада и одбрана бити смањена одашњањем Ускока према Клису, требало је оправити обрушени Карлобаг, ставити посаду у њу, тој посади поставити за старешину умешна човека, и то да плати надвојвода Фердинанд.¹¹³⁾ А требало је имати људи и за друге тачке, требало је имати оружја за те људе, и уопште снабдети их тако да могу остати тамо где буду постављени, и најзад, требало је плаћати те људе. Укратко, ако се жели имати успеха у предузећу, било је потребно постарати се и припремити све без чега се једно такво предузеће није могло предузимати.

Ленковић је био врло расположен да ради на освајању Клиса. Само то није било доовољно за успех. Успех је у првом реду зависио од ћесара и градачког надвојводе, а зависио је и од тога хоће ли и колику ће помоћ послати папа. Предузеће се, дакле, морало помоћи с обе стране. Зато је Ленковић послao Кипријана у Грац и у Праг, да лично поради нека му се дâ све што је потребно за освајање Клиса, док је Бртучевић у Риму молио да се испуне ранији захтеви првака из оног краја, придобивених за покрет, и да се изда бреве, без кога се није могла очекивати сарадња најглавнијих сарадника, католичког свештенства у свима краје-

¹¹²⁾ У Ленковићеву *писму* председнику Дворског Савета, Пецену од 30 септембра 1595 (У Ивићевим исписима из Бечког Архива).

¹¹³⁾ *Ibidem.*

вима, где се дотле радило. Али поред свих наваљивања и свега мољакања Бртучевићева, у Риму се и даље оклевало с коначном одлуком. Папа и његови помагачи кардинали једнако су имали виду једновремену акцију против Клиса, против Новог у Боки, против Скадра, Кроје и неких места у арбанашком приморју и на покрет тамошњих хришћана, па кад се у томе успе, да се освојена места и крајеви понуде Млетачкој Републици, и да се на тај начин ова нагна на рат с Портом и на ступање у савез хришћанских владалаца.¹¹⁴⁾ Ну цео тај план учинио се Бртучевић сумњив и то у толико више што је у папској канцеларији рад на преговорима с појединим лицима из оних крајева био поверијен папину секретару бискупу Минучију, који је сматран млетачким човеком и у то доба, са млетачким пристанком, изабран је за задарског надбискупа. Зато није могао да се уздржи да то не осуди. С друге пак стране Минучи је у Бртучевићу гледао несолидног посредника у питању предузећа против Клиса и човека с врло великим захтевима. Отуда је сукоб између ове двојице био неизбежан. И једног дана, кад је Бртучевић поновио своје захтеве, Минучи га дочека рђаво и рече му да се заповедништво у Клису, које је овај тражио за се, може дати другом ком заслужнијем од њега и како је уопште рано говорити о томе. То Бртучевића најути те оде Ђесареву посланику, барону Нораду, изложи му све што је дотле урађено и како је питање зрело, али да предузеће омета Минучи, као млетачки човек. Ђесарев посланик прими Бртучевићеву доставу као тачну, јер је и сам сумњао у Минучија, који је на

¹¹⁴⁾ Minuccio Minucci, *Storia degli Uscocchi*, 58.

папском двору представљао Баварску, тада у сукобу с ћесаром, а по рођењу био је млетачки поданик и толико мио Републици, да је ова одмах пристала на његово наименовање за надбискупа у Задру, што је било у доба њеног сукоба с неколицином бискупа у Далмацији. Стога, кад се питање о акцији против Клиса толико одгађа, барон Норад замоли папу нека допусти Бртучевићу да иде у Праг и тамо ради да се Клис заузме у име ћесарево.¹¹⁵⁾

Папа учини по вољи ћесареву посланику и допусти Бртучевићу да иде у Праг. Али се то није допало Минучију. Овај вели на једном месту како је Бртучевићев одлазак имао бити од штете, мислећи тим на онај шири план папин о покрету Турцима потчињених хришћана, што је спреман у папској канцеларији. Зато покуша да омете намеру Бртучевића и ћесарева посланика, те наговараше папу да се Бртучевић задржи од пута и преда на чување заповеднику папског бродовља, да би му се тако онемогућио сваки даљи рад. Али ти кораци Минучијеви остадоше без успеха. Папа даде за право Бртучевићу и ћесареву посланику, те први напусти Рим у друштву са Арчимболдом.¹¹⁶⁾

На том путу Бртучевић се задржа у Грацу, где изиђе пред надвојводу Фердинанда и изложи му свој рад на заузимању Клиса и Новог у Боки и о покрету хришћана у тамошњим крајевима, којим ће се олакшати ћесаревој војсци заузимање Босне и Херцеговине, и поднесе план по коме би се то извело. Овај план имао је у виду само ћесареву акцију, која би се ослањала на народ из оних кра-

¹¹⁵⁾ *Ibid.*, 57, 58.

¹¹⁶⁾ *Ibid.*, 58.

јева и на његов устанак против Турака. По том плану ћесарева војска имала се окупити у Хрватској па да отуда упадне у Босну, где су хришћани већ спремни на устанак, и тада појачана устаничким четама продирала би у Херцеговину и допрла до Клиса, заузела град и дигла тамошњи народ на устанак. Том акцијом, по нахођењу Бртучевићеву, привукла би се пажња Турцима на ту страну и одвукла од Угарске, где би ћесар добио знатно ослабљена противника.¹¹⁷⁾ План се допаде надвојводи, зато га одобри и даде Бртучевићу препорука за ћесара, те се овај диже с Арчимболдом па право у Праг.¹¹⁸⁾

Тамо се Бртучевић прво обрати председнику Дворског Савета а потом ћесару. Као оно надвојводи Фердинанду, тако сада Бртучевић овима изложи шта је дотле радио у Далмацији, у Боки и у Риму, представи им колико је одушевљење и колика готовост код народа у оним крајевима да се дигне против турске власти, и на какве је све тешкоће нашао у последње доба у Риму. Лакоћу шак с којом ће се извршити предузеће представио је у најпријатнијим бојама, не заборављајући при том да истакне своје заслуге и како њих треба наградити. Ну имајући у виду да цело предузеће зависи од јачине учешћа у њему оних у чије је име дотле радио у Риму и ради којих је сада дошао у Праг, молио је и за њих и тражио да им се поново потврде ранији захтеви. Нарочито је молио да се ћесар заузме код папе, те да му овај изда толико тражени бреве, до кога није могао доћи, и ако је непрестано молио да му се дâ, и без кога је тешко

¹¹⁷⁾ *Пекки катријарах Јован* итд., 38 и 40.

¹¹⁸⁾ *Ibidem.*

било одлучно ангажовати преко потребно католичко свештенство. За придобивене пак сараднике за освајање Клиса тражио је нека се реши питање маркизата, који је тражио Алберти, душа радника у оном крају на освајању Клиса, као и да се потврде тачке са захтевима што их је поднео председнику Дворског Савета; даље, да се њему накнаде трошкови учињени за последњих шест месеца и да му се дâ извесна свота на издржавање; међутим за ритерски ред коме је припадао молио је да се изради одобрење папино, по коме би могао основати неколико коменда у Босни са феудом ћесаревим.¹¹⁹⁾

Шта је урађено по овим молбама Бртучевићевим, не казују извори што су нам при руци. Али судећи по томе што је ћесар наредио да се Бртучевићу издаје стална помоћ, као и по неким подацима о каснијем раду Алbertијеву и добивеној титули од ћесара, може се мислiti да је био испуњен већи део тих захтева.¹²⁰⁾ Исто тако на основу свих тих података може се судити да је Бртучевићев дотадашњи рад повољно оцењен у Прагу. Судећи пак по потреби која се осећала да се устанком хришћана у западним крајевима Турске Царевине помогне ћесарској војсци у Угарској, даље, судећи по великим интересовању које је владало на том двору за питање покрета, а нарочито због јаког учешћа католичког свештенства на млетачкој територији у предузећу против Клиса и због још јачег папина заузимања да га заштити од Ре-

¹¹⁹⁾ У извештајима и молбама Бртучевића упућеним ћесару од 24 и 25 новембра 1595 (Ркп. у Јевлевим исписима из Бечког Архива).

¹²⁰⁾ Одлука ћесарева од 31 марта 1596 године (У Јевлевим исписима из Бечког Архива).

публичина гоњења, може се мислiti да је прашки двор чинио кораке у Риму у духу Бртучевићевих захтева. А већ несумњиво је да је ћесар, на Бртучевићево наваљивање, писао Ивану Албертију и осталим завереницима за освајање Клиса.¹²¹⁾

Само извођењу Бртучевићева плана није се могло приступити, докле год се од папе не добије тражено одобрење. Али се томе није могло приступити ни због зимског времена и због неспремности ћесареваца за такво предузеће. И Бртучевић се није варао у оцени тешкоћа с којима је скопчано извођење њихова плана, али га је храбрило расположење на ћесареву двору према самом предузећу, зато док се не створи могућности да му се приступи, гледао је да се некако реше сва друга питања. Стога да ствар не би застала и да се не би расхладило одушевљење, док је он тако остао у Прагу, да и даље ради на ћесареву двору, послао је Арчимболда у Рим, да он тамо наваљује, да се не би напустило предузеће, кад је већ било толико људи у папиној околини који су се јако загрејали за питање освајања Клиса. У исто време поручивано је Албертију, да не сустаје на послу. И, доиста, док су радили Бртучевић у Прагу и Арчимболдо у Риму, Алberti са својим радио је у свом крају и одржавао везе с Ускоцима и с Кипријаном на једној и с заинтересованим лицима у Риму на другој страни, тако да у раду око припрема за освајање Клиса никако није било застоја.¹²²⁾

¹²¹⁾ У Просперову *извештају* о Клису (Lopatić, Spom. *Hrvatske Krajine*, I, 240). Шиљање таквог писма Албертију потврђује се речима овога у његову писму ћесару од 7 априла 1596 (У *Извештим* исписима из Бечког Архива).

¹²²⁾ У Бртучевићеву *предлогу* старешини малтеског рада од 1595 год. (В. ноту 76).

Везе између Кипријана и радника у клишком крају одржаване су преко Ускока, који су, ради плене, неизостано крстарили далматинским приморјем, док је за одржавање веза између тих радника и Рима било нарочитих лица, вичних оним крајевима, која су допирала у Далмацију неопажена и храбрила заверенике, уверавајући их како се у Риму од стране папе и његове околине чине припреме за освајање Клиса и да ће им се при том послу пружити потребне помоћи. А било је и таквих који су у исто време посредовали између Рима, завереника и ћесареваца, што служи за доказ да је договорног рада било не само између Рима и завереника, него и између Рима и ћесареваца. Уосталом у последње доба и у питању Клиса Рим је радио у корист ћесареву, а место у коме су вршене припреме и преко кога су чињени договори и слате вести од једне стране другој било је папско пристаниште Јакин (Ancona).

И ако папа није био дао пристанка да се Клис осваја за његов рачун нити да се том послу приступа пре него се среди питање о општем савезу хришћанском против Турака, на коме су радили његови изасланици у разним крајевима Јевропе, и о општем покрету Турцима потчињених хришћана, ипак су његови најглавнији помагачи и поверилици у том послу, рођаци, његови кардинали Сан Ђорђо и Алдобрадини, одржавали везе и са завереницима и са ћесаревцима, примали су поруке њихове и слали им своје и поступно вршили припреме за освајање Клиса. За преговоре са завереницима у Далмацији они су имали на расположењу једног трогирског властелина, Карла Челија, који је чешће ишао између Рима и Далма-

ције, а за везе са Далмацијом на једној и са ће-
сајевцима на другој страни, преко Сењске Ријеке,
користили су се једним пољским витезом, Адамом
Смољецким, који је без имало бојазни од Млечића
крстарио тим крајевима; обојица пак били су упу-
ћени на договор са заповедником јакинског при-
станишта, с каваљером Цукаринијем.

И у колико се више примицало пролеће 1596
године, путовања ове двојице била су све чешћа.
Челијо је крстарио по Далмацији, састајао се са
завереницима и склапао везе с поверљивим љу-
дима, којима је давао на оставу барут и друге по-
требе, како би их заверили и Ускоци имали на
расположењу, чим се буде приступило послу. Так-
вог једног нашао је Челијо у неком Јовану Ман-
циону, трговцу у Трогиру, који је на неколико го-
дина раније дошао као обичан слуга, а тада,
тргујући с Ускоцима које је снабдевао потребама
и од њих откупљивао плен, имао је иметак од
десетину хиљада дуката. Али је још погоднији био
неки доминиканац Јулије, родом из Задра а тада
пријор на Корчули. Овај није био нимало млетачки
човек и зато врло погодан за папског агента. На
неколико година пре тога, кад је потегао на јед-
ног свог сабрата па га ранио, био је протеран из
млетачке владавине. Тада Јулије оде прво у Хр-
ватску а потом се настани у Сењу, где је међу
Ускоцима имао једног синовца. Преко овога он се
упозна с осталим Ускоцима, и кад је тамо проба-
вио неко време, дигне се опет у Далмацију и дође
на Корчулу доневши собом новаца, добивених од
синовца. Тамо за Јулија беше жива згода да, под
заштитом корчуланског бискупа, продужи свој рад
с Ускоцима, који су имали суделовати у раду на

коме је бискуп радио по упуштвима из Рима. Он је с њима наставио раније везе и трговину, што му је доносило лепа прихода, као и Манционију, и кад је Челијо потражио помагача и јатака, код којих ће оставити потреба намењених учесницима у нападу на Клис, нашао је у Јулију особу као поручену за ту сврху.¹²³⁾

При одласку у Далмацију као и при повратку из ње и Челијо и Смољецки, кад су били у Јакину, ишли су каваљеру Цукаринију и тајне разговоре с њим водили су у његовој канцеларији. Али ти доласци, одласци и састанци ове двојице са Цукаринијем чим дођу из Далмације или из Рима, даље, њихови поверљиви разговори, па онда припреме у пристаништу у вези с тим састанцима, све то чинило је свет радозналим, и није чудо што се желело дознати ко су та два лепо одевена каваљера, којима заповедник јакински поклања толико пажње, и каква им је мисија. Нарочито је то голицало радозналост млетачких људи, којих је у Јакину било као и другде по приморским местима. Али је тешко било што докучити. Најзад, један од тих млетачких људи, иначе пријатељ Цукаринијев, реши се да изненада рупи код овога, кад буде у поверљивом разговору с једним од оне двојице загонетних странаца. Под видом посете заповеднику јакинском, тај млетачки човек дође Цукаринију и затекне га у разговору с једним од те двојице загонетних странаца, о коме је тек доцније дознао да се зове Адам Смољецки и да је пољски властелин. Пред њима на столу била је расширена карта, по којој

¹²³⁾ У саслушању Челијеву и у његовој представији Већу Десеторице (Рукописи у Млет. држ. Архиву у *Communicate del Cons. dei X al Senato*, filza 1.).

су стављали знаке, и чим је незвани гост ступио у одају, одмах су је ова двојица одгурнула у страну а Цукарини рече да је то поморска карта. На то незвани гост, правећи се да их је узнемирио, извини се и изиђе, али у ходнику наиђе на слуге, од којих му најстарији, на питање шта раде она двојица и каква им је она карта, одговори да је то карта града Клиса и његове околине и како непознати странац носи некаква сумњива писма.¹²⁴⁾

Добивено обавештење било је врло интересантно, али млетачки човек не јави одмах Сињорији о томе него остави да се подробније обавести о загонетном странцу. Али у то нестаде Смољец-ког из Јакина, а из Далмације стиже онај други загонетни странац, о коме сада млетачки поверијник сазнаде да се зове Карло Челијо и да је родом из Трогира. То је било у другој половини марта 1596. Челијо се тада задржа у Јакину неколико дана и имаде више повељивих разговора са Цукаринијем, па потом и њега нестаде. Ну млетачки поверијник не престајући трагати дознаде сада нешто више о Челију. Дознаде да је папин поверијник и да је отишао пут Рима, откуда се убрзо вратио с порукама за каваљера Цукаринија, који га и сад лепо прими и даде му доста новаца, да би набавио и у барке утоварио хране, олова, барута и других потреба. Само се још није знало камо ће све то. Међу трговцима у Јакину говорило се да се тим мисли помоћи Ускоке у њиховим нападима на турска места, нарочито на Нови у Боки, Солин и Клис. Међутим са утоваривањем тих потреба нешто се

¹²⁴⁾ У накнадној достави млетачког поверијника из Јакина од 29. јуна 1596 год. (Ред. у Мајт. Држ. Архиву, *Comm. del Cons. dei X al Senato, filza 1.*).

особито хитало, а кад је с тим било готово и кад је Челијо хтео да се крене из пристаништа с барком Ђођота Франческа Боналда, натовареном житом, хлебом бешкотом, вином, уљем, оловом, бурадима с барутом и осталим потребама, десило се нешто необично: по наређењу јакинског заповедника Џукаринија, са свих фрегата и бољих барака скинута су крила и једра. То је извршено по наређењу из Рима и о овоме се двојако говорило у Јакину: према једном мишљењу, тим се хтело спречити да из Јакина нико не стигне у Далмацију пре Челија, а по другом мишљењу, урађено је тако што се на те фрегате и барке мисли тварити роба каква је утоварена у Боналдову барку. У сваком случају поступак је био загонетан: значио је озбиљне припреме за некакво тајанствено предузеће, с којим су имали везе кардинали Сан Ђорђо и Алдобрадини; јер се чуло да су та двојица наредила Џукаринију да им шаље све новости што посвездневно буду стизале из Далмације и са других страна. Тај је поступак с бродовима у јакинској луци био загонетан, али је још загонетније било што се у Јакину са званичне стране ћутало и спречавало ширење новости. Али после неколико дана нестало је тајанствености: и у Јакину и у Риму и у Млецима као и по другим местима знало се да се то тицало Клиса.¹²⁵⁾

Питање освајања Клиса пошло је много бржим током него што се мислило у Прагу и у Риму, а убрзале су га прилике у којима су се нашли радници на том предузећу у околини Клиса и у сусед-

¹²⁵⁾ У првој достаои мајстачког поверилика из Јакина од 10 априла 1596 (Рег. у Мајт. Држ. Архиву, у *Comm. del Cons. dei X al Senato, filza 1*).

ном млетачком крају. И ако је Бртучевић наваљивао у Прагу да се не оклева толико с предузимањем акције, ипак се на ћесареву двору оклевало, одгађала се ствар док се не изврше потребне припреме у Хрватској, па да се, према раније утврђеном плану, изврши упад у Босну и отуд продре до Клиса. У Риму, међутим, радило се на томе да се питање о акцији против Клиса веже за једновремену акцију на подизању устанка у Арбанији и у другим султановим покрајинама. Док се пак тако одгађало на обема странама, прилике за непосредне раднике на освајању Клиса и за њихова коловођу Ивана Алbertија биле су све горе и сваког тренутка било је бојазни да предузеће буде потпуно осујећено.

Иван Алберти имао је два брата: Николу, архијакона у Спљету и Матију, доктора теологије, и обојици била је позната завера против Клиса. Само док је први помагао Ивану у предузећу, други је био и сувише млетачки човек те је негодовао. И мало по мало па његово негодовање пређе у отворен сукоб с Иваном тако да једног дана Матија на спљетском тргу стаде грудити Ивана рекавши му, поред осталога: ти си издајица свога дужда, учинићу да те обесе! На то Иван ништа не одговори него се само удаљи. Али се Матија не задржа на томе. Његова мржња према брату била је толико јака, да се реши да оствари своју претњу и то на најбржи начин.¹²⁶⁾

Сутрадан Матија се навезе на брод који је пловио у Млетке. На броду је било повише путника и Матија пред њима није крио да иде у Млетке

¹²⁶⁾ У Просперову *извештају* о Клису (*Lopatića Spom. Hrv. Kranjine*, I, 240).

да брата оптужи Већу Десеторице. Путници су га одвраћали да то не чини против рођенога брата, али се Матија није дао саветовати. Он је желео да види брата обешена. Зато одмах по доласку у Млетке затражи да га изведу пред Већу Десеторице, коме оптужи брата Ивана као издајника. Али не зна се зашто, тек Веће Десеторице, које је иначе таквим доставама поклањало пажње, не узе ову за озбиљну. То Матији би криво, па хотећи да пошто по то изврши претњу и да види брата мртва, прибеже једном лукавству. Он оде једном свештенику коме изјави како му је на срцу добро отаџбине, исповеди му што зна о раду брата свог Ивана и замоли га нека оде Већу Десеторице и овоме достави како му се исповедио некакав човек који зна за једну ствар врло штетну за Републику, само пошто не жели да му се зна име, моли да му се преко исповедника изда наређење за све млетачке старешине на суву и на води, по коме се лице, што га буде показао доносилац, има одмах ухапсити и спровести у Млетке под добром стражом.¹²⁷⁾

Исповедник изврши поруку Матијину и од Већа Десеторице добије тражено наређење па му га преда, а Матија с њим дигне се у Спљет. Али неки пријатељ из Млетака извести Ивана о Матијину поступку, те се овај побоји и за се и за предузеће против Клиса, и реши се да вишне не одлаже ствар, да не би потпуно пропала. Зато позве на договор заверенике, саопшти им опасност од одлагања и ту се одлучи: да један од истакнутијих и умешнијих, Џиндрић, оде пут Хрватске и тамо испослује да се што пре приступи извођењу плана

¹²⁷⁾ *Ibidem.*

с Клисом. Циндрић се диже на саму Нову Годину 1596 и преко Хрватске упути се у Љубљану пуковнику Ленковићу, али га не нађе тамо. Рекоше му да је отишао у Праг. Зато се Циндрић крене натраг и дође у Сењ, где сењском капетану, посвећену у питање о Клису, саопшти бригу своју и својих другова, и ту се договоре да се пише Ленковићу о томе па да извести ћесара ћека се више не одлаже с предувећем против Клиса, већ нека се одмах приступа послу. Да пак у Сењу не би дангубио чекајући, остави капетану сењском да он испошље писмо у Праг, па кад добије одговор, да га, по повериљиву човеку, достави у Спљет.¹²⁸⁾

И дани су пролазили један за другим без одговора, а нестрпљење и бојаван овлађивала је све више завереницима и ови су већ почели губити сваку наду да ће им се остварити жеља, кад 27 фебруара, у доба карневала, стиже један човек у Спљет, нађе Албертија и Циндрића и достави им поруку да оду на оток Буа, где их чекају капетани ускочки: Никола Ласиновић, Марин-Анђело Ејанкини и још неки, да се нешто договоре. Алберти и Циндрић одмах се дигну тамо и, доиста, нађу Ускоке и од њих добију једно ћесарево писмо још од 7 новембра 1595, упућено Албертију и осталим завереницима, у коме је јављао ћесар како је од Бртучевића извештен о њиховој жељи и готовости да га послуже, и мило му је што ће предувеће извести у име његово.¹²⁹⁾

Али у писму не беше никаква помена ни о помоћи коју је имао послати ћесар нити пак о ра-

¹²⁸⁾ *Ibidem.*

¹²⁹⁾ *Ibidem.*

нијем плану, по коме је његова војска имала да упадне у Босну па кроз Херцеговину да допре до Клиса. Ово ћесарево писмо било је много раније од последње поруке Албертија и његових другова, стога у писму нису могли очекивати одговора на ову, али што у писму ћесареву није било никаква помена ни о горњим двема стварима, то је за Албертија и његове помагаче значило да имају још чекати с приступањем послу и да је ово само ћесарев пристанак на предузеће у начелу. Међутим њима се није чекало. Алберти је страховао да његов брат Матија не употреби овлашћење добивено од Већа Десеторице, те да, кад он буде ухапшен, не пропадне цео план и сав дотадашњи рад. А и они придобивени мухамеданци из посаде клишке, с којима се Алберти договорио о предаји града хришћанима, говорили су овоме како се боје да се не обелодани договор, јер Турци добијају писма, у којима им се јавља како ће Клис бити предан хришћанима издајом. Зато се Алберти с пријатељима реши да приступе послу не чекајући погодније време нити одговора на поруку послату по Циндрићу. Ради тога, пошто се договорио са својим људима, састане се поново с ускочким старешинама, саопшти им одлуку и од њих затражи помоћи, на што ови одмах пристану.¹³⁰⁾

Немајући одговора од стране ћесара Алберти је, поред Ускока, био упућен да потражи помоћи на другој страни, ближе од ћесара. То је био Рим или још боље јакински заповедник који је, по наређењу из Рима, одржавао везе с овим радницима на освајању Клиса. Зато је оно Челијо, кад је у

¹³⁰⁾ *Ibidem.*

другој половини марта стигао у Јакин, похитao у Рим и још брже се отуда вратио с наређењем за Цукаринија. А ради тога било је и оно хитање с товарењем хране и муниције у барку у јакинској луки, па онда онај Челијев хитан и тајанствен одлазак у Далмацију и оно наређење Цукаринијево да се са свих фрегата и бољих барака поскидају крмила и једра и да се све вести добивене из Далмације шаљу што брже у Рим. Челијо је био у Далмацији у доба ове велике забринутости Албертијеве и његова већања са завереницима о потреби што брже акције против Клиса, па је похитao у Јакин и отуда у Рим, да код тамошњих заштитника предузећа против Клиса, код кардинала Сан Ђорђо и Алдобрадина, испослује што брже изашиљање помоћи Албертију. И кад је то испословао у Риму, а потом кад је стигао да у Јакину на брезу руку набави најпречих потреба и да их утовари у једну барку, похитao је на другу страну Јадранског Мора; а да га ко год не би предухитрио и да тај, стигавши у оне стране раније, не би доставио Млечићима или Турцима, морало се приступити мери, коју је употребио Цукарини: да све веће бродове и боље барке учини неподобним за брезу пловидбу.

Ну Алберти је морао похитати са заузимањем Клиса не чекајући чак ни ову помоћ од Рима, по коју је био одјурио Челијо. Све прешније прилике нагониле су га да хита с тим, зато се договори с двојицом браће Милошевића и четворицом Михнића из посаде клишке да се на Клис нападне на Велики Понедељак, 8 априла (по н. к.) ноћу, због чега је 5 априла послao Циндрића на оток Шолту, да доведе Ускоке. И Циндрић оде тамо али не нађe

Ускока. Нашавши пак једну њихову стражу, од које дозна да ће Ускоци извесно бити ту на Цвети, реши се да их сачека. Али у суботу вече дође Албертију Ловро Михнић из Клиса и јави му како у граду нема никога, јер су неки од мухамеданаца отишли на некакву свечаност у близини, други с кадијом у Спљет, и трећи у Омиш и у Суђурац, због чега не треба одлагати напад на Клис, него да се крену још прве ноћи, а он ће их пропустити у град. Алберти се одмах реши да тако уради и пошље ускочког капетана Николу Сугића, који се код њега бавио, да нађе остале Ускoke и доведе их у луку Св. Марије, где ће их сачекати, па да се одатле крену пут Клиса. Капетан Никола дигне се одмах да изврши наређење, а Алберти на брезу руку скупи до четрдесет људи из кастелâ и околине Спљета и оде на уречено место. За то време Сугић је био на Брачу, нашао ускочеке капетане Милоша Славчића и Ђурђа Вукнића са осамдесет Ускока, саопшти им Албертијеву поруку, и ови не чекајући остале дигну се и дођу на место, где их је чекао Алберти. Кад су стигли тамо, већ је био мрак и Алберти, пошто ватром дâ знак о поласку из луке, дигне се са свима и ударивши преко брда Високе упути се Клису, где су га завереници из града чекали, да га уведу унутра.¹³¹⁾

У последње доба кад се у Далмацији више говорило о намераваном ускочком нападу на Клис и када папине намере у том погледу нису биле тајна, Турци су више пута били известавани од стране спљетскога кнеза нека се чувају и нека пазе на Клис. Али Турци нису придавали никакве

¹³¹⁾ *Spomen. Hrv. Krajine*, I, 241.

вредности свима тим опоменама и били су без бриге за Клис тврдо верујући да Ускоци не смеју напasti на град, за чије је освајање била потребна војска неколико пута јача од целокупног броја Ускока и јака артилерија. Сем тога рачунали су да Ускоци не могу из даљине продрети сувим до Клиса, међутим ако ударе морем, морају прећи преко млетачког земљишта, а у том случају Сињорија је дужна да се постара за безбедност султанове територије и његових поданика. У издају пак својих људи из Клиса нису нимало веровали, мислећи да се неће наћи таквих који ће непријатељу Мухамедове вере издати један султанов град.¹³²⁾ За ту безбрежност кад Турака знали су завереници из Клиса, зато кад је овом приликом, услед одласка многих Турака из града на разне стране, знатно смањена отпорна снага посаде, сматрали су да покушај предаје Клиса Албертију и Ускоцима неће наћи на тешкоће, пошто им обична стража није задавала бриге. И они се у томе нису преварили.

За чување Клиса постојале су двоје страже: једне у граду и друге изван њега. Ових последњих биле су три и свака је имала по шест људи, мухамеданаца и хришћана султанових поданика. Ове ноћи, кад је Алберти имао напасти на Клис, старешина једне од тих стража био је Ловро Михнић који је и јавио Албертију да се те ноћи изврши напад, а кад се вратио са састанка с Албертијем, отишао је право на своје место и одатле је мотрио на уговорени знак што му га је имао дати

¹³²⁾ У *саслушању мухамеданке Хафизе*, заробљено у Клису (В. горе поту 71).

Алберти, да би потом извршио што му је била дужност. У очекивању тога у неко доба ноћи доиста спази ватру, прво на брду Високој, што је за њ значило да је Алберти стигао тамо са својим људима, затим другу у врху спљетскога залива, и најзад трећа се појави на западној страни од Спљета, на бруду Св. Николе. Ова последња ватра била је знак да Михнић приступи извршењу на се примљена задатка. И он, доиста, са тројицом хришћана навали на тројицу мухамеданаца на стражи, па их помлате пре него би и пустили гласа, одсеку им главе и с овима дигну се на брдо Високу, где Михнић нађе Алbertија са 120 људи, шокаже му одсечене главе за доказ да је извршио додељену му улогу, преда му једног од својих људи у таоштво и поведе Алbertија и остале према Клису.¹⁸³⁾

Кад су стигли близу Клиса, Алберти застане с људима, да се одморе и да учини распоред. Ту их подели у две групе, од којих већу, од осамдесет људи, распореди око вароши, а с мањом, од четрдесет људи, у којој су били: Фран Мартинчић, Никола Сугић и друга два ускочки капетана и завереници из кастела и из околине Спљета, упути се на јужну страну града, јамо им је Михнић показивао пут. С те стране била је јака стрмен и отуда су се Турци најмање могли надати нападу, али су нападачи ударили тамо стога што је на тој страни био један запуштен канал, кроз који је раније испуштана нечистота из града, и сад се њим могло ући у град без икакве препреке. Ну зато је било теготно пењање уз стрмо брдо по оштру камењу, па ипак су нападачи успели испети се до канала

¹⁸³⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 241, 242.

придржавајући један другога, а потом, ни од кога неопажени, уђу у град.¹³⁴⁾

Кад су нападачи нечујно ушли у град, било је још рано, имало је до зоре још два сата; међутим однекуд стиже глас посади у Клису да су се Ускоци искрцали из својих барака у спљетском крају. Зато диздар нареди да се са града испали тоц, да се тим дада знака Ускоцима, ако су у каквој заседи, као да су опажени па нека измичу што пре. Ну то не поплаши нападаче. Напротив, ови се даду на посао: разлете се по граду, па прво побију страже а потом стану убијати све на које наиду. Турци досетивши се јаду, брзо покупе чељад па с њима појуре у јаче и веће куће, да се тамо заједнички бране. Али им је то мало помогло, јер Ускоци, скривени доле испред вароши, појуре у њу па наишавши на оне што су бегали из града и горњег дела вароши мислећи да ће у бегству наћи спаса, ударе на њих, а затим навале на поједине куће. А тада им се придруже и они из Клиса што су били у договору за предају града. Том приликом један од браће Милошевића, по имену Ибрахим, који је био примио мухамеданство, забаци са себе турско одело, обуче се као хришћани и помеша се у њихове редове против својих дотадашњих једноверних.¹³⁵⁾

Како је у Клису било мало мушкараца, то отпор нападачу није био велики. Зато је овоме остало да заузме само још неколико већих кућа, једну цамију у граду и кулу Опрах, па да потпуно завлада Клисом. Уосталом са заузимањем кућа није ишло.

¹³⁴⁾ *Ibid.*, 244.

¹³⁵⁾ У *саслушању* двеју мухамеданака, Рибице и Хафизе, заробљених у Клису и ослобођених од Млечића (В. горе ноту 71).

тако тешко. Нападачи су неке заузели силом, док мухамеданци склоњени с породицама, у друге, видевши да им је узалудан отпор, предавали су се на веју, коју су нападачи примали и одржали је пустивши и чељад и људе из тих кућа у слободу. Нарочито су се показали предусретљиви према мухамеданцу Мустаф-аги Челановићу, кога су пустили да изиђе из куће са својом породицом и са свима осталим душама, које су у његову дому потражиле спаса. Друкчије, међутим, поступише с диздаром Меми-агом Црничићем, који се показао упоран. Овај се с хоџом затвори у цамију и одби све позиве на предају, ма да су му Ускоци давали веру да му неће ништа урадити. Зато Ускоци зацале цамију те у њој изгоре и он и хоџа.¹³⁶⁾

У том послу затече сунце нападаче, а два сата касније стигоше и ускочки капетани: Никола Ласиновић, Иван Влатковић и Бјанкини са три стотине својих људи, па сви заједно наставе рад на паљењу и рушењу кућа у вароши, где је пропало још неколико душа, а потом се обрате против куле Опрах, у коју се склонио највећи број посаде и чељади, и из које су Турци, предвођени једним бегом, покушавали да сузбију нападаче и из града и из вароши, али узалуд. Ну ни нападачи не могоше истерати Турке из куле. Стога они тај дан употребише да доврши с паљењем и рушењем кућа, да приберу плен и мислећи шта ће даље радити. Кад је пак било пред вече, Ускоци покупе сав плен и робље па оставивши седамдесет својих људи с капетанима Иваном Влатковићем, Милошем Слав-

¹³⁶⁾ *Spot. Hrv. Krajine*, I, 242; и у *саслушању* двеју заробљених мухамеданака (В. горе поту 71).

чићем и Николом Сугићем, остали се дигну у луку Јрновницу, тамо потоваре плен и робље на своје барке и оду прво на Брач а потом се упунте у Сењ. У накнаду за то стиже пољички кнез Павле Павић са две стотине својих Пољичана. Чим је чуо шта се десило с Клисом, Павић приbere своје људе и с њима похита у град, а то учине и многи млетачки поданици из околине Спљета, тако да је њиховим доласком био надокнађен одлазак великог броја Ускока, који су били потребни за рад на другој страни.¹³⁷⁾

И тек сутрадан нападачи доскочише Турцима затвореним у кули Опрах: навалише око ње сена и дрва па то запалише. Пламен и дим за часак обавише кулу, али су се Турци држали све док се немоћна чељад није стала гушити од дима и загрејаног ваздуха. Око подне чељад вишне није могла издржати те је настало запомагање; тада се Турци предадоше нападачима, који им ништа не учинише већ их пустише нека иду камо хоће. И тако на Велики Понедељак, 8 априла 1596, завереници за освајање Клиса постадоше потпуни господари града, за којим су толико жудели, и одмах се дадоше на посао да га учине што погоднијим за одбрану од Турака, за које су знали да их неће оставити на миру.

¹³⁷⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 242.

ДЕО ТРЕЋИ

ТУРСКА ОПСАДА КЛИСА И ПРВЕ БОРБЕ С ОПСАЂЕНИМА

ГЛАВА ПРВА

ПРВИ ДАНИ ОПСАДЕ

Утисак у хришћанству од гласа да је Клис заузет. — Алберти шаље изаславника Јеронима Ципчића у Праг и Грац. — Освајачи припремају град за одбрану. — Први утисак на Турке од пада Клиса. — Турци се прибирају, долазе под Клис и отпочињу опсаду. — Први турски напади на Клис. — Опсада постаје све јача: Турци довлаче топове, спречавају везу опсађених с њиховим помагачима с поља и пресецају им везу с изворима. — Први општи напад Турака на град. — Отпор бранаца и неуспех нападача.

Глас о паду Клиса у хришћанске руке разнео се као муња на све стране, изазвавши код Турака и Млечића запрепашћење а код осталих хришћана особиту радост.

Хришћане и Турке унаоколо Клиса, и млечачке и султанове поданике, известио је о догађају пламен који се још пред зору првог дана, на Цвети, дизао високо у вис од запаљених турских кућа у вароши. По ономе што се пре тога шапатом проносило кроз Приморје о намери Ускока да нападну на Клис, појава грдног пламена из вароши Клиса значила је напад на њу и успех, те је код хришћана, којима је било мило чути за

успех против Турака, заиграло срце од радости. Зато ти сутра дан похиташе Клису: они што су знали за ускочку намеру шапатом проношеној да се нађу браћи на помоћи, а други да се очима увере о свом нагађању. По ватреном пламену који је лизао из запаљених турских кућа у клишкој вароши, похиташе многи чак са отоком. Циндрић је тада био на Шолти очекујући Ускоке да им достави Алbertијеву поруку, и кад их тамо не нађе, а виде Клис у пламену, сети се да су завереници већ напали на град и запалили га па се кришом довуче до Спљета и отуди ноћу похита у Клис.¹³⁸⁾ Други чак са Хвара, Брача и Корчуле похиташе тамо.¹³⁹⁾ У суседним пак млетачким градовима, на очи млетачких власти, настаде радост, која се није крила, и ако је предузете било од штете по Републику. По улицама и трговима весео свет ишао је тамо амо и само о том говорио. Али је радост у Трогиру и у кастелима била највећа. У колико су представници млетачке власти били јаче запаљени у толико је одушевљење народа било веће: људи су се од радости љубили на улицама, а цркве су биле отворене и дању и ноћу. У цркве је врвело и мушки и женски да захвали Богу на милости и да га моли за даљи успех хришћански; службe су

¹³⁸⁾ *Sport. Hrv. Krajine*, I, 243.

¹³⁹⁾ У Амброзијевој библиотеци у Милану, у рукописном зборнику под D. 215. infer. има два писма о овом догађају, упућена папи. Оба су преписи и немају засебних натписа. Прво од њих, мање интересантно раздвојено је тако да заузима део 6 и прву страну 11 листа, а друго, много интересантније, уметнуто је у њ. Ово друго писмо интересантно је што га је писао очевидац и један од посредника између Клишана на једној и Ускока и Ленковића на другој страни и чини допуну другим подацима употребљеним у овом раду. Оно ће у даљем излагању бити више пута наведено као „Релација непознатога о Клису 1596 (Ркп. у Амброзијани у Милану).“

служене једна за другом а свештеници су са претдикаоница држали ватрене говоре распаљујући и иначе одушевљене људе. И све то вршено је без икаква зазора од млетачких власти, а на челу сваке од четица, што су одушевљено хитале Клису, били су свештеници.¹⁴⁰⁾

Ништа мања радост овлада и другим поданицима султановим у Босни и у Херцеговини, с којима су дотле вођени преговори о покрету против султанове власти. Они у Босни после овог догађија очекивали су да Турци повуку један део своје војске са северне међе према ћесаревцима на ову страну, према Клису, чим би се олакшало продирање ћесареве војске кроз Босну, а у вези с тим олакшао покрет тамошњих хришћана. Ови други пак очекивали су акцију и с друге стране против Новог у Боки и продирање хришћанске војске у Херцеговину. Зато тамо похита један од посредника из Дубровника, Доминик Андријашевић, и са стаде се с владиком Висарином и с неколицином првака православних, који му дадоше писмо с овлашћењем да, као њихов изасланик, похита на ћесарев двор. И као што су раније папи, од кога се очекивало да ће се ставити на чело раду слободних хришћана за ослобођење ових потчињених турскомо власти, тако су сада ћесару, чија се застава вила на освојеном Клису, изјавили жељу да се ослободе. Они су му писали како су сви од највећег до најмањег спремни на устанак против непријатеља Христове вере, кога је Бог већ почeo сатирати па сад само чекају његово наређење те да приступе раду.¹⁴¹⁾

¹⁴⁰⁾ *Ibidem*; в. и даље саопштене податке о томе.

¹⁴¹⁾ Fr. Miklosich, *Slavische Bibliothek*, II, 292, 293.

Радосна вест о паду Клиса у хришћанске руке стиже брзо и у друге стране. Ускоци је однеше дуж Приморја до Сења и Ријеке, откуда се разнесе по Хрватској и даље; млетачке власти што могоше хитрије известише Сињорију, од које сазнадоше разни посланици акредитовани код Републике, који о томе известише своје владе; хитре баркете преједрише Јадранско Море и однеше вест у Јакин и у друга приморска места у Италији, откуда гласници поврвеше у Рим, где је изазвала расположење код папе и његових помагача; а бродови Дубровчана, пријатно расположених према предузети, и у толико више што је догађај био на штету њихових највећих непријатеља Млечића, разнели су је дуж обале Јужне Италије до Напуља. И свуда тамо, у Ђесаревини и по Италији, изузевши Млетака, вест је примљена с радошћу, једно што су то били крајеви, у којима се са суревњивошћу и с негодовањем гледало на Млечиће, и друго, што су свуда тамо биле расејане групе радника на покрету у разним покрајинама султанове државе, састављени мањом избегунаца и досељеника са источне обале Јадранског Мора.

Али и освајачи Клиса послали су вести заинтересованима према Јакину и Ријеци, колико да им јаве о свом успеху толико и да траже помоћи, да би се одржао Клис и да се предузме акција која је, у вези с овим освојењем, имала остварити онај опсежнији план. Освајачима Клиса нарочито је било стало до помоћи од стране ћесареве, јер се отуд помоћ у људству могла очекивати пре него с које друге стране. Зато је Алbertи одмах 7 априла послao на ћесарев двор спљетског властелина Јеронима Ципчића, човека вична оним краје-

вима и од чије се мисије могао очекивати успех у толико пре што је овај био познат са свог ранијег учешћа на бојном пољу у Угарској, међутим у њи ни најмање нису сумњали непријатељи освајача Клиса. Зато њему Алберти даде за ћесара писмо, којим је јавио како је милошћу и помоћу божјом заузео Клис, те ако се жели одржати и постићи и већи успех у Турској, нек се шаље помоћи, а учасницима у освајању града нека се обећа дати награда према томе колико је ко заслужио, с тим да он буде тај који ће им награде изделити, пошто он најбоље зна и какве су чије заслуге.¹⁴²⁾ И Ципчић је похитао тамо, и колико се журио види се најбоље по томе што га пре 25 априла налазимо у Грацу код надвојводе Фердинанда, коме разлаже о својој мисији и од кога добивши препоруке хита у Праг на ћесарев двор.¹⁴³⁾ А четири дана касније један од радника, свештеник чије нам је име остало непознато, похитао је такођер на ту страну, пуковнику Ленковићу, да утиче на њи за што брже одашњање помоћи Клису.¹⁴⁴⁾

Међутим освајачи, чим су постали потпуни господари Клиса, знајући да их Турци неће оставити на миру и да ће град убрзо бити опсаднут, одмах су се дали на припреме за одбрану. И на томе се радило с највећом журбом. Прво су навалили те

¹⁴²⁾ Албертијево писмо ћесару, датовано из Спљета 7 априла 1596 (у *Ивићевим исписима* од Бечког Архива); и у *депешама* главног про-видура далматинског Венедикта Мора Сенату од 2 маја 1596 год. (Рки. у Sen. весг. *Dispacci dei proved. gener. in Dalmazia ed Albania*, filza an. 1596, у Мајт. Арх. Архиву).

¹⁴³⁾ У надвојводијом препоручном писму за ћесара, датом Ципчићу у Грацу 25 априла 1596 (У *Ивићевим исписима* из Бечког Архива).

¹⁴⁴⁾ У *релацији* непознатога о Клису 1596 год. (Рки. у Амброзијевој библиотеци у Милану).

порушили варош, да не даду Турцима никаква за-
клона при нападима на град, потом поруше куће
у доњем граду а дуж целог зида са унутарње
стране ископају ров за склањање страже и зарад
што лакшег кретања бранилаца у борби. Затим
скупе на једно место сву храну и муницију, како
ону што су је нашли у граду тако и собом доне-
сену; а како у граду није било извора, то водом на-
пуне цистерне, бурад и све судове.¹⁴⁵⁾ И тек што
су с тим припремама били готови, а настаде опсада
Клиса.

У првом тренутку по паду Клиса Турци су били
јако изненађени. Дрскост с којом је извршено за-
узимање једног султанова града далеко од бојног
поља и о коме се мислило да се не дâ освојити
ни с великим војском, престравила је Турке тако
да кад је босански везир Ахмет у логору код Бања-
луке дознао за догађај, помислио је да се одмах
крене у Сарајево, где ће сам приступити припре-
мама, па да се потом с војском крене под Клис.¹⁴⁶⁾
Али после првог изненађења дошло је набрзо
прибирање и у толико брже што се видело да су
се освајачи Клиса докопали града издајом и да
нити је њихов број велики нити ће ускоро добити
појачања од оне стране, за чији је рачун заузет
Клис. Зато је босански везир напустио прву одлуку
те одвоји 150 војника, коњаника и пешака, па
их с ранијим санџак-бегом клишким Ибрахимом

¹⁴⁵⁾ *Spot. Hrv. Krajine*, I, 243.

¹⁴⁶⁾ У десети главног провидура далматинског Венедикта Мора
Сенату од 23 априла 1596 год., по казивању двојицемухамеданаца, ранијих
хришћана, који су побегли из везирова окола (Ркн. у Мајт. Држ. Ар-
хиву, у Sen. secr., *Dispacci dei proved. gener. in Dalmazia ed Albania,*
filza an. 1596).

пошлије на ту страну с наређењем за клишког санџак-бега Мустафу и остале околне бегове, да опсадну Клис и да га отму од Ускока.¹⁴⁷⁾ И Ибрахим се упути тамо, али кад је стигао пред Клис на други дан Ускрса, већ нађе окупљен приличан број Турака из околине под санџак-бегом Мустафом.

Клишки санџак-бег Мустафа-паша Пијале-пашин стигао је тамо још 12 априла с једно шест стотина људи, мухамеданаца и хришћана султанових по-даника, и затекао већ нешто мухамеданаца, који су освајаче Клиса узнемиравали у послу око рушења вароши и чишћења терена испред града.¹⁴⁸⁾ Али и његови људи као и они што их доведе Ибрахим били су рђаво наоружани и неуређени. То су били људи покупљени на брезу руку и с њима се више хтело задати страха онима у граду него ли нападати на Клис.¹⁴⁹⁾ Зато се против Клиса није ништа озбиљно предузимало. Чекало се да се прикупи што више људи, да стигну бегови из суседних санџаката; а да се опсађени не оставе на миру, сматрају омања одељења која су се пушкарала с посадом у Клису.¹⁵⁰⁾

Ну број људи у турском логору растао је сваког дана све више, тако да је 18 априла износио на две хиљаде.¹⁵¹⁾ Само су још једнако притицали људи рђаво наоружани и силом гоњени од бегова, а у логору не беше хране ни за људе нити за стоку.¹⁵²⁾ Па ипак тог дана Мустафа, санџак-бег

¹⁴⁷⁾ *Ibidem.*

¹⁴⁸⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 243.

¹⁴⁹⁾ У наведеној датовиши гл. пров. Мора од 23 априла 1596.

¹⁵⁰⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 243.

¹⁵¹⁾ *Ibidem.*

¹⁵²⁾ У наведеној датовиши гл. пров. Мора од 23 априла 1596.

клишки, нареди да се нападне иа град, али и тада више да се окуша расположење опсађених и да их застраши него да озбиљно напада. Са брда Озрине, на којој је дотле био логор, војска се диже пут града, на што опсађени заузму место под бедемима да је дочекају. Ну Турци дошавши на Гребен не пођу даље пут града, него се прво задрже ту, а потом, кад турске старешине осмотре положај Клиса, спусте се к солинској кули, откуда се поново врате на свој ранији положај на Озрини, одакле су из пушака пущали на град и опсађени им на то одговарали такођер из пушака, али с обе стране без икаква успеха. Озбиљнији покушај учинише јаничари, јоих је било у логору на сто и педесет. Ови се привукоше до рашчишћеног дела вароши и са западне стране дођоше до самих зидова градских. Опсађени, да не тропше барута, осуше на њих камење, и тек кад од тога не би користи, испаде их једно четрдесет из града те нападну јаничаре оружјем и пошто им посеку неколицину и више их ране, натерају их у бегство а они се врате у град¹⁵³⁾ али и сами не без губитака.¹⁵⁴⁾

После тог првог покушаја с нападом на Клис осталоше Турци на миру пет дана, за које је време њихов број јако нарастао. Укупан број које мухамеданаца које хришћана силом дотераних износио је на шест до седам хиљада људи, и поред клишког у логор стигоше још два санџак-бега. Али и поред толиког броја људи у турском логору још се није покушавало напасти на Клис јуришем. Зато 21 априла би довучен један топ из Солина и постав-

¹⁵³⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 243, 244.

¹⁵⁴⁾ У наведеној датуми га. пров. Мора од 23 априла 1596.

љен на брдо Озрину, одакле су сутрадан Турци пуцали на град, али без и најмањег успеха због велике даљине и слабог дејства топовске ћулади.¹⁵⁵⁾

Уопште дотадашња опсада Клиса од стране Турака вођена је врло млитаво. Од бораца окупљених у турском логору мали број дошао их је с вољом да се бори, а много већи број био је силом дотеран, па су се зато нерадо излагали опасности. Логор пак није био ничим снабдевен, и ко год је дошао тамо, дошао је о свом руху и круху. Па ни сами прваци турски нису се озбиљно лађали посла, рачунајући да су дошли тамо да исправе последицу нехата клишког санџак-бега, кога је, по његову признању, спљетски кнез за времена опомињао на заверу против Клиса и на издају мухамеданаца, али се он на то није освртао. Они су шта више негодовали зашто ће ту, а лички санџак-бег, који није хтео тамо под изговором да не може напуштати свој крај, писао је тих дана хливанском санџак-бегу Мустафи под Клисом, нека гледају да заузму град у року три до четири дана, па ако то не постигну, нека се дижу, јер не само што ће изгубити људи него ће и сами ту оставити главе.¹⁵⁶⁾ И по расположењу какво је код њих било, опсада би и даље била без штете по оне у Клису, да босански везир, не хтећи имати непријатеља за леђима, док је заузет на северној међи, није наредио да се Клис што пре отме, ради чега је послao наређење и осталим околним санџак-беговима да се упуте тамо;

¹⁵⁵⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 244.

¹⁵⁶⁾ У десети гла. пров. далм. Мора од 26 априла 1596 год. (Реп. на обележеном месту).

а да би се то нарећење извело, послао је свог алајбega за изасланика у логор под Клисом.¹⁵⁷⁾

И кад се послу морало озбиљно приступити, а успеху се није могло надати од малог, ручног оружја, наређено је да се довуче још топова. 25 априла довучен је један из Книна, а после два дана други још већи, опет отуда, међутим логор са Озрине дигнут је, војска је подељена на двоје и једна постављена на источну а друга на западну страну од града и ближе њему.¹⁵⁸⁾ Затим 26 априла поставише оба прва топа на Паркну Пољану а сутрадан Турци отпочешије туки један вид близу мошеје. Успех је сада био знатно већи, јер је зид био нроверађен и једна капија за-паљена, али још није био толики, да су Турци могли што полагати на њу, јер су опсађени успели да пролом у зиду и отвор од капије заспу камењем, кладама и земљом.¹⁵⁹⁾ Па ипак охрабрени тим, и ако једва осетним успехом, Турци наставише туки из топова, подижући уједно нове заклоне за топове на Ропутини, близу самог вршка од Гребена, затим на води Бехлимовици као и на Пољани. Истина опсађени су их у том раду доста ометали тукући их из за-клона, те им из пушака многе побише и обранише; али Турци ипак успеше да доврше топовске за-клоне и да иза њих поставе топове, из којих про-дужишће туки горњи град, нарочито кулу Опрах.¹⁶⁰⁾ Ну у сред тог посла и кад су највише полагали на успех од својих топова, деси им се једна недаћа: 28 априла, кад су тукли кулу, распрсну им се нај-

¹⁵⁷⁾ У *депеши* Моровој од 30 априла 1596 (Ркп. на обележеном месту).

¹⁵⁸⁾ У *депеши* Моровој од 26 априла 1596.

¹⁵⁹⁾ *Spot. Hrv. Krajine*, I, 244.

¹⁶⁰⁾ *Ibidem*.

већи топ, с тешком муком довучен из Книна, а она друга два не беху толико моћни да из њих обруше зидове и кулу, коју су хтели срушити пошто по то.¹⁶¹⁾

У накнаду за то Турци постигаше да опсађенима пресеку прилаз извору, те како је дотле била већ потрошена сва вода у судовима и бурадима, остале још само она у цистерни.¹⁶²⁾ И то је била прва озбиљна тешкоћа за опсађене, тежа од борбе с непријатељем, јер су ови у њој имали успеха над нападачима. Тако, 28 априла педесет јаничара покушали су поново да се испну на бедеме, али их опсађени добро дочекаше ватром из пушака и лако сузбише са губицима, убивши им и једног војводу из Книна, који се усудио да се испне на бедем с намером да обори заставу ћесарску што се тамо вила: овога клишко зрно обори пре него се могао машити за њу.¹⁶³⁾ Међутим за опсађене питање воде постало је најтеже: барута и олова, на које су били обратили нарочиту пажњу кад су се затворили у град, имали су довољно, али воде остало им је само толико, да се дневно није могло давати више него по две чаше свакоме.¹⁶⁴⁾

Да потрошивши воду из цистерне не би довели себе у безизлазан положај и приморали на предају, опсађени од тог тренутка морали су испадати из града и отимати је од непријатеља. Турци пак оценивши по томе колико је опсађеним хришћенима у граду тешко без ње, више пажње обратише да их спрече у испадима из града по воду него

¹⁶¹⁾ У дегеши Моровој од 30 априла 1596.

¹⁶²⁾ *Ibidem*; упор. *Spom. Hrv. Krajine*, I, 244.

¹⁶³⁾ У дегеши Моровој од 30 априла 1596 год.

¹⁶⁴⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 244.

рушењу бедема и кула. Зато око извора ископаше ровове и у њих поставише јаке и добро наоружане страже, које су могле одолети нападима опсађених. Услед тога и најчешће и најјаче борбе биле су око извора.¹⁶⁵⁾ Опсађени, међутим, довијали су се како ће до воде доћи са што мање жртава, и тек кад се није могло друкчије, испадали су отворено и силом допирали до извора. Испаде пак чинили су обично ноћу, а по који пут су се и проградали, нарочито ових првих дана. Тако ноћу између 1 и 2 маја дошли су до воде без жртава, и ако су Турци покушали да их у томе спрече. Ну поред свих мука нису били без нимало среће: 2 маја паде киша те ухватише мало воде.¹⁶⁶⁾ Срећа их послужи те избегоше губитке што би их имали да су и тог дана испали из града по воду.

Не могући топовима направити толике проломе на зидовима, да би потом на јуриш заузео град, санџак-бег Мустафа био се одлучио да опсадом и спречавањем сваке помоћи граду натера опсађене на предају. Али му тај план поквари везиров чауш који 1 маја стиже у логор под Клисом с напрећењем да се похита са заузимањем града. Зато санџак-бег нареди да се поново бије из топова. И пуцало се цело по подне али успех од тога био је само један омањи пролом на једној од кула и што је дигнут венац са двеју других. Али су опсађени одмах затворили пролом и били и даље без бриге. Ну кад је било ноћу, после оног захитања воде, санџак-бег, да покуша с ноћним нападом и да учини по напрећењу чаушеву, нареди да се нападне на Клис. Напад би извршен али без успеха и санџак-

¹⁶⁵⁾ *Ibidem.*

¹⁶⁶⁾ *Ibidem.*

бег стече један доказ више да је тешко успети против Клиса јуришем, кад су му платна и куле још здрави.¹⁶⁷⁾

Том приликом опсађени хришћани ухватише једног хришћанина из турског логора и од њега дознадоше да се тек за сутрадан спрема прави и општи напад на Клис и како су Турци направили многе лестве, по којима ће се пети на бедеме.¹⁶⁸⁾ Логор пак турски био је знатно појачан, јер поред раније тројице санџак-бегова била су стигла још двојица, лички и херцеговачки, који су дотле гледали да остану у свом крају.¹⁶⁹⁾ Зато се опсађеници дадоше на спремање, и како им те исте ноћи стигло ће два гласника од пуковника Ленковића са вешћу да ће им убрзо послати знатне помоћи, одушевише се и весела срца чекаше непријатеља сутрадан.¹⁷⁰⁾ Али тог дана уместо напада непријатељског паде она киша, која у колико је за непријатеља била сметња у толико је за њих била већа благодет. Ну два дана касније, у суботу 4 маја, још раном зором зачу се са свих страна око Клиса вика и халакање. То је био почетак оног одгођеног напада турског. Турци измешани с хришћанима ступали су са свих страна уз страховиту вику, а напред су ишли они с лествама. Ну кад су се примили граду, опсађеници их дочекаше плотунима. Од тога се први редови турски проредише, али су за њима наступали нови, који на плотуне

¹⁶⁷⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 2 маја 1596 год. (Ркн. на обележеном месту).

¹⁶⁸⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 244, 245.

¹⁶⁹⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 29 априла 1596 год. (Ркн. на обележеном месту).

¹⁷⁰⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 245.

посаде из Клиса одговорише својима, те се од пушчаног праха диже читав облак, кроз који је ватра из пушака пробијала као муње. Турци су наваљивали али у великом нереду и с тешком муком уз стрмени, а браниоци су их јуначки одбијали, токући искључиво Турке, које су по оделу разликовали од хришћана, силом гоњених на град. И једно за другим, без прекида, Турци су нападали све до подне, али никако да уз градска платна прислоне лестве, а још мање да се когод испне на бедеме, јер су браниоци јуначки одбили сваки напад. Најзад у подне Турци, видевши да је сваки даљи јуриш узалудан, повукоше се на своје положаје.¹⁷¹⁾

Приликом овог напада Турци изгубише на три стотине људи. И то су били мањом мухамеданци, јер су Клишани тукли њих хотећи тим дати знака хришћанима да се уклоне из првих редова.¹⁷²⁾ У окршају би рањен и босански алај-бег а један му од синова однесе у себи два куршума.¹⁷³⁾

Овај поновни и много већи неуспех показао је Турцима како је бесмислица нападати на Клис, нарочито јуришем, и да је кудикамо пробитачније наставити опсаду, спречавати додавање помоћи опсађенима и захитање воде, и за то време из топова рушити платна и куле на граду, те опсађене натерати на предају.

Али поред све пажње Турака, поједини пријатељи опсађених, а нарочито млетачки поданици

¹⁷¹⁾ *Ibidem*; и у *депеши* Моровој Сенату од 6 маја 1596 год. (Ркн. на обележеном месту).

¹⁷²⁾ У наведеној *депеши* Моровој Сенату од 6 маја 1596.

¹⁷³⁾ *Ibidem*.

из кастелâ, излажући се највећим опасностима, налазили су начина да уђу у град и из њега изиђу. Тако онај непознати њихов пријатељ, што је још првих дана по заузету Клису похитao пуковнику Ленковићу да моли за помоћ, кад је чуо за пад Клиса у хришћанске руке, похитao је тамо али нашавши град већ опседнут, послao је тамо једног човека, који се после три дана вратио с порукама, због којих је овај одмах одјурио пут Ријеке и Љубљане.¹⁷⁴⁾ На тај су начин и касније достављане вести опсађенима, и кад су Турци после овог поновног и безуспешног напада дознали да млетачки поданици из суседних места опсађенима чак додају барута и олова, заступник босанског везира одредио је личког и ранијег клишког санџак-бега да пазе на то и да силом спрече додавање,¹⁷⁵⁾ а да их остави без воде, појачао је одељења поред извора.¹⁷⁶⁾ Уместо пак безуспешних јуриша наставио је из топова тући платна и кулу Опрах, на којој је 5 маја направљен доста велики пролом,¹⁷⁷⁾ али како Турци нису ништа покушавали с јуришем, опсађени су успели затворити га, као и друге дотле.

Ну и ако је тај начин опсаде био најсигурнији да се бранioци Клиса приморају на предају, он је имао и једну рђаву страну. Поред свега тога што се знало да опсађени немају ни хране ни других потреба, због упорности с којом су ови бранили град опсада би трајала подуже, међутим град је требало

¹⁷⁴⁾ У *релацији* непознатога о Клису 1596 (Ркп. у Амброзијани у Милану).

¹⁷⁵⁾ У наведеној *депеши* Моровој од 6 маја 1596 год.

¹⁷⁶⁾ *Ibidem.*

¹⁷⁷⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 245.

заузети што пре, јер се у велико говорило како ће ускоро Клису стићи помоћ.¹⁷⁸⁾ Зато су Турци непрестано тукли град из топова и да би се успех постигао што пре, било је наређено да се довуку још два тешка топа из Книна.¹⁷⁹⁾

ГЛАВА ДРУГА

ТЕШКОЋЕ ОПСАЂЕНИХ У КЛИСУ И ТРАЖЕЊЕ ПОМОЋИ

Муке опсађених услед немања воде и хране и нечувени напори да се помогну. — Њихови излазти из града, борбе с опсадницима и пиљање порука заштитништвима предузећа. — Спремање помоћи опсађенима из Ријеци, у Сењу, Јакину и Напуљу. — Утисак од вести о паду Клиса на млетачку Сињорију. — Први кораци млетачких заповедника у суседном крају против освајања Клиса. — Капетан млетачких галија против Сењских Ускокаври њихову повлачењу из Клиса. — Сињоријина наређења посланицима својим у Прагу, Риму и Цариграду и главном провидуру далматинском. — Да заштити своје интересе, Сињорија помаже Турке.

Непрестано бомбардовање а још више оскудица у храни и немање воде учинили су положај бранилаца Клиса неиздржљивим. Сви што су се затворили у град и јуначки се борили дотле били су људи који се нису бојали смрти, али је било тешко издржати муке каквима су они тада били изложени. И најјачи човечји организам није могао поднети и глад и жеђ и непрестано бдење, а у исто време сачувати снагу и потпуну присебност духа. Где се једва имало што окусити и није имало чим оквасити осушене усне, међутим морало се непрестано борити, ту је снага напуштала тело и најодличнија воља морала се поколебати. У таквим

¹⁷⁸⁾ У *депеши* Моровој од 6 маја 1596 год.

¹⁷⁹⁾ *Ibidem.*

тренутцима ретка је воља, која би савладала телесне муке и лако је објаснити постанак једне црне мисли код многих међу брачиоцима Клиса.

6 маја у Клису је нестало и последње капи воде нити је имало чим другим да се само окваси осушено грло. Измождени од дотадашњих напора брачиоци су се гушили, а изгледа није било да се какогод помогну. И већ је било дошло дотле да ко није могао одолети превеликој муци, гасио је жеђ својом мокраћом. Отуда се у глави неких очајника појави црна мисао да убију Албертија и остале прваке па да потом напусте град. Али за то дознаду Алберти и Циндирић па се упунте на место где су се незадовољници имали састати и лепим речима стану им одвраћати од страшне намере говорећи им нека, ради спаса од глади и жеђи, не понесу на свом имену једну срамоту, него нека прибегну милости божјој, која ће им послати помоћи, кад се већ више не надају људској. И ови успеше да их одврате од несрећне намере и да им улију наде на спас. Сутрадан пак приреди се литија и учини се молепствије, не би ли им Бог помогао да загасе жеђ и да би потом могли жртвовати свој живот за свету веру. И нада их не изневери, јер следеће ноћи између 6 и 7 маја удари јака киша, те брачиоци Клиса загасише жеђ и накупише воде за неколико дана унапред.¹⁸⁰⁾ Сем тога користећи се том непогодом за непријатеља, проваливши зид поред куће негдашњег брачиоца Клиса, кнеза Петра Крушића, четрдесет и пет људи из посаде изиђу

¹⁸⁰⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 8 маја 1596 (Ркп. на обележеном месту); упор. *Spom. Hrv. Krajine*, I, 245, 246.

из града, дођу на извор, где напуне дводесет мешова водом па се сви здрави врате у град.¹⁸¹⁾

Тако се посада у Клису обезбеди за неко време од најжешћег непријатеља, од жеђи, и доби моћи да се бори док јој не стигне помоћ, којој су се не-престано надали и по њу често слали гласнике.

Поред Џипчића, кога Алберти послал писмом на ћесарев двор још оног дана кад је био заузет Клис, и поред оног завереничког пријатеља који се сам примио мисије да у пуковника Ленковића измоли што хитније изашиљање помоћи, опсађени су слали честе поруке за помоћ. Одлучнији и окретнији, и вични сваком куту у оном крају, излазили су ноћу из града и силазили у Приморје, где су се налазили с пријатељима и преко њих слали на разне стране поруке за помоћ, а 24 априла ускочке војводе: Иван Влатковић, Никола Сугић и Иван Матулић писале сењском капетану за помоћ. То писмо као и оне друге поруке изнесе из Клиса један од тамошњих. У писму се стање у Клису описивало као очајно. Тамо, вели се, нема хране нити помоћи откуд било и док се они у Клису пате, дотле Млечићи, нарочито они из Спљета, дају Турцима и хране и муниције. Оскудица је пак толика да брањиoci Клиса морају да кувају траву. Па још да је има довољно! Ни ње нема, зато је код опсађених наступило нерасположење и при тако великој оскудици тешко да се могу дуже држати; зато ако се жели да се очува Клис, нека се шаље помоћи.¹⁸²⁾ Одмах потом у Сењ и на Ријеку стигао је и неки Марко Пољичанин, послан из Клиса,

¹⁸¹⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 246.

¹⁸²⁾ Писмо у Ивићевим исписима из Бечког Архива.

који је сењском капетану на Трсату потврдио раније вести о тешком положају опсађених у Клису, који трпе оскудицу у свему а понајвише у води, због чега им треба што пре притећи у помоћ.¹⁸³⁾ Најзад Клишани, видевши да од ранијих гласника нема гласа и да су прилике у граду све теже, послаше једног од својих првака, који ће не само изручити поруку сењском капетану него и утицати да се помоћ што пре пошље.

То је био Фран Мартинчић, спљетски властелин, један од коловођа у припремама за ово освајање Клиса. Он је познат још из фра Анђелових покушаја против Клиса, због чега је био изагнан с млетачке територије и имање му конфисковано, те се касније обраћао за помоћ ћесару,¹⁸⁴⁾ а кад се ово 1596 год. приступило поновном покушају заузимања Клиса, био је међу првима који је пристао и још оног дана затворио се у Клис и тамо се непрестано борио. Да га Турци не опазе, он изиђе ноћу из Клиса и сиђе у Приморје. Тамо се нађе с пријатељима предузећа, па са Франом Кривановићем и још једним из Суђурца прође сву обалу од Спљета до Трогира па и с друге стране Спљета, тражећи Ускоке које се надао наћи тамо.¹⁸⁵⁾ Потом се, преко пријатеља, распита да их нема на отоцима и потражи њихове страже по местима где их обично остављају, али не нађе ни њих. Зато се

¹⁸³⁾ У писму сењског капетана Ђорђа Парадајзера ќенералу Ленковићу од 3 маја 1596 год. са Трсата (Ркн. у Историјским исписима из Вечког Архива).

¹⁸⁴⁾ *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata*, anno XVI (Spalato 1893); Notizie sulla copertina, pag. 15, 16.

¹⁸⁵⁾ У наведеној датотеци Моровој Сенату од 6 маја 1596 год.

реши да иде у Сењ и да од сењског капетана затражи што брже изашивање помоћи Клису.¹⁸⁶⁾

Ну они што су им се Клишани обраћали за помоћ нису били немарни. Узрок толиком њихову одлагању јесте у тешкоћама с којима се борио пуковник Ленковић да приbere довољно људи за један поход у помоћ Клису и у недовољној обавештености надвојводе и ћесарева двора о тешком положају оних у Клису. Јер сви који су нешто више знали о томе и који су желели да се Клис по коју било цену одржи у рукама хришћанским, а могли су колико толико допринети томе, чинили су што су више могли да се помогне опсаднутима у Клису.

Надвојвода Фердинанд, чим му је стигао Ципчић, примио га је и с препорукама послao даље у Праг. А ћесар и Дворски Савет кад су добили вест о заузимању Клиса за рачун првога, стали су разматрати како и на који начин да се сада изведе даљи план у вези са Клисом, и како да се овом дода помоћи; али верујући да се посада може држати дуже него су јој допуштале прилике, губили су се у комбинацијама: да ли је боље слати помоћ морем или предузети офанзиву у Босни, и какви заплети могу бити у првом случају, ко ће у другом случају имати заповедништво, на чији се трошак има сакупити војска, да ли на ћесарев или на надвојводин, у колико се имају испунити захтеви завреника у афери клишкој итд. У Сењу пак и на Ријеци од првог тренутка кад је стигла вест да су Турци опсели Клис приступило се прибирању хране и других потреба за опсаднуте и ускочки мањи

¹⁸⁶⁾ У *депеши* Моровој од 2 маја 1596 год.

одреди излетали су до спљетских обала, искрцавали су ратне потребе, покушавајући да их додаду онима у Клису преко заинтересованих млетачких поданика, за што су дознали Млечићи и Турци те предузели мере да то спрече. Одмах још првих дана, кад се онај непознати пријатељ ускочки са Корчуле, видевши да не може ући у Клис, упутио пуковнику Ленковићу да га моли за помоћ опседнутима, и кад је прошао кроз Сењ и стигао на Ријеку, нашао је како се тамо журно спрема помоћ Клису. Па и Ленковић, чим је био извештен о тешком положају, опсађених, дао се на припремање.¹⁸⁷⁾

Нарочито је овај пријатељ Клишана радио на томе. Он је с Ријеке похитао Ленковићу у Љубљану, мислећи да ће га тамо наћи, и кад то не би, упути се одмах у Огулин, где се тада бавио пуковник. Тај је саопштио овоме све што је видео и на путу дознао и молио га је за хитру помоћ, на што је Ленковић упутио писма ћесару, надвојводи и капетану сењском, молећи прве за потребан кредит око прикупљања људи за поход, и наређујући последњем да их припреми што више може.¹⁸⁸⁾ А знајући за преговоре који су до скора вођени између ћесара и папе, јер су и преко њега вршени, он се 18 априла обрати Рајмонду дела Торе, посланику напуљског вице-краља на папском двору, да у Риму и у Напуљу поради на изашиљању помоћи за Клис. Исто тако обрати се бисконују Јакинском с молбом да од своје стране и у име папино не заборави Клишане. Торес изврши поруку. Прво оде кардиналу Мадручију и достави му Ленковићеву поруку. Потом оде шпанском посланику Гонсалву

¹⁸⁷⁾ У *релацији* непознатог о Клису 1596 (Ркп. у Амброзијану у Милану).

¹⁸⁸⁾ *Ibidem.*

Фернанду војводи од Сесе па и њему то саопшти и замоли га нека поради да се Клишанима пошље хране, барута и других потреба. Замоли га још и да пише вице-краљу напуљском нека и он пошље помоћи Клису. Даље, оде папи који је био вољан да потпомогне одржање Клиса те је обећао наредити да се из Јакина пошље хлеба, брашна и барута. Најзад, обратио се и кардиналу Алдобрадину, извршиоцу папиних наређења по овој ствари, који је за то показао и сувише готовости, те је сада обећао послати не само потреба него и људи у помоћ Клису. И кад је свуда нашао на врло добар пријем и сам се обратио вице-краљу напуљском с молбом да учини све што може за Клис, писао је Албертију да учини све што му налаже дужност у погледу одржања Клиса, јер ће му се послати помоћи, и после свега тога отписа Ленковићу, известијивши га о свему што је урадио и препоручивши му рад у највећој тајности, јер Млечићи имају својих ухода на свима странама, те ће омести да помоћ стигне камо је намењена.¹⁸⁹⁾

Исто тако показа се марљив бискуп јакински. Из папског двора било је одмах наређено јакинском гувернеру да спреми потребну количину брашна и муниције. То је наређење извршено са највећом брзином, јер чим је стигло наређење, одмах су задржана неколико брода, на њих је натоварено четрнаест буради барута, деведесет и седам цакова брашна, по два фалконета на сваки брод и осталих потреба.¹⁹⁰⁾ Затим

¹⁸⁹⁾ У писму Торесову Ленковићу од 27 априла 1596 из Рима (Ркн. у Јакинском исписима из Бечког Архива).

¹⁹⁰⁾ У писму јакинског бискупа од 29 априла 1596 сенјском капетану (Ркн. у Јакинском исписима из Бечког Архива), и у достави непознатог лица млетачком Колегију од 3 маја те године (Ркн. у Млет. држ. Архиву у *Comm. del Cons. dei X al Senato, filza 1*).

је гувернер јакински, према наређењу добивеном из Рима, наредио те су одмах узапћене многе барке у луки јакинској а њиховим господарима и мрнарима наређено да ће им бродови бити потопљени из топова са града јакинског, само ако се усуде маћи се из луке.¹⁹¹⁾ И док су тако узапћене барке пуна два дана мирно лежале у луки јакинској на домашају топова са града, фрегате са потребама и раније познатим нам трогирским властелином Карлом Челијем хитале су на другу обалу Јадранског Мора, да стигну пре него би која барка стигла тамо и донела гласа о папиној помоћи.¹⁹²⁾ А тог истог дана, кад ће у вече отпловити бродови из Јакина на другу обалу Јадранског Мора с потребама за опсађене у Клисју, бискуп из Јакина послao је гласника и писмо сењском капетану, известио га о папину наређењу извршеном у Јакину и замолио га да један завежљај с писмима одмах испошље Ленковићу, од кога је тражен хитан одговор истим путем.¹⁹³⁾ Ту молбу капетан Ђорђе Парадајзер извршио је већ 1 маја. Он је тада писао Ленковићу и послao му добивена писма,¹⁹⁴⁾ а одмах сутрадан препоручио му да се Клису помогне упадом у Лику, не би ли се нагнали Турци да један део војске испред Клиса повуку на ту страну.¹⁹⁵⁾

Па и напуљски вице-краљ учини по молби дела Тореса и војводе од Сесе. И он се даде на спремање помоћи Клису.

¹⁹¹⁾ У поменутој достави Колегију.

¹⁹²⁾ *Ibidem.*

¹⁹³⁾ У горе наведеном писму јакинског бискупа сењском капетану.

¹⁹⁴⁾ У писму сењског капетана Парадајзера с Трсата од 1 маја 1596 (Ркп. у *Извјешчим исписима из Бечког Архива*).

¹⁹⁵⁾ У писму истога од 2 маја од Трсата (Ркп. на истом месту).

Али и Клишани као и њихови пријатељи, поред Турака, имали су у клишкој афери одлучног непријатеља у Млетачкој Републици, којој су интереси налагали, кад је Клис већ у хришћанским рукама, да бар што пре постане поново турски. И да би то постигла, она је учинила све што је могла.

Видели смо раније како је млетачка Сињорија знала за тежњу неких да освоје Клис, да има људи који су на томе радили како у оном турском крају тако и на ћесареву двору, код папе и напуљског вице-краља, и да у тај посао има умешаних ћесаревих, султанових и њених поданика. А видели смо и то да је она предузимала неке мере да омете извођење тог плана и да су представници њене власти извештавали клиског санџак-бега о опасности која прети граду. Она је рачунала да ће мере што их је она била предузеала за ометање преговора, даље, кораци чињени код папе да не потпомаже то предузеће и да се не прими заштите, и најзад, пажња турска бити довољни да се онемогути не само план о заузимању Клиса него и осталих турских градова, као и покрет хришћана у султановим покрајинама дуж Далмације и Јадранског Мора. Али се она у томе преварила и догађај с Клисом изненадио ју је.

Тaj догађај, у времену кад се десио, био је право изненађење за њу. Она је знала да се ради на заузимању Клиса, а у последње доба имала је вести од свог посланика у Риму, да се, противно ранијем уверавању папину, овај све више интересује за питање клишко. И то је за њу био знак да питање клишко добија много озбиљнији карактер, те је због тога Веће Десеторице 8 априла донело одлуку да се из седница свих већа искључе сви

о којима се знало да су присталице папске и да имају какве било везе с клишком афером, и то је искључење вредело за све време док се буде пре-тресало то питање.¹⁰⁶⁾ Дакле, Сињорија је знала да ће имати озбиљног посла с клишким питањем, па је предузела нове мере, које ће јој обезбедити тајност њених одлука, и оно што је њу изненадило јесте брзина с којом је и начин како је заузет Клис. Али кад је једном сазнала за пад Клиса, да је на њу истакнута ћесарева застава, да су у зау-зимању града суделовали њени поданици, да су њени поданици коловође целог предузећа, да је код становништва у њеном делу Далмације, од Тро-гира до Шибеника, настало особито расположење, да њени поданици сачињавају главни део посаде у Клису, — одмах се дала на посао да предупреди опасне последице по њену власт у Далмацији, с једне стране од Турака и с друге од ћесареваца, папе и Шпанаца. А и њени службеници у оним странама одмах су разумели штету од пада Клиса по Републичине интересе па су је најбржим путем известили о догађају и док не добију специјалних упутстава, предузели су извесне мере против својих људи и против Ускока.

Прво на што је обраћана пажња од стране млетачких службеника у оним странама била је безбедност градова Републичиних. Код тамошњих млетачких поданика било је и дотле нерасполо-жења, а још већег било је код понеких власте-лина, који су желели да у Далмацији Републичину власт замени власт ћесара, као наследника раније угарске круне. Заузимање пак Клиса само је по-

¹⁰⁶⁾ Ркн. у Млет. држ. Архиву, у *Cons. dei X, Delib. secr. da Roma, Reg. III, f. 164.*

јачало то и како се одмах првих дана почело говорити о тој промени и изјављивати жеља, то је било опасности, не само да ће Републичини поданици одрећи послушност и пристати уз ћесареву војску која се буде упутила у те стране, него се морало најозбиљније постарати да и градови не падну у руке ћесареве. Зато су се кнезови градова постарали за њихову безбедност колико су могли, а старешине бродова похитале су да се нађу што ближе попришту.

Тако вест о паду Клиса у завереничке руке затекла је капетана галија против Ускока, Микијела, у спљетским водама. На тај глас Микијел 10 априла одмах похита с бродовима у Трогир. Али он је хтео једно, а природа друго. Кад је био код школа пред шибеничким каналом, дуну тако јак ветар широко, да је морао одустати од даљег пута и задржати се тамо, док се не пролепша време. Ну док се он тамо бавио, у четвртак 11 априла по подне, пред сâm залазак сунчев, указа се једна барка како плови у правцу луке, у коју су се склонили његови бродови, хотећи и сама да се склони од јаког ветра, али чим спази једну од наоружаних барака, које су стражариле на уласку од луке, окрете на другу страну. По тој наглој промени правца Микијел помисли да то могу бити само Ускоци, који беже од млетачких бродова, те послала наоружане барке у потеру за њом. И по мору, по највећем ветру, настаде утакмица. Ускочка барка грабила је напред, и у колико је утакмица трајала дуже, размак између ње и млетачких наоружаних барака био је све већи. Јак ветар ометао је више млетачке барке него ускочку, а већ и мрак је наступао, те су Ускоци успели да стигну до обале

у Дуворини, али немајући кад да извлаче барку **на суво или** да је потопе, баце плен а они скочивши у воду до гуше изиђу на обалу изневши собом само своје оружје.¹⁹⁷⁾

Кад су гониоци стигли до барке, Ускоци су, под заклоном мрака, већ били измакли на копно. Зато ови узму две Туркињице, Хафизу Муја Јурсиновића и Рибицу Реџепову, заробљене у Клису и поведене у Сењ, па их одведу капетану Микијелу, који их у недељу, 14 априла, пошто стаде ветар, одведе у Трогир, саслуша и њихово саслушање са многим појединостима о заузетој Клиса посла у Млетке. Ну док је капетанова стража гонила ону једну ускочку барку и док је Микијел чекао да престане ветар, остале барке ускочки с пленом и робљем из Клиса, под заповедништвом војводе Бјанкинија, једриле су пут Сења. Зато Микијел видевши да се нема рашта више бавити тамо, напусти заклон и похита у Трогир, откуда се потом кренуо у Сплјет, да сазна подробније о Клису, и даље у Омиш, камо га је слao главни провидур далматински Бенедето Моро, да појача тамошњу посаду и снабде је барутом, јер се рачунало да ће Турци учинити излет у Пољица, где се по паду Клиса јавио покрет, и да од тога могу наступити незгоде и за млетачки град.¹⁹⁸⁾

И главни провидур далматински Моро, који се у доба освајања Клиса бавио у Кварнеру, кад је добио глас о томе, пошто је известио Сињорију, похитао је у онај крај, да се нађе тамо у том

¹⁹⁷⁾ У *депеши* каветана против Ускока од 14 априла 1596, из Трогира (Ркп. у Млт. Држ. Архиву, у партији несрћених хартија банијског архива у Цариграду; в. горе ноту 71).

¹⁹⁸⁾ *Ibidem.*

опасном тренутку и да предузме мере, којима ће од млетачке покрајине отклонити опасност.

Синорија пак, извештена о догађају од спљетских и трогирских кнезова¹⁰⁰⁾ и изненађена у првом тренутку, издала је упутства и наређења главном провидуру Мору, кнезовима далматинских градова и посланицима на ћесареву и папском двору. Главном провидуру наредила је да се одмах крене у Далмацију, јер му то императивно налажу добивене вести; послала му је препис добивених писама, због којих треба да се уштути у Спљет и у Трогир, где ће наредити њеним поданицима да се нипошто не мешају у ствари које су противне њеним намерама у погледу одржавања пријатељства с Турцима; наредила му је да стигавши тамо и опоменом и свим другим средствима утиче на становништво да избегава сваки додир с Клишанима и поданицима турским који су суделовали у том покрету; ставила му је у дужност да се добро обавести о раду њених поданика и истакнутих радника на освајању Клиса: Албертија, Циндрића, Мартинчића и Николе Сугића, да би знала каква да му пошље даља упуства; послала му је сто пешака за појачање посаде у Спљету и Шибенику, и један одломак из писма њеног резидента у Напуљу односно најамника који се могу тамо наврбовати за посаде градова у Далмацији; и наредила му је да маркиза Гољони, сина војводе од Тремоли, о коме је из писама шибеничког кнеза дознала да се бави у Далмацији, одмах уклони отуда.¹⁰⁰⁾ Кнезовима далматинских градова наредила је да

¹⁰⁰⁾ У одлуци млетачког Сената од 19 априла 1596 (Ркн. у Млет. Држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni*, Reg. 94, fol. 24).

врше своју дужност и буду на помоћи главном првидуру.²⁰⁰⁾ Посланику у Риму наредила је да сазна све што се на папском двору ради, спрема, говори и какве су даље намере с Клисом.²⁰¹⁾ А посланика у Прагу известила је о догађају: јавила му је да је Клис заузет за ћесарев рачун; да су у ту аферу умешани и неки млетачки поданици, од којих су неки у Клису као прваци, што јој се ни мало не допада, јер будући је у пријатељству и с ћесаром и с Портом, не жели да се њени поданици мешају у туђе ствари и ремете мир за којим она толико жуди; известила га је каква је све наређења послала на разне стране; и наредила му да не чини никакве кораке код ћесара и његових министара, јер то још није њена жеља, него му ово доставља да би био потпуно обавештен о дотле урађеном, а он нека гледа да сазна све што се говори у прилог догађају и против њега, како би потом знала шта има даље радити.²⁰²⁾

Ну док су Републичини посланици у Риму и у Прагу имали да мотре што се ради тамо па да о том извештавају Сињорију, како би ова знала шта јој даље треба предузимати да се обезбеди, дотле је било у Цариграду имао да се сав заложи, да би од Републике отклонио непријатељство Портино. Овом приликом њему је Сињорија, ради упуштава, послала у препису добивене вести од кнезова из Спљета и Трогира и првим наређењем од 16 априла ставила му је у дужност да увери Порту како она нема ничега заједничког с освајачима Клиса и да

²⁰⁰⁾ У сенатском *наређењу* млетачком посланику у Прагу од 26 априла 1596 (Ркн. у Sen. secr., *Deliberazioni*, Reg. 94. f. 25 v. и 26).

²⁰¹⁾ *Ibidem.*

²⁰²⁾ *Ibidem.*

је сâм догађај последица ратних прилика и непријатељских односа између Порте и ћесара.²⁰³⁾ Тако је Сињорија писала байлу на основу првих вести, које су гласиле да су напад на Клис извршили Сењски Ускоци. Зато је она наређивала байлу да је оправда на Порти, што у ово доба рата није могла спречити Ускоке, јер су прилике много теже него раније у доба мира.²⁰⁴⁾ Али кад је сутрадан добила нових вести из Далмације, по којима су коловође биле њена два поданика, Иван Алберти и Фран Мартинчић, друкчија су била и упутства байлу. Сињорија је била уверена да је Порта извештена о паду Клиса пре него она, и да ће с крајине бити јављено у Цариград о учешћу Републичиних поданика, зато чим је дознала о онаквој улози своје двојице поданика, оставила се оптуживања Ускока па је наредила байлу да њу правда. Наредила му је да каже како су она двојица, заиста, њени поданици, али да су, због учињених кривица, прогнани живели изван Републичине територије; да је Сињорији врло непријатно што се тако десило, али да сва њена добра воља и сав труд нису довољни да спречи неваљале људе да чине зла дела; да таквих случајева има и у другим државама, где зликовци и неваљалци раде насупрот интересима и наређењима свог владаоца, за доказ чега нека се позове на речи великог везира Синана, који је у Угарској морао казнити многе султанове поданике, који су били у договору с ћесаревцима. А нарочито је имао најгласити како Клис није заузет силом, него да су га издали султанови поданици. Сама пак Сињорија

²⁰³⁾ У сенатском *наређењу* байлу (Ркн. у Млет. држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberationi Constantinopolis*, Reg. IX, f. 36).

²⁰⁴⁾ *Ibidem.*

била је и остаје пријатељ Портин, те као што је дотле радила на сузбијању сваког страног покушаја на ремећењу мира између Порте и Републике, она ће то радити и даље.²⁰⁵⁾

Сињорија је разаслала наређења на све стране и одасвуд је очекивала вести, али је највећу пажњу обратила развоју догађаја око Клиса и на држање Турака, јер јој је тешко било правдати како учешће њених поданика у нападу на турски град Клис и истицање њихово за старешине посади тако и расположење осталих њених поданика у оном крају, да помогну опсађене у Клису, о чему су Турци знали и против тога негодовали. Сињорија је предвиђала и опасност од намера и планова ћесара, папе и шпанског краља, али је опасност од Турака била ту, постојала је већ, док се она прва имала тек очекивати према томе како ће бити решено питање клишко и каква ће бити даља акција у турским покрајинама. Зато је Сињорија у ово доба издала највише наређења и упуштава главном провидуру далматинском, у којима колико му је обраћала пажњу на сам Клис, још више га је упућивала на умешно држање према Турцима и на обуздавање Републичиних поданика, који ће својим понашањем и дружбом с Ускоцима и Клишанима нагнati Турке на какав непријатељски корак против млетачке Далмације.

Сињорија је у таквим приликама страховала од онако великог броја Турака окупљених око Клиса, насупрот којима, неспремна, није имала шта иставити. Стога се према њима морала показати поступљивом и предусретљивом. Отуда, кад је поново

²⁰⁵⁾ *Ibid.*, f. 36, 37.

писала главном провидуру далматинском, послала му је упушта слична байловим. Наредила му је, ако се турске старешине око Клиса буду жалиле на учешће млетачких поданика, а нарочито Албертија, Мартинчића и још двојице истакнутих Спљећана, нека им изјави како је тај догађај Сињорији врло непријатан, како ће се она старати да сачува мир на међи, који је у заједничком интересу, и да с Портом жели мир и пријатељство. Пожале ли се пак турске старешине на остале млетачке поданике из оног краја, провидур Моро имао је изјавити како је и ту Сињорији веома жао, ако су они допринели успеху нападача на Клис. Зато нека провидур увери Турке како се то дододило против њене воље и намере, и да се Сињорија нада да рад њених поданика прогнатих са Републичине територије и одместника не може довести у питање њену добру вољу. Јер као што ни други владаоци нису у стању да сазнаду и да за времена стану на пут раду зликоваца, који на хиљаду начина знају прикрити своје зле намере, тако је овом приликом било са Сињоријом; ну зато, кад се десио догађај, она је одмах учинила своју дужност и није пренебрегла ништа од онога што јој је ова налагала.²⁰⁶⁾

Да покаже како Сињорија заиста врши своју дужност, по њеном наређењу провидур Моро имао је предузети што јаче мере против Ускока, да их омете у додавању помоћи Клишанима и у раду на изазивању оружаног покрета млетачких поданика на простору између Трогира, Спљета и Омиша, где су се њихове чете највише појављивале. Ради

²⁰⁶⁾ У одлуци сенатској од 26 априла 1596 (Ркн. у Млт. Држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni*, Reg. 91, f. 26, 27).

тога провидур је имао у те воде прикупити највећи број бродова и распоредити их тако да потпуно омете излазак Ускока на суво; а да би то постигао, требало му је да осоколи сопракомите, старешине бродова, да бродове снабде потребама и људима, који треба да су пажљиви и предани послу, да Ускоци не би нанели штете бродовима и наоружаним барбакама, без којих би Република била лишена сваке акције. То је провидур Моро имао учинити, да би се показало Турцима како се Република стара да их заштити од заједничког непријатеља. Ну то је Република била дужна чинити и у редовним приликама, а овога пута се имала показати према Турцима још већи пријатељ и да према њима учини нешто што не би чинила у редовним приликама. У том погледу она је провидуру Мору издала једно необично овлашћење. Наредила му је, ако Турци затраже да могу било сувим било морем довући хране у Солин и Сасо, нека им то допусти, као и то да Турци под Клисом могу с млетачким поданицима одржавати редован трговински саобраћај. Али Моро показујући се према Турцима предусретљив и попустљив морао је гледати да та попустљивост не буде кобном по млетачку власт у далматинским градовима. Он је имао добро отворити очи да Турци, слободно општећи са млетачким градовима, не предузму штогод против ових и да из освете за Клис не заузму изненада који млетачки град. Стога му је Сињорија наредила да, кад се на међи повећа број турских ратника, не допушта долазак у градове Турцима у већем броју, па били они ратници или обични трговци и сељаци из оближњих крајева. Исто тако није требало нипошто допустити извоз хране из градова и снабдевање Турака њом,

а већ да градове обезбеди и од Турака и од другог ког непријатеља Сињорија је, поред раније испослатих војника, послала још две стотине пешака, којима се провидур могао користити где нађе да су му најпречи.²⁰⁷⁾

Задатак што га је добио провидур Моро није био нимало лак. С малим бројем бродова борити се против Ускока, дрских гусара и мору много вичнијих од млетачких војника, било је тешко. Одобровољити пак Турке, који су знали да су млетачки поданици с Ускоцима главни радници на освајању Клиса, да су млетачки поданици заповедници посаде у граду, да млетачки поданици шаљу помоћи посади, да су они највише одушевљени успехом против Клиса, док међутим Ускоци и даље допиру у оне крајеве и нападају на султанове поданике и плене караване — био је још тежи посао. Али је најтеже било одбити млетачке поданике у оном крају од заједнице с Клишанима и Ускоцима а не прићећи сили, која ће донети још штетнијих последица, јер је било оправдане бојазни, чим се употреби сила, да ће становништво, у маси заинтересовано за питање одржања Клиса у хришћанских рукама, напустити онај крај, и тада Република има један крај расељен и незаштићен од евентуалног напада турског на градове приморске. Од провидура Мора, dakle, тражило се пуно обазривости, пуно такта, па да његова мисија донесе жељена плода.

²⁰⁷⁾ *Ibidem.*

ГЛАВА ТРЕЋА**МЛЕЧИЋИ ОТВОРЕНИ ПРОТИВНИЦИ ОСВАЈАЊУ КЛИСА ОД ТУРАКА
И ПОСЛЕДИЦЕ ОД ТОГА**

Главни далматински провидур Моро хита у оне стране, гони Ускоке и предузима мере за заштиту Републичиних интереса. — Рђаве прилике у оном крају и тежак положај Моров. — Нерасположење народа према Сињорији и предлози да се ова користи приликом па од Турака отме места изгубљона у Книнском Рату. — Сињорија одбија то. — Моров положај све тежи у колико више народу годи освајање Клиса. — Отворено пристајање млетачких поданика уз устанике и помагање Клишанима. — Пољичани у корист опсађених: пробијају се кроз Турке и улазе у Клис. — Нове и све веће тешкоће опсађених.

Кад је провидур Моро из Кварнера похитao у спљетске воде, прва дужност била му је да се обавести о паду Клиса и о даљем току догађаја под њим. Чим је стигао у задарску луку, нашао је могућности да се у главном обавести од двојице потурчењака који су побегли из логора босанског везира.²⁰⁸⁾ Кад је пак сутрадан хтео да продужи пут у Спљет, познаваоци тамошњих прилика рекли су му да то још не чини, што ће се тамошњи свет, из страха од казне, понашати и разбечи.²⁰⁹⁾ Али је он морао ићи, да се нађе тамо ближе, јер ма да још нису била стигла горе поменута наређења од Сињорије, налазио је да је потребно његово присуство, да би што боље пратио развој догађаја под Клисом, да би утицао на Републичине поданике на уздржавање од помагања Клишанима и да сузбије рад Ускока, који је био доста жив. Зато се реши да оде бар до Трогира, па уместо што би чекао у Задру, да се тамо обавести о приликама, како би знао шта му треба даље радити.²¹⁰⁾

²⁰⁸⁾ У *депеши* Моровој од 23 априла 1596.

²⁰⁹⁾ У *депеши* Моровој од 24 априла 1596.

²¹⁰⁾ *Ibidem*.

И, доиста, чим је тамо стигао, одмах је послао уходе у правцу према Клису и већ сутрадан имао је вести како о Клису, о броју Турака под њим, о положају њихову као и опсађених, тако и о Ускоцима, који из Рогознице и других лука покушавају да дотуре хране опсађенима.²¹¹⁾ Према добивеним вестима прилике око Клиса за који дан нису давале изгледа на измену, Ускоци су запажени у малом броју и држање млетачких поданика није још изгледало опасним, стога је провидур Моро у првом тренутку помишљао да послуша савет добивен у Задру па да не иде у Спљет, да својим дојаском не би изазвао још гору забуну, те се реши да из Спљета позове капетана галија против Ускока, Микијела, да се од њега подробније обавести и да у договору с њим предузме мере против Ускока. Али је он убрзо морао променити мишљење. Јероним Корнєр, старешина бродова с осуђеницима, који је дошао да га нађе, рекао му је отворено да мора ићи у Спљет, те да својим присуством спречи дружбу Републичиних подапика с Ускоцима. Сем тога, пошто је већ био послao у Млетке једну депешу, Мору стиже вест са Брача да се тамо налазе четрнаест ускочких барака и два брегантине с храном, намењена за Клис,²¹²⁾ а то је значило да су Ускоци активнији и опаснији, него што је испрва мислио. А бавећи се у Трогиру морао је несумњиво сазнати и за ствари, о којима је неко отуда писао Сињорији пре неколико дана и због чега је Моро такођер морао похитати у Спљет. Према тој

²¹¹⁾ У првој депеши Моровој Сенату од 26 априла 1596 (Ркн. на обележеном месту).

²¹²⁾ У другој депеши Моровој Сенату од 26 априла 1596 (Ркн. на истом месту).

вести, код народа у Трогиру и Спљету тако је рђаво расположење према Републици, да ће та два града ускоро постати ћесареви. Свет је тамо од увек мрзео дужеву владавину и кад је чуо за успех хришћана с Клисом, био је толико весео да се није устручавао јавно говорити: ускоро ћемо променити господара.²¹³⁾ Зато је Моро похитао у Спљет и стигао јамо још то вече.²¹⁴⁾

Кад је стигао у Спљет, провидур је нашао да су прилике много горе него што их је замишљао, али његов долазак колико је био потребан и користан за једне ствари, толико је био штетан за друге. Уочи његова доласка капетан галија против Ускока био је послao у ухоћење старешину једне наоружане барке с Хрватима, Ивана Лучића из Сућурца, и овај по повратку јави како су се 26 увече два непозната човека упутила поред кастела у Клис носећи собом писма и вести опсађенима од ћесара, по којима ови имају да чувају град, јер ће им кроз два три дана стићи помоћ у људима и у баруту. Потом су се та двојица упутила пут Трогира, не зна се тачно због чега али се мисли да виде шта је с том помоћи, о којој се не зна да ли ће стићи сувим или морем. Поред те вести Лучић донесе још једну, исто тако непријатну. Људи из Сућурца који су били умешани у клишку аферу и они што су по паду Клиса били под градом, да се лично увере о истинитости вести да је пао

²¹³⁾ У *писму* непознатог лица из Трогира од 16 априла 1596, прочитаном у Већу Умољених (Pregadi) 2 маја; па основу њега Веће Десеторице послало је *наређење* гг. пров. Мору 3 маја (Оба ркн. у Мајст. Држ. Архиву, у *Comm. del Cons. dei X al Seuato, filza 1*).

²¹⁴⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 27 априла 1596 (Ркн. на обележеном месту).

у хришћанске руке и који су се радовали томе, чувши за долазак провидура у Трогир, напустили су домове и повукли се у планину, одметнувши се тако од млетачке власти.²¹⁵⁾ И обе те вести биле су непријатне и значајне, али Моро није имао никаког ближег упушташа да ради у сличној прилици. Зато он још тојутро, 27 априла, учини савет са провидуром бродовља Филипом Пасквалигом, са заповедником бродова осуђеничким Јеронимом Корнером, с капетаном галије против Ускока Микијелом, и с капетаном критских и стражарских бродова Јованом Контарином, и по договору с њима послал хитну депешу Сињорији молећи да му ова што пре пошље своје мишљење и упушта како да се понапа у овом врло крупном питању: да ли да допусти пролаз помоћи Клису или да у томе спречи ћесаревце, јер не би желео да спречавајући помоћ Клису учини нешто противно њеној жељи.²¹⁶⁾

Ну то нису биле једине непријатности за Сињорију. Сутрадан по овоме провидур Моро јавио је Сињорији за још непријатније ствари. Према његову извештају, цео онај крај Далмације изгубио је ранију љубав према Сињорији, готово сав дигао се против млетачке власти и у свом срцу крије такве осећаје, да само чека прилику па да их јавно покаже. Млетачки поданици сви из реда заинтересовани су за судбу Клиса и наклоњени су ћесару, и ако неко не може стварно да помогне покретаче предузећа, хвали их, исказује им своје симпатије

²¹⁵⁾ У *саслушању* Лучићеву од 27 априла 1596, приложеном депеши провидура Мора и других млетачких старешина, која је послата из Сплета тога дана (Рки. у Млт. Држ. Архиву на обележеном месту).

²¹⁶⁾ У наведеној заједничкој депеши млетачких старешина из Сплета од 27 априла 1596 год.

и храбри их, јер се надају бољем кад ћесар завлада Клисом него ако остане турски. Колико је пак становништво на простору између Спљета и Трогира заинтересовано за судбу Клиса и колико је умешано у то предузеће, види се по томе, вели Моро, што се сматра кривим према Републици, те не само они из Суђурца него и остали, кад су чули за његов долазак, дохватили су се планине. И при тој појави провидур није имао смелости да приступи каквим било мерама против народа у маси, да за Републику не би наступиле још горе неприлике. Услед његовог и најмањег покрета, писао је овај тада Сињорији, побуниће се цела покрајина.²¹⁷⁾

На коју год се страну окренуо Моро, видео је само незгоде; која му је год вест стигла, донела му је само нових непријатности. Јер с оно мало бродова и војске није могао спречити опасност и од Турака и од западњака и од ћесареваца и од Ускока. Против одметнутих и непослушних поданика Републичиних није смео ништа предузимати; а брига је била шта да ради и с онима који су остали послушни млетачкој владавини, али су се бавили идејама, чије је остварење било исто тако опасно као и помагање првих Ускоцима и Клишанима.

У глави истакнутих млетачких поданика ове друге групе, по паду Клиса, породила се мисао да се и Република користи том приликом па да заузме нека суседна места турска, која ће бити за њу од велике користи, и обратно да ће бити велика штета, ако падну под ћесареву власт. То су били Спљећани што су на томе радили а тицало се оближњих

²¹⁷⁾ У првој *делегацији* Моровој од 28 априла 1596 год. (Ркп. у Млт. држ. Архиву на обележеном месту).

места Саса и Солина. По мишљењу тих, којима се на чело ставио спљетски властелин Јаков Тартаљија, ако би ћесаревци остали господари Клиса, ови ће заузети прво Сасо а потом солинску кулу, што треба пошто по то спречити, јер ће град Спљет имати стешњену територију и његово становништво изгубиће послугу жрновничким млиновима, а Република годишњи приход од сто педесет хиљада дуката, па и више, од солила на простору од Жрновнице до Спљета. Стога је требало заузети та места те учинити услугу: Републици која би размакла међу и дошла до великог прихода, граду Спљету који би се проширеном територијом и увећаним бројем становништва обезбедио од новог суседа, и становништву спљетском које би се користило млиновима, које ће изгубити, ако се ћесаревци докопају тих места.

С таквим предлогом Тартаљија и клишки архијакон Павле Сиротковић пријавише се прво трогирском кнезу, нудећи да посао изведу сами о свом трошку и не говорећи никоме да је то за рачун Републике. На то им овај ништа не одговори, сумњајући у предузеће, али о томе извести Сињорију. Кад овима молба не би услышена ту, Спљећани те групе послаше нарочитог изасланика у Млетке, који пред Колегијом изложи намеру својих, истичући да се они тог предузећа лађају као верни поданици Републичини и са жељом да јој користе. Сињорија то такођер не прими. Она му захвали на оданости и његовој и оних што су га послали, не казујући му ништа за разлоге.²¹⁸⁾ Кад је пак ово Моро дошао у Спљет, преда њизиће

²¹⁸⁾ У одлуци млетачког Сената од 26 марта 1596 год. (РКП. у Млет. Држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni*, Reg. 91, f. 27).

Тартаљија с писменим предлогом и молбом да му се само одобри да може приступити том послу, а за остало је његова брига. За извођење тога Тартаљија није тражио ништа, обећавајући да може извести план о свом трошку и за који дан, а да се притом не ода да се то ради за рачун и по одобрењу Сињорије, те према томе ова неће имати незгода с Портом. Неће ли пак Сињорија да задржи у својој власти куле у Сасу и Солину, он се прима да их разруши, само да њима не завладају ћесаревци. Главно је да се ови омету, а ни горе побројане користи нису на одмет.²¹⁹⁾)

Наравно да Моро није смео ни помислiti да за такво предузеће дâ свог одобрења. Уместо да буде од користи за Републику, како су подузетници рачунали, предузеће би било кобно за њу, јер је Република највећи део своје бриге у клишком питању посветила томе, како да не поремети мир и пријатељство с Портом, до чега би неминовно дошло, ако би пустила да ствари теку како су почеле. Намере с тим предузећем и повлашћивање радника на њему од стране Републике не би се могли скрити од Турака, и иначе незадовољних Републиком због догађаја с Клисом, за који су је већ оптуживали, и чим би се то десило, био би постигнут план папе, Шпанаца и ћесара: Република, ангажована у предузеће против Порте, дошла би с њом у сукоб и морала би потражити помоћи од оних, које је дотле избегавала. Да се пак Република доведе у сукоб с Турцима, допринели би сами ти чланови хришћанског савеза, јер и предузеће с Клисом, поред осталога, имало је за задатак да Републику доведе у

²¹⁹⁾ *Саслушање и предлог* Тартаљијин приложени су додеши Моровој од 28 априла 1596 (Ркн. у Млет. држ. Архиву на обележеном месту).

сукоб с Портом и тим је нагна на улазак у хришћански савез. Зато је Моро погодио намеру Сињоријину, кад није одобрио Тартаљији и његовим друговима да изведу свој план, јер неколико дана касније добио је од ње извештај о кораку спљетског изасланика у Млецима и наређење да се овоме не саопштавају разлоги са којих му се захвалила на предлогу, али да му се каже нека о том предлогу не говори никоме без нарочитог одобрења сенатског.²²⁰⁾ Другим пак наређењем од следећег дана, Сињорија је то поновила и тог пута наредила Мору ако опомена дата Павлу Сиротковићу буде без успеха и ако овај хтедне да се пошто по то меша у ствари које га се не тичу, нека га пошље у Млетке или камо на другу страну, само да не остане тамо.²²¹⁾

И Моро се понашао врло пажљиво и према овима као и према оним непослушним поданицима Републичиним, прве да не увреди а друге да не озлоједи. Колико је пак у томе био смотрен, може се најбоље судити по непристанку на предлог оних првих какве би мере требало предузети против коловођа ових других. Оног истог дана, кад је Мору дошао Тартаљија с предлогом о заузимању Саса и Солина, доктор Матија Алберти, брат Иванов, поднео је предлог о једној принудној мери да се истакнути млетачки поданици оставе вођства у Клису. Са сузама у очима јадајући се на свог брата Ивана, који је осрамотио целу породицу Албертија, вечно одану Републици, Матија је предлагао да се затворе жене, деца, родитељи, браћа

²²⁰⁾ Одлука сенатска од 26 априла 1596 (Ркп. у Млет. Архиву, у Sen. secr., *Deliberationi*, Reg. 91, fol. 27 v.).

²²¹⁾ Одлука сенатска од 27 априла 1596 год. (Ркп. на истом месту).

и рођаци Ивана Албертија, Николе Циндрића, Франа Мартинчића, Николе Сугића, Марулићи Иван и Александар, шураци Ивана Албертија, и на тај начин да се изврши уцена ових коловођа. Иван Алберти имао је у Спљету жену и кћер јединицу; Виченцо Ровеназовић жену и синове у Омишу; Никола Циндрић браћу која су знала за заверу клишку; Никола Сугић оца, кнеза Новака, и браћу; Мартинчић брата; Марулићи породицу; и кад би били похапшени чељад и рођаци, који су у власти млетачкој, по мишљењу Матијину, они у Клису, из љубави према својима, морали би напустити град.²²²⁾ Али га Моро није послушао, да не озлоједи коловође у Клису и њихове присталице на млетачкој територији и да избегне отворену побуну.

Ну Моро се нашао између две ватре. Опасно је било предузимати ма што против непослушних млетачких поданика, а незгодно је било ништа не предузимати, да онај свет не осети немоћ млетачку, па да не постане потпуно необуздан. Зато се према њима понашао врло резервисано не покажујући се ни задовољан ни незадовољан, али је предузео неке друге кораке, којим ће им ослабити поуздање у отпор клишке посаде. Како се још пред његов долазак у Трогир капетан галија против Ускока докопао папина пуномоћника за спровод хране Клишанима, Трогиранима Карла Челија, Моро га је притворио и задржавши послату помоћ лишио је Клишане могућности да дugo истрају у борби.²²³⁾ Да би пак имао што више поуз-

²²²⁾ Прилог *депеши* Моровој од 28 априла 1596 (Ркп. на обележеном месту).

²²³⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 28 априла 1596 год.

дања у посаду спљетску, у којој је дотле било на стотину Пољичана, султанових поданика, и тридесет и осам Италијана, он је од првих одвојио педесет људи и послao их на наоружане барке, а у посаду градску поставио толики број од најамника доведених собом на бродовима. А да би и ону другу половину Пољичана из посаде могао уклонити и у посади спљетској добио извршиоце својих наредаба, затражио је од Сињорије да му пошље још барака.²²⁴⁾

Али од свега тога била је слаба корист. Да одврати млетачке поданике од заједнице с Клишанима и с Ускоцима, Мору је требало да има сile, да нечим импонује оном свету, а он тога није имао. Зато није чудо што се у једној депеши од тих дана јада Сињорији како Спљет и Трогир, као суседни Клису, све више нагињу ћесаревцима.²²⁵⁾ Кад се пак пронала вест да су се Ускоци кренули из Сења с храном и барутом у помоћ Клису, ту нису ништа помогле галије које је послала да крстаре од Трогира до Омиша и да спрече додавање помоћи опсађенима.²²⁶⁾ На тај глас из самих кастелâ дигло се на три стотине људи, да се придрже Ускоцима. А већ број Ускоке, у колико се приближавао спљетским водама, бивао је све већи, тако да се више него удвојио. Са свих отока, поред којих су пролизили Ускоци, људи способни за оружје придрживали су се, међутим млетачки поданици с отока Буа и још неких близу копна и не чекајући Ускоке, искрцали су се на копно. Трогирани

²²⁴⁾ У депеши Моровој Сенату од 2 маја 1596 год. (Ркн. на обележеном месту).

²²⁵⁾ У депеши Моровој Сенату од 8 маја 1596 (Ркн. на обележеном месту).

²²⁶⁾ У депеши Моровој Сенату од 6 маја 1596 (Ркн. на истом месту).

су постали отворено непослушни према властима, а за веће изненађење 7 маја у вече са наоружаних барака с Хрватима измакло је тринаест војника и придржило се осталима који су се искрцали на копно. Народ се узбунио и провидур, према свему томе што се догађа у домашају његове, и иначе слабе, власти, предвиђа грдан метеж. И шта да ради па да од Републике отклони опасност што јој због тога прети од Турака? На два дана пре тога он је имао вести из турског логора под Клисом како су Турци задовољни млетачким држањем и таман је смишљао и Сињорији предлагао како да се оправда пред Портом за учешће њених поданика у нападу на Клис и за бављење тамо. Писао је како у Клису има доста млетачких поданика из Трогира, Спљета, Шибеника и других места, који ће, кад падне град, бити одведени у Цариград као робље и тамо ће бити испитани о догађају и о припремама за напад на Клис, па ће том приликом у њиховим исказима бити речи од очигледне штете по Републику. Отуда ће наступити незгода по ову, зато је потребно да Сињорија што пре пише байлу у Цариград, да овај буде обавештен пре него падне Клис, како би је знао правдати пред Портом.²²⁷⁾ А како да се правда после оваквог покрета њених поданика у помоћ Ускоцима и Клишанима?

Због свега тога није му остајало ништа друго до да се упути тамо, где је покрет био најјачи, у Трогир. Зато се решио да одмах пошље галију Венијерову у Задар, да отуд превезе све војнике под командом пуковника Марија и да их стави у Спљет и Трогир, и да се обрати Сињорији с молбом да му што

²²⁷⁾ *Ibidem.*

пре пошље довољан број пешадије,²²⁸⁾ а сâм се
жрете у Трогир да се тачно извести је ли исти-
нита и у којој мери вест, да су неки тамошњи
грађани одрекли послушност власти и прешли на
страну ћесареваца.²²⁹⁾

Тамо је Моро имао да чује за лепе ствари!
Добар број млетачких поданика, нарочито власте-
лини и свештеници, не само што нису крили своје
симпатије за ћесара, него су отворено изјављивали
жељу да тим крајем завлада ћесар и ишли су на
руку Републичиним противницима помажући Ускоке
и Клишане. Тако још пред пад Клиса, на једној гозби
код неког попа Симона Шибеничанина, учитеља
у Трогиру, међу многим званицама нашао се само
један, поп Христифор Полини, који је написао дужду,
а сви остали написали су у здравље ћесару.²³⁰⁾
После тога и Иван де Андреис стао је на страну
јесареваца и то је отворено исповедао, говорећи:
да су његови стари, кад је Далмација била под угар-
ским краљем, уживали велике повластице и имали
имања и с оне стране планина, сада на турској
територији, зато ако те земље потпадну под ћеса-
реву власт, његови ће поново доћи до својих до-
бара.²³¹⁾ Даље, ту је био и из раније познати нам
фра Јулије, пријор са Корчуле, који се тада бавио
у надбискупском кастелу у Босиљини и одржавао
везе с Ускоцима, а с њим и толики други фратри
који су били незадовољни млетачким држањем у

²²⁸⁾ У *депеши* Моровој од 8 маја 1596 год.

²²⁹⁾ У *депеши* Моровој од 12 маја 1596 год. (Рки. на обележеном
месту).

²³⁰⁾ У *саслушању* доктора Ивана Беговића, извршеном у Трогиру
11 маја и приложеном првој депеши Моровој од 12 маја 1596 (Рки. на
истом месту).

²³¹⁾ *Ibidem.*

питању клишком.²³²⁾ Па са тим незадовољницима били су још: властелин трогирски Константин Челијо, Ђорђе Ласкари, Иван Ловров Драгаш и још многи други световњаци, који су се јако интересовали за судбу Клиса, имали симпатија према Ускоцима и ћесаревцима, и очекивали помоћ ћесареву Клису па да јој се придруже, и били су у споразуму с виђенијим поданицима турским из из Пољица и са Спљећанима, ангажованим у рад с Клисом.²³³⁾ И док је Моро сазнавао са ове непријатне ствари, многи од горе поменутих у друштву с Ускоцима, Пољчанима и Спљећанима, пошто су претходно припремили што им треба, пробили су се кроз страже турске под Клисом и продрли у град, показавши тим да нису неосноване вести због којих је провидур похитао у Трогир.

Кад је оно Фран Мартинчић изишао из Клиса да иде у Сењ и тражи помоћи, видели смо како је сишао у Приморје и из околине Спљета отишао у Трогир, нашао се с пријатељима, саопштио им мучни положај опсађених, тражио Ускоке и кад их није нашао, дигао се у Сењ. Његово казивање потврдило је вести што су их имали пријатељи Клишана и којима је то тешко пало на срце, те се реше да прикупе људи у оном крају и кад стигне прва чета ускочка да с њом покушају пробити се кроз Турке, не би ли помогли Клишанима.

Коловођа у овом послу био је ранији пољички кнез Новак Сугић, отац ускочког војводе Николе, а тада старешина млетачке чете од Пољчана у

²³²⁾ *Ibidem* и у саслушању Јеронима Малиџера, трогирског катетана и камерленга од 11 маја, обоје приложено првој депеши Моровој од 12 маја 1596 год.

²³³⁾ У наведеним саслушањима.

посади спљетској, у коју Моро беше изгубио поверење. У доба напада на Клис он се бавио у Млецима са сином Иваном, и кад се отуд вратио и сазнао с каквим се нечувеним тешкоћама боре опсађени у Клису, по одласку Мартинчићеву у Сењ, одлучи да с пријатељима покуша пробити се у Клис. Поред свог сина Ивана, он за тај посао, придобије спљетског властелина Франа Јеремију, и договори се с онима у Трогиру да сакупе људи из Пољица и из околине Спљета и Трогира па са храном, што је на себи могу понети, да покушају прорети у Клис. Потом се преко својих оданих дâ на прикупљање људи у свом крају а Борђе Ласкари и Иван Ловров Драгаш у крају између Спљета и Босиљине, при чему су им помогли поп Јулије и други фратри.²³⁴⁾ Међутим у то у Босиљину стигне ускочки војвода Марко Маргитић с једно две стотине Ускока, кога поп Јулије нађе, саопшти му намеру пријатеља опсађених у Клису, и кад овај на то пристане, учини се договор с онима у Спљету и утврди се ноћ између 11 и 12 маја, када ће покушати да се пробију у Клис.²³⁵⁾

Према учињеном споразуму већи део Ускока остане у Приморју да пљачка и да својим бављењем тамо обрати на се пажњу Млечића, а мањи део с онима из трогирског краја дигну се изнад кастела, нађу се с кнезом Новаком Сугићем и његовим људима, који су дотле спремили хлеба и барута за Клишане, па се упуте на Мосор. Кад тамо стигну, поново се договоре како да се пробију. Ударити како било па најни на отпор код Турака, опса-

²³⁴⁾ *Ibidem.*

²³⁵⁾ *Ibidem*; упор. и *Spom. Hrv. Krajine*, I, 246.

ћенима не помоћи а сами да настрадају, нису хтели. Требало је, дакле, некако заварати Турке и одвући им пажњу на једну страну а напасти на другу. И они тако учине. Неколицина нападом на турске страже с једне стране привуку пажњу Турцима, који се побоје да то није помоћ ћесареваца Клису па се тамо стану прибирати, док међутим остали ударе с источне стране на слабе страже турске, побију их и без икаквих губитака уђу у град. Борба је била врло кратка, тако да се тек по јачем пуцњу са супротне стране оној где су Ускоци били навалили, и по радосном клицању опсађених у граду, Турци сете лукавству нападачеву, па појуре на другу страну, али је било доцне. Дотле је помоћ већ била у Клису.²³⁶⁾)

Кад су Клишани видели своје рођаке и пријатеље, њима је овладало неописано одушевљење. А иста таква радост завладала је у Спљету, Трогиру и у целом оном крају. Становништво је за напад сазнalo по пушчаној борби под Клисом. Из Спљета се видело лепо како пламте пушке и чуо се пуцањ. Сутрадан пак знало се и да је помоћ успела продрети у Клис, те народом завлада таква радост, као што вели провидур Моро, да нико ни на јавном mestу није могао скрити задовољство, које му се опажало на лицу. А и том приликом свештеници су претходили народу: у Спљету и у Трогиру цркве су и ноћу биле отворене, свештеници су служили службе а народ је хитao у богоље и клечећи на голим коленима молио се Богу да буде на помоћи хришћанима.²³⁷⁾)

²³⁶⁾ У другој *депеши* Моровој Сенату од 12 маја 1596 (Ркп. на обележеном mestу); упор. *Spom. Hrv. Krajine*, I, 246.

²³⁷⁾ У другој *депеши* Моровој Сенату од 12 маја 1596 год.

Али после ових првих тренутака радости настуpile су у Клису теже прилике него су биле раније. Људи кнеза Новака и Ускоци унели су у град само седам стотина хлебова, сваки тежак по килограм, али су својим доласком удвојили посаду, која је за два дана поново остала без хлеба.²³⁸⁾ С повећаним бројем људи у Клису брже нестаде и воде, а да би јад био већи, цела једна цистерна напуњена кишницом пре неколико дана покварила се, те јестало само нешто мало воде у судовима.²³⁹⁾ Турци пак, не знајући шта је помоћни одред донео Клишанима, али видећи да је у Клис ушао добар број људи, и бојећи се скорог доласка војске ћесареве, о којој су се већ проносили гласови да ће ускоро тамо, решили су се на одлучну борбу с Клисом, и што пре или да га отму или да изгину; а да би осујетили ново прискакање у помоћ Клису, појачали су страже свуда око града и још прво јутро дигли су логор из позадине, са Озрине, па га поставе на Гребен, одакле су топови били изместени на Пољану, да се туче кула Опрах,²⁴⁰⁾ а ма да је тамошњи логор сваког дана бивао све већи, везиру пошљу гласнике с поруком да се што пре пошље још војске под Клис.²⁴¹⁾

Тада за Клишане наступише најцрнији дани. Нове муке што их дочекаше нису биле ни принети ранијима. Што је било хране, потрошено је брзо, те се настало јести што нико од њих дотле није могао ни замислити. Мекиње су биле преслатке, а ко до тога није дошао, јео је траву, други су јели го-

²³⁸⁾ *Sprom. Hrv. Krajine*, I, 246.

²³⁹⁾ У другој *депеши* Моровој од 12 маја 1596.

²⁴⁰⁾ *Ibidem*; упор. *Sprom. Hrv. Krajine*, I, 246.

²⁴¹⁾ У поменутој *депеши* Моровој од 12 маја 1596.

веће коже; а било је јадника који су толили глад глођући смрдљиве копите поубијаних и липсалих коња. Али их је имало који то нису могли, и такви за неколико дана нису ништа окусили! Јад је био погледати људе, где се боре против два непријатеља, с једним с поља и с другим у граду. И су чим? Је су ли пак хтели воде, морали су је плаћати крвљу својом. Једни су је крвљу и животом плаћали да би друге спасли од смрти: обично предвођени Иваном Влатковићем и Циндрићем, које присебност и храброст нису напуштале ни у тим најцрњим тренуцима, опсађени су испадали из града, и док су једни одбијали Турке, други су захитали воду помешану с крвљу, па пошто би оставили по неколико својих мртвих с рањенима враћали су се у град, да оне мученике и потпуно изнемогле спасавају од много страшније смрти.²⁴²⁾

²⁴²⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 246.

ДЕО ЧЕТВРТИ

ПОКУШАЈИ СПОЉА ДА СЕ ПОМОГНЕ ОПСАЂЕНИМА И ПАД КЛИСА.

ГЛАВА ПРВА

ВЕВУСПЕШАН ПОКУШАЈ ДОДАВАЊА ПОМОЋИ ИЗ НАПУЉА

Павле Кручи Арбанас, повереник вице-краља напуљског, на једном броду носи помоћи опсађенима. — У Спљету Кручи, упознат, буде ухапшен, саслушан и бачен у тамницу. — Млетачке власти узанте брод с храном и муницијом и тим осујете тај покушај додавања помоћи опсађенима.

Док су се тако мучили опсађени у Клису, спремана им је помоћ на двема странама, и кад је била готова, похитала је једна из Јужне Италије и друга из ћесаревине.

Ону прву слao је вице-краљ напуљски. Чим је добио познату поруку од посланика шпанског краља на папском двору, од војводе од Сесе, наредио је да се спреми један брод с храном и муницијом, и кад је с тим било готово, призвao је свог поверилика Арбанаса Павла Кручи, родом из Уциња, да се спреми па да се с бродом крене пут Спљета. А Кручи чим доби препоручио писмо за власти у краљевини да му буду на руци, санитарни бродарски лист и завој с писмима за клишког заповедника Ивана Албертија, оде у Трани, где се навезе на већ готов брод и пође у Далмацију, хва-

тајући море даље од обала, да се не сусретне с турским и млетачким бродовима. Кад је пак био недалеко од Спљета, остави брод на једном склонитом месту, а сâм се упути у град да се састане с људима за које је имао препорука.

Ну чим је дошао у Спљет, био је примећен и достављен провидуру Мору. Према тој достави Кручи је говорио како се у Јужној Италији чуло да су Турци заузели Спљет, па је дошао да се извести, али је још на Вису дознао да је глас лажан. Тада Моро нареди да га доведу преда њ. И Кручи дође и пред провидуром пнови што је говорио у граду, изјави ко је и шта је, показа и своје хартије, али не откри праву своју мисију.²⁴³⁾ Моро посумња у истинитост његова казивања, али кад виде од кога Кручи има веровно писмо пусти га, наредивши му да се не задржава у Спљету и да одмах иде камо зна, међутим кад је Кручи изишао, пусти за њим своје уходе да посматрају куда иде, с ким се састаје и шта говори.²⁴⁴⁾

Ну спљетска властела верна Сињорији, била је Мору кориснија од ухода. А и Кручи, недовољно упознат с приликама у оном крају, у зао час обрати се Матији, брату Ивана Албертија.

Кад је дошао у Спљет, пре сваког другог послало требало му је да некако дотури писма клишком заповеднику. И по његову мишљењу ништа није било природније него да се за тај посао обрати Иванову брату Матији. Зато му се и обрати: одему и саопшти како је донео писма од вице-краља

²⁴³⁾ У *саслушању* пзвршепом 21 маја и приложеном десеши Моровој Сенату од 22 маја 1596 год. (Рки. на обележеном месту).

²⁴⁴⁾ У *десеши* Моровој Сенату од 21 маја 1596 (Рки. на истом месту).

и од Рајмонда dela Торе, ћесарова посланика у Риму, која треба додати Ивану, да ће му их он још те ноћи донети у кућу и предати, па он како зна нека их пошље у Клис. Матија се, наравно, прими тога, али чим је пао мрак, нађе познатог Тартаљију и саопшти му шта је чуо од Кручија, а потом кришом оде провидуру и достави му свој разговор и договор с овим. На то Моро упути Матију натраг у стан наредивши му чим добије писма од Кручија, да му их одмах пошље. И Матија изврши то још те исте ноћи.

Дотле Моро беше већ саслушао Тартаљију, који му је дошао и саопштио свој разговор с Матијом, и кад је од овога дознао за виште појединости, прими и Матију, саслуша га и добивши завој, у коме су била писма ћесарева посланика од 27 априла и грофа Оливареса, вице-краља нашуљскога, од 2 маја, отвори га, прелиста писма и нареди да се доведе Кручи, кога је стража нашла у Албертијевој кући, где очекује Матију, који се кришом уклонио. Ту Кручи би поново саслушан: понови ко је, шта је и зашто је дошао у онај крај, исто као што је изјавио на првом саслушању од тога дана, али уз то још дададе како је вице-краљ жеleo да помогне Клишане храном и муницијом, и то би предао у Спљет и у кастеле, па да је Клишани сами однесу, пошто нема посредника који би то извршио, и ако у томе не успе, он ће је вратити откуд ју је донео.²⁴⁵⁾

Тако провидур овом приликом дознаде много више него у први мах. Али му је то било мало. Њему је нарочито било стало до тога да сазна ко су

²⁴⁵⁾ У другом *саслушању* Кручијеву од 22 маја ноћу, приложеном наведеној депеши Моровој од 22 маја 1596.

ти посредници, преко којих ће помоћ бити предана Клишанима, претпостављајући да таквих мора бити, те од Кручија затражи да му то каже, али овај на сва питања изјави да нема никаквих посредника, да никога не познаје и да је Матија Алберти једини човек коме се у Спљету обраћао.²⁴⁶⁾ Кад пак Моро после нових и многих питања није могао ништа дознати о везама Клишана с напуљским двором нити о лицима која су имала послужити као посредници између Кручија и Клишана, јер му је изгледало невероватно тврђење овога да их нема и како мисли да Клишани сами дођу по донесену помоћ, наредио је да се Кручи претресе. Тада код овога нађоше још нека писма, по којима се могло судити да рад на освајању Клиса датира из ранијег времена и да с тим имају јаче везе они што су испослали Кручија, те провидур нареди да се Кручи одмах одведе у затвор.²⁴⁷⁾ Али то исто учини и с Матијом Албертијем, јер поред свега тога што се овај дотле показивао као човек одан Републици, изгледало му је врло загонетно откуд да се Кручи управо њему обрати за посредништво у додавању оних писама клишком заповеднику.²⁴⁸⁾

У исто време кад је Кручи бачен у затвор, наређено је те је конфискован брод на коме је дошао, и тим је осуђећен покушај додавања помоћи опсађенима у Клису од стране напуљског вице-краља.

²⁴⁶⁾ *Ibidem.*

²⁴⁷⁾ *Ibidem*; упор. п *Spot. Hrv. Krajine*, I, 247.

²⁴⁸⁾ У закључку у другом саслушању Кручијеву од 21 маја ноћу, и у саслушању Матије Алберти у затвору, од 22 маја (И овај докуменат приложен је дешеши Моровеј од тога дана).

ГЛАВА ДРУГА

СПРЕМАЊЕ ПОМОЋИ У АУСТРИЈИ

Прве припреме па Ријеци и у Сењу. — Тежња прашког двора да се по заузету Клиса приступи извођењу ширег плана с покретом хришћана у Босни и Херцеговини, због накнадно добивених вести, своди се на што брже извиђање помоћи описаном Клису. — Избор пута којим да се пошаље помоћ. — Први кораци прашког двора да млетачка Сињорија допусти пролаз помоћи морем. — Преговори у Прагу између председника Дворског Ратног Савета и млетачког посланика. — Кесар лично чини кораке од овога. — Претње ћесареваца Млечићима за случај да одбију захтев. — Мучни положај млетачке Сињорије у овој прилици. — Сињорија попушта пред претњом.

Припреме за извиђање помоћи Клису на другој страни биле су много озбиљнијег карактера. А и Клишани су на њу највише полагали. И то је била помоћ не само у храни и муницији већ која је имала за задатак да отера Турке испред Клиса и да настави посао, чији је почетак обележен освајањем Клиса.

Припреме за ту помоћ настале су чим су у Сењу, у Карловац, у Грацу и у Прагу стигле вести о заузимању Клиса и о брзој опсади турској. У осталом и сама вест о начину како је смелим ноћним нападом заузет Клис и тежња завереника да се притом користе једним згодним тренутком, не припремивши претходно све што је било потребно да се отклоне тешкоће које ће неминовно наступити за град, казивали су о потреби да се Клису пошаље помоћи. Зато се у Сењу и на Ријеци приступило припремама чим су стигле прве вести о догађају и њих је тамо затекао онај непознати пријатељ Ускока и Клишана, кад се, не могавши је у већ опседнут Клис, упутио пуковнику Ленковићу. Ну то су биле ускочеке припреме, припреме малог размера, са задатком да се што пре, па ма

и у најмањој мери, помогне Клишанима. То још није била она права помоћ, којој су се Клишани надали кад су приступили извођењу свог предузећа, није била помоћ ради које су послали свог изасланика у Грац и у Праг, и са којом су рачунали очувати Клис, који ће послужити за основицу даљег рада на покрету хришћана у суседним покрајинама султановим. Али таква помоћ није се дала тако лако и брзо спремити, како су то захтевале прилике у Клису.

На ћесарев двор, у који су Клишани полагали своју највећу наду, вест о заузимању Клиса стигла је 24 априла и изазвала је колико радости толико и бриге. Радости је било што се са невероватном лакоћом постигао успех у предузећу, ради кога су са мало надања вођени дуги преговори, и што се рачунало да ће тај догађај ослабити одбрану турску према Босни; а бриге је било како да се очува таква тековина. Јер с нападом на Клис похитало се пре него су ћесаревци припремили све потребно за даљи рад у вези са заузимањем Клиса; а поред бриге да ли ће се уопште и моћи помоћи Клису, било је озбиљно питање: којим путем да се пошље помоћ Клису. По ранијем плану, војска сакупљена у Хрватској, али пошто се дигну хришћани у Босни, имала је упасти тамо, па да продирући допре до Клиса. И у први мах на ћесареву двору помишљало се на то. Рачунајући на устанак хришћана у Босни, после пада Клиса, као на свршен чин, исправа се мислило да Ленковић с војском од Карловца упадне у Босну па да, потпомогнут устаницима, продире према Клису; али кад су стигле нове вести о опсадном граду и по доласку Алbertијева изасланика Ципчића видело се да то није начин се брзо-

може помоћи Клису, да се одржи.²⁴⁹⁾ Зато је наређено Ленковићу да похита са спремањем помоћи, а дотле двор се латио да реши питање о уклањању препрека за њено одашљање најкраћим путем.

Тај најкраћи пут да се дође до Клиса био је морем и потом преко млетачког земљишта, само би то нашло на отпор код млетачке Сињорије, која ни по коју цену није хтела да долази у сукоб с Портом. Ну како је то био и најкраћи а у овој прилици и једини пут да се њим пошље помоћ Клису, двор предузе кораке да од Сињорије добије допуштење за то.

Први корак учињен је код Контарина, млетачког посланика на ћесареву двору. Кад се овај, правећи се нимало заинтересован за вести о Клису и бригом прашког двора како да се очува Клис, отишао тамо, саопштене су му вести о заузетом граду, а председник Дворског Савета, Пецен, напоменуо му је како се у Хрватској спрема помоћ Клису, и пожалио му се на поступак млетачког капетана валива, који је запленио шест хиљада талира и некакву робу у једној барки, која је из околине Спљета пловила у Сењ. Пецен је захтевао да то Сињорија врати, пошто је новац од откупа неких сужања Турака и послат је Ленковићу, и том приликом нарочито удари гласом како то треба учинити у интересу пријатељства Републике са ћесаром, хотећи тим да каже како не треба спречавати пловидбу ћесаревих поданика по оним водама а нарочито у овој прилици због Клиса, јер и барка о којој је било речи, била је ускочког

²⁴⁹⁾ У *делегши* млетачког посланика у Прагу од 30 априла 1596 год. (Ркп. у Млет. држ. Архиву, Sen. secr., *Dispacci di Germania*, filza ann. 1596).

војводе Ђанкинија, који се с пленом враћао испод Клиса.²⁵⁰⁾

Контарини, наравно, одмах је схватио прави смисао Пеценових речи. Он је разумео да ту није реч само о заплењеном новцу из ускочке барке него уопште о питању слободне пловидбе ћесаревих поданика морем и у помоћ Клису, па је одговорио у смислу дотле примљених инструкција од Сињорије: одговорио је како је Сињорији мио сваки успех ћесарев и да она с радошћу прати све успехе његове у том рату с Портом, али и да у исто време рачуна да ћесар има доста путова и начина како ће нанети штете свом непријатељу, а да не оштети пријатеља. Према томе, море није пут којим се ћесар има користити, да би нанео штете непријатељу, кад има и других. Тај му пут Сињорија не може одобрити зато што такав поступак може њој причинити врло велике штете. Уопште Сињорија не може допустити да туђи оружани бродови плове оним водама, јер ништа ни лакше ни више не може дати повода Турцима да од своје стране предузму непријатељске кораке против Млетачке Републике.²⁵¹⁾

Такав одговор млетачког посланика није ништа изненадио председника Дворског Савета. То се могло очекивати према дотадашњем држању млетачке Сињорије како у Питању Ускочком тако и у питању предузећа против Клиса и других султанових градова и покрајина блиских њеној територији, због чега се прашки двор, у договору с папским и осталим заинтересованима за то питање, клонио сваких преговора с Млечићима и чувао се да не ода своје

²⁵⁰⁾ *Ibidem.*

²⁵¹⁾ *Ibidem.*

смерове. Али као што је прашки двор врло добро знао зашто је такво држање Сињоријино, тако му је непрестано била пред очима дужност да никошто не упусти Клис и да мора учинити све што се може да га сачува. Зато се бринуо како да му пружи помоћи, док је за Сињорију спремио једно принудно средство, да ова не би стала на пут изашивању помоћи Клису морем.

Према вестима што су накнадно стизале о Клису и према онима добивеним од Ленковића о прикупљању људи у помоћ опсаднутима, прашки двор био је на чисто с питањем о потреби да Клису треба помоћи пре него се буде извршио упад у Босну у вези с устанком тамошњих хришћана. Клис је био у све тежим приликама и да се одржи, била му је потребна што бржа помоћ, те се Ленковић латио да што пре прикупи до хиљаду људи па да уз припомоћ Ускока и народа у околини Клиса, већ придобивеног на ћесареву страну, снабде град храном и осталим потребама, да би се одржао док му не стигне права помоћ, која ће продирући кроз Босну допрети до Клиса и дићи опсаду.²⁵²⁾ У таквим приликама, дакле било је јасно за прашки двор да остварење оног ширег плана треба остатити за касније, а да сада Клису треба пружити помоћи, да би што лакше издржао опсаду турску. Стога је наређено да се приступи прибирању људи за извођење овог мањег задатка, међутим док се то радило и док се спремало да се против Млечића употребе принудна средства, млетачком посланику у Прагу говорило се о покушају да се Клису помогне пославши војску преко Би-

²⁵²⁾ У писму Ленковићеву надвојводи од 28 маја 1596 из Верга (Из Ивићевић исписа из Бечког Архива).

хаћа,²⁵³⁾ а кад се нашло да је већ време послати Клису помоћ најкраћим путом и да се то више не сме одлагати, позван је Контарини да му се саопшти одлука прашког двора и шта чека Сињорију, ако се томе усprotиви.

Како је на покрету хришћана под султановом влашћу, као и на заузимању Клиса, прашки двор радио у споразуму с папом и са шпанским краљем, или боље с његовим намесницима у Италији, то кад је искрено питање о изашиљању помоћи Клису, при чему се знало да ће усprotиви Млетачка Република, ако се то учини морем, ћесареви министри послужили су се папским нунцијем и послаником шпанског краља да, преко Контарина, утичу на Млетачку Сињорију, не би ли изменила своје држање у том питању. Зато пак што су те везе постојале између три двора, Контарини је за мишљење ћесарево у овом питању могао доzнати од шпанског посланика и папског нунција, а да му и не кажу ћесареви министри и пре него и поведе реч с њима.

И, доиста, једног дана папски нунције у разговору с њим о Клису напоменуо му је како ће се папа љутити, ако се покуша омести додавање помоћи опседнутом граду. Контарини је одмах разумeo да се то тиче Млетачке Републике.²⁵⁴⁾ Другом пак приликом, опет тих дана, кад је о том истом питању разговарао са шпанским послаником, овај је нагласио како, у случају да се са изашиљањем ћесареве помоћи Клису морем нађе на препреке, могу бити послати шпански бродови у спљетске

²⁵³⁾ У *депеши* млетачког посланика у Прагу од 7 маја 1596 (Ркп. на обележеном месту).

²⁵⁴⁾ У трећој *депеши* млетачког посланика из Прага од 12 маја 1596 (Ркп. на обележеном месту).

воде, па га је значајно погледао осмехнувши се. То наглашавање, погледање и осмехивање учини се Контаринију врло значајно па и сам добро загледа у очи шпанског посланика, јер све што је приметио на њему у том тренутку казивало му је претњу за Републику, да нешто очекује Сињорију, ако и даље остане упорна при свом гледишту, да пошто по то бсујети одашиљање помоћи Клису.²⁶⁵⁾ И он се у томе није преварио. Два три дана касније ту претњу поновише ћесареви министри.

12 маја Контарини је дошао на двор да, по обичају, с осталим посланицима отпрати ћесара у цркву. Ту га нађе председник Дворског Савета Пецен и поведе разговор о оној ускочкој барки заплењеној од стране капетана залива. Ну тек што се свршио тај разговор, кад се приближише двојица министара, Ронфо и Францен, и поведоше говор о Клису. Ронфо рече како је заузимање Клиса, можда, незгодно за Сињорију, али и да је од несумњиве добити за хришћанску ствар. Па чак ни за Сињорију, рече, није од штете, јер ће тамо уместо султана добити за суседа ћесара, који је према њој врло добро расположен. Само како ћесар мисли да очува Клис, да би потом могао да настави освајања у оном крају, потребно је да га други помогну а не да га ометају; према томе ни Република, и ако је у миру с Турцима, не треба да помаже њих као ћесареве непријатеље, а још мање да ометају ћесара у предузећу. Али ако она баш мисли да то учини, ћесару не остаје друго до или да пусти Клис нека падне или да тражи који други начин, да се помогне и да одржи град.

Контарини је пажљиво слушао Ронфово излагање, које је било понављање ранијих жеља ћеса-

²⁶⁵⁾ *Ibidem.*

ревих министара, и кад је чуо како ћесар, у случају да се Република усprotиви изашиљању помоћи Клису морем, мора тражити други који начин, да би га одржао у својој власти, пале су му на ум речи папскога нунција и шпанског посланика од пре неколико дана. А кад су му још министри рекли да они то говоре по наређењу ћесареву, па да ће му вероватно и сâм ћесар говорити о томе, и како ће се после тога послати Сињорији већ спремљено писмо, ово саопштење Ронфово и Франценово учинило му се врло крупна ствар, о којој треба добро размислити.

Па ипак их Контарини не остави без одговора. Он је добро знао да Сињорији није нимало по вољи ни догађај с Клисом нити суседство ћесарево, због онаквог развоја догађаја и онаквог расположења становништва у млетачким градовима у близини Клиса, али изјави како тај ћесарев успех није ништа противан Сињорији. Напротив, додаде, њој је милије суседство његово него ли турско, због оних непрестаних сукоба обостраног становништва и наношења штета једних другима. Колико је пак Сињорија задовољна успехом ћесаревим, доказ су не само његове и Сињоријине изјаве него и готовост, с којом је она кроз своје земље допустила пролаз војсци војводе тосканскога и папе у помоћ ћесаревој војсци у Угарској. Република је, према томе, несумњив пријатељ ћесарев и она је изишла на сусрет његовим жељама на свакој страни, где за њу није било видне штете. Али и у услугама има граница, и њему је жао што их Република не може чинити изван ових. Уосталом, додаде Контарини, Сињорија је у миру с Портом и, колико му је познато, она га не мисли реметити нити му је познато шта још Сињорија може учинити у корист ћесара а да не оптети

своје интересе. Што се пак тиче ћесарева расположења према Републици, налази да се у ње не може сумњати, и, јамачно, у колико ћесарева освојења буду већа, у толико ће бити већи мир између суседа. Само кад је реч о пријатељству, један пријатељ не треба да тражи од другога да овај испуњава и ради што је за тог пријатеља од штете. Међутим ћесар је у Угарској надмоћнији од Турака и његовој победоносној војсци стоје на расположењу разни путови да дође до сврхе, зато ако мисли да заштити Клис и да пожње нове успехе продирући у том правцу, војска му је на расположењу, нити има бољег и сигурнијег пута него да војска из Хрватске продре право у Босну, која је сада иначе слабо снабдевена, и тада ће се и Клис одржати и раширити границе ћесаревој држави на рачун Турске, а у исто време отклонити једна велика незгода од Републике.²⁵⁶⁾

Контарини знао је врло добро на какве би несавладљиве тешкоће наишла ћесарева војска, ако би тим путем пошла у помоћ Клису. Исто тако знао је да се посада у Клису не може дugo борити, а још мање да може сачекати помоћ с те стране. А знао је и то да само немогућност да се Клису помогне и другим путом до морем и преко млетачког земљишта гони ћесаревце да од Сињорије траже такву услугу. Али неовлашћен и знајући како такав Сињоријин уступак може бити кобан по њену сталну тежњу да је у миру с Портом, гледао је да унапред оправда Сињоријино одбијање да испуни ћесарев захтев. Зато кад је неколико тренутака после тога био уведен к ћесару, он је овоме поновио разлоге изнесене министрима.

²⁵⁶⁾ *Ibidem.*

Ћесар га је примио лепо и одмах је прешао на ствар. Казао му је како се латио предузећа против Клиса у интересу хришћанства и без штете по Републику, због чега ова може помоћи да се Клис одржи. Он не жељи да тим Сињорија оштети себе нити да ремети свој мир, али хоће да ствари слободно теку својим током, јер је питање Клиса само претеча другим крупнијим предузећима, која су већ спремљена и за чије су извођење издата наређења. Зато би му Сињоријин поступак био веома мио. Он од ње тражи да има у виду жалост која би у хришћанству наступила, ако би поступила противно томе; не жељи да буде узрок губитку већ стеченог, и нека размисли колика би штета била за њу, ако би он поклизнуо у овом рату с Портом и ако ова ојача. Међутим овом приликом против ћесаревине наперена је тако велика сила као што је турска, дакле, он сам има да издржи тако велики рат, у коме да не поклизне, потребно је непријатељу одвући пажњу на више страна и напасти га на многим тачкама. Зато ако га Сињорија, са својих оправданих разлога, не може помоћи, нека му бар не одмаже, а већ Републицина оданост хришћанској ствари, од увек тако својствена њој, захтева да га не омета у предузећу које је од користи по општу хришћанску ствар.²⁵⁷⁾

Контарини захвали ћесару на пажњи што му лично саопштава своје жеље; изјави како су Републици мили његови успеси у рату с Турцима, и што, у колико су ови већи, Турци све даље одличу; увери га како ће Сињорија с радошћу доче-

²⁵⁷⁾ У другој *делегши* млетачког посланика из Прага од 12 маја 1596 (Реп. на обележеном месту).

кати и сваки даљи његов успех; али додаде како Сињорија, по осећајима што их гаји, према ћесару може очекивати да овај неће ни чинити ни захтевати што би било од штете за њу. Она је од своје стране учинила све што је могла и нема намере да га омета у напредовању, али јој врло крупни разлози и вера дата Порти наређују да чува мир. Њено добро и зло у тесној је вези са коришћу и штетом Републике као државе, и ово с коришћу и штетом свега хришћанства, али јој је сада мир пречи од свега. Њој је, dakле, тешко излагати се очигледној опасности, док међутим ћесар има доста отворених путова да нападне на Турке и да очува што је већ освојио. Контарини не зна шта Сињорија може учинити а да не поремети свој мир, али на ћесарево наваљивање изјави да ће Сињорији саопштити његову жељу.²⁵⁸⁾

Разговор између ћесара и млетачког посланика текао је глатко. Ђесар је изјавио нека му Сињорија не омета путове, којима би се послужио при диверзијама да Турцима одврати пажњу од Угарске и Хрватске и да себи олакша положај тамо, а Контарини је одговорио да Сињорија може од своје стране учинити све сем онога што би је довело у сукоб с Портом. Према томе ћесар се имао оставити намере да помоћ Клису шаље морем, јер и ако у целом разговору није поменуто име опседнутог града, сав разговор сводио се на питање: шта ће Сињорија радити, ако се помоћ Клису пошље и јединим могућим путом, морем. И кад ћесар није ништа приметио на његове разлоге, Контаринију било је чисто лакше помишљајући како питање, о

²⁵⁸⁾ *Ibidem.*

коме се водила реч, не добија тако оштар карактер, каквом се надао из разговора с ћесеревим министрима. Али кад је изишао из ћесареве одаје и кад се нашао са секретаром Барбицијем, а још више кад је после тога добио вест од једне поверљиве личности, вест по којој се могло судити о правим намерама ћесаревим, видео је да се преварио у првом суду. Прашки двор остао је при својој најмери да помоћ Клису пошље морем и решио се, ако се Сињорија томе усprotиви, да прибегне кораку који је за млетачку власт на Јадранском Мору био опаснији од пропуштања једне експедиције преко свог земљишта, у помоћ Клису.²⁵⁹⁾

Ћесарев секретар показао му је већ готово писмо за Сињорију, написано у истом духу у коме су биле ћесареве речи, и то се писмо имало послати по нарочитом брзом гласнику, али тек пошто посланик пошље Сињорији своје депеше, што је значило да и ове морају бити послате што пре и на најбржи начин. Онај пак повереник, у кога је Контарини имао потпуног поузданања, доставио му је како су ћесареви министри говорили да се Клис мора одржати, и ако му се помоћ не може послати сувим, а Сињорија спречи њено одашивање морем, прибећи ће се помоћи шпанског краља и његових намесника у Италији, да се на шпанским бродовима превезе потребан број пешадије с храном и муницијом за посаду Клиса. Зато кад је Контарини ту несумњиво тачну вест довоeo у везу с разговором вођеним с двојицом министара то јутро и са оном врло карактеристичном напоменом шпанског посланика од пре два три дана, ни часа не часећи спремио је опшире извештаје за Сињорију

²⁵⁹⁾ У другој депеши млетачког посланика из Прага од 12 маја 1596.

и послао их најбржим путом, додавши ранијим вестима за коментар врло рђаво мишљење представника разних држава акредитованих на прашком двору о Републици, мишљење које њено име чини врло мрским у хришћанству.²⁶⁰⁾

Кад је Сињорија добила ћесарево писмо и опширно обавештење од свог посланика у Прагу, видела је да од два зла има да бира мање: или да помоћи Клису допусти слободан превоз морем и прелаз преко своје територије или да види шпанско ратно бродовље у спљетским водама. И једно и друго било је опасно, али обадвоје избећи било је немогуће. Морала се, dakле, решити за једно. Кад се пак морала решити за једно, избор јој није био тежак, јер је било велике разлике између последица прве и друге одлуке.

Ако се одлучи да допусти слободан пролаз помоћи Клису морем и преко њене територије, Сињорија би тим ишла на руку ћесару да очува Клис, а с тим је, несумњиво, у вези даљи успех ћесарев против Турака у оним крајевима и штета за њу. Даље, то ће изазвати протест од стране Турака, па још може дочекати и какав њихов непријатељски покушај против својих градова и поданика у Далмацији. Не учини ли пак то, доћи ће шпански бродови у спљетске воде и додати помоћи Клису; тим ће се поништити њено право на Јадранско Море, које је дотле с толико ревности бранила; оствариће се пројектовани савез између пале, шпанског краља и ћесара; акција тог савеза у оном крају биће кудикамо јача него сама ћесарева и савез неће имати никаквих обзира према Републици због њеног држања у клишком питању; с устанком сул-

²⁶⁰⁾ *Ibidem.*

танових и побуном Републичиних поданика наступиће опасност по млетачке градове; биће велике могућности да се остваре жеље и претње непослушних и прогнаних млетачких поданика; па и сам хришћански савез може покушати штогод против млетачких градова. И то све може бити у исто време кад и протест Турака што Република не штити султанову покрајину од напада с мора, међутим не допушта да се тамо појави и турско бродовље. Дакле, било је опасности од оба решења, само од првога много мање. Јер док је друго пратио читав низ врло штетних последица, које се нису могле отклонити, па ма се у спљетским водама само појавило шпанско бродовље, за опасности предвиђене у вези с првим решењем било је велике вероватноће да ће се бар доста ублажити, ако се не могу сасвим отклонити. Пре свега није извесно да ће помоћ стићи Клису на време, или и ако стигне, да ће бити од користи, која се од ње очекивала; међутим учинивши ћесару по вољи отклониће се непријатељство и његово и његових помагача, папе и шпанског краља. Даље, претпостављајући, са много вероватноће, да та помоћ неће користити колико се очекивало, што су Турци довољно јаки, те ако падне Клис, да ће самим тим нестати опасности од ћесарева цокушаја да завлада оним крајевима, па ће престати и бојазан од побуне млетачких поданика и за губитак градова; док кад би се тамо појавило шпанско бродовље, и да падне Клис, на додгледу су нове недаће. Што се пак тиче опасности од Турака, и у том погледу биће је мање у случају првог него другог решења, што је и за Турке мање опасности од помоћи Клису која дође од стране ћесареве него од шпанске

војске. А уз све то Сињорија се лакше могла правдати пред Турцима што није успела да омете помоћ Клису од ћесареваца, представљајући га као покушај сличан толиким ускочкима, него појаву шпанског бродовља у тамошњим водама.

Зато се Сињорија решила да прибегне оном првом решењу, али да би се сачувала од штетних последица од стране Турака, издала је тајно наређење својим службеницима у далматинским водама да не стају на пут помоћи намењеној Клису, и нека гледају да своје понашање удесе тако да изгледа као да су изненађени појавом њеном и да се корсем противе томе. Шта више ово решење није ни забележено где су остале одлуке Већа, тамо где би му било места у актима млетачке Сињорије, и трага од њега налазимо тек касније у депеши млетачког посланика у Прагу, у доба пошто је Клис пао и кад ћесар није могао пребацивати Сињорији што се није успело са додавањем помоћи опседнутима.²⁶¹⁾

ГЛАВА ТРЕЋА

ПРИПРЕМЕ ЛЕНКОВИЋА И МЛЕТАЧКИХ ПОДАНИКА ДА ПОМОГНУ КЛИСУ

Поруке Ленковићу од очајних Клишана. — Припреме његове и договор с Бртучевићем. — Бртучевић с одредом Сењских Ускока хита напред кроз Клис. — Бртучевић у млетачком крају и комешање тамошњих Републичиних поданика. — Његово пробијање с једним одредом кроз Турке у Клис. — Нове тешкоће за посаду у Клису услед долaska помоћног одреда. — Борба опсађених с Турцима. — Испад и пробијање једног одреда кроз Турке.

Независно од исхода тих преговора између прашког двора и млетачке Сињорије, у Хрватској

²⁶¹⁾ У депеши млетачког посланика из Прага Сенату од 18 јуна 1596 (Рки. на обележеном месту).

је спремана помоћ Клису. Сењ и остала ускочка места у првом реду нису се могла оглушити о многе молбе својих пријатеља и рођака затворених у Клису. Један гласник за другим стизали су у Сењ и на Ријеку с порукама да се помоћ шаље што брже, и Ускоцима је било тешко слушати у каквој се беди налазе Клишани, па су у неколико мајова покушавали да им помогну, али су им сви покушаји остали без успеха. Сењски капетан пак не уздајући се да сами Ускоци могу што учинити, више пута писао је Ленковићу у Љубљану о тешком положају Клишана и о прекој потреби да им се помогне. Па и Бртучевић чувши у Бечу да је Клис заузет, али и да су га Турци одмах онесели, похитао је у Сењ, и при пролазу кроз Љубљану нашавши тамо Ленковића и сам га је молио да не оклева, обећавајући му како ће он похитати у оне стране да охрабри Клишане нека не клону, док им не стигне помоћ. Најзад Ленковић кад је дознао да положај посаде у Клису постаје све критичнији, и да је потребно похитати тамо што пре, напустио је Љубљану и отишао прво у Оточац, где је сакупио нешто људи па се с њима дигао у Сењ, где су дотле припремане барке и храна, и скупљали се Ускоци и добровољци да се придруже Ленковићу.²⁰²⁾

Кад је пак Ленковић стигао у Сењ, Бртучевић с Франом Мартинчићем и с једним одредом Ускока похитао је унапред пут Клиса, да, по обећању, осоколи Клишане на истрајност, док им не стигне права помоћ, којој су се надали још откако су се затворили у град. Ну кад је стигао у трогирски крај, где се нашао са својим ранијим сарадницима

²⁰²⁾ У *релацији* непознатога о Клису, поднесеној папи (РКБ. у Амброзијевој библиотеци у Милану).

и с рођацима затворених у Клису, и кад је од њих дознао за беду Клишана, њим овлада туга. Турци су дотле више пута нудили опсађене да не гину узалуд него да се предаду, али су им Клишани сваки пут одговарали да ће пре умрети него напустити град. Ну та њихова одлука имала је два одсудна непријатеља: глад и жеђ. У граду је и по други пут била потрошена сва храна и неколико последњих дана посада није имала ничим да се заложи. Услед тога људима је овладала толика немоћ, да су се једва држали на ногама и изгубило се поуздање у мишице, да жедни ножевима прокрче себи пута до извора. Па ипак су се храбрили, надајући се помоћи, и да би је што пре добили, с највећим напорима сваке ноћи измакао би по који гласник кроз непријатељске редове с усменом по руком или с писмом у Приморје, да моле и преклињу браћу за помоћ очајницима. На њихове пак молбе одговарало им се да ће им помоћ стићи, и у таквом очекивању посада клишка, савладана глађу и жеђу, провела је неколико најтежих, очајних дана. И кад се у том очајању видело да помоћ не стиже, код измучених Клишана поново се појавила црна мисао о предаји града непријатељу. И та би мисао била остварена, да се Алберти и Циндрић не заложише да сачувaju част имену бранилаца и јуначком предузеху, и да не стиже порука Бртучевића, да се јуначки држе. Ту поруку донесе у Клис неки гласник, који за доказ истинитости њене показа Бртучевићев прстен.²⁶³⁾

Поруке о крајњој изнемогlostи бранилаца у Клису, о њихову очајном стању, и преклињања за помоћ, да се у врло кратком року не би морали

²⁶³⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 247, 248.

предати Турцима, који су их непрестано нудили да предаду град па да с миром иду камо ко хоће, допрли су до Бртучевића. С таквом поруком нађе га у луки Врањици, недалеко од Сплета, архиђакон клишки Павле Сиротковић, који му беду Клишана представи у најстраснијој боји. Бртучевићу се срце ражали кад помисли да у најкраћем року не помоћи Клису значи пропаст предузећа, на коме је радио толико времена и за које се толико пута излагао највећим опасностима, залажући и живот свој. Али га храброст не напусти. И одмах се даде на посао, да учини све што се може за спас Клиса, па док је на једној страни, по Павлу Сиротковићу, послao најхитнију поруку Ленковићу, да похита у помоћ Клису с војском, известивши га уједно о очајном стању у опсаднутом граду и пославши му добивена писма за доказ колико је потребно хитати и предухитрити предају Клиса,²⁶⁴⁾ на другој страни послao је поруку Клишанима како ће им помоћ стићи у најкраћем времену,²⁶⁵⁾ а сâм се дао на припреме, да бар с једном шаком људи продре у Клис.

Али пре него је Бртучевић стигао у онај крај, била се разнела вест о скором доласку Ленковића и о припремама у Сењу и на Ријеци, и то је распалило и иначе узнемирене духове млетачких поданика. На глас о томе свештеници су се одмах дали на посао: у Трогиру, по кастелима и по околним селима крстарили су и говором утицали на народ да се спрема, уверавајући га да се то ради по наређењу царину, а народ их је слушао, чекајући само да се појави Ленковић па да му се при-

²⁶⁴⁾ *Ibid.*, 204.

²⁶⁵⁾ *Ibid.*, 247.

дружи. Млетачке власти, међутим, покушале су да угуше покрет. Провидур Моро распоредио је људе по градовима и галије по најпотребнијим местима, појачао је посаде у Спљету, Трогиру, Шибенику и Задру и страже у кастелима, а становништво у градовима задржао је тамо под видом чувања страже од непријатељског напада. Али ни он сам није имао вере у све те мере. Био је уверен, чим се појави Ленковић с војском, да ће му похитати у помоћ и ови из градова и они из кастела и сељани. Све ће се листом дићи, писао је он Сињорији, ако се не буду предузеле потребне мере, а он за то није имао ни моћи ни средстава.²⁶⁶⁾ Турци пак под Клисом, до којих су такођер допирале вести о скромом доласку Ленковићеву, очекивали су да им у помоћ стигну још четири санџак-бега с војском па да на јуриш освоје град,²⁶⁷⁾ али док то не буде, гледали су не би ли како приволели посаду на предају града, па она нека иде слободно, док су ноћу појачане страже чувале да се ко не пробије у град, а честе патроле крстарије су у свим правцима око града и по околини.²⁶⁸⁾ И кад је Бртучевић стигао тамо и потврдио пронесени глас о Ленковићу, расположење млетачких поданика постало је још јаче, и користећи се њим договори се с Франом Мартинчићем и с кнезом Новаком Сугићем да спрече намеру очајника о предаји града. У томе им нарочито поможе долазак једног већег одреда Ускока,

²⁶⁶⁾ У *делегши* Моровој Сенату од 17 маја 1596 год. (Рпк. на обележеном месту).

²⁶⁷⁾ У *делегши* Моровој Сенату од 18 маја 1596. (Рпк. на истом месту).

²⁶⁸⁾ У *делегши* Моровој Сенату од 20 маја 1596. (Рпк. на истом месту).

о коме се говорило да је стигло као предводница Ленковићеве војске.

19 маја по подне у луку Босиљину, у трогирском котару, стиже шест ускочких барака, а око десет часова у вече још пет других. Глас о тој, како се говорило, предводници Ленковићеве војске пронесе се по свем оном крају. И млетачким поданицима у трогирском и спљетском крају требало је само то па да се придруже Ускоцима и да једва сачекају Ленковића. Свештеници пак још жешће се дадоше на посао. А млетачке власти, кад то дознадоше, покушаше да спрече покрет и забранише рад свештеницима. Али ко је још слушао млетачке власти у том тренутку? На њихова наређења нико се није освртао, и по речима самог провидура Мора, на ту страну похитало је све здраво и снажно, оставивши на дому само старце, болесне и нејач. За трен ока кастели су остали празни, из Трогира је изишло надве стотине људи, а из Спљета, где су присуство Морово и јака посада спречавали отворен покрет, људи су, под разним изговорима, један по један излазили из града и одмах хитали на ону страну. Шта више тај покрет захвати и млетачке војнике на наоружаним баркама. Тако 19 маја у вече шесет Хрвата са тих барака напустише своје место, искрцаше се на суво и придружише се Ускоцима. О наредбама провидура Мора и поморских капетана нико више није водио рачуна, тако да Моро после овог догађаја изгуби веру и поуздање и у остале војнике. Уопште у Далматинце, ма на ком месту били, Моро није имао нимало вере. Сви су му изгледали сумњиви и непоуздани. Чак изгуби поверење и у свог преводиоца за српска писма, и молећи Сињорију да му

пошље друго лице за тај посао изјавио је да тај може бити ма ко само нека није Далматинац. И од свих војника Арбанаси су били још једини којима се нешто веровало, али и њима само зато што су били крвни и непомирљиви непријатељи Ускока, те је била искључена могућност пихове заједничке сарадње на овом послу.²⁶⁹⁾

При таквим приликама Бртучевић се латио да с једним одредом, састављеним из Ускока и млетачких поданика, похита у помоћ Клису. И тај посао није му било тешко извести. Под утиском црних вести о невољама оних у Клису и рачунајући да у граду неће бити дуго, јер ће Ленковић с војском стићи за два три дана, пријатељи Клишана пристали су одмах на позив Бртучевића и кнеза Новака, који, пошто су спремили хране и других потреба, одвоје пет до шест стотина људи, па један део хране натоваре на двадесет коња а остало распореде тако да је сваки од људи узео сразмеран део у торбу пртењачу, и кад је све било готово, нареде да се крећу пут Клиса.²⁷⁰⁾

Цео тај одред диже се сутрадан, 20 маја, пред вече, па промакнувши поред Трогира испне се на Козјак и странптицама, којима су били вични мештани, упути се Клису. Док се пак овај одред примицао, Клишани су, преко поверљивих људи из турског окола, били извештени како о помоћи тако и с које ће стране доћи у град, док су неки изишли пред Бртучевића, да га с његовим људима проведу тако да не нађе на веће одреде турске, распоређене око Клиса. Кад је било пред зору,

²⁶⁹⁾ *Ibidem.*

²⁷⁰⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 21 маја 1596. (Ркн. на обележеном месту). Упор. *Spom. Hrv. Krajine*, I, 248.

Бртучевићев одред наиђе на једну турску стражу, на читаву миљу истакнуту пред градом, па је нападне и целу уништи тако брзо, да се то у одреду личког санџак-бега, који је био на тој страни, није ништа приметило. Потом се крене даље, али наиђе на тај турски одред, кроз који се требало пробити или што пре узмицати. Ну Бртучевић и његови људи, жељни да помогну пријатељима у Клису, не уступкују пред том озбиљном препоном. Напротив, користећи се мраком, који је још владао, нападачи се приберу, осмотре непријатељев положај и изабравши једну згодну тачку навале свом снагом на ту страну, смлаве изненађене Турке и продру у град.²⁷¹⁾

Али ни они при томе нису прошли без губитака: изгубили су неколико коња с храном и десетак људи. Само, према скази Турака кроз чије су се редове пробили, према губицима што су их задали непријатељу и према тегобама што су их поднели пре него су и дошли до непријатеља, нападачи су постигли већи успех него су му се надали. А за тај успех имали су захвалити одлучности с којом су наступали, али много више једној погрешци код Турака. Та је погрешка била у распореду код Турака и у једној наредби заповедника турског под Клисом. Да би се спречило додавање помоћи Клису са млетачке међе и општење Клишана с њиховим пријатељима млетачким поданицима, лички санџак-бег својом војском био је заузeo целу ту страну и услед тога ослабио је отпорну снагу појединих тачака, против којих наперена јача сила могла се пробити пре него тим тачкама стигне помоћ са других. Заповедник пак турски немајући вере у

²⁷¹⁾ *Ibidem.*

хришћане у свом логору, наредио је да страже буду само од мухамеданаца, међутим да тим стражама хришћани споља, помагачи опсађених у Клису, не би каквим привидним нападом одвукли пажњу на другу страну и тако лакше продрли тамо где су ове биле, наређено им је да не напуштају своје место, већ да у случају наступања непријатеља само даду знак и тим известе позаднину, чија ће бити права дужност да спрече сваки непријатељев покушај додавања помоћи опсађенима. И уздајући се у несумњиву корист од тога заповедник турски наредио је да патроле ноћу не крстаре као дотле, из бојазни да под видом њих не промакну у град хришћани споља. Дакле, свако кретање ноћу око Клиса имало се обележити као непријатељев покушај додавања помоћи Клису. И то је узорок што је Бртучевићев одред уништио ону јако истакнуту стражу турску а да друге не опазе. Он ју је напао изненада, друге страже по мраку нису то опазиле, и Турци у позаднини нису ништа знали о непријатељу све док није и на њих напао. Кад је пак Бртучевићев одред напао на једну тачку, чија отпорна снага није била довољна да их задржи, а оне у непосредној близини нису биле довољно јаке да јој буду од користи, лако се пробио; међутим кад су притекли Турци са даљих тачака, било је већ доцне, те је Бртучевић са својима имао кад да дође до града, изгубивши оно неколико коња на творених храном, који нису могли брзо измаћи.¹¹²⁾

Опсађени Клишани дочекаше Бртучевића и његове с највећом радошћу. У граду нестаде очајања и на место црне мисли о предаји града из-

¹¹²⁾ У *десети* Моровој Сенату од 21 маја 1596.

ступи весељост. Помоћ у храни што је опсађенима донеше пријатељи није била довољна ни да неколико дана исхрани јако појачану посаду у граду, али су опсађене раздрагали пожртвовање других и вест да ће Ленковић стићи пре него се потроши донесена храна. А кад јуначни брањиоци утолеше глад, у неколико поткрепљени и појачани придоласком толике свеже помоћи, решише се да једним испадом сувбију Турке из разорене вароши па да се докопају извора. И гоњени жеђу они то покушаше још то јутро. Ну први покушај би им безуспешан. Али зато, што је жеђ била све јача, око подне поново испадоше из града, само сада у много већем броју, и борећи се као разјарене звери, после јаке борбе, успеше да потисну непријатеља и да га тако задрже неко време, док су други захитали воду с извора.²⁷³⁾ Наравно да се то није постигло без нових жртава, али се бар зато пожртвовањем палих дало живота много већем броју изнемоглих у граду, дало им се снаге за нове борбе.²⁷⁴⁾

Борба око воде вођена је и даље сваког дана између Клишана и Турака, и у колико су први више тежили да што лакше дођу до ње, у толико су им Турци правили више тешкоћа. Јер добивши вест да се помоћ Клису креће из Хрватске, а не видећи да им у помоћ долазе санџак-бегови нити да јуришем могу заузети града, Турци су нашли да је онемогућити Клишане да дођу до воде једино средство, да их нагнају на предају. Зато су још више појачали и иначе јаке страже у рововима поред извора. А кад им се и то учинило недовољно, да би још више отежали гашење жеђи

²⁷³⁾ *Ibidem*; упор. *Spom. Hrv. Krajine*, I. 248.

²⁷⁴⁾ *Ibidem*.

Клишанима, бацили су у изворе земље и камења, те су Клишани захитајући воду односили муљ уместо ње. Како је пак приликом сваког излета платио животом по који од Клишана, то опсађени ту воду назваше „крававом“, јер су је и тако гадну скупо плаћали крвљу својом. Најзад Турци, доznавши од једног Клишанина, заробљеног приликом испада из града 23 маја, да у граду поново настаје оскудица у храни и да се сви напори посаде да очува град ломе о оскудицу у води, предузеше још једну меру, да их омету и у снабдевању оним муљем: турски заповедник нареди да се при самом помолу опсађених из града бије плотунима, да им се не дâ доћи ни до воде. Ну Клишани су, при свем том, и даље испадали из града. Невоља их је нагонила да заборављају на сваку опасност.²⁷⁵⁾

Али док су се борили с Турцима, Клишани су учинили један озбиљан корак да дођу до хране. 22 маја би решено да из Клиса изиђу неколико првака с Ускоцима па да у Приморју нађу хране и дотуре је у град. И, доиста, то вече, пошто је био пао мрак, Циндрић, кнез Никола Сугић, ускочки војвода Милош Славчић, трогирски властелин Фран Јеремија са нешто људи напусте град. Али тек што су били изишли, опазе их Турци па навале на њих. Ну ови решени да се пошто по то пробију кроз непријатеља, докопају се с њим и, не изгубивши ниједног од својих, продру. У том сукобу један од Турака навали на Славчића, да му одруби главу, али Славчић, пошто му пушком одбије ударац, сравни га са земљом, збуни остале и са својима измакне на планину Мосар, одакле се спусте у

²⁷⁵⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 248, 249.

Омиш. А кад су тамо стigli, дознаду да је Ленковић пошао из Сења с војском и да ће скоро у трогирски или спљетски крај, те похитају преда њ.²⁷⁶⁾

Та вест била је тачна. Ленковић се, доиста, био кренуо из Сења и хитao Клису у помоћ, као што је то Бртучевић јавио да ће бити ускоро.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ЛЕНКОВИЋЕВ ПОХОД И ПОРАЗ ПОД КЛИСОМ

Његов поход из Сења с одредом у помоћ Клису. — Одушевљење млечачких поданика и пристајање уз Ленковића. — Страх код представника млетачке власти од догађаја у изгледу. — Ленковић у луци Рогозници већа с представницима описађених у Клису о даљем кретању. — Ленковић с одредом и присталим народом креће се из луке Сегето па поред Трогира пут Клиса. — Нов договор с првацима о времену и начину напада на Турке. — Бој с Турцима под Клисом и пораз. — Остатак Ленковићеве војске спасава се у Клису.

Кад је Ленковић из Сења и из околних места сакупио људи, колико је могло stati у ускочке и у остale тамо нађene барке, укрцао их је и кренуо се пут Клиса. С њим је био његов синовац Фран Ленковић, даље сењски бискуп де Доминис, сењски капетан Ђурађ Парадајзер и брат му Августин, капетан Вајхард Ауерсперг, неколико сењских каноника и официра, ускочке војводе заостале у Сењу и маркиз Гољонизи, син војводе од Тремоли, који се жељан ратне славе био упутио на бојно поље у Угарској, али чувши у Трсту да се у Сењу и на Ријеци спрема војска у помоћ Клису, похитак Ленковићу.²⁷⁷⁾

²⁷⁶⁾ *Ibidem.*

²⁷⁷⁾ *Ibidem*; в. и докуменат од 14 октобра 1596 год. у Sladović, *Pozjesti biskupijah senjske i modruške ili krbaške* (Trst, 1856), стр. 277, — 279; упор. и релацију непознатог о Клису (Реп. у Амброзијани у Милану).

Војска је била добро расположена и о њеном кретању глас је ишао пред њим кроз Далмацију. Како је међутим у то доба дувао јак ветар, Ленковић с војском морао се задржати на више места,²⁷⁸⁾ и где год би тако застали, народ их је с радошћу дочекивао а свештеници су вршили божју службу и обављали свете обреде;²⁷⁹⁾ а кад би се кренули даље, број би им био увећан с неколико нових барака. Из саме околине Задра било је пристало уз Ленковића на пет стотина људи. А већ кад је стигао у трогирски крај и искрцао се у малој луки Сегето, одушевљење народа у оном крају достигло је врхунац. Једни су хитали Ленковићу из мржиње према Турцима, други, мањом угледнији, што су мислили да је дошло доба кад ће им се испунити жеља и обећање ћесара и његових посредника, а трећи, понајвише млетачки поданици из трогирског и спљетског котара, да ослободе своје рођаке и пријатеље од опсаде у Клису. Сви су они и дотле чинили што су могли за хришћанску ствар, али је сада нестало разлога крити се, и то у толико више што су млетачке власти биле немоћне стати на пут покрету. И то одушевљење завладало је духовима у такој мери, да чак кувар у доминиканском манастиру у Трогиру није могао савладати своју жудњу за одласком у Клис и за учешћем у борби с Турцима: на глас да је Ленковић стигао у луку Сегето овај збаци кецељу и отури варјачу, лати се пушке и са четворицом момака с брода поморског капетана против Ускока и с једним са барке арбанашког капетана Павла Гини похита тамо.²⁸⁰⁾ Али долазак

²⁷⁸⁾ У релацији непознатога о Клису (Ркли. у Амброзијани).

²⁷⁹⁾ Sladović, *Op. cit.*, 277.

²⁸⁰⁾ У десети Моровој од 26 маја 1596 год. (Ркли. на осележеном месту).

помоћи Клису најлепше се осетио на женама у Трогиру. Пре тога и у доба кад су у Трогир до-лазиле вести из Клиса о очајном стању опсађених, по трогирским улицама могле су се видети брижне мајке, жене и сестре, како јадикују за својима. Кад је пак стигао Ленковић с војском, њихова се лица разведрише и на сваком лицу огледала се радост што ће очајници у Клису бити једном ослобођени.²⁸¹⁾ Забринутих жена низу се тицали про-страни планови политичара и авантуриста нити шта се има радити по ослобођењу Клиса и шта се све у даљем реду очекивало од Ленковићева доласка у те стране; њихова се жеља ограничавала на то да своје хранитеље и миле виде једном живе и у слободи.

И како је Ленковићев долазак у Далмацију био добро примљен од стране заинтересованог на-рода, види се и по броју људи што су пристали уза њ. Кад је 24 маја стигао прво у рогозничку луку, имао је нешто више од хиљаду људи, међутим пошто је ту оставио до триста људи да пазе на бродове, и сутрадан пошао из луке Сегето пут Клиса, имао их је на две хиљаде.²⁸²⁾ Уосталом Ленковић се надао таквом одзиву од млетачких по-даника на острвима и на копну, јер откако су се хришћани докопали Клиса, све вести које су отуда допирале у Сењ и даље у Карловац и Љубљану, уверавале су га о томе. И рачунајући на такав одзив он је у бродовима понео хране, муниције и оружја, па чак и малих топова, и пошао је с тврdom

²⁸¹⁾ У *депешама* Моровој Сенату од 25 маја 1596 (Ркн. на истом месту).

²⁸²⁾ У *депешама* Моровим Сенату од 25 и 26 маја 1596; упор. *Spot. Hrv. Krajine*, I, 249.

намером не само да пружи помоћи опсађенима у Клису него и да се побије с Турцима, да их одбије од Клиса и да пође даље за њима. А таквих уверавања добио је и кад је стигао у трогирски крај. Тамо му је говорено како може рачунати не само на сарадњу млетачких поданика него и да ће Морлаци у турском логору пристати уза њу и помоћи му да лакше разбије Турке под Клисом.²³³⁾

Насупрот пак таквој радости код народа Ленковићев долазак у оне стране изазвао је страх код представника млетачке власти. Ови су страховали и од саме помисли шта све може бити од млетачке покрајине па било да победе ћесаревци било Турци. Рачунало се да у оба случаја опасност прети Републици. А кад је одушевљено становништво почело ићи у присрет Ленковићу, страховање је постало још јаче. И под утицајем тога страха све вести што их је добио Моро, откако је Ленковић ступио на далматинско копно, биле су преувеличане. По тим вестима, Ленковић је дошао у Рогозницу са седамдесет до осамдесет бродова; број млетачких поданика присталих уза њу износио је на три и по до четири хиљаде људи; број целе војске на пет до шест хиљада. Зато се Моро није смео маћи из Спљета, и док се он тамо завукао, наредио је да се оних пет галија распоређених на страже између Спљета и Трогира повуку у та два пристаништа под заштиту топова са тврђава.²³⁴⁾ Сем тога Моро је бринуо бригу шта ће радити ако се оствари казивање Турака на шта су се одлучили у случају пораза свог. За такав случај, и да им буде одсечена одступница према Херцеговини,

²³³⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 25 маја 1596.

²³⁴⁾ *Ibidem.*

били су се одлучили да се повуку у Спљет, не налазећи да се могу одржати у Солину и у Сасу.²⁸⁵⁾ А предвиђао је и могућност да ћесаревци буду потучени па да се повуку под Спљет,²⁸⁶⁾ и шта ће тада радити и против њих и против Турака, који су му онако поручивали, кад су, ухвативши неколико Клишана приликом испада ових из града, изабрали три млетачка поданика: једног слугу кнеза Новака, једног из Спљета и једног из кастелâ, да их пошљу у Цариград и да тим утврде учешће млетачко у предузећу против Клиса.²⁸⁷⁾ Дакле, ма какав био исход окршаја под Клисом, за Републику нису били повољни изгледи, и једино што је Моро за та последња неколика дана могао да ради јесте да бди и дању и ноћу, да се не деси штогод опасно по Републику.²⁸⁸⁾

Док је тако Моро страховао сваког тренутка, да га не изненаде непредвиђене прилике и док је посада у Клису водила очајну борбу очекујући помоћ, Ленковић, још кад је био стигао у Рогозницу, науми да се пре одлучног корака тачно обавести о положају непријатеља и о његовој јачини, да се увери о обећању Морлака у турском околу и да прикупи што већи број људи, који су му уосталом непрестано притицали, па да се тек тада крене пут Клиса с комором и с топовима. Ради тога било је учињено веће од свих првака и ту су претресена сва питања и све прилике од којих је зависио успех. Војници по занату тражили су да се не иде лудо против Турака, без претходног

²⁸⁵⁾ *Ibidem.*

²⁸⁶⁾ У датеши Моровој Сенату од 26 маја 1596.

²⁸⁷⁾ У датеши Моровој Сенату од 25 маја 1596.

²⁸⁸⁾ У датеши Моровој Сенату од 26 маја 1596.

обавештења; али да се изврше потребне припреме на туђем терену, био је потребан који дан; а то је оно чему се противио кнез Новак, коме је на срцу била порука опсађених: да их што брже спасавају очајних мука. Овај је захтевао да се из тих стопа похита у помоћ Клису и у прилог томе саопшти поруку Клишана: да се, због потпуне оскудице у хранама и водама и због јаке изнемогlostи, могу држати најдаље до 27 маја у вече, и ако дотле не добију помоћи, да ће предати град непријатељу. И пред том категоричном поруком, чије је штетне последице требало пошто по то предухитрити, пала су сва војничка разлагања и донесена је одлука: да се на бродовима бстави све што људи не могу собом понети па да се хита Клису. А један разлог више што су и остали пристали на то било је уверавање кнеза Новака: да Турци бројно нису много надмоћнији од хришћана, да су рђаво наоружани и да су многи Морлаци у њихову логору јако нааклоњени хришћанској ствари, који ће, кад виде надмоћност хришћанске војске, окренути оружје против Турака. Сем тога кнез Новак уверавао је да Турци неће ни сачекати долазак Ленковићеве војске и да ће узмаћи пре него ова стигне под Клис.²⁸⁹⁾

Тада би решено и у које доба да се нападне на непријатеља. Би решено да се то учини дану, и поред свега наваљивања Циндрићева да се то не чини, јер може бити рђавих последица. Овај је предлагao да се прво унесе у град хране и муниције, дакле, да се за сваки случај снабде и ојача посада, па тек кад се то изврши, да се изабере

²⁸⁹⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 249.

згодан тренутак ноћу, када ће помоћ споља и посада из града здруженом снагом изненада напasti на јачег непријатеља и разбити га.²⁰⁰⁾ Али ни овај предлог не би усвојен, и то је била погрешка која је собом донела пропаст целог предузећа против Клиса.

Кад је донесена одлука о хитању Клису у помоћ и о нападу на Турке даљу, Ленковић у рогозничкој луки преброји људе и оставивши их три стотине за чување бродова са сувишном храном, муницијом и другим потребама нареди да се остали украју у један део барака и с њима се крете у луку Сегето, украй Трогира, камо стиже тог истог дана увече, 25 маја. Ту му стигоше они млетачки поданици из трогирског краја, свештеници и војници са млетачких бродова, о којима је горе било речи, и пошто је поново пребројао људе, чији је број био више него удвојен, нареди шта ће сваки, у оскудици коморе, понети собом, и потом издаде заповест да се крећу пут Клиса.²⁰¹⁾

Због верања по врлётним стазама и по брдима и због прелажења преко јаруга ноћу морало се ићи пешке. Пешке су ишли и старешине исто као и прости војници, па и Ленковић који је напоредо с осталима подносио све тегобе.²⁰²⁾ Пошавши из луке Сегето, Ленковић поведе војску поред самог Трогира, што код тамошњег становништва изазва радост и послужи за подстрек још некима да напусте град и да се придруже његовој војсци. И то изазва страх код Микијела, капетана млетачких

²⁰⁰⁾ *Ibid.*, 249, 250.

²⁰¹⁾ У релацији непознатога о Клису 1596 (Рки. у Амброзијани у Милану); упор. *Spom. Hrv. Krajine*, I, 250.

²⁰²⁾ У релацији непознатога о Клису (Рки. у Амброзијани).

галија против Ускока, који се у том тренутку бавио у трогирској луци. Он се побоја да Ленковићев демонстративни пролаз поред самих капија трогирских не буде протумачен од стране Турака као млетачко саучешће, те нареди да се с његове галије избаци неколико метака у правцу војске и са галијом пропрати ову док год је ишла близу обале. Ну та пуцњава не заплаши Ленковића нити нанесе какве штете његовим људима. Хитци су подбацивали или пребацивали, а Ленковић продужи пут и не обзируји се на овај протест, који се не може назвати друкчије до млетачко растерицање страха, и ако га је провидур Моро представио као потребу да се Ленковићу покаже како није слободно реметити мир на крајини и да се казни његова дрскост, што с војском пролази испред самих капија трогирских.²⁰³⁾

Одатле Ленковић поведе војску подножјем падине Козјака и кад 26 маја у зору стиже у поље Кнежац изнад кастела Гомилице (*Abbadessa*), заустави се, да му се људи одморе, да би се сам пре напада на Турке што боље обавестио о њихову броју и положају, и да би сачекао долазак Морлака, султанових поданика. Зато ради извиђања броја и положаја Турака посла сењског капетана према Клису с неколико људи вичних том крају и Ускока. Док се пак овај бавио тамо, Ленковићу стигоше многи млетачки поданици не само из Сплјета и из кастелâ него и из Шибеника. Ту га нађоше и они што су с времена на време излазили из Клиса с порукама за пријатеље у приморју, па му се придружише. Али му не стиже нико од Морлака, сул-

²⁰³⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 26 маја 1596.

танових поданика. Па ипак Ленковић је био задовољан оволиким придоласком млетачких поданика, пријатеља опсађених у Клису; и не губећи наде да ће му стићи и Морлаци, кад је пред вече стигао сењски капетан с ухоћења, нашавши да му је готово утростручен број људи с којим је пошао из Рогознице, нареди да се крећу даље, али не више млетачким земљиштем већ их поведе на Козјак.²⁹⁴⁾

Ленковићев одред још зарана пређе цео Козјак, а кад је био на источној страни његовој, на Голом Брду, нареди људима да се поново зауставе, да се одморе, док се он с осталим старешинама још једном договори о времену и начину напада на Турке.²⁹⁵⁾ Последњи извештаји гласили су да Турци око Клиса има много више него што су казивали ранији и како је уверавао кнез Новак, коме је било јако стало да се што пре дође до Клиса, па је зато онако уверавао Ленковића. Даље, према овим извештајима, Турци су имали и топова, међутим Ленковић је своје, због онолике журбе, морао оставити у Рогозници, а од обећане помоћи Морлака, султанових поданика, о којима се с највећом извесношћу тврдило да ће се придружити ћесарској војсци, чим се буде појавила у тим странама, није било ни помена све до тог тренутка. На њихову пак помоћ Ленковић је рачунао са толико више извесности што су њихови прваци обећавали и њему и ћесару да ће то бити. Стога је Ленковић налазио да је много пробитачније напasti на непријатеља ноћу, једно да тим непријатељу не покаже како собом води мало људи, и друго, што

²⁹⁴⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 250.

²⁹⁵⁾ *Ibidem.*

је требало похитати Клису што пре, да га посада не би напустила видевши да помоћ не стиже. Ну тај његов предлог не би усвојен, већ се остаде при ранијој одлуци: да се на непријатеља нападне дању. Због тога војска остаде на том месту да се још одмори, а кад је било пред зору, Ленковић јој нареди да се креће.²⁹⁶⁾

Дотле су Турци под Клисом већ били извештени о примицању хришћанске војске у помоћ Клису и с које стране долазе, па су према томе учинили распоред и спремили се да је дочекају. Турски заповедник распореди војску тако да је један део заузео вис изнад Ропутине, на којој је био турски логор и у њему остао добар број људи за одбрану од непријатеља; други и најјачи део, састављен из пешадије, заузео је Гребен, на који су извучени топови, како би се одатле лакше дејствовало против непријатеља у свим правцима; а трећи део, махом коњица, остао је на Озрини, недалеко од Пољане. С првим одељењем остадоше Морлаци, који су били поручивали Ленковићу да ће му се придружити кад настане окршај и потом заједно напasti на непријатеља.²⁹⁷⁾

Примичући се Клису Ленковић је пре зоре био на месту званом Вратанца, где је била турска стража од осамнаест војника, која је за трен ока била уништена.²⁹⁸⁾ Одатле се упути против турског окола и првог одељења, рачунајући на помоћ од Морлака, који ће се још у почетку боја определити за његову страну. Ту Ленковић прво осоколи

²⁹⁶⁾ У релацији непознатога о Клису (Реп. у Амброзијани у Милану).

²⁹⁷⁾ Spot. Hrv. Krajine, I. 250.

²⁹⁸⁾ Ibidem; и у десети Моровој Сенату од 27 маја 1596 год. (Реп. на обележеном месту),

војнике одушевљеним говором, рекавши им да се боре за свету хришћанску ствар, потом их поведе против непријатеља.²⁹⁹⁾ Турци у логору и они са брда изнад Ропутине похиташе да бране логор. Али их Ленковић нападе снажно. Плотуни од неколико стотина пушака, постављених у први ред, поколебаше прве редове турске, и кад Ленковић, опа-
зивши то, навали још жешће на непријатеља, на-
стаде међу Турцима неред, и затим узмицање. Тада Ленковић пође за њима с намером да осоколи Мор-
лаке, који ће довршити с тим првим одељењем турским, а он да се обрати против турског центра на Гребену. Али се тада деси нешто неочекивано. Морлаци осталоше где су били не показујући ни најмање знака да се придруже Ленковићу, а једно три стотине његових људи, махом Ускоци, Касте-
љани и Пољичани, рачунајући да Турци напустивши свој логор беже и напуштају опсаду Клиса, уместо да пођу за својим заповедником, башише се на пљачкање по чадорима.³⁰⁰⁾

Ленковићу то не би мило. Слутио је опасност од тога па покуша да их одврати, не престајући надирати према турском центру. И већ с осталом војском беше заподео борбу с центром турским на Гребену и потиснуо га, кад му се слутња испуни. У тренутку кад је пред собом гледао непријатеља где се повлачи и поуздано се надао да постане господар положија на Гребену, лево крило турско спазивши пљачкаше растурене по логору и одво-
јене од остале војске, пусти на њих коњанике, који навале па једне пљачкаше потуку, друге живе

²⁹⁹⁾ У релацији вепознатога о Клису (Рки. у Амброзијани у Милану).

³⁰⁰⁾ *Ibidem*; у датешњи Моровој Сенату од 27 маја 1596; у *Spom.* *Hrv. Krajine*, I, 250.

похватају, док трећи потражише спаса у хитрим ногама. У исто време турски центар оспе ватру из топова на Ленковићеву војску, обори читаве редове и у њој створи неред, а **потом** навали заједно с коњицом с Озрине. Још при првој **ватри** топовској паде маркиз Гољонизи с још неколико одважних бораца из првих редова, што изазва још већу забуну у Ленковићевој војсци. Погибија пљачкаша у турском логору, силна навала Турака са Гребена потпомогнутих онима с Ропутине и с Озрине и издајничко понашање Морлака — деморализова Ленковићеве људе, нарочито млетачке поданике тако да настаде комешање у свима редовима. Ленковић, окружен својима, борио се врло храбро, и даље је соколио своје људе, а Циндрић у првим редовима чинио је чуда од јунаштва. Али је сва њихова храброст била узалуд. Турци су у сваком погледу били надмоћнији од хришћана, и положајем и бројно и морално.³⁰¹⁾ Притом још знатно им помогоше Морлаци, у које се Ленковић толико поуздавао. Ови су се у почетку држали резервисано чекајући да виде ко ће бити победилац, па да му помогну да дотиче непријатеља, али чим су видели да је срећа на страни Турака, навалили су на хришћане тукући их из пушака и спуштајући с брда на њих велико камење.³⁰²⁾

Кад тако Турци с Морлацима навалише на хришћане са свих страна, Ленковић виде да је узалудан сваки отпор и да му, према томе, не остаје ништа друго до да се докопа града. Издржати борбу ту где је, за Ленковића је значило изгубити сву

³⁰¹⁾ У *релацији* непознатога о Клису (Ркп. у Амброзијани); *Spom. Hrv. Krajine*, I, 251.

³⁰²⁾ У *делеши* Моровој Сенату од 27 маја 1956.

војску; одступити па потражити спаса у бегству значило је и извесну и срамну погибију; према томе и најпробитачније и најчасније било је докопати се града. Зато не уклањајући се и борећи се не-престано на челу својих људи нареди да се про-дире према граду. Али је то био веома тежак посао. Па ипак предвођени Циндрићем, који је стално био у првим редовима, јуначки се борио и обарајући пред собом Турке крчио пута, Ленковићеви људи продирали су, и ако с тешком муком. Ну како су Турци с Морлацима наваљивали све бешње а Лен-ковићеве људе већ је издала снага, час њихове потпуне истраге био је ту. И то би и било, да им посада клишка, при свем том што је и сама била из-немогла услед глади и жеђи, није притекла у помоћ. После првих тренутака радости, кад је видела како Ленковић напредује, код клишке посаде брзо на-ступи жалост, видевши неуспех војске, која ју је имала ослободити опсаде. Жалост пак била је у то-лико већа, што због удаљености окршаја од града није могла притећи у помоћ својима. Али кад је потом Ленковић потегао ка граду и већ доспео на Пољану, где се била заметнула најочајнија борба, посади клишкој дође нова снага, те испаде из града, неочекивано нападе на Турке и остатку Ленкови-ћеве војске олакша повлачење у град, које је било праћено непрестаном борбом.³⁰³⁾

Међу првима што уђоше у град био је Лен-ковић. Ломан од превеликог напора, кад уђе у доњи град, једва једном слободно дану душом. С њим уђе и Никола, брат Ивана Алbertија, архи-ђакон спљетски, који је пре тога био у Риму по-

³⁰³⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 251.

слом због Клиса, па чувши за долазак Ленковића пријејуо се овоме и цео дан провео је у борби. Чим уђе у град, Никола потражи брата Ивана и нашавши га у горњем граду, позва га пред Ленковића. Ивану пак не напушташе се град, хотећи да, као заповедник, ту дочека ћесарева изасланика, али најзад попусти наваљивању Николину и дође к Ленковићу, који га загрли и похвали за дотадашњи рад, напоменувши му како би требало повући и остале људе у град, да не гину у лудо. На то Алберти дохвати сабљу, излети из града и стане гонити људе да се повлаче, борећи се притом и сâm, али га у томе један турски коњаник дохвати с бока и на mestu ubije.³⁰⁴⁾

Наскоро потом уђе у град и остатак Ленковићеве војске и они из посаде што првима притекоше у помоћ. На бојном пољу пак од знатнијих, поред маркиза Гољонизи и Албертија, остадоше мртви: бискуп сењски де Доминис с неколико свештеника из своје свите, три спљетска каноника, кнез Новак, Јероним Мацарело, трогирски и Антоније Надали, спљетски властелин, а од простих војника више их је изгинуло него што се спасло било бегством било уласком у град.³⁰⁵⁾

Бој је трајао пуна три сахата, а пушкарање настављено је и даље и трајало је до самог мрака.³⁰⁶⁾ Провидур Моро у дешести што је посла Сињорији то вече вели како је са спљетских бедема посматрао цео ток борбе и да пушчана ватра с обе стране није престала до 6 часова у вече, када је завршио

³⁰⁴⁾ *Ibidem.*

³⁰⁵⁾ *Ibidem.*

³⁰⁶⁾ *Ibidem.*

свој извештај.³⁰⁷⁾ После пораза Ленковићеве војске под градом Турци су били покушали да се докопају и града, рачунајући на изнуреност посаде и остатка Ленковићевих људи, али у томе нису успели, те је тада продужено пушкарања између посаде и нападача.³⁰⁸⁾

ГЛАВА ПЕТА

ПОСЛЕДЊИ ДАНИ КЛИСА У ХРИШТАНСКИМ РУКАМА И ПРЕДАЈА ТУРЦИМА

Стање у Клису после пораза Ленковићева. — Одлука посаде да Ленковић изиђе из града по нову помоћ а она дотле да брани град. — Излазак Ленковићев из Клиса ноћу с једним малим одредом, изненадан напад Турака на њи и нов пораз. — Ленковић се спасава у Приморје. — Судба заробљених и очајање освађених. — Ленковић још мисли на одржавање Клиса. — Турци нуде освађене на предају. — Преговори о предаји и погодбе. — Предаја Клиса Турцима. — Порука провидура Мора Ленковићу и одлазак овога пут Сења.

И тако Клишани, уместо толико обећаване и тако жељно очекиване војске, дочекаше само остатак од ње разбијене, за који су се сами морали заложити да га спасу од извесне пропasti. Према томе положај клишке посаде не би ништа побољшан. Истина, и поред губитака што су их претрпели они што су из града притекли у помоћ Ленковићу, посада је сада била појачана и Ленковићеви људи што се спасоше у град донели су нешто хране на себи, и у последњим тренуцима борбе под градом отето је од Турака неколико коња и говеди,³⁰⁹⁾ што је могло послужити који дан за исхрану посаде, али је од тога корист била мала поред онакве ду-

³⁰⁷⁾ У датешви Моровој Сенату од 27 маја 1596.

³⁰⁸⁾ *Ibidem.*

³⁰⁹⁾ *Spor. Hrv. Krajine*, I, 252.

шевне утучености целе посаде. До тог јутра посада се крепила надом на помоћ, а сада је и ње нестало као најјачег подстицаја на упорну одбрану, зато остати тако у граду и даље се борити, поред никаквих средстава, значило је за посаду да изгине па ипак да не постигне сврху даљег отпора. Није ли се пак то хтело, требало је предати град и спаси велики број живота од очигледне смрти.

После онаквог пораза Ленковићеве војске таје алтернатива била пред очима свих Клишана. Али се Ленковићу није хтело да изгуби Клис, који се више не би дао тако лако освојити. Он је хтео да га пошто по то одржи као ћесарев град. Зато кад је престала борба и пошто су се Турци повукли из непосредне близине града, сазове веће од свих угледнијих и у њему изнесе предлог: да се у Клису остави један део људи као посада, којој ће се оставити сва храна и муниција, а он са другим делом да изиђе кришом из града, па кад за неколико дана по млетачком приморју скупи што већи број људи, да с њима поново дође Клису у помоћ и снабде га свим потребама.³¹⁰⁾ У другој прилици такав би предлог био примњен оберучке, али је сада тешко ишло с тим, нарочито због оскудице у води. Ну кад је следеће ноћи између 27 и 28 маја пала јака киша, од које је накупљено воде за неколико дана, поред оне што ју је посада захитила тог дана, у доба кад су Турци били заузети борбом с Ленковићевом војском, — предлог Ленковићев добио је повољнији вид и на велико наваљивање Ленковићево био је најзад примњен и одлучено је: да испад из града буде следеће ноћи, између 28 и 29 маја.³¹¹⁾

³¹⁰⁾ У *релацији* непознатора о Клису (Ркн. у Амброзијани у Милану).

³¹¹⁾ *Ibidem.*

Кад је с тим било готово, Ленковић приступи избору старешине посади. Он је жељео да заповедник Клиса буде Циндрић, као човек који је с Албертијем предузео освајање Клиса, старао се за одржавање његово као ћесарева града и у последњој битки показао се храбар и разуман старешина. Посада пристаде на то изјавивши да јој је мило и да ће се с њим борити и пре сви изгинути него ли напустити града. Ну то се не допаде Николи Албертију, који је хтео задржати старешиство за се. На челу Пољичана, међу којима је имао рођака, архиђакон Никола уложи протест код Ленковића, тражећи да се то достојанство додели њему. Ленковић га одби, али Циндрић замоли да се не води спор око тога у тако тешком тренутку, него нека Алbertи остане на челу посаде а он има других и већих дужности, као што је брига о новом додавању помоћи Клишанима.³¹²⁾ Ленковић међутим и сам увиде умесност тога, да се код старешина не би стварала саревњивост нити раздор у посади, те пристаде да за кастелана у Клису остане Никола Алберти, а да му заступник буде заставник Мирис из Трста.³¹³⁾ Затим одвоји три стотине људи између Пољичана, Ускока и Немаца из сењске посаде, које беше собом довео из Сења, нареди им да слушају своје старешине и да бране град, док им он не стигне у помоћ за који дан. „Браћо, рече им он, како су нас изневерили они што су обећали највише помоћи, а и због наших који су више мислили на пљачкање по чадорима него да се боре, сви ћемо изгинути, ако овако останемо с мало хране, која ће вама стићи једва

³¹²⁾ *Spor. Hrv. Krajine*, I, 252, 253.

³¹³⁾ У релацији непознатога о Клису (Ркп. у Амброзијани у Милану).

за десетак дана: зато сам се решио да изиђем из града са свима мојим људима, па да се сам заузмем да вам потегнем у помоћ. Али вам наређујем да се браните и да пре помишљате на смрт него да предате град непријатељу, јер за десет дана — а за то време имаћете хране — обећавам доћи вам у помоћ“.³¹⁴⁾

Људи одвојени за посаду дадоше Ленковићу реч да ће извршити његово наређење. То исто учини и Никола Алберти, који обећа пре погинути него предати града.³¹⁵⁾ А кад је било у вече, Ленковић нареди да се осталих седам стотина људи спреме за излазак. Од њих бише створене три чете, које кроз три капије на разним странама напустише град, и једна за другом упутише се према Мосору, с намером да се отуда докопају Омиша. Али су Турци били будни. Очекујући какав испад Клишана, ови су свуда унаоколо града поставили страже, док су јаке патроле крстариле у свим правцима. Зато се Ленковићев одред није могао прорвући до Мосора а да не буде опажен. Ну још горе је било што се нашао неко у клишкој посади, који је, пошто је цео Ленковићев одред био изишао из града, дао ватром уговорени знак Турцима о изласку његову и о правцу којим се уштио, те Турци похитају тамо и изненада нападну на одред, а нарочито на чету у средини, у којој је био Ленковић.³¹⁶⁾

Ленковићеви људи, збуњени изненадним нападом, једва су имали кад да се бране. Задња чета, која још није била измакла од града, видевши опасност,

³¹⁴⁾ *Ibidem.*

³¹⁵⁾ *Ibidem*; в. и *Spor. Hrv. Krajine*, I, 253.

³¹⁶⁾ У релацији непознатога о Клису (Ркп. у Амбровијани) и *Spor. Hrv. Krajine*, I, 207.

нагне натраг и измакне у Клис; из предње добар део пробије се и, заштићен мраком, прсне у свим правцима по Мосору; али средња, на коју се био окомио највећи број Турака, после кратке борбе буде готово сва савладана. Највећи део људи из ње изгибе, други допадоше ропства, а најмањи део спасе се бегством, али тако да један није знао за другога. И овом приликом Циндирић се јуначки борио, али ипак паде под ударцима непријатељским, а поред њега погибе и млади трогирски властелин Фран Јеремија. Међутим капетан сењски Парадајзер, каваљер Бртучевић, Борђе Ласкари и спљетски властелин Никола Тарталјија, који у Клис дође с Ленковићем, са још другима допадоше ропства. А у малом броју оних што избегопе и смрт и ропство био је Ленковић.³¹⁷⁾

У првом метежу, створеном изненадним нападом турским, Ленковићу испаде за руком да измакне с очију Турцима и склони се у неко скровито место, из кога изиђе тек пошто је видео да су се Турци уклонили гонећи његове људе разбегле по Мосору.³¹⁸⁾ Кад је пак изишао, срећа га намери на двојицу својих људи, од којих је један био ускочки војвода Михо Радић,³¹⁹⁾ те га ови, вични оном крају, поведу према кастелима. Због Турака расејаних на све стране у потеру за побеђенима, повлачење по мраку и по кршевиту терену, било је скопчано с највећим тешкоћама. Зато су ова двојица негде водила а негде носила Ленковића, докле га изнемогла сутрадан нису довела у Суђурац, где се прво

³¹⁷⁾ *Spot. Hrv. Krajine*, I, 253; у релацији непознатога о Клису (Ркн. у Амброзијани у Милану).

³¹⁸⁾ *Spot. Hrv. Krajine*, I, 253.

³¹⁹⁾ Sladović, *Op. cit.*, 278, 279.

мало одморио, а потом, пошто је нашао поувданих људи, којима је платио педесет талира да преко Мосора доставе Клишанима како је он измакао здрав, а они нека се држе задане речи, јер ће им притећи у помоћ на уречено време — упутио се даље према луки Виниште, где су чекале барке.³²⁰⁾ Тамо нађе Ускоке остављене за стражу и двојицу капетана, Марин-Анђела Бјанкинија а Јов. Франческа Уголинија, који се изненадише кад га видеше, јер су пре тога били чули да је погинуо.³²¹⁾

Док се Ленковић једва довукао до Суђурца и одатле у Виниште, и док је тамо долавио к себи од страха и напора, његови људи, разбегли по Мосору, о којима није мислио да ће чути каква год гласа, један по један верући се кров грмље и преко камења, спуштали су се у Омиш, где их се скупи на три стотине. За то пак време, и још чим је стигао глас о првом поразу под Клисом 27 маја, у Спљету, у Трогиру и по кастелима настао је плач и јадиковање. Вести од оних што првог дана избегоше из погибије гласиле су да је Ленковићева војска сатрвена, а кад се после два дана чуло и за погибију остатка те војске, свак је мислио да је помоћ послата Клису потпуно уништена. Не знајући да је ико остао у животу, по млетачким градовима мајке су оплакивале синове, сестре браћу и жене мужеве. У сваком куту видела се жалост. Сав свет био је узбуђен: неко од жалости за својим милима, а други од страха да Турци, после такве погибије хришћанске војске, не навале на млетачке градове, који су Ленковићу дали више од половине укупног броја бораца. Зато провидур Моро, који је

³²⁰⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 253.

³²¹⁾ У релацији непознатога о Клису (Ркн. у Амброзијани).

као и остали свет, знао само за погибију Ленковићеве војске, али не и за појединости њене и за број спасених из окршajā, бојећи се каквог изненадног напада победоносних Турака још прво вече, 27 маја, био је наредио да капије на Спљету буду затворене и да се нико живи не пушта ни у град нити пак из града.³²²⁾

Али бегунци и спасени из окршaja, ако су се намучили кријући се од гонилаца и верући се преко стења, бар су стекли слободу и могли су се одморити после поднесених мука. За заробљенике, међутим, праве муке настале су тек после тога. И здрави и рањени били су ружени, вучени, бивени по табанима, на врло различне начине злостављани и најпосле уцењени великим откупом. Откупна цена била је различна, мања за простије а већа за угледне, и пела се према положају и угледу сваког заробљеника. Два свештеника, после свеколиког мучења, били су уцењени сваки са хиљаду и седам стотина дуката,³²³⁾ а угледнији од њих морали су платити још више.³²⁴⁾ Међутим кад се међу Турцима у логору породио спор и сукоб при подели робља, турски заповедник, да уклони узрок свађи, нареди те седамдесет заробљеника буде погубљено. Вели се да су на такву пашину одлуку утицали Морлаци, који су, бојећи се освете Ускока и њихових пријатеља из млетачког краја, за своје државе у борби и за превртљивост према Ленковићу, молили пашу да смакне онолики број заробљеника.³²⁵⁾

³²²⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 27 маја 1596.

³²³⁾ Sladović, *Op. cit.* 278. — В. исто у *Spom. Hrv. Krajine*. I, 268.

³²⁴⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 3 јуна 1596 год. (Ркп. на обележеном месту).

³²⁵⁾ *Spom. Hrv. Krajine*. I, 253.

Ленковићева војска била је права разбијена војска. Велики део од ње пропао је а мањи се спасао, али тако да једни растурени делови нису знали за судбу других. Они његови људи што су се спасли у Омиш нису знали шта се десило с Ленковићем и према проношеним гласовима веровали су да је погинуо; још мање им је била позната судба заробљених под Клисом; и једино што су тачно знали јесте: да Клис још није пао али да се не може дugo држати. Заробљени, по утисцима добивеним у страшним окршајима кад су допали ропства, по расположењу Турака и њихову казивању, знали су да су пропали и Ленковић и сва његова војска, а Клис да се једва држи. Посада у Клису по добивеној вести од Ленковића знала је да је он остао у животу али и да нема никог собом. Ленковић, међутим, није ништа знао ни о заробљенима и о њиховим тешкоћама, нити о броју спасених, и знао је само да се посада у Клису још држи, али не и колико су рђаве прилике за њен опстанак у Клису. Зато док су сви други били изгубили сваку наду и мислили само о својој судби, једни како ће се уклонити из млетачког краја и докопати се ћесареве територије, други како ће се ослободити турског ропства, а трећи опсаде, Ленковић, још пун поуздања да ствар није пропала, крепио се надом да ће моћи што учинити за одржање Клиса као ћесарева града.

Чим је, dakле, почeo долазити к себи од пораза, Ленковић је стао смишљати како да помогне Клису. Зато је из Суђурца послао ону поруку посади у Клису нека се храбро држи, а он ће јој стићи у помоћ у уречено време. Кад је пак стигао у луку Виниште и дознао да је јакински гувернер

послао једну фрегату с храном и муницијом, с молбом да се, према папиној жељи, што пре дода Клишанима, посла људе дуж обале да је потраже. У исто време растури друге по млетачком крају да прикупе што већи број људи с оружјем обећавајући, поред редовне плате, још по шест дуката сваком оном који с једном торбом хлеба или брашна уђе у град, а по петнаест дуката онима који у град дотерају по једно говече.³²⁶⁾ Тим је Ленковић хтео да снабде Клис потребама и да му појача посаду, док не стигну бродови из Јакина или с друге које стране с војском, па да се тада учини паметнији покушај с ослобођавањем опсађених у Клису него је био последњи.³²⁷⁾

Само Ленковић није рачунао како су прилике биле јаче од његове добре воље и да ће питање о предаји Клиса бити решено пре него он и покуша да му дода помоћи. Његовој намери противили су се: заплашеност посаде у Клису, губитак воље код ње да се и даље бори с Турцима при врло рђавим погодбама, и интереси Млетачке Републике који су провидуру Мору налагали да спречи понављање до-гађаја из прошлих дана на Републичиној територији.

Пораз Ленковићева одреда при изласку из града ноћу између 28 и 29 маја поплашио је посаду толико да је ова изгубила сваку вољу за даљу борбу, те је тражила од старешина да се преда град Турцима под часном погодбом. Старешине су се испрва противиле таквом захтеву, али су потом, према све већем наваљивању посаде, виделे да им нема другог излаза. Томе су много допринели Турци,

³²⁶⁾ У релацији непознатога о Клису (Ркн. у Амброзијани).

³²⁷⁾ *Ibidem.*

који су сутрадан доставили посади да је Ленковић погинуо и да му је сва војска, с којом је покушао и да пробити се, изгинула и заробљена, због чега је узалудно надати се каквој било помоћи. У исто време понудише је да преда град па она нек иде камо хоће, обећавајући јој, за доказ да ће одржати реч, за таоце двојицу од својих најугледнијих људи из целог окола.³²⁸⁾ И да би је што пре придобили за предају града, Турци под бедеме градске дове доше заробљеног Ђурђа Ласкарија, да их он увери о истинитости њихових речи.³²⁹⁾

На то старешине одговорише да ће видети шта ће урадити, пошто се претходно договоре. Једна врло добро обавештена личност о догађајима око Клиса, која је о томе дала најпотпунији опис, вели да је заједно с посадом јако наваљивао на предају Никола Алберти, који јој је представио како ће се морати хранити коњским месом, што не би било нимало пријатно, па ју је световао нека преда град. Та иста личност додаје да се таквом мишљењу нарочито одупирао Фран Мартинчић.³³⁰⁾ Међутим друга, такођер добро обавештена, личност вели да су се вахтеву посаде опирали и Алберти и Ленковићев заступник Мирис.³³¹⁾ Али било једно или друго, тек из тога се може закључити да је међу старешинама у граду било и таквих који су налазили да не треба предавати града нити веровати гласовима и порукама с турске стране, и да је њихово опирање било слабо средство да се осујети намера посаде о предаји града Турцима.

³²⁸⁾ *Ibidem.*

³²⁹⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 254.

³³⁰⁾ *Ibidem.*

³³¹⁾ У *релацији* непознатога о Клису (Ркп. у Амброзијани).

На то војници из посаде затражише да се виде са заробљеницима у турском логору, да се с њима посаветују, да се обавесте о последњем догађају, да виде је ли тачно све што се говори о Ленковићу, па да се према томе одлуче за предају. Турци, међутим, и чекали су то, јер су знали колика је жудња Клишана да се што пре ослободе опсаде, а тога је могло бити само кад се преда град, па се нису томе опирали. Они су с највећом готовошћу допустили изасланицима опсађених да се састану са заробљеницима и тим су постигли што су желели. Јер кад су ови видели своје другове и старешине оковане и измучене и на бојишту гориле од неукопаних лешева, па су ту страшину слику представили онима у посади, у граду више није било колебања у мишљењу да треба напустити град, и ако је у то стигла порука од Ленковића да је жив и нека они не сумњају да ће им у уречено време стићи хране и појачања. После тога посада је пристала на понуду турску: да преда град и да за таоце добије два санџак-бега. Она се решила на то ништа не водећи рачуна о не-пристанку неких старешина, и кад су јој Турци дали меса, хлеба и воде, нестаде и последњег трага од колебања. Сви пригришиле предлог и док су чекали да се среди питање о предаји и о начину њена извршења, сваки час чинио им се дужи од године.³³²⁾

За преговарање с Турцима би одређен пољички кнез Павле Павић, који брзо закључи погодбу: да посада напусти град, а Турци да је пусте нека иде камо хоће и с оружјем и с пртљагом, и да јој

³³²⁾ *Ibidem.*

даду потребан број коња за пренос болесних и рањених; да је Турци испрате до млетачке међе не учинивши јој никакве штете, за јемство чега даће јој за таоце Алай-бега и Мустај-бега, санџак-бегове; и да се измењају заробљеници с обе стране.³³³⁾ С тим погодбама врати се Павић у град, и посада их одмах прими, али тада архијакону Албертију паде на памет шта ће на све то рећи Ленковић, који му је оставио у аманет да сачува Клис до нове помоћи,³³⁴⁾ те нешто да би се за времена оправдао за неизвршену заповест и погажену реч, а нешто и што се бојао да Турци неће одржати дату реч о пуштању посаде у слободу, смисли да раније изиђе из Клиса, те затражи од Турака да га пропусте, како би што пре известио Ленковића о закљученој погодби. Турци се не усротивише томе. Шта више, налазећи да им је у интересу нека заповедник Клиса оде што пре из града, показаше се према њему толико предусретљиви, да га не само пропустише него му још дадоше коња и пратњу, с којом се још то исто вече око десет часова крете према Суђурцу, одакле потом настави пут сâм у луку Виниште.³³⁵⁾

Тамо Алберти нађе Ленковића заузета једином бригом како ће што пре притећи у помоћ Клису. И кад му овај саопшти шта се десило у Клису, Ленковић занеме од чуда. Згранут вешћу да су га сада изневерили не Морлаци, султанови поданици, него његови људи, у које је полагао своју последњу наду, не могаде прозборити речи већ се диже и

³³³⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 254; у десети Моровој Сенату од 31 маја 1596 (Рки. на обележеном месту).

³³⁴⁾ У релацији непознатога о Клису (Рки. у Амброзијани).

³³⁵⁾ Ibidem; в. и у Spom. Hrv. Krajine, I, 254.

уклони се испред кобног гласника. На то се и Алберти диже и нађе капетана Уголинија па и њему исприча шта се десило у Клису од Ленковићева одласка, на што му овај, мање потресен него Ленковић, нареди да се одмах врати у град па да уз припомоћ оданих доведе ствар у стање, у каквом ју је Ленковић оставио, пошто нема места сумњи да помоћ неће стићи у уречено време, и уз то му још нагласи како ће папа похвалити тај његов корак.³³⁶⁾

Архиђакон Алберти саслуша Уголинијево наређење, али не учини по њему, знајући врло добро да је питање предаје Клиса Турцима свршена ствар и да је немогуће одвратити посаду, да не изврши закључену погодбу. Ими, дакле, натраг с том мисијом био је узалудан посао, а није могао остати ни у близини Ленковићевој. Али исто тако није смео ићи кући у Спљет, да изиђе на очи провидару Мору. Стога се за тај дан склони на оток Буа,³³⁷⁾ и, ваљда грижен савешћу, тек сутрадан, 31 маја, пође пут Клиса.³³⁸⁾ Ну дотле је питање с предајом Клиса било већ свршено. Кад од Албертија није било никакве вести, а Турци су већ били предали заробљенике, посада није имала што више чекати у граду.³³⁹⁾ Зато је напустила Клис и с турском пратњом кренула се на обалу морску, да тамо нађе барке и да се укрца у њих. У том путу из Клиса на обалу срете је Алберти, који пошто је видeo да сада нема куд на другу страну, придружи јој се и пође да на баркама тражи прибјежишта.³⁴⁰⁾

³³⁶⁾ У релацији непознатога о Клису (Ркн. у Амброзијани).

³³⁷⁾ Spom. Hrv. Krajine, I, 254.

³³⁸⁾ У релацији непознатога о Клису (Ркн. у Амброзијани).

³³⁹⁾ Spom. Hrv. Krajine, I. 254.

³⁴⁰⁾ У релацији непознатога о Клису (Ркн. у Амброзијани).

Ленковић дочека своје људе с највећим негодовањем, јадајући се како се десило чему се никад није могао надати: да га његови војници изневере и да због њих прошадне тако значајна ствар. Зато не хтеде погледати ни једног од тих што су из Клиса изишли на основу погодбе закључене с Турцима, али их ипак пусти да се сви укрцају у барке, јер ту није било ни места ни времена да се препире с њима.³⁴¹⁾ Ленковић је с једног нарочитог разлога морао што пре напустити млетачку територију.

Чим је провидур Моро дознао да се Ленковић спасао, да је дошао у луку Виниште код својих барака и да се с највећом журбом и не штедећи новаца дао на врбовање млетачких поданика, с којима ће, пошто сакуни разбијене делове своје војске, поћи другим путом у помоћ Клису, нашао је за потребно да омете Ленковића у том послу, да га спречи у стварању нових неприлика Сињорији, окупљањем војске на њеној територији. Зато му у Виниште посла свог човека с усменом по-руком: како му се нимало не допада што скупља Републичине поданике против Турака и тим речети мир између Сињорије и ћесара, и како је то опасно за односе Републичине с Портом, стога нека одмах иде одатле, кад већ има и других путова и других места, сем млетачких лука и на очи млетачком бродовљу, где може искрцавати војску и вршити предузећа против Турака. На то Ленковић одговори како није знао да тим чини незгоду и Сињорији и њему, провидуру, и како не би ни долазио тамо, да није био уверен да између Сињо-

³⁴¹⁾ *Ibidem.*

рије и ћесара постоји тајан споразум. Али кад ствар стоји другчије, он ће се уклонити, и то би драге воље учинио још одмах, да не ишчекује остатак своје разбијене војске. Због тога, додаде, задржаће се још само то веће и следећу ноћ, па ће онда отићи.³⁴²⁾

То је било 30 маја, а већ сутрадан кад му је, поред расправтаних војника, стигла посада клишка, немајући шта више чекати наредио је да се сви украју у барке па се с њима и с бродовима крене у Сењ, пошто је претходно наредио капетану Уголинију да јави писмом у Јакин нека се не чине узалудне припреме нити троши папин новац. У исто време јављено је и ћесареву посланику у Риму, грофу Рајмонду дела Торе, да извести папу о несрећном исходу похода у помоћ Клису.³⁴³⁾ А идући у Сењ он је сам носио жалосну вест за надвојводу и за ћесара.

ГЛАВА ШЕСТА

УВРОДИ ПАДА КЛИСА

Журба завереника с нападом на Клис: оклеваше ћесареваца и погрешно схваћање карактера целог предузећа; млетачко непријатељско држање према предузећу; држање хришћана, поданика сујтанових, под Клисом.

Клис је пао!

Клис је пао, на жалост хришћана. А с падом његовим поново у турске руке пропао је и покушај диверзије ћесареваца да се Турцима одвуче пажња од Хрватске и Угарске на другу страну, па је пропао и најозбиљнији покушај папе и заинтересованих хришћана на Западу, да се с освојеним

³⁴²⁾ У *депешама* Моровој Сенату од 31 маја 1596.

³⁴³⁾ У *релацији* непознатога о Клису (Рклија у Амброзијани).

Клисом створи прва етапа за даљи рад на покрету Турсцима потчињених хришћана.

Што је пак тако испао овај покушај, има више узрока: први је што се заузећу Клиса приступило пре него се припремило све што је било потребно да се заузеће града заштити од Турака; други је неспособност и немоћ ћесареваца да довољно и за времена помогну опсађеном граду; трећи је млетачко држање и њихово хотимично ометање додавања помоћи Клису и помагање Турцима; и, најзад, четврти узрок јесте превртљиво држање хришћана поданика султанових у турском логору под Клисом, на чију су помоћ са извесношћу рачунали и опседнути у граду и ћесаревци.

Алберти и његови помагачи похитали су да што пре заузму Клис бојећи се да млетачке власти не дознаду за њихове припреме па да им не осујете план, а и што су хтели да се користе приликом, каква би им се тешко други који пут указала. То пак хитање с једне и оклевање ћесареваца и паписта с друге стране нису дали маха ни да се припреми све што је било потребно да град, једном заузет, остане у власти освајача. Ну тог хитања не би било, да Алберти и његови помагачи нису са извесношћу рачунали на помоћ за времена с једне стране од ћесареваца и паписта и с друге од хришћана поданика султанових. Тога, међутим, није било нити се предвиђало онако брзо окупљање Турака у великом броју под Клисом. Услед тога старање за одбрану Клиса спало је на посаду и њене пријатеље из суседства, на Пољичане и млетачке поданике, и добар део брањочеве снаге утрошен је у борби с надмоћнијим непријатељем с поља и са глађу и жеђу пре него су и настутили одсудни тренуци.

Ћесаревци пак олако су схватили своју дужност у питању помагања Клиса. Њима, у осталом, нису ни биле познате праве прилике на оној страни: колика је снага Турака, колико је била прешина потреба да се помогне посади у Клису, с каквим је тешкоћама скопчано додавање помоћи опсађенима и колико се могло рачунати на расположење и на обећавање султанових поданика, да ће пристати уз ћесареву војску што се буде послала у помоћ Клису. Напад на Клис за ћесаревце у првом реду имао је задатак да, одвукавши један део турске војске с мјеђе према Хрватској, олакша борбу ћесаревој војсци на тој страни, и тек у даљем реду да освојени град послужи за прву етапу у раду на покрету Турцима потчињених хришћана. Али се заборављало да од те диверзије може бити користи само тако, ако је ова снажна и ако се изведе у повољним приликама, што овде није био случај, јер ако су прилике и биле нешто повољне, акција је била врло слаба. Колико су пак ћесаревци слабо разумевали праву своју дужност и рђаво схватили тамошње прилике, види се по томе што су у доба највећих тешкоћа за опсаднуте у Клису претресали питање о томе на чији терет има пасти скупљање војске у помоћ Клису, да ли на терет ћесара или надвојводе градачкога. А то се још боље види по другом једном питању, којим се тада бавио прашки двор. У доба тешких тренутака за посаду у Клису на прашком двору смишљало се о продирању с војском преко Босне и Херцеговине, да се тим путом стигне у помоћ Клису, док се међутим није имало снаге ни за сузбијање Турака из Хрватске. И тек кад се посада у Клису нашла у очајању па је стала запомагати за помоћ, похитao је тамо

Ленковић, али и тада не с правом војском, каква се очекивала, јер се та није могла ни сакупити нити плаћати, него с оно мало људи на брзу руку сакупљених из посада у Брињу, Оточцу, Винодолу, Леденицама, Трсту, Сењу и на Ријеци, и с Ускочима који су за други какав посао били одлични али не и за борбу каква је Ленковићев одред чекала под Клисом.

Али су и Млечићи много допринели да се Клис не одржи у хришћанским рукама. Јер док су на једној страни допуштали Турцима да се снабдевају потребама из Републичиних градова и извештавали их о припремама за помагање Клису, дотле су на другој спречавали да се опсађенима ишта дода са Републичине територије. Истина, та млетачка забрана није се могла сваки пут извести, јер су пријатељи и рођаци опсађених у Клису налазили начина да ипак покушају са додавањем помоћи. Само сви ти покушаји и делимични успеси били су од мале користи. Услед онаквог држања млетачких власти пријатељи опсађених никад нису имали могућности да довољно снабде експедиције потребама и спремали су их кришом и на брзу руку, те је то много ометало успех који се од експедиција очекивао. Даље, Млечићи су били ти што су узаптили помоћ послату опсађенима из Јакина и из Напуља. И, најзад, млетачко непријатељско држање према сваком кораку којим се ишло на одржавање Клиса у хришћанским рукама било је узорак што се Ленковић није смео искрцати ближе Клису, одакле би брже, лакше и с тешким оружјем пошао против Турака под Клисом. Овако, међутим, искрцавши се далеко од Клиса и морајући хитати да на Турке нападне пре рока што га је посада од-

редила као последњи за чекање помоћи, морао је оставити топове на бродовима, није могао повести комору, и насупрот томе морао је оптеретити своје људе резервном храном, потрошити више времена да превали пут од Босиљине до Клиса, дати времена Турцима да се известе о недовољној јачини његова одреда и оставити више срећном случају него јачини и опреми свог одреда, да реши питање о победи.

Најзад, крупан узрок онаквој погибији Ленковићева одреда и пропасти предузета против Клиса био је понашање хришћана поданика султанових. Да није било поуздана у њихова обећања, нити би се Иван Алберти онако лако одлучио за напад на Клис, без довољно припрема, нити би Ленковић хитао у помоћ Клису с онако мало људи. У помоћ тих султанових поданика полагало се и сувише од стране подузетника против Клиса. Сви су ови сматрали за истинито њихово уверавање: нека се само-заузме Клис и тамо појави ћесарска војска, па су они готови да се дигну на оружје и придрже тој војсци, и сви су у то полагали много наде. Међутим то је била самообмана, последица недовољног познавања масе, која је обећавала помоћ и сарадњу надајући се да ће ћесарска војска бити толико моћна да сама разбије Турке, па да се народ, тек после тог свршеног чина и под заштитом победничке војске, лати оружја против Турака. Та маса ту, као и на другим странама у то доба и касније, при свем том што је осећала тежину иноверне управе и ма да је желела промену дотадашње владавине, обећавала је помоћ и сарадњу хришћанима споља зато што је рачунала на корист за се од тога. Руководећи се само коришћу, она се није могла.

залагати за једно још неизвесно предузеће нити излагати тешкоћама, већ се држала резервисано док не види на чијој је страни победа, да би потом навалила на слабијега. У борби пак, која је предстојала под Клисом, хришћани поданици султанови силом догнани у турски логор имали су пред очима у првом реду плен. Тада је имао бити већи од Турака него од хришћана, али неизвесност успеха хришћанског и опасност од Турака, ако се одмах одлуче за хришћанску страну, учинили су да се не одлучују ни за кога, док не виде камо нагиње ратна срећа, па чим су у Ленковићеву одреду опазили колебање, и кад се овај стао повлачiti према граду, навалили су на њу заједно с Турцима и ударили у пљачкање погинулих хришћана, као што би то учинили и с Турцима, да је Ленковић ове победио. Па као што би у случају победе хришћана свој пристанак уз њих тумачили готовошћу да испуне дато обећање, тако су они код Турака своје непријатељство према побеђенима и готовост да помогну победиоцу тумачили својом мржњом према Ускочима, који су им дотле наносили велике штете па им се сад дала прилика да се освете.

То су главни узроци неуспеха с предузећем против Клиса и по њима судећи цело предузеће више има карактер једног авантуристичног него озбиљног војничког предузећа, какво су захтевали интереси и планови ћесара и папе.

ДЕО ПЕТИ

НЕПОСРЕДНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПАДА КЛИСА.

ГЛАВА ПРВА

ПОГОРШАЊЕ ОДНОСА ИЗМЕЂУ МЛЕТАЧКЕ РЕПУВЛИКЕ НА ЈЕДНОЈ И ЧЕСАРА, ПАПЕ И НАПУЉСКОГ ВИДЕ-КРАЉА НА ДРУГОЈ СТРАНИ

Незадовољство прашког двора према Сињорији, које се прикрива, да би се избегао оштриji сукоб. — Негодовање на папском двору и старање Сињорије да умири папу. — Упушта Сињоријина посланику Долфину и рад овога у Риму. — Отворено негодовање у Напуљу због млетачког понашања и претње.

Клис је пао, као што се, према изложеним узроцима, није друго ни могло очекивати.

Али са поновним падом Клиса у турске руке није завршена клишћка афера. С тим падом Клиса решено је само питање о томе ко ће даље бити господар његов, а нису са дневног реда скинута и сва она друга питања, што их је предузеће против Клиса изазвало било у односима заинтересованих држава било у односима млетачке власти и поданника у оном млетачком крају.

Овај пад Клиса задовољио је Турке а озло-вољио ћесара, папу, Шпанце и млетачке поданике уменшане у аферу. Млетачкој Републици пак био је, у главном, по вољи, јер се надала повраћају добрих односа с Портом и да ће избегти опасности на једној страни од Турака и на другој од ћесара, папе и

Шпанаца, да је Клис остао у власти хришћана. Али, ако је пад Клиса отклонио од Републике опасности какве је она дотле предвиђала, с тим чином нису отклоњене и све неизгоде што су се имале јавити као последица самог предузета, јер као што је за време рада против Клиса од свих заинтересованих Република била у најтежем положају, тако је било и с неизгодама после пада Клиса. После тог чина Републици је требало доста труда да у Турцима добије старе пријатеље и да потпуно отклони опасност од њих, док су односи с осталим заинтересованим остале и даље неповољни. Шта више њени даљи односи с ћесаром, с папом и са Шпанцима били су лошији него раније; рад Сењских Ускока постао је интензивнији и само на штету њену; међутим држање ускомешалог народа и непуслушног свештенства у оном делу Далмације било је такво, да је Републици требало много такта, негде и сувише обазривости а другде највеће одлучности, да од своје покрајине одстрани опасност. И брига Сињорије око тога била је у толико већа што се она набрзо уверила да пад Клиса обележава само привремени застој у раду папе и његових помагача на покрету Турцима потчињених хришћана, и што је предузете против Клиса највећег одушевљења нашло код њених поданика, као и што је пад овога у турске руке створио код њих највеће нерасположење. И све то скупа сачињавало је за Републику опасност која се није могла одмах отклонити него је захтевала и доста времена и доста труда. Отуда, dakле, хтели или не хтели, при разматрању непосредних последица од неуспеха с предузетем против Клиса, морамо се највише задржати на посматрању даљег развоја.

догађаја у оном крају, који су били од највеће штете по Млетачку Републику, због чега се ова и јавља као главни радник на отклањању тешкоћа и решавању питања што се јављају као последица онаквог завршетка целог предузећа против Клиса. Само, пре него приступимо даљем излагању, потребно је да прво видимо какав је био утицај неуспеха Ленковићеве мисије и пада Клиса на односе држава заинтересованих у питању клишком.

Прашком двору није било право што се предузеће против Клиса свршило овако неуспешно. Од тог предузећа у Прагу се очекивало иного и у вези с првим успехом стварани су планови, који би, остварени, били од велике користи по дефинитиван успех ћесарског оружја над турским. Као што смо видели горе, на основу првих вести о успеху, а према уверавању и по плановима Бргутчевића, у Прагу се смерало сакупити велику војску у Хрватској и по земљама надвојводе Фердинанда па с њом заузети Костајницу и Бихаћ, док су још Турци заузети око Клиса, те потом продрети у Босну, војску појачати устаничким четама, заузети Херцеговину, ослободити Клис и сузбити Турке, па да се тако олакша акција ћесаревој војсци у Угарској. Али кад су потом нове вести јавиле о поразу Ленковићеве војске и о пропасти целог предузећа против Клиса, с тим су пропале све комбинације о даљој акцији на тој страни. Због тога се разуме зашто је вест о паду Клиса немило примљена на прашком двору. Ну за ћесара штета од пада Клиса није била само у изневереној нади него и због губитка толиких људи, нарочито Ускока, услед чега је Сењ остао недовољно заштићен, те је надвојвода Фердинанд морао што пре послати

помоћи да заштити град од могућег напада турског.³⁴⁴⁾

Прва вест о паду Клиса била је врло немила прашком двору, али кад се накнадно сазнало за тешкоће с којима се борила посада у Клису, за мали број Ленковићеве војске, за вероломно држање хришћана поданика султанових и колико је био мало обавештен о приликама и моћи турској не тој страни, неуспех с Клисом приписан је тим узроцима. Зато кад је млетачки посланик на прашком двору изјавио жаљење Сињорије што се тако несретно завршило ћесарево предузеће, и поред онолике њене предусретљивости према ћесареву захтеву да не стаје на пут изаслатој помоћи Клису, одговорено му је да је ћесар потпуно задовољан Сињоријиним понашањем у овој прилици.³⁴⁵⁾

Дакле, на прашком двору било је незадовољства што се тако завршила диверзија против Турака, али за неуспех није се пребацивало Млечићима. И, заиста, одмах у доба после пада Клиса Млетачка Република с те стране није имала незгода, као што их није имала ни од стране папског двора, јер је сваки од ових био занет крупнијим бригама. Међутим од стране папског двора Република је очекивала пребацивања и незгода због онаквог њеног понашања према Челију, стога да би их отклонила и да би обеснажила оптужбе, којима се извесно надала с те стране, јер им је било места, похитала је с упуштвима посланику Долфину. Она му је наредила да одмах оде папи и да му изјави како јој је жао што се предузеће против Клиса свршило

³⁴⁴⁾ У *депеши* млетачког посланика из Прага Сенату од 18. јуна 1596 (Ркл. на обележеном месту).

³⁴⁵⁾ *Ibidem.*

тако несретно, али нека уједно нагласи како се мало наде може полагати у обећања појединих људи, који се лађају таквих предузета једино из тежње за својом личном коришћу и не мислећи на незгоде што из њихових предлога настају за односе између појединих влада.³⁴⁶⁾ Тим је Сињорија нишанила на рад Бртучевића, оца Кипријана, и других папиних штићеника, као и својих поданика, коловођа у предузећу против Клиса, да би оправдала своје понашање према свима њима. А да се оправда за свој поступак из последњих дана пред пад Клиса, наредила је Долфину да изјави папи како је, приликом изашивања последње и највеће помоћи Клису од стране ћесареваца, из поштовања према папи сакрила много шта од својих службеника и више прећутним пристанком допустила искрцавање ћесареве војске, имајући на уму једино тежњу да се помогне хришћанској ствари.³⁴⁷⁾ Пребаци ли се пак Републици за оно пуцање са млетачких бродова код Трогира на војску хришћанску што је ишла у помоћ Клису, Долфин је имао да објасни тај поступак тежњом млетачком да се тој војсци даде знак нека се не примиче млетачким галијама нити да долази под бедеме трогирске, а такав јој се знак морао дати, што је ова била почела радити штошта против споразума између папе и Сињорије у овом питању.³⁴⁸⁾

Кријући своје жеље и своје право расположење после пада Клиса у турске руке, Сињорија је преко Долфина уверавала папу о својој доброј вољи и

³⁴⁶⁾ У сенатском *наређењу* посланику у Риму од 8 јуна 1596 (Реп. у Млет. Држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XI, f. 42).

³⁴⁷⁾ *Ibidem.*

³⁴⁸⁾ *Ibid.*, f. 43.

готовости да помогне хришћанској ствари, од чега, у ствари, код ње није било ни трага. И у томе она је ишла тако далеко да се за доказ своје искренисти позивала на онај случај са Уцињанином Павлом Кручијем! Она је уверавала папу како је овај на посредан и недопуштен начин хтео да дода писма и потребе посади у Клису, и то је радио у самом Спљету и на очи главном провидуру далматинском, због чега је овај био приморан да предузме извесне мере против Кручија, али чим је она дознала да је Кручи службеник напуљског вице-краља и да га је овај послao у те стране, наредила је да се одмах пусте у слободу, и он и његов брод с људима, и то је учинила у интересу млетачке и хришћанске ствари.³⁴⁰⁾ Дакле, Сињорија се није нимало устручавала да обмањује папу. И она је то радила, чим га је уверавала о истоветности млетачких и опште хришћанских интереса у питању Клиса и о заједничкој штети од онаквог исхода с предузећем против тог града. А још је смешније кад је она уверавала папу о свом исправном и искреном држању поступајући онако с Кручијем, који у доба доношења Сињоријине одлуке да се пусти у слободу, није више био ни од какве користи за одржање Клиса, јер је било доцне; кад га је уверавала о свом добром расположењу према предузећу против Клиса; о свом жељењу што њена добра воља није била од помоћи хришћанском предузећу; и да је ствар пропала на очиту и највећу штету њену, јер док се велики број Ускобка спасао, под Клисом су оставили кости многи поданици њени,

³⁴⁰⁾ *Ibidem.*

због чега је одбрана њене међе лишена преко потребних бранилаца.³⁵⁰⁾

Сињорија је истицала своје расположење према хришћанској ствари, расположење о каквом није могло бити речи, чувајући се притом да што спомене о свом понашању према Трогиранину Челију, који је био похитао у оне стране као папин изасланик. И она је то чинила колико да се одбрани од прекора толико и да тим својим уверавањем о доброј вољи и расположењу свом према хришћанској ствари увери папу о штети, која се има од свих предузећа сличних овом против Клиса. Она та је уверавала да нема места таквом раду нити да се од њега може имати какве год наде на добро. Према њену мишљењу од такног рада може бити само штете, и хришћани ће се изложити велиkim незгодама, за доказ чему Сињорија је упућивала на неуспех с Клисом и како је тај догађај, у вези с покретом и оним подбадањима у Далмацији и Арбанији, изазвао султана да се стави на чело својој великој војсци против хришћана.³⁵¹⁾)

Али и папа, насупрот свом јаком уверењу о млетачком непријатељском држању у клишком питању за све време док је трајала опсада, показа се сада предусретљив према млетачком посланику. И ако није нимало веровао у уверавања Сињоријина, он ипак лепо прими млетачког посланика, саслуша му изјаву о жаљењу Сињоријину што се тако несретно свршило предузеће против Клиса, захвали му на вестима добивеним из Цариграда и о Сињоријину мишљењу о њима, додајући како Сињорији жели добра и да остане пријатељ Репуб-

³⁵⁰⁾ *Ibidem.*

³⁵¹⁾ *Ibidem.*

лици.³⁵²⁾ У ствари, као што Сињорија није полагала на његова уверавања, те је била најобазријија у тренуцима кад је чинила ове најповерљијије изјаве и давала најлепших уверавања о свом пријатељству, тако ни папа није веровао њој, али су му прилике налагале да се уврджи од сваког пребацивања, да се не би заоштрили њихови односи. Зато је он сада у свом уверавању привидно прешао преко увреде, коју му је Сињорија нанела својим држањем према његовим поверионицима и према помоћи слатој клишкој помоћи, па понови своју ранију изјаву како му је у своје време био нуђен Клис, пре него ћесару, и како га није хтео примити. Само његово објашњење овом приликом зашто се није примио заштите Клиса, било је друкчије од оног ранијега, и било је удешено као одговор на изјаву млетачког посланика. Раније, док се још није знато за пад Клиса, папи је разлог био у томе што се није хтео излагати великим новчаним издањима, које је и ћесар гледао да избегне, међутим било му је пријатно кад је чуо од Долфина, да би Сињорија његову власт у оном крају претпоставила и ћесаревој и султановој;³⁵³⁾ сада пак о овом последњем није било ниједне речи, а разлог непримања Клиса у заштиту био је: што је видео да предузеће није било припремљено како треба и што није хтео реметити поредак у Републичиним пословима.³⁵⁴⁾

³⁵²⁾ У *депеши* млетачког посланика у Риму Долфина Сенату од 16 јуна 1596 (Ркп. у Млет. држ. Архиву, у Sen. secr., *Dispacci da Roma*, filza 37).

³⁵³⁾ У *депеши* млетачког посланика у Риму Сенату од 1 јуна 1596 (Ркп. на истом месту).

³⁵⁴⁾ У *депеши* истога Сенату од 15 јуна 1596 (Ркп. на истом месту).

Насупрот таквом држању прашког двора и папе према Млетачкој Републици, насупрот том обостраном обмањивању Шпанци су се одмах показали незадовољни падом Клиса у турске руке и понашањем Млетачке Републике у клишком питању.

Вест о паду Клиса донео је у Напуљ Кручи. Огорчен поступком главног провидура далматинског, и поред свега накнадног извињавања Сињоријина, кад је стигао у Напуљ, Кручи је представио Млечиће као главне кривце што је Клис пао. Па кад још ту вест накнадно потврдише Дубровчани, којима је интерес налагао да Млечићи буду што ружније представљени, у Напуљу се све незадовољство услед пада Клиса обрте против Млетачке Републике. На двору напуљског вице-краља говорило се отворено против Млечића. Маркиз Гrottola, декан Државног Савета, говорио је тако рђаво о Млетачкој Републици да тамошњи млетачки резидент није смео ставити те његове речи на хартију. Вели само да су недостојне Гrottолине седине и положаја на коме је. Па и трговци у краљевини напуљској негодовали су јако: нарочито су негодовали представници великих извозничких кућа, који су у предузећу против Клиса и у јаком раду на устанку у султановој земљи гледали згодну прилику за извоз велике количине жита и за добру добит.³⁵⁵⁾

Ну Сињорија тој страни није поклањала толико пажње. Њој је било стало много више до тога да нема неприлика од стране ћесара и папе. Па ипак, поред све тежње и пажње Сињоријине, било је неприлика. Њих је донео развој догађаја у

³⁵⁵⁾ У *депеши* млетачког резидента у Напуљу Сенату од 21 јуна 1596 (Ркп. у Млет. држ. Архиву, у Sen. secr., *Dispacci da Napoli*, filza 12)

Далмацији и млетачко понашање на једној страни према Ускоцима, који су, и ако знатно ослабљени у први мах, после пада Клиса престали имати каквог год обзира према млетачким интересима, и на другој према католичком свештенству у Далмацији, које се показало непослушно према државној власти. Ну док још нису наступиле те неприлике споља, Сињорија и њени службеници бринули су се како ће од Далмације одстранити Турке и умиривши духове успоставити ранији поредак у том крају.

ГЛАВА ДРУГА

ОДНОС ТУРАКА ПРЕМА МЛЕЧИЋИМА

Држава Турака према Млечићима за опсаде Клиса. — Промена у државу заповедника турске војске под Клисом по паду града. — Његова пребацивања Мору за помагање Ускоцима и бунтовницима и за учешће млетачких поданика. — Правдања Морова. — Његов изасланик у турском логору с поклонима. — Мисија Морова изасланика. — Успех Моров у преговорима с турским заповедником. — Одлазак овога испод Клиса. — Опасност по млетачки крај од Турака постоји и даље, те је Моро на опрези.

И поред услуга што су им чиниле млетачке власти, Турци под Клисом нису били задовољни Млечићима. Узроци томе јесу: јако учешће млетачких поданика у изненадном нападу на Клис; истицање млетачких поданика, и то још властелина, за коловође у том предузећу; додавање помоћи опсађенима од стране млетачких поданика; и нарочито онакво појачавање Ленковићева одреда млетачким поданицима. Још за опсаде Клиса Турци су више пута замерали Млечићима, бацајући кривицу на њихове власти што допуштају својим поданицима да могу онако радити. Услед тога Турци су више

пута изјављивали да ће се осветити Републици и њеним поданицима у суседству. Претили су да ће се осветити нападом на спљетску околину и нарочито на кастел Суђурац, где су се састајали папски и ћесареви агенти с млетачким поданицима што су радили на покрету, а и зато што је то место, сразмерно својој величини, дало највише људи у помоћ Клису.³⁵⁶⁾

Главни провидур далматински Моро знао је за то рђаво расположење Турака, па се старао да их ублажи и придобије одбијајући стално од Републике и најмању нелојалност према Порти. У томе су му донекле ишли на руку и тамошње прилике, јер колико су Турци били љути и осветљиви, они би извршили своју претњу, да им Млечићи нису били потребни. У прво време Турцима под Клисом требало је да се из млетачког краја снабдевају потребама, а потом, кад се последњих дана опсаде чуло за скори долазак Ленковића с војском, у турском логору, као што је горе наведено, предвиђала се могућност да буду разбивени па и одступница да им буде одсечена, и шта да раде тада? У таквом случају прелаз на млетачко земљиште и стављање под млетачку заштиту био би им једини спас. Зато, и ако су били незадовољни радом млетачких поданика због додавања помоћи Клису у више махова, ипак су се Турци у току опсаде Клиса уздржали од сваког непријатељског корака према Млечићима. Али чим су разбили Ленковићеву војску, кад се питање о предаји Клиса свело на чекање од једног или два дана, и кад више није

³⁵⁶⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 20 маја 1596 год. (Рки. на обележеном месту).

било места оној претпоставци о повлачењу Турака на млетачку територију, учинило се провидуру Мору да се може остварити ранија претња турска.

Сутрадан по поразу Ленковићеве војске под Клисом, 28 маја, стиже провидуру Мору чауш од заступника босанског везира и пребаци му зашто да млетачки војници суделују при одбрани Клиса и зашто он, као највиши старешина у том крају, није стао на пут ћесарској војсци при прелазу морем и преко Републичина земљишта, кад се и једно и друго противи миру између Порте и Сињорије. По пашину мишљењу, оно прво није могло бити без знања Сињоријина, а и ово друго јесте млетачка кривица, која је турском војсци могла причинити највећу несрећу, јер везир, поуздавајући се у млетачко пријатељство и верујући да ће Млечићи султанову непријатељу бранити прелаз морем и преко њихова земљишта, наредио је да се не брину с те стране него да гледају да их непријатељ не нападне са других. И паши, вели, учинио је тако, али се преварио у Републичином пријатељству. Ну само допуштање непријатељској војсци да прелази преко Републичина земљишта, вели даље, није му толико тешко колико му је криво што Сињорија, кад већ није била у стању да га омете, није о томе известила везира па да се сâm постара о безбедности и с те стране, јер је могао послати бродова па да непријатеља омете још при прелазу морем. Затим се чауш, у име пашино, пожали и на то што провидур није ништа предузимао против кнеза Новака и жене и кћери Ивана Албертија, кад их је имао под руком. Према таквом провидурову поступку паши није знао какви су односи између Сињорије и Порте, јесу ли редовни и при-

јатељски или су непријатељски, као између двеју зараћених страна, међутим њему је потребно да зна на чему је, па према томе и да се понаша, зато тражи објашњења и нека му провидур пошље кога од својих, који му је од највећег поверења.³⁵⁷⁾

Овом пашину пребацивању било је места, али је прввидур Моро морао одбити од Републике свако пребацивање за саучешће у предузећу против Клиса, да му не би дао мања за оптужбе на Порти и затражење накнаде. Стога је пашину чаушу изјавио да му је догађај с Клисом врло непријатан, што је њим поремећен мир на крајини, али је вољан и готов да учини све што од њега зависи, само да се очува мир, пошто је то и Сињоријина жеља. Што се пак тиче млетачких поданика, који су још у Клису и који су нанели штете Турцима, изјави да су ови то учинили против жеље Сињоријине и да у њену добру вољу не треба сумњати због неважалаца и млетачких прогнаника. Према томе били би кажњени и кнез Новак и сви други учесници у предузећу против Клиса, само да су их млетачке власти имале под руком; према свима таквим млетачким поданицима не би се имало нимало милости. Али није исти случај са женом и кћерју Ивана Алbertија, које су остале у Спљету. Млетачка правда не тражи да невини испаштају за кривице својих, па ма и најрођенијих. Па неумесно је и пашино пребацивање што млетачке власти нису казниле кривце, којих нису имали у рукама. А на пропуштање ћесарске војске у помоћ Клису Моро одговори како Република држи многе бродове на мору

³⁵⁷⁾ У једној *делеши* Моровој Сенату, свакојако од 30 маја 1596; ова нема завршетка, где се обично стављао дан кад је писано (Ркл. на обележеном месту).

и како на мору чува стражу, али шта се може кад бродови нису у стању да буду у свако доба на сваком месту и кад је море прави лавиринат? Помоћ Клису ишла је ноћу између школа и непогодним местима, камо галије не смеју захи, да се не би изложиле очигледној опасности.³⁵⁸⁾

На све то чауш одговори како је све тако. Ну он не рече то зато што га је провидур уверио да није могло бити и друкчије, већ што је оцена провидурових разлога била пашина ствар, а њему је главно било да дође до дарова, којима се још унапред надао од провидура. А и Моро, ма да је знао да је у чаушевој мисији најглавнија чињеница пашина порука да му се у логор пошље поверљив човек, с којим ће претрести питања што су искрсле приликом овог догађаја, нашао је да није на одмет придобити чауша, па га је зато обдарио једним оделом и посластицама.³⁵⁹⁾ Моро није хтео да пашин гласник оде незадовољан, али да би и паша био задовољан, после три дана послao му је дарова по свом изасланiku, знајући за давнашњи обичај да на Турке при преговорима ништа пријатније не утиче од лепа поклона.

Испрва провидур Моро хтеде да још сутрадан пошље свог изасланика у турски логор, али се потом предомисли те одгоди ствар, док прво не види како ће се свршити питање с предајом посаде у Клису. Таква одлука била је смишљена, јер онолико предусретљивости и онакво наваљивање турско на посаду у Клису да што пре преда град, при свем том што су Турци знали да се ова не може дugo држати и да се мора предати у врло кратком

³⁵⁸⁾ *Ibidem.*

³⁵⁹⁾ *Ibidem.*

року, показало је Мору да Турци имају неког крупног разлога што се толико журе. На основу тога Моро је правилно закључивао да се турска војска окупљена под Клисом неће дugo задржати тамо, и да је тим умањена опасност од Турака по млетачку територију, које би иначе било, кад би се војска дуже задржала тамо. Али да се и за то кратко време не би имало невгода од Турака, док им се не растури војска или док се не упути камо на другу страну, Моро је имао бити пажљив, да чим било не изазове Турке на непријатељство, па и да их некако придобије. Стога је свом изасланику, који је имао отићи везирову заступнику у Клис, ставио у задатак да на леп начин одбије од Републике свако пребацивање за нелојалност према Порти и њеним интересима, и да пашу дарује.³⁶⁰⁾

Везиров пак заступник, зато што није имао никаква овлашћења да предузима какав било непријатељски корак против Млечића, а по заузету Клиса морао се упутити што пре пут Костајнице, коју су ћесаревци били јако притеснили, хитар је да до поклона дође пре него се крене на пут, па је за првим чаушем одмах послao другога, по коме је од провидура тражио да му изасланик овога дође што пре на договор. У то, мешутим, стиже и чауш од босанског везира с писмом у коме се провидуру Мору пребацивало оно исто што му је први чауш донео у поруци паше под Клисом. После тога провидур није имао шта више чекати те похита да задовољи и везира и његова заступника, и док је првом на писмо одговорио својим, у коме се правдао на исти начин као и пашину чаушу,

³⁶⁰⁾ У првој *депеши* Моровој од 3 јуна 1596 (Ркп. на обележеном месту).

другом је послао свог секретара Бартолија, коме за тумача даде једног младића из свите капетана против Ускока, не поуздавајући се у дотадашњег тумача Марулића нити у кога било од Далматинаца из тог краја.³⁶¹⁾

У недељу 31 маја стигоше у Спљет тројица капиција из турског логора по провидурова секретара и одведоше га паши с великим пратњом. Тамо Моров секретар би дочекан с почастима већим од уобичајених у сличним приликама, и после поздрава паша пређе одмах на ствар, поставивши му читав низ питања: зашто је ћесаревцима допуштен пролаз морем и прелаз преко млетачке територије, кад је њему речено да се за одбрану с те стране нема шта бринути, јер је то дужност Сињоријина; на чијим је баркама превезао Ленковић толике своје људе, јер се то не дावа извршити само помоћу сењских; ко је показао пут Ленковићу и дао му барку да побегне; чији је плаћеник Ласкари; и, најзад, додаде како се по свему може судити да је Сињорија одобрила ћесаревцима долазак у њене луке и прелаз преко њене територије, чemu у прилог иде и то што су толики млетачки поданици били у Клису с Ленковићем, међутим нико није кажњен, па чак ни кнез Новак, који је са својим синовима додао хране и муниције клишкој посади.³⁶²⁾ На то секретар Бартоли одговори паши: да Сињорија није одобравала рад ћесареваца и да се то види по њеном изашивању галија у крстарење по мору, због чега Ускоци нису смели допирати у онај крај и ћесаревци морали су се искрцати даље него им је потреба налагала, те им је то причинило великих незгода;

³⁶¹⁾ У недатованој *депеши* Моровој Сенату (в. ноту 357).

³⁶²⁾ У првој *депеши* Моровој Сенату од 3 јуна 1596.

барке на којима се Ленковић с војском превезао биле су с Ријеке, из Бакра и Букарице; Ленковићу су пут показали они што су били с њим; не зна која га је барка одвезла, али је извесно да је она која га је и довезла; Ласкари је био млетачки службеник, али пред одлазак у Клис био је на галиji и побегао је с ње, зато ако падне шака млетачким властима, биће кажњен смрћу; међутим о кнезу Новаку и о осталим млетачким поданицима и учесницима у догађају око Клиса одговори као јоно Моро пашину чаушу.³⁶³⁾

Паша се показа задовољан овим одговором Морова изасланика, али и он не што би био уверен да је, доиста, све тако као што му је Бартоли рекао, већ да би дошао до дарова што му их Моро шаље по свом секретару и да би имао кад удејити један састанак с Мором лично, да би још једном дошао до поклона па да потом хита камо га је везир звао. Због тога се љубазно опрости с Бартолијем и по њему поздрави провидура са жељом да овај буде чувар мира између Порте и Сињорије и да се састане с њим на галиji. Потом нареди да се провидуров изасланик проведе кроз Клис и преко бојишта. И то би извршено. Бартолија проведоше тамо да види страшну и одвратну слику: по граду су лежала још несарањена телеса од глади умрлих опсађеника, а на бојишту читави хумови од наслаганих телеса без глава, које су мало даље биле наређане на колу. Слика је била одвратна и Бартолију се учинило да на колу набодених глава има више од хиљаду и пет стотина.³⁶⁴⁾

³⁶³⁾ *Ibidem.*

³⁶⁴⁾ *Ibidem.*

Мору је било пријатно кад је чуо како је паша примио његова секретара, па да би пашу још боље расположио, одмах му јави да пристаје да се састану на галији код Солина, где ће заједнички обедовати. Али му је још милије било кад је чуо да се турски логор већ растура. Логор су прво били напустили Морлаци, разишавши се свак на своју страну,³⁶³⁾ а у доба кад је од паше очекивао одговор на позив, стиже овоме наређење да у Клису остави људи колико је потребно за посаду па да се с осталима крене одмах у главни логор на Сави. То наређење стигло је у Клис 8 јуна, и паша још то исто вече, пошто је снабдео град храном и муниццијом и оставио стотину људи са санџак-бегом, дигао се са свом осталом војском преко Сиња. Због тога не би ништа од Морова састанка с пашом, којом је приликом први хтео да удеси отварање спљетске скеле за турске караване. Ну ма да су се од повољног решења тог питања могло очекивати лепе користи, зато што није било наде на известан успех, Моро је томе претпоставио корист од уклањања Турака у великом броју са саме међе, и кад је сутрадан писао Сињорији о томе, није се либио истаћи како је пажњивим понашањем у тако тешким приликама постигао врло велики успех, јер Турци, против сваког очекивања, ни за време опсаде Клиса нити после тога нису нанели Републици ни најмање штете. Па не само то него још и за све време опсаде Клиса Турци нису спречавали своје поданике хришћане да силазе у млетачке градове и да тамо продају своје производе, што је свакојако било од велике користи за одржавање добрих односа и

³⁶³⁾ У другој *делегати* Моровој Сенату од 3 јуна 1596.

да се млетачки поданици снабдевају потребама.³⁶⁶⁾ Истина, у почетку Моро се плашио њихова доласка, али кад је једном удешено да од тога не буде опасности, од тих султанових поданика хришћана имали су користи и млетачки грађани и Турци, први да се снабде једним а други другим потребама.

Ту провидурову радост чак не поквари ни накнадно добивена вест о повратку пашину у Клис. Јер кад је стигао у Сењ, пашу стиче ново наређење од везира, по коме је војска имала наставити пут ка главном логору на Сави, а паша да се врати натраг у Клис, где може бити од потребе. Зато се паша хитно врати у Клис и одмах јави Мору како се жели састанти с њим. А то Мору не би непријатно, јер пошто је права опасност од Турака минула с одлaskом војске испод Клиса, паша му је сада добро дошао, да би с њим пречистио друга питања. Стога одмах седе на галију и оде пут Солина. Ну кад тамо стиче, уместо паше дођоше му: Мустафа-бег, санџак клишки и нећак султанов, лички санџак-бег Ибрахим и бихаћки Али-бег. Ови му дођоше као гласници с поруком од паše како овај, према везирову наређењу, не сме никуда с копна, стога нека се провидур искрца и састане с њим на суву. Ну провидур им одговори да опет он не сме на копно, јер према Сињоријину наређењу нико од млетачких службеника не сме иći у туђу земљу без нарочитог одобрења њена, па према томе не сме ни он, и зато кад не може бити ништа од састанка с пашом, а да му не би био на празно дојазак с галијом, позва санџак-бегове на обед.³⁶⁷⁾

³⁶⁶⁾ У десети Моровој Сенату од 9 јуна 1596. (Ркп. на обележеном месту).

³⁶⁷⁾ У десети Моровој Сенату од 10 јуна 1596. (Ркп. на обележеном месту).

Овом приликом Моро је хтео да сазна шта је паша смерао с позивањем на састанак и какви су му даљи планови, да би према томе удесио своје понашање. И није се преварио што је задржао санџак-бегове, јер од њих дознадо како је паша незадовољан што Ускоци и даље плене султанова места и хватају робље па га одводе морем — као што су то учинили и на два дана пре тога — а још више је незадовољан поступком млетачких поданика у Суђурцу, за које је место рекао да управо не зна чији је град, да ли је пашин или млетачки, да би према томе зnaо шта му треба радити, јер ако је Суђурац папски град, он ће се његовим становницима осветити по коју било цену, ако ли је пак млетачки: и ако Сињорији није по вољи покрет, то нека овада доказа о томе и нека казни кривце, да то не би морао он чинити.³⁶⁸⁾

Из тих речи Моро је видeo да Турци нису могли олако прећи преко учешћа млетачких поданика у догађајима око Клиса, али ма да се поступак ових тешко могao бранити, он је и за то напао разлога, који у друкчијум приликама не би били никакви за Турке, али су их ови сада усвојили што ни Порти ни паши није било стало до погоршавања прилика и на тој крајини, које би собом неминовно донело сукоб с Републиком. Зато на жалбу санџак-бегова Моро одговори како Сињорија у погледу Ускока врши своју дужност и како је он одмах наредио капетану галије против Ускока да иде у потеру за овима; а за Суђурац додаде да је Републичин град и како је он, као провидур, дошао тамо да казни непослушне Републичине поданике, само се то не да извести за један дан.

³⁶⁸⁾ *Ibidem.*

већ кад се власти докопају кога од криваца. Том приликом провидур је уверавао санџак-бегове да паша може бити сигуран да кривцима неће бити опрошено, само ако му падну шака, на што му ови, не могући се надати чему више у таквим приликама, захвалише на заузимању.³⁶⁹⁾

Према дотадашњем понашању Турака у том крају Моро се није имао шта жалити на њих. Рад млетачких поданика против султанових интереса био је такав да се Моро оправдано бојао да Турци из освете не навале на млетачки крај и да тамо не начине русвај. Из страха од те могућности још за опсаде Клиса он је предузимао разне мере и што се випе примицао одсудни тренутак под Клисом, и поред добиване помоћи у војницима, све више је молио Сињорију да му се пошље нових појачања. Међутим тај страх стао је ишчезавати, чим се почела растурати турска војска испод Клиса, и нестало га је сасвим, кад се и остатак њен упутио Сави. Отуда не из бојазни, већ да би се што боље обавестио о даљим намерама пашиним и о његову расположењу, како би потом сам више успео у намераваним преговорима с њим и с босанским везиром за отварање спљетске царине за турске караване, Моро је овом приликом похитао на састанак с пашом, па и ако се није састао с њим, ипак се обрадовао и доласку санџак-бегова. И кад је од ових дознао шта је нарочито криво пashi, захвалан што су се Турци, насупрот оноликој бојазни његовој од њих, тако добро понашали према Републици, провидур се одлучи да предузме кораке против криваца, на које се паша жалио, да би га тим задовољио и уједно спречио га да сам тражи

³⁶⁹⁾ *Ibidem.*

задовољења. И, доиста, Моро је предузео мере и против Суђурчана и против других Републичиних поданика, умешаних у клишку аферу, и тим је задобио и пащу и клишког санџака тако да с те стране, откуда је, после Ленковићева пораза и пада Клиса, највише страховao, није имао незгода.

ГЛАВА ТРЕЋА

НЕГОДОВАЊЕ НАРОДА У МЛЕТАЧКОМ КРАЈУ И ПОВУНА У СУЂУРЦУ

За бављења Турака под Клисом Моро не предузима ништа против Републичинских поданика. — После пада Клиса глаеда да похвата само кољовође. — Побуна у Суђурцу против млетачке власти: — Моро наређује да се кастел силом заузме. — Предаја одметника. — Моро их кажњава благо према кривици. — Раздози за такав поступак. — Благо поступање Морово и према другим поданицима Републичиним умешаним у предузеће против Клиса. — Обазривост и умешност Морова у овој тешкој прилици.

Чим је нестало опасности с те стране, провидур је приступио истрази о учешћу Републичинских поданика у догађајима око Клиса, да би одредио тежину кривице сваког учесника, па да им се, према јачини учешћа, одреди величина казне. Све до одласка турске војске испод Клиса Моро је страховao за Спљет, прво изложен опасности од Турака, а потом и од Турака и од ћесареваца, а колико од једних и других толико и од ускомешалог становништва. Шта више, по речима самога првидура, опасност од тог ускомешалог становништва била је највећа, зато док је год било бојазни од какве непријатељске акције ћесареваца и Турака против млетачке територије, Моро није смео предузимати ништа отворено и одлучно против млетачких поданика, да становништво оног краја, и иначе незадовољно и ожалошћено падом Клиса и губитком толиких људи,

не би још горе раздражио и изазвао га на отворену побуну. За све време док су Турци били под Клисом, па и кад су постали господари његови, Моро није смео ништа предузимати против тамошњих млетачких поданика, да би у њима имао бранилаца оне крајине за случај каквог напада турског. Али кад су престали вредети разлози, који су му дотле налагали да се у том питању држи врло резервисано, напустио је резерву, тако да кад је у једној од депеша од 3. јуна јавио Сињорији како су Морлаци већ напустили турски логор, и да ће се и Турци за који дан кренути пут Костајнице, изјавио је радост што ће нестати опасности по Далмацију с те стране, те ће моћи приступити истрази кривице Републичиних поданика умешаних у клишку аферу.³⁷⁰⁾

Том приликом Моро је јавио и како мисли да отпочне тај посао. Мислио је да прво похвата оне што су били у Клису па да њих казни за углед и на страх другима. Али прави успех био би постигнут само тако, кад би могао похватати најистакнутије. А то се није могло. Један део таквих млетачких поданика, оних што су се најјаче истакли у клишкој афери, био је пао у окршајима под Клисом, док су други били заробљени и од ових једни погубљени а други одведени у ропство и уцењени. Једини од знатнијих што остадоше читави, и које је било вредно ухватити, били су: Бртучевић, Мартинчић и Ласкари. Али Мору нарочито беше стало до тога да се докопа прве двојице, да их оштро казни па да јачином те казне покаже свету ко-

³⁷⁰⁾ У првој депеши Моровој Сенату од 3. јуна 1596 (Ркп. на обележеном месту).

лико је била тешка њихова кривица.³⁷¹⁾ Ну прва двојица била су потпuno ван домашаја његове власти, те према томе једини о коме је Моро могао мислити да ће га се докопати, био је Ласкари. И један разлог више што се надао да ће се овога моћи докопати био је у томе што се овај налазио у много тежим приликама него прва двојица. Ови су се могли уклонити, могли су отићи ћесаревцима или и на другу коју страну, а Ласкари не. Он је био пао у немилост код ћесареваца, јер се говорило како је он узрок паду Клиса, због чега није смео ћесаревцима, а тешко му је било измаћи и на коју другу страну, те се крио по млетачком крају, код својих пријатеља. Стога је провидур наредио потере за њим, али бојећи се да овоме гоњење не дојада па да не покуша узети жену и кћер те да, нагнац до очајања, с њима не оде међу Турке, где ће примити Мухамедову веру, после чега Турци га неће издати, нареди те ове две доведу у Спљет, да се ту пази на њих, док су потере за Ласкаријем биле појачане.³⁷²⁾

У том се догодио онај одлазак провидура Мора на састанак с пашом у Солину, где му, уместо овога, дођоше санџак-бегови и пожалише се на Суђурчане. По повратку отуда провидур је био врло расположен да брзом и што одлучнијом истрагом кривице Републичиних поданика покаже паши како није потребно да сâм тражи задовољења, кад му у то један ухода донесе глас да је Ласкари дошао у Суђурац на пренохиште. На то провидур одмах нареди да се две галије крену тамо

³⁷¹⁾ *Ibidem.*

³⁷²⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 9 јуна 1596.

и да му се Ласкари доведе било жив било мртав. Ну Моро је рачунао на једно а Ласкаријева срећа учинила је да испадне обратно: кад су се галије ноћу приближавале обали, стража на кули зачује ударе весала по води, па досетивши се зашто ће ту галије, брао извести Ласкарија, који побегне на другу страну и измакне у планину.³⁷³⁾

То наљути провидура, и у толико више што се и том приликом Суђурац показао као уточиште радника на освајању Клиса од Турака, према чему је паша имао права што му је онако иребацивао. Зато се реши да што пре приступи истрази и кажњавању Републичиних поданика, који су били пристали уз ћесаревце и остали непослушни, и поред свих његових прогласа. И то отпоче са Суђурцем, као с кастелом најјаче истакнутим у клишкој афери, у коме су се завереници против Клиса скупљали на договор и чије је становништво нанело Турцима највише увреда.³⁷⁴⁾

Да би се докопао њихових првака, Моро напреди те се ноћу 12 јуна крене пуковник Марије са стотину војника Италијана и са сто педесет Арбансаса у баркама, па да први ударе на Суђурац са сува а ови други с мора. Да пак пре времена не привуку на се пажњу страже и становништва, оба одреда направила су јак заобилазак, стежући потом ланац све више око Суђурца, и то су извели тако да кад је стражка сназила млетачке војнике, ови су већ били у вароши. Изненађени кривци на први знак о опасности појуре у кастел и тридесет их успеју да се тамо склоне, јер их пустише војници

³⁷³⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 10 јуна 1596.

³⁷⁴⁾ У другој *депеши* Моровој Сенату од 13 јуна 1596.

Пољичани, који су били тамо у посади, ма да им је било оштро наређено да никог не пуштају у кастел, а петнаесторица падоше шака пуковнику Марију. Одмах потом Пољичани напустише кастел, оставивши тамо Суђурчане за господаре.³⁷⁵⁾

Суђурчани пак ушавши у град затворе капије, утврде се и пуковнику Марију изјаве да се неће нипошто предати и да ће пре изгинути него ли то учинити, па стану пуцати на његове војнике. А Марије видевши колико је несигуран посао са ономлиним бројем својих људи напасти на кастел, остане где је, али јави провидуру Мору шта се десило. Моро пак, пошто је наредио да се Пољичани из посаде похватају, окују и баце у тамницу, крене се тамо са својом галијом и још три друге и дошавши пред град нађе пуковника Марија где покушава да једном гредом одвали врата од тврђаве, али с мало наде на успех, јер су они изнутра на капију били навалили камење; а кад се покушало из топова разбити врата, неколико ћулади одскоче од врата међу Маријеве људе и убију двојицу од Италијана. Ну кад бунтовници видеше галије, изјавишће да ће се предати под погодбом да их пусте из кастела па да иду камо ко хоће. Моро пак не пристаде на то, јер достојанство Републике и његово, као њеног представника, није му допуштало да с њима ступа у какву год погодбу, те нареди да се топовима с галија руше бедеми кастела. Првих неколико зrna срушише приличан део венца од куле, али се бунтовници не поплашише од тога, као што је очекивао Моро, и остадоше упорни. Тада провидур нареди да се бије у средину куле, на којој се набрзо иачини

³⁷⁵⁾ *Ibidem.*

доста велики пролом, што кад бунтовници виде, и уверивши се да је немогуће ни бежати нити се одржати у кули, реше се на предају без икаквих погодаба. И то се изврши у четири часа по подне.³⁷⁶⁾

Кад су изишти из куле, провидур нареди да му се сви доведу на галију. Ту их уредише и Моро их осмотре, све једног по једног, потом нареди да се окују, напоменувши им да ће их казнити како су заслужили. У тај мах, међутим, стиже под Сућурац један одред турских коњаника. Турци из Солина чувши пуцањ из топова помисле да Млечићи воде љут бој с неким који је и њихов непријатељ, па брзо пошљу тај одред коњаника, да им се нађе у помоћи. Али и да је било потребе, провидур се не би користио том помоћу, а још мање у овој прилици, зато пошље једног од својих људи на суво, да захвали Турцима на пријатељској готовости и да их замоли нека се врате, пошто Сињорија има моћи да казни своје непослушне поданике. И Турци се врате откуда су дошли и задовољни Моровим поступком према бунтовницима, који су им пре тога задали доста посла због Клиса.³⁷⁷⁾

Пошто је савладао одметнике у Сућурцу, Моро их је, према датој речи, имао казнити и казна се имала изрећи свакоме према јачини његове кривице. У другој прилици и на којој другој страни млетачке територије све би кривце постигла тешка казна, да послужи за пример другима и да се у клици утре мисао штетна по интересе Републичине, али се у овом случају није могла применити сва строгост, с којом је Моро испрва мислио да постигне

³⁷⁶⁾ *Ibidem.*

³⁷⁷⁾ *Ibidem.*

крајњу сврху. Јер кад је видео да су сви похватали тешки кривци, да су сви, поред отказивања послушности пуковнику Марију и показане упорности у кастелу, били и учесници у догађајима око Клиса, и да би, због тога, према свима требало употребити најоштрију казну, провидур Моро запитао се: да ли ће та казна донети више користи или штете Републици? Он је био на чисто с тим да их треба казнити, јер је то захтевала правда и интерес Републичин, да би се у будуће имало мира на тој крајини. Али при кажњавању употребити меру која би се употребила у другој прилици, значило је за овај мах не оставити у Суђурцу ниједног человека, ископати све домове, створити толику сиротињу и место лишити сваке одбране у случају каквог турског пљачкашког излета, а то је оно што се није смело учинити, јер употребом такве мере Републичиним интересима у оном крају била би нанесена већа штета него и да не буде казне. Стога Моро не приступи одмах изрицању казне нити примени најоштрије мере, него остави да зрео размисли шта би било најкорисније по Републику.³⁷⁸⁾

Пошто је оценио све разлоге за оштрију као и оне за блажу казну, а имајући на уму не само јачину кривице него и какве могу бити последице од јаче или слабије казне, Моро нађе да му дужност налаже да нађе начина како ће казнити кривце, па да тим задовољи Турке, али и да се казном не уништи једина права одбрана оног краја нити да се код узнемиреног народа у целом оном крају створи још горе нерасположење према Републици. Отуда, и ако је у почетку мислио да их казни нај-

³⁷⁸⁾ *Ibidem.*

оштријом казном, смрћу, нађе да му државни интереси налажу да се одлучи за блажу. Дакле, да Суђурац не би сасвим опустео, јер су већ многи тамошњи били оставили кости под Клисом, и да показујући се сувише ревностан у испуњавању захтева турских, не нанесе више штете него користи Републици, реши се да овако додели казне кривцима: бегунце са наоружаних барака, којих је било на шесет или су му шака пала само тројица, која су била у Клису и хтео их је још раније казнити, и пре овог догађаја са Суђурцем, осудио је на вешала; та казна постигла је и оне млетачке плаћенике, који су собом однели дату им плаћу и отишли су да служе другог господара, да и од овога приме другу плаћу, те су, према томе, били прости одметници од Републике и њених закона; другу тројицу, поданике Републичине, који су у Клису били више од једанпут, а после тога били су у суђурачком кастелу, осудио је на десет година робије на галији; од осталих пак шеснаесторицу, који су били у Суђурцу и отишли с Ленковићевим одредом у помоћ Клису, пустио је да иду дома или с тим да плаћају четири веслара на галијама за десет година, обвезујући се на то имањем, и ако умру да њихови наследници продуже плаћати; а оне који нису били ни у Клису нити пак у кастелу при последњој побуни, али су својим радом потпомагали прве, пустио је сасвим у слободу.³⁷⁹⁾

Према тежини кривице и према томе каква се казна одмеравала за њу у другим приликама, кажњавање Суђурчана било је доста благо. Али то је и најоштрија казна што ју је Моро уопште из-

³⁷⁹⁾ У депеши Моровој Сенату од 21 јуна 1597 (Ркп. на обележеном мосту).

рекао над Републичиним поданицима окривљеним за учешће у клишкој афери, и он је то учинио да заплаши остале учеснике и да бар у неколико задовољи Турке због својих даљих смерова. У даљим пак поступцима Моровим огледа се благост и тежња да се становништво што пре умири а никако да се изазива на отпор. Он се такав показао према становништву осталих кастела. Тамо је послao спљетског властелина Јакова Папалића с наређењем да к себи повозе све гасталде који ће доћи са побележеним кривцима, који су били у посади клишкој или су јој ишли у помоћ, али не да их казни већ да их увери о Сињоријиној милости и како ће Сињорија с очинском добротом пригрлити све који се, исповедивши свој грех, врате и потчине се њеној власти. Папалић оде тамо, призва их и заједно с њима 26 јуна изиђе пред провидура, који их прими лепо и у кратком говору, прошараном и оштрим и благим речима, представивши им тежину учињене кривице и рад против Сињоријине жеље, рече им да ће их ипак Република примити под своју заштиту, само нека исповеде своју кривицу. Ови то одмах учинише, нешто заплашени провидуровим поступком према Суђурчанима а и очекујући милости према провидурову обећању. Зато не само што му показаше друге учеснике, него чак обележише себе и своје синове, док су гасталди изјавили провидуру како нико од тих људи не би учинио погрешке, да није било католичких попова, који су у доба пролаза ћесареве војске пут Клиса ишли кроз кастеле с литијама и у црквама са предикаоница држали распаљиве говоре, подбадајући народ на непослушност према провидуровим наређењима уверавањем како је то мило

Богу, да би се једном искоренили неверници, да ће душе изгинулих тим стећи себи спаса и да ни сама Сињорија није противна том раду.³⁸⁰⁾

После неколико дана више од две стотине учесника у догађајима око Клиса, како оних што су с Ленковићем похитали у помоћ опсаднутом граду тако и од оних што су били у посади, а сви из кастелâ, разуверени од опасности речима и прогласом Папалићевим, дођоше пред Мора. Сви му признадоше своју погрешку и замолише га за оправштај изјавивши да му се предају у руке те нека од њих чини што хоће, па ма их све и смрћу казнио. То би мило провидуру, те им обећа како ће Сињорија водити рачуна о њима као покајницима.³⁸¹⁾ И, доиста, изречена им казна била је врло блага. Како је кривица свих била једна иста, а са горе показаних разлога неизгодно је било казнити толике људе робијом, а још неизгодније је било издавати поједине за казну и друге пуштати у слободу, то Моро одлучи да, у име казне, свака двадесеторица плаћају половину плаће једном веслару и једном војнику из бродске посаде за годину дана.³⁸²⁾

Оштрије него ове казни је Моро Пољичане из суђурачке посаде, који су били напустили кастел и у њој оставили бунтовнике за господаре. Исто тако оштрије је поступио и према бегунцима са наоружаних барака. Кривица њихова била је кудикамо тежа него оних млетачких поданика из кастела, па је захтевала и већу казну. Сем тога и једни и други били су најамници а не Републи-

³⁸⁰⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 27 јуна 1596 (Ркп. на истом месту).

³⁸¹⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 4 јула 1596 (Ркп. на обележеном месту).

³⁸²⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 8 јула 1596 (Ркп. на истом месту).

чини поданици. Стога је према њима имао мање обзира, те је од првих казнио свакога по пет година робије на галијама,³⁸³⁾ а за друге дознавши да их има близу Задра двадесет и пет, нареди ранијом провидуру коњице Орсату Ђустинијану да их, као од своје стране, наговори да дођу провидуру па да га замоле за опроштај и да се предаду правди, и кад ови то учине, Моро их осуди да проведу годину дана на галијама као скаполи и с половином плаће.³⁸⁴⁾

Провидур је, као што се види, с пуно помирљивости поступио према Републичиним поданицима, и где се могло проћи без казне, није је ни изрицао. Такав се показао и према Диоклитијану, сину Јеронима Ципчића. На два три дана по Алbertијеву заузимању Клиса Диоклитијан напусти Сплjet и оде у Рим, откуда се потом, на четири дана по паду Клиса у турске руке, преко Млетака повратио у свој крај. При пролазу кроз Млетке био је заједно с Николом Комуловићем, који се дотле пуне две године бавио у Риму, и кад Веће Десеторице, пред сам пад Клиса, дознаде да се у Млецима баве ова двојица, нареди да се ухвате па да се саслушају, а и да се затворе, ако би то потреба захтела.³⁸⁵⁾ Ну Ципчић и Комуловић измакоше из Млетака пре него се могло извршити наређење. Стога Сенат послало хитно наређење провидуру Мору да он то изврши.³⁸⁶⁾ Али дотле је већ био пао Клис и Моро

³⁸³⁾ У *десети* Моровој Сенату од 21 јуна 1596.

³⁸⁴⁾ У *десети* Моровој Сенату од 8 јула 1596.

³⁸⁵⁾ У *одлуци* Веће Десеторице од 29 маја 1596 год. (Ркп. у Млет. Држ. Архиву, у Cons. dei X, *Deliberazioni secrete di Roma*, Reg. IV, f. 64 v., 65).

³⁸⁶⁾ У *сенатском наређењу* Мору од 1 јуна 1596 год. (Ркп. у Млет. Држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XI, f. 41 v. 42).

је приступио лечењу рђавих прилика у оном крају, зато нареди прво да се пажљиво извиди шта ради Диоклитијан и да се не бави каквим превратним смеровима, па кад се уверио да од тога нема ништа и да овај живи мирно и скромно, не хтеде ништа предузимати против њега.³⁸⁷⁾ У другој прилици Моро извесно не би тако радио: сама сумња и наређење Већа Десеторице били би довољни да Диоклитијан допадне затвора.

Оваквим поступањем Моровим били су задовољни Републичини поданици. А ни Турци нису били незадовољни овом благошћу провидуром у поступању према млетачким поданицима. Оштрина према онима из Суђурца била им је довољно задовољење, и кад се Моро уверио о томе, гледао је да само какав нов догађај не поремети то њихово расположење. Тако се показао смотрен у питању насељавања Пољичана на Републичиној територији. Кад су тих дана Пољичани, што су учествовали у клишкој афери, дознали од неког свог рођака мухамеданца како Турци мисле да их казне за оно помагање хришћанима, више од три стотине породица реше се да се иселе из султанове земље у коју другу државу. Ради тога обрате се прво провидуру Мору с изјавом да би радо ступиле под заштиту Млетачке Републике и замоле га да ту њихову жељу достави Сињорији. Моро им учини по вољи, али имајући на уму како од таквог насељавања Пољичана на млетачкој територији може бити врло рђавих последица по тамошњи млетачки крај, јер би то несумњиво озлоједило суседне Турке против Републике, предложи да им се молба не

³⁸⁷⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 4. јула 1596 (Ркп. на обележеном месту).

усвоји, и ако је на другој страни знао колико би велика корист била за Републику, кад би се то-лике породице населиле на пр. на Крфу или негде на другој страни, као и колика би била штета за Републику, ако би отишле под заштиту великог војводе тосканскога или под шпанску. Али у интересу мира с Турцима требало се одрећи ове користи, или ако се није хтело користити тако ретком згодом, по Морову мишљењу, Сињорија је могла испунити молбу Пољчана само под погодбом: га се исељавање не изврши одједном, него мало по мало.³⁸⁸⁾

И Сињорија се одрекла користи на једној страни, да тим не би изазвала штету на другој. Али нешто касније, кад се од останка Пољчана у њихову крају показала могућност штете по једну врсту Републичиних прихода, Моро је променио мишљење и помислио да се користи овом понудом Пољчана. У октобру месецу те године Турци су смерали да обнове рад у напуштеним солилима у Сасу, писали су о томе босанском везиру и молили га да им то допусти. И већ првих дана новембра стигао је тамо везиров тефтедар с наређењем да опрости свим Пољчанима, који су у клишкој афери били пристали уз ћесаревце, да не би опустело Пољце и да би се могло радити у солилима, јер је из суседних санџаката било немогуће добити људи вичних том послу: за тај рад нити су били Херцеговци, махом сточари, а још мање Бошњаци, које би због тога морали ослободити свих намета, што Турцима није било у рачуну. Та намера Турака била је веома штетна по Републичине интересе, и да се њено извођење осујети, провидур Моро пред-

³⁸⁸⁾ У *депеши* Моровој Сенату од 26. јуна 1596 (Ркп. на истом месту).

лагао је да се Пољчанима допусти слободан пролаз у Тоскану, камо их је звао велики војвода тоскански, јер кад би се то извело, Пољице би опустело и Турци би били лишени могућности да обнове рад у солилима, а с друге стране Ускоци се више не би могли тамо задржавати, немајући где добити хране нити друштва за нападе на Турке, а још мање лакоће за прелажење из турских крајева на Брач.³⁸⁹⁾

Тако је провидур Моро, представљајући Републику у Далмацији у овим врло незгодним приликама, непрестано имао пред очима само корист по Републичине интересе. Корист за отаџбину била му је мисао водиља у свим поступцима, па и кад је прибегавао оним благим казнама за Републичине поданике, јако умешане у клишку аферу, он је то радио из уверења да је то много пробитачније од сурових мера. Према поданицима, који су млетачкој држави били потребни за одбрану оног краја од спољашњег непријатеља, Моро се показао благ, насупрот наређењу Сињоријину у једној од њених последњих одлука пред пад Клиса у турске руке и насупрот свом првом мишљењу, кад је из Кварнера хитао у спљетске воде. И то је било боље, јер благост у овој прилици донела је бољих резултата него оштре мере.

³⁸⁹⁾ У *депешама* Моровој Сенату од 4 новембра 1596 (Ркп. на обележеном месту).

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ОШТРО ПОСТУПАЊЕ МОРОВО ПРЕМА СВЕШТЕНСТВУ И СУКОВ СИ- ЊОРИЈЕ С ПАПОМ

Држање свештенства у клишком питању. — Негодовање и протести Сињорије у Риму против његова рада на штету Републике. — Папа брани свештенство. — Сињорија одлучније поступа према коловођама из духовног реда и наређује да се корчулански бискуп Кваничије ухвати и под стражом доведе у Млетке. — Кваничије бежи с Корчуле и кад хтеде поново тамо, наређује му се нека иде само хоће, само да је изван млетачке територије. — Хапшење стештеника у Мортеру. — Протест шибеничког бискупа. — Сукоб Моров са шибеничким бискуром. — Сенат извештен о поступку шибеничког бискупа наређује Мору да га протора са млетачке територије. — Извршење сенатског наређења. — Утисак на папу од таквог поступка Сињоријина. — Зашто се Сињорија држала тако према свештенству? — Погледи Сињорије на задатак свештенства на њеној територији.

Сасвим друкчије поступио је провидур Моро према подстрекачима простог народа на покрет и на пристајање уз ћесаревце. Ту он више није био попустљив. Ту се показао одлучан, а и Сињорија у том питању заузимала је најодлучније гледиште. Шта више у колико су кривци у овом погледу били угледнији и на вишеј положају, у толико су и кораци предузимани против њих имали одлучнији карактер.

Коловође у овом покрету против Клиса били су махом световњаци и од њих велики број изгинуо је у борбама око Клиса, а она неколицина што остадоше у животу, измакли су брзо из домашаја Морове власти. Најжешћи пак подстрекачи били су свештеници, који су, заштићени папском заштитом и осокољени од бискупа, на једној страни распаљивим говорима нагонили народ на непослушност према млетачким властима и на пристајање уз ћесаревце, на другој служили као посредници у преговорима између Рима и завереника за освајање

Клиса, и на трећој помагали су Ускоке и пре освајања Клиса, а још више после тога, при њиховим излетима, дајући склоништа и њима и њихову плену. Налазећи заштите у папи и рачунајући да Сињорија не сме против њих предузимати никакав корак без претходног папина одобрења, свештеници су овом приликом били најопаснији елеменат по интересе млетачке у Далмацији и Арбанији. Зато се Моро, пошто је отклонио опасност од млетачке територије од Турака и умирио ускомешали народ, обратио против њих.

Још за опсаде Клиса провидур се најчешће жалио на опасност од њихова рада, а Сињорија је сматрала да је још мала опасност од њихова рада дотле, и да ће права наступити тек касније, кад се свештенство осили, кад у забораву, да над собом за контролу има световну власт, стане радити на ништењу принципа на којима почива Република. Ну Сињорија у почетку није смела ништа предузимати бојећи се да, поред толиких других незгода, употребом одлучних мера против свештенства не изазове сукоб с папом, те да тим не изиђе на супрет папиној жељи: да се Република доведе у сукоб са хришћанским савезом, ако неће с њим против Турака. Зато се у почетку ограничила на протесте код папе против онаквог рада свештенства. Али са јачим радом свештенства у Далмацији и у колико клишко питање доноси изгледа на све већу опасност по Републику, протести бивају све јачи, све више енергични, тако да већ последњих дана опсаде Клиса у њима има и претње.

Тако 1 јуна, а то је доба када се у Риму још није знало за судбу Клиса и када је млетачки посланик радио по Сињоријиним упутствима од пре

десетину дана, овај се јави за аудијенцију код папе, да му саопшти Сињоријин протест против безобзирног рада свештенства у Далмацији на штету реда и државних интереса. Одмах после поздрава посланик Долфин изјави како Сињоријаја негодује против рђавих и дрских поступака свештенства у Далмацији, и како, у колико је више задовољна што се папа није умешао у клишко питање, у толико јој сада теже пада дрскост и безобзирност њему потчињеног свештенства, а нарочито по неког од прелата у Далмацији. Ови, вели, немају никаква обзира према Републици: они распаљују народ на немире и побуне, нагоне га на непослушност према представницима млетачке власти и тим причињавају толике штете Републици и на њу навлаче опасност, да ће то нагнati Сињорију да се лати јачих мера, да би очувала своју државу и од својих градова отклонила непосредну опасност. А са тим радом свештеника у вези је појачана акција Ускока, који у папи имају заштитника. Ови посведневно наносе штете султановим поданицима, који трговачким послом слазе у млетачке градове; они тим прекидају трговинску везу између султанових покрајина и млетачких градова, отимају храну намењену последњима, на Републичиној територији праве дармар и доводе Републику у врло опасан положај према Турцима.³⁹⁰⁾

Ну те речи млетачког посланика нису нимало узбудиле папу, који је у што јачем покрету народа у Далмацији гледао један корак што води остварењу његова плана. Од тога покрета зависио је опстанак Клиса у хришћанским рукама, као што је

³⁹⁰⁾ У *депеши* млетачког посланика из Рима од 1 јуна 1596 (Ркп. на обележеном месту).

и обратно од одржања Клиса зависило хоће ли бити успешног рада на покрету даљих покрајина турских. И папа се пред млетачким послаником правио као да не зна за узрок том покрету нити откуда оно-лике срчаности код тамошњег свештенства, па као с неким чуђењем рече: „То су крупне ствари које нам се нимало не допадају, али шта ми можемо, ако је мржња тамошњег народа, не само свештеника него и световњака, толико велика према Турцима, и ако за то има разлога? Шта би хтели, господине, да ми учинимо?“ А кад Долфин даде да је Сињорији доста што њему, папи, доставља о тим нередима, опасним за Републику, којима је излаже такав рад дрских и неваљалих људи, и како он треба да размисли о томе, папа му одговори: „Па ваљда се неће хапсити црквени људи? Ми то извесно не бисмо учинили; али нека нам се покаже шта имамо да урадимо, па ћемо то испунити драге воље.“³⁹¹⁾

У овој прилици млетачки посланик видео је да има посла с папом нерасположеним према Републици и са заштитником необузданог свештенства у Далмацији, које, по Сињоријину мишљењу, заслужује да се против њега употребе најоштрије мере. Осетио је Долфин како може доћи до оштрих речи, само ако каже све што зна и што Сињорија мисли. Али се, у интересу саме ствари, уздржа и у даљем говору истаче само оно чега је и дотле било у протестима: представи папи како Сињорија, ако не жели да дочека уништене достојанство и власт у својој властитој држави, мора што пре предузети ошtre мере против онакве слободе, с каквом

³⁹¹⁾ *Ibidem.*

свештеници у Далмацији, под видом вере, дижу народ на устанак; за доказ убитачности од таквог рада наведе жалосне догађаје у Француској; за доказ да Република заслужује обзира од стране папине напомену како је Сињорија више одана католичкој вери и да више пази и чува ауторитет папин, него који било владалац на свету; али нагласи да Република нипошто неће допусти га да се на тај начин лиши својих земаља нити да допусти да се у њеној држави ствара неред, те замоли папу да озбиљно размисли о тој крупној ствари и нека уклони узрок онаквим скандалима и немиру у Републичиним покрајинама.³⁹²⁾

Млетачки посланик није хтео директно да каже да је папа тај који помаже онакав рад свештенства у Далмацији, али обраћање овоме да и сам размисли о озбиљности тог питања и нека поради да се једном стане с таквим радом, било је јасно да њашта је Долфин хтео да каже. Зато је папа одједном променио своје држање и после кратког ћутања одговори да ће размислити о томе и учинити што може, па чак у највећем поверењу саопшти Долфину како је био нуђен да се прими заштите предузета против Клиса, па и ћесар да га је нудио, али да се он тога није хтео примити. Папа је мислио да се тим представи као пријатељ млетачки, који није хтео да се плете у Републичине ствари, при свем том што је рачунао да би његово суседство у оном крају било пријатније Млечићима и од султанова и од ћесарева. Али је Долфин друкчије мислио. Сињорија у овом питању није полагала на папино пријатељство, и ма да би

³⁹²⁾ *Ibidem.*

у којој другој прилици папино суседство доиста претпоставила ћесареву и султанову, у овој прилици не би јој било нимало по вољи са разлога: што би католичко свештенство у Далмацији, заштићено папиним ауторитетом и под видом рада у корист вере, добило још више маха да ради против њених интереса, а народ би постао још дрскији, те би се изазвао покрет какав је папа управо очекивао. Сем тога папа видећи да није у стању да очува Клис, досађивао би сваког часа Републици тражењем помоћи, међутим уселио би себи у главу идеју о новим освајањима и о дубљем продирању у турску царевину, што би појачало покрет тамошњих хришћана, са чим би била увећана и опасност по Републику. И знајући за то мишљење Сињоријино, а не узимајући озбиљно папину изјаву о некаквој наклоности према Републици поред онаквог рада свештенства у Далмацији, Долфин се не хтеде задржавати на том питању, али задовољан утиском онако категоричне изјаве на папу, захвали му на поверљивом саопштењу, додајући да ће писати Сињорији о томе и да ни с ким неће речи проговорити о тако поверљивој ствари.³⁹³⁾

Ну док је тако Сињорија, преко свог посланика у Риму, улагала протесте код папе против онаквог рада свештенства у Далмацији, тражећи да га одстрани од тога и упути на праву му дужност, у Млетке су стигли гласови о веома штетном раду корчуланског бискупа Квинчија, због чега је Сињорија морала прићећи најодлучнијим и брзим мерама против њега.

Као што смо видели, Квинчије је био један од првих и најзначајнијих радника на припремама за

³⁹³⁾ *Ibidem.*

извођење ширег папина плана о покрету хришћана у Херцеговини и Арбанији против Турака. Потом кад је Клис био заузет, он је помагао и соколио и свештенике и световњаке да раде на помагању опсађених у граду. То, међутим, није остало непознато Сињорији, и ова да га од тога одстрани, позвала га је у Млетке, да се оправда. Али Квинчије не само што није отишao на позив, него је још одлучније наставио радити на помагању Клиса. И то је радио јавно, и тај његов рад у колико је био отворенији и са мање обзира према захтевима млетачким, у толико је држање нижег свештенства било све безобзирније и од све веће опасности по Републику, тако да се Сињорија морала остати протеста код папе и прибећи одлучнијим мерама, па чак и сили, да би уклонила Квинчија из оног краја. Она је морала прибећи томе, чим је била рада да од Далмације отклони опасност од Турака, опасност коју је Моро непрестано предочавао Сињорији.

30 маја Сенат издаде наређење капетану стражарских бродова с Крита, Јерониму Контаринију, који се тада бавио у далматинским водама, да се са својом галијом одмах упути на Корчулу. Према том наређењу Контарини имао је наћи бискупна Квинчија па да му насамо каже, у име Сињорије, како је послат да му саопшти наређење, по коме, у року од три дана, има напустити острво и да се више не враћа ни тамо нити ма где у Далмацији и Арбанији. Да би се пак извршило то наређење, Контарини је морао остати тамо док бискуп не оде, а ако овај не хтедне ићи камо било изван Далмације и Арбаније нити у Млетке, за који случај Контарини му је имао ставити на расположење своју

галију и одвести га тамо, или ако стане одуговлачiti с одлуком и стварати препрека извршењу сенатске одлуке, Контарини је био дужан да употреби сва средства што су му на расположењу, па да га силом довуче на галију и довезе у Млетке.³⁹⁴⁾

Тог истог дана Сињорија је јавила свом посланику у Риму о предузетом кораку против Квинчија. Само избегавајући и даље сукоб с папом и гледајући, ако га баш мора бити, да се бар што више одложи, нареди му да сâм о томе ништа не говори папи. Она је хтела само да посланика обавести, како би знао шта му треба радити, ако папа дозна за овај њен корак и затражи објашњења. Јер, свакојако, кад је реч о таквом кораку против једног бискупа, ствар није била обична; таква ствар мора заинтересовати папу и он ће се показати незадовољан. За такав случај Сињорија је писала Долфину како треба да зна да је она дуго трпела врло штетан рад и тешко неваљалство свог поданика, корчуланског бискупа, који се, и поред њених опомена и позивања у Млетке на правдање, све јаче мешао у ствари, које су изазвале толики неред у њеним покрајинама. И она то више не може да трпи, јер јој такав његов рад наноси неизмерне штете. И зато што више неће да у својој држави трпи бунтовнике и људе тако готове на скандале, и то људе који у колико су на бољем положају у толико више имају могућности за већа зла, одлучила се на такав корак. Ну ако она то мора да чини против бискупа, треба знати да нема ништа против бискупије. Напротив, она хоће да и даље остане заштитник цркве у својој држави, само из показаних разлога жели

³⁹⁴⁾ Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XI, f. 39, 40.

да бискупа Квинчија има што даље од своје по-крајине. Кривица пак овога човека тако је тешка, да је предузети корак против њега блага мера. Он је својим радом заслужио да се према њему поступи кудикамо друкчије, много оштрије, и што Сињорија није то већ учинила, разлог је дужно поштовање према папи.³⁹⁵⁾

Сенатско наређење, међутим, извршено је одмах. Капетан Контарини, чим је добио наређење, отишао је с гладијом на Корчулу, нашао је бискупа Квинчија и саопштио му Сињоријину поруку, на што је бискуп скучио своје ствари и склонио се на дубровачку територију, на Стон. Али како се прилике у Далмацији, после пада Клиса у турске руке, вештим руковањем Моровим примирише, бискуп смили да се врати на Корчулу. Ну за то дозвна корчулански кнез па јави Сињорији депешом од 3 јула, на што му ова после седамнаест дана попље упуство шта да ради у том случају. Ако је бискуп још на Сабиончелу, писала је Сињорија кнезу, нека му пошље свог секретара, који га више неће опомињати већ да му запрети од њене стране, да ни пошто не долази на Корчулу нити у које било друго место на млетачкој територији; ако је, међутим, већ дошао на Корчулу, нека га сâм нађе и нареди му да се у року од три дана уклони с острва и нека иде ван Далмације и Арбаније. И у првом као и у другом случају треба му рећи нека не чини противно овом наређењу, да Сињорија не би била приморана прибећи друкчијим корацима, какве изискује карактер његова рада. А у то исто време би писано и главном провидуру далматинском Мору,

³⁹⁵⁾ *Ibid.*, f. 41.

преко кога је послато наређење и корчуланском кнезу.³⁹⁶⁾ И ово наређење било је извршено. Кнезјев секретар нашао је бискупа на Стону и саопштио му поруку Сињоријину, те бискуп, видевши да се нема чему добром надати, склонио се прво у Дубровник,³⁹⁷⁾ а потом оде у Италију.

И о овом другом кораку против корчуланског бискупа Сињорија јави свом посланику у Риму, како би се умео наћи у потребној прилици.³⁹⁸⁾ А попшто је наређење било извршено и кад је чула да је по бискупа дошла некаква фрегата у Дубровник, о којој се није знало ни чија је нити камо ће с бискупом, Сињорија му је јавила да обрати пажњу на бискупа, ако дође у Рим и да добро мотри шта ради тамо.³⁹⁹⁾

Због овог случаја с корчуланским бискупом Сињорија није имала сукоба с папом. Ту Сињорија прође на мир, јер после оне одлучне изјаве млетачког посланика у Риму и после пада Клиса папа није био рас положен за отворен сукоб са Сињоријом. Али прилике учинише да случај са корчуланским бискупом не остане усамљен. Одмах после оних последњих вести о корчуланском бискупу изби много тежи сукоб са шибеничким бискупом, сукоб коме узрок треба тражити у онаквом завршетку клишке афере.

У доба кад је провидур Моро успео да умири народ у спљетском крају и да најури бискупа Квин-

³⁹⁶⁾ Одлука сенатска од 20 јула 1596 (Ркн. у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XI, f. 68 v.).

³⁹⁷⁾ У десети Моровој Сенату од 7 августа 1596 (Ркн. на обележеном месту).

³⁹⁸⁾ Писано му је истог дана кад је провидуру Мору и корчуланском кнезу (Ркн. у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XI f. 43 v.).

³⁹⁹⁾ У одмучи сенатској од 17 августа 1596 (Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XI, f. 81 v., 82.).

чија с Корчуле, он је гледао и да сузбије ојачали рад Сењских Ускока, који су, из освете за онакво млетачко држање према опсађенима у Клису, пљачкали по Далмацији. У току тог рада видело се да Ускоци имају помагача нарочито међу свештеницима, од којих је један у Мортеру био обичан јатак, јер их је примао к себи, давао им хране и прибежишта, и склањао плен који не би могло одвукти до Сења. Због сличних ствари тај свештеник и радије био је хапшен с још тројицом световњака, и ова тројица осуђени су на смрт, док је свештеник бачен на муке, које је јуначки издржао не признавши ништа, те је пуштен у слободу. Али кад је Сињорија дознала да овај и даље ради с Ускочима, нареди провидуру Мору да га поново ухвати, баци у тамницу и испита нову кривицу његову.⁴⁰⁰⁾

Провидур Моро одмах нареди провидуру армаде Пасквалигу да иде у Мортер и да ухвати по менутог свештеника, што Пасквалиго изврши. Тада се Моро бавио у Шибенику, и кад тамошњи бискуп чује шта је урађено са свештеником из Мортера, без његова знања и претходног одобрења, пошље провидуру човека с поруком да му одмах преда ухапшеног свештеника па онда нека чини даље кораке, да се задовољи правда. Ну Моро одбије тај захтев и по том истом гласнику поручи бискупу да гледа своја посла и да седи с миром.⁴⁰¹⁾

Такав одговор наљути бискупу те се одмах дигне па право провидуру, који беше одсео у Фрањевачком манастиру. Бискуп собом поведе читаву поворку од разних свештених лица и чим стиже

⁴⁰⁰⁾ У првој депеши Моровој Сенату од 29. августа 1596 (Ркн. на обележеном месту).

⁴⁰¹⁾ *Ibidem.*

у манастир, затражи да говори с провидуром. Моро тада беше у својој одаји у разговору са шибеничким кнезом и његовим камерленгом и са провидуром армаде Пасквалигом, и кад му јавише за долазак бискупов, одговори да ће га примити и нека је добро дошао, па са свима овима похита пред бискупа на степенице, дочека га тамо и поведе у своју одају. Али са бискупом уђе тамо и сва његова свита, и чим уђоше, бискуп с омаловажавањем и оштрим речима, праћеним јаким покретима, протестова како је провидур смео предузимати онакав корак против свештеника из Мортера, кад се зна да је овај поданик његов, бискупов, и папин; провидур, рече, мора свештеника пустити, па ће га он, као његов бискуп, казнити, ако је учинио какву кривицу.⁴⁰²⁾

Претеће држање и неубичајен тон бискупова говора изненади Мора, али се овај ипак прибра и озбиљно одговори бискупу да, кад је реч о државним пословима, нека прво каже својој свити да се уклони из одаје па ће му онда казати зашто је онако поступио према свештенику из Мортера. Али бискуп то не учини, шта више рече како је те људе нарочито довео да буду сведоци онога што буде рекао, и ако провидур хоће да ови иду, то ни он неће говорити. На то Моро одговори да му неће давати никаква одговора док год свита не изиђе из одаје, јер налази да није пристојно да неко трећи слуша, кад њих двоје говоре о државним пословима. Бискуп, наравно, не пристаде на то,

⁴⁰²⁾ У другој *депеши* Моровој Сенату из Шибеника од 29 августа 1596 (Рки. на истом месту).

нега се диже и без збогом, праћен својом свитом, напусти манастир.⁴⁰³⁾

Овај сукоб провидура са шибеничким бискупом због једног кривца према Републици био је такав, да први није смео часа почасити а да о томе не извести Сињорију. Зато је одмах сео и за Сињорију спремио два извештаја, на којима је радио до неко доба ноћи. И тек што је с њима био готов и спремао се да их пошље по нарочитој брзој галиji, кад му дође гвардијан манастира и јави како му је бискуп наредио да ни он нити ко било из манастира не сме служити службу провидуру, на кога је бачена анатема и одлучен је од цркве. На такву поруку гвардијан је, вели, одговорио да не сме по њој поступити према провидуру, као према представнику државне власти, и то зато што је усмена, него нека му бискуп нареди писмено, да би то наређење могао показати провидуру и извинити му се. Ну бискуп му је поново наредио да у својој цркви не сме провидуру служити службу рекавши да више вреде његове речи него стотина других писмена, међутим деси ли се да провидур дође у саборну цркву, затвориће му врата пред носом.⁴⁰⁴⁾

После овога Моро се разговори с Пасквалијом и нађоше да се више не може остати у манастиру нити да се на млетачкој територији може трпети бискуп, који штити зликовце, који у тек умирену крајину баца живу ватру и према највишем представнику Републичине власти у оном крају нема нимало попитовања. Стога написа и трећи,

⁴⁰³⁾ *Ibidem.*

⁴⁰⁴⁾ У трећој *депеши* Моровој Сенату од 29 августа 1596 (РКБ. на истом месту).

накнадни, извештај, па их сва три још те ноћи послала Сињорији, а сâм, да би, док не добије упутства, избегао нове заплете, прво се склони у тврђаву Св. Николе, где се нађе један капелан, да и против бискупова наређења одслужи службу, а потом оде у Задар, да тамо сачека Сињоријин одговор.⁴⁰⁵⁾

За то време бискуп је беснео против провидура Мора тражећи да сазна који је тај капелан што се, и против његова наређења, усудио одслужити службу провидуру одлученом од цркве. Моро међутим пратио је из Задра будним оком све што се ради и у Шибенику и на другим странама по Далмацији, али ништа не предузимајући до новог Сињоријина наређења. А Сенат, чим је примио она три Морова извештаја, сматрајући сукоб његов са шибеничким бискупом за врло карактеристичну и опасну појаву у оно доба и у оном крају, узео их је у разматрање и већ седмог септембра послao је упуства провидуру. Сенат му је потпуно одобрио поступак са свештеником из Мортера, а поступак шибеничког бискупа назвао је скандалозним и безобзирним. По мишљењу Сената, бискупу се због таквог поступка не сме гледати кроз прсте, зато чим провидур прими ово наређење, нека одмах пошље у Шибеник једну фрегату са својим секретаром или с којим другим лицем од поверења, које ће бискупу саопштити, и то само усмено а никако писмено, како он, провидур, према наређењу добивеном из Млетака, не могући нипошто трпети његов скандалозни и бунтовнички поступак, не жели више да га види ни у Шибенику нити у ком

⁴⁰⁵⁾ У *депеши* Моровој од 31 августа 1596 (Ркп. на истом месту).

било другом месту у Далмацији и Арбанији. Зато нека се бискуп спреми и у року од осам дана да га нема у Шибенику, и једина услуга што му се још може уснити јесте: ако хоће у Истру, нека га та иста провидурова галија одвезе до у Пиран или у Ровињ, па одатле нек иде камо зна. Ну дозна ли провидур да бискуп у остављеном му року није оставил Шибеник, нека сам оде тамо и одмах испрати бискупа, послуживши се при том свим средствима што су му на расположењу и која одговарају његову положају.⁴⁰⁶⁾

А кад је послао упуства провидуру Мору, Сенат је известио и посланика Долфина у Риму, обавестивши га о разловима за овакав поступак према бискупу, па нека гледа како да то брани код папе. Такав корак од стране Сињорије према бискупу, вели Сенат, захтевају прилике. Католичко свештенство у Далмацији сваким даном постаје све необузданije, понаша се као отворен непријатељ према држави и стално се дружи с Ускоцима, чији је рад наперен поглавито против интереса Млетачке Републике. Али поступак шибеничког бискупа због хапшења свештеника из Мортера све је надвршио. Такав поступак јесте од најубитачнијих по углед Републичин и по мир у Далмацији, зато Република не може да га трпи. Она то не може да трпи, јер њени поданици, видевши шта ради један бискуп и нашавши у томе подстицаја постаће поново не послушни па ће изазвати Турке да нападну на тај крај, због чега ће у тој покрајини, и иначе јадној и ожалошћеној, бити несреће. Прелати се и иначе тамо плећу у ствари које их се ништа не тичу,

⁴⁰⁶⁾ У одлуци сенатској од 7 септембра 1596 (Ркп. у Млет. држ. Архиву, у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XI, f. 87).

па пошто Република не може више да подноси такав рад, мора прићећи средствима, за која мисли да су најбоља, кад мисли да сачува свој углед и мир у тој покрајини.⁴⁰⁷⁾

После пада Клиса, а још више пошто је отклоњена опасност од Турака и умирен ускомешали народ, Сињорија се осетила слободнијом и моћнијом да заштити своје достојанство и право. Зато уместо ранијег молења да папа од своје стране утиче на свештенство у Далмацији, да се умири и да се остави рада штетног по државу млетачку, Сињорија их је сада сама уклањала и лишавала могућности да и даље врше штетни посао. А један разлог више што је она овако хитала и одлучно поступила према шибеничком бискупу, а није се претходно обраћала папи да га овај опомене на уздржавање од рада штетног по Републику и да га кажњава, јесу вести што их је добила тих дана о новим преговорима за освајања Клиса од Турака. У депеши од 21 августа провидур Моро јавио је како су у Клису старешине готово оне исте које су биле и у доба кад се Клис предао ћесаревцима и да изгледа као да ћесаревци раде поново на томе да се помоћу Морлака докопају града. Јер на два дана пре тога тројица Морлака, султанови поданици, били су дошли у Суђурац да се од тамошњих млетачких поданика известе о намери неких из Клиса, који су били у споразуму за нову предају града хришћанима. Истина, том приликом Моро је јавио како се тешко може извести нов покушај с отимањем Клиса, јер је град снабдевен добрым бројем војника, а и сâм будно прати

⁴⁰⁷⁾ Sen. secr., *Deliberazioni Roma*. Reg. XI, f. 88, 89.

све што се ради како у млетачком тако и у турском крају, али није крио да призна како је расположење Суђурчана такво, да ће се они поново латити тог посла, само нека им се укаже прилика.⁴⁰⁸⁾ Дакле, ове вести у вези с честим излетима Сењских Ускока на једној и договорни рад свештеника с Ускоцима и онакво штићење шибеничког бискупа једног од тих свештеника на другој страни, императивно су стављале у дужност Сињорији да не губи време у протестима код папе него да сама тражи лека томе. И она га је нашла на једној страни прогонећи шибеничког бискупа са своје територије и на другој сузбијајући рад Ускока.

Сенатско наређење нађе провидура Мора 10 септембра у вече у задарској луки, а већ сутрадан ујутру одједрио је његов канчелијер пут Шибеника, да бискупу саопшти сенатску одлуку. Чим се искрцао на обалу, канчелијер се упутио бискупском двору и затражио да га пријаве бискупу. Овај га прими, пошто је претходно наредио да се из цркве повозе сав његов двор, и тек тада пред свима присутнима упита га ко је, шта је и зашто је дошао. Канчелијер му одговори чији је изасланик и како има наређење да му насамо саопшти зашто је дошао. Бискуп није хтео да чује за то, остајући при томе да га може саслушати само у присуству своје свите, и канчелијер тек тада саопшти му сенатску одлуку. Бискуп на то задрхта, стаде говорити о делу за које га чине одговорним и најзад замоли Морова изасланника да му ту одлуку и писмено саопшти, што овај, наравно, одби. После тога бискуп се повуче у своје одаје, а Моров канче-

⁴⁰⁸⁾ Ркл. на обележеном месту.

лијер напусти бискупски двор, седе на брод и врати се к провидуру у Задар, да га извести како је извршио мисију.⁴⁰⁹⁾

Провидур се после тога задржа у Задру још који дан да види шта ће учинити бискуп, па да према томе одлучи да ли да иде у Шибеник или на другу страну, камо су га очекивали нови послови. Ну бискуп и не сачека да протекне остављени му рок, да не би дочекао да га провидур силом прогони, већ напусти Шибеник и склони се у Италију. Наравно, да је вест и о овом кораку Сињоријину стигла у Рим, само млетачки посланик, још пре тога извештен од Сињорије, похитао је да о том први обавести папу и да му саопшти не само свршен чин него и побуде таквог Сињоријина поступка.

У прогоњењу ових бискупа из Далмације Сињорија је гледала одбрану једног од најосновнијих принципа млетачке унутарње политике: принципа надмоћности световне власти над црквеном. Према вајкадашњем схваћању млетачке Сињорије делокруг рада цркве на млетачкој територији јесте старање о вери и црква је потчињена световној власти. Република је заштитник католичке цркве на својој територији, и католичка црква има да помаже тежње државне, у колико се ове не би косиле са основима вере. Али ни папа ни млетачки патријарах нити бискупи и њима подручно свештенство нису смели, под видом рада у корист цркве, мешати се у државне послове, а још мање да су смели радити штогод против битних интереса Републичиних. Црква, оличена у папи, није

⁴⁰⁹⁾ У *депеши* Морово Сенату од 12 септембра 1596 (Ркн. на обележеном месту).

смела имати утицаја на политику млетачку и мењати јој правац, државни интереси били су изнад интереса цркве, и да се сузбије тежња папе да од својих подручних органа дознају што се ради у разним већима и да преко њих утичу на ток државних послова у млетачкој држави, ишло се тако далеко да су из већа, кад се у њима решавало питање које је имало везе с папским двором и његовим интересима, пре сваког приступања раду изгоњене папске присталице, паписте, како оне што су биле у родственим везама с папама и кардиналима, тако и све друге које су с овима биле у вези каквим било интересима. И осетивши у појавама, као што је био рад ових далматинских бискупа, тежњу папског двора да преко њих, као преко својих агената, ради против Републичиних интереса, и да је у овим незгодним приликама изложи опасности, Сињорија није хтела да има никаква обзира и понашала се одлучно, не гледајући притом да ли је ту питање о каквом обичном свештенику или о бискупу. Она није хтела никако допустити да свештена лица раде нешто мимо световну власт, а још мање против ње, и чим би дознала за такав поступак, одмах је наређивала да се свештеници хапсе, да се подвргавају испиту и мучењу, а у ређим приликама и да се на смрт осуђују, док су бискупи прогоњени; само ово последње вршено је тако брзо, да је папи, као највише заинтересованом, вест могла стићи тек као потврда већ извршеног чина. Тако су у ово последње време били прогнани: један бискуп с Крита, један из Трогира, затим бискуп Квинчије с Корчуле и, најзад, овај из Шибеника.

Та тежња млетачка, да се од државних послови отклони утицај цркве и да се свуда и на сваком месту има на уму само корист по државу, била је позната папском двору. Према томе кад је млетачки посланик, по свршеном чину са шибеничким бискупом, изишао пред папу, није дошао да иавињава Сињорију за онакав поступак према шибеничком бискупу већ да још једном нагласи како Сињорија хоће да брани своје интересе од рада разузданог свештенства у Далмацији, и како ниже ивише католичко свештенство у том крају ради тако да Сињорија против њих треба да употреби кудикамо одлучније и оштрије мере, јер не сме сачекати да се таквим радом пресече веза између њених градова у Далмацији и султанове државе, или још и да дочека рат с Портом, а још мање сме допустити да се представници њени у њеним властитим покрајинама понижавају и лишавају власти и права.⁴¹⁰⁾

После ранијих вести о млетачком енергичном раду у Далмацији на сузбијању рада на покрету, после хапшења свештеника, после прогоњења бискупа из Трогира и с Корчуле, вест о прогонству и трећега из Далмације била је врло непријатна за папу. И кад му је Долфин саопштио вест и поруку Сињоријину, нагласивши да ова, према тежини кривице свештеника и бискупа, може прибеги употреби и оштријих мера, да би повратила мир у својој покрајини, папа је поћутао неко време, а потом, подигавши очи у вис и склонивши руке, прошапутао је: „Молим ти се, Господе, да ме научиш како да одговорим и како да се решим на

⁴¹⁰⁾ У *депеши* млетачког посланика из Рима од 14 септембра 1596 (Ркн. у Млт. држ. Архиву, у Sen. secr., *Dispacci da Roma*, filza 38).

оно што је достојно твог светог имена и моје дужности.“ Затим се окренуо Долфину и одговорио му како ни њему, папи, није пријатно да чује за такав рад свештенства у Далмацији, али би више волео, уместо што их Сињорија сама кажњава, да му се каже шта се има против кога, као што то раде и други владаоци у сличним случајевима, па да их сâm казни. Овако пак, како је Сињорија почела да ради, не ваља. Брутални поступци њени, да сама хапси и прогони бискупе, не могу се одобрити. Њега узбуђује вест о таквим бруталностима и жао му је што се Сињорија не понаша како се од ње могао надати, јер док она на једној страни исповеда љубав према цркви и прави се најоданијом, на другој врши што није допуштено, што се не сме чинити. Које против свештеника које против бискупа, за сразмерно кратко време, Република је на својој територији учинила толико колико се није учинило у свем хришћанству за много дуже време. И ту је папа стао набрајати у последње време претеране бискупе са млетачке територије, напоменувши како не би жалио да је то учињено ради какве крупне ствари. Али колико му то није мило, још му је најпријатније што Сињорија гаји велику мржњу према свему свештенству у Далмацији због Клиса, и што сада хоће, да се, мало по мало, свима освети.⁴¹¹⁾

Папа, међутим, морао се заузети за свештенство. Једно, што је реч о његовом свештенству, друго, што су поступци Сињоријини имали за сврху да сузију утицај цркве, и треће, што се свештенство уплело у догађаје подстакнуто од бискупа и

⁴¹¹⁾ *Ibidem.*

из Рима, он се морао заузети за њу, тражећи, ако се не може више а оно да се бар њему допусти, да га он кажњава, да би му колико толико очувао узглед као и себи право непосредне власти над њим, онако као што га је имао у другим католичким земљама. Стога је у току целог разговора са млетачким послаником непрестано уверавао како је кривица свештенства мала. Али је Сињорија управо тај рад свештеника и бискупа у Далмацији сматрала као врло крупну ствар, толико крушну да није смела чекати на претходно папино одобрење, те је морала одмах отклањати опасност. Стога је Долфин на папина уверавања одговорио да је и Сињорији непријатно што се, приморана, латила таквих средстава и да папа може бити уверен, да би му се Сињорија претходно обраћала за одобрење, само кад од одлагања ствари не би било штетних последица. То се пак није могло учинити у овом случају, јер је ту питање о побуни њених подаљника и о рушењу поретка у млетачкој држави. Такве кривице морале су бити кажњене одмах, да остављене некажњене не би довеле до несрећних догађаја од најкрупнијег значаја, којима после није лако stati на пут.⁴¹²⁾

Знајући за штетност онаквог рада католичког свештенства у Далмацији по млетачке интересе и изненађен овом одлучношћу Сињорије и поруком њеном по Долфину, папа управо није знао шта да ради. Покушао је прво да брани свештенство, тек колико да му умањи кривицу у очима Сињорије, али ту није имао успеха. Порука Сињоријина била је толико одлучна, да је у том тренутку узалудан

⁴¹²⁾ *Ibidem.*

био сваки покушај да се измене њена одлука у погледу бискупа. Стога остави ту ствар за тај мах рекавши Долфину да жели о њој мирније да размисли. Али после неколико дана, приликом нове аудијенције млетачког посланика, 28 септембра, папа и не додирну то питање. Исто тако Долфину ништа не поменуше ни кардинали, папини саветници. Било је речи о другим питањима, и папа је молио да се Сињорија покаже милостива према неким лицима што их је била похапсила због клишке афере, и према другима чија је имања конфисковала и забранила им повратак на млетачку територију.⁴¹³⁾ И тек после месец дана додирнуто је питање о шибеничком бискупу. Папа је тада пристајао да постави другог бискупа на место прогнанога, али је молио да се, зарад угледа цркве, допусти повратак ранијем у Шибеник, и то само на месец дана, да среди своје ствари, па ће одмах потом отићи и тада ће на његово место доћи други.⁴¹⁴⁾ Али Сињорија остале непоколебљива у својој ранијој одлуци. Она није хтела да чује ни за каква поштовања. Хтела је да у својој држави буде стварни господар, који се може бринути о заштити својих интереса, о одржању свог опстанка и угледа, и да може казнити свакога који ради против тога, а да не мора никоме полагати рачуна зашто тако ради. Зато је папина жеља да се ранији шибенички бискуп поврати у Шибеника ма и на месец дана, па да га потом он смени, остала неуслићана. Си-

⁴¹³⁾ У *депешама* од 28 септембра 1596 (Ркл. у Sen. secr., *Dispacci da Roma*, filza 38).

⁴¹⁴⁾ У *депеши* млетачког посланика из Рима од 19 октобра 1596 (Ркл. на истом месту).

њорија је поручила папи отворено да више неће да чује за тог бунтовника, и само из љубави према папи може примити ново лице на бискупску столицу у Шибенику.⁴¹⁵⁾

Сињорија је остала одлучна, бискуп се није јавио у Шибенику нити је папа више наваљивао и мир се у Далмацији повраћао.

⁴¹⁵⁾ У одлуци млетачког Сената од 26 октобра 1596 (Ркн. у Sen. secr., *Deliberazioni Roma*, Reg. XI, 101 v. 102).

ДЕО ШЕСТИ ЕПИЛОГ ДОГАЂАЈУ ИЗ 1596 ГОДИНЕ.

С падом Клиса не престаје клишко питање. — Радници на заузимању Клиса настављају рад са Сењским Ускоцима. — Неки од њих иду у Грац, Праг и Рим. — Образовање новог одбора у Спљету за рад на поновном заузимању Клиса. — Преговори с мухамеданцима из Клиса. — Провидур Бембо сазнаје за појединости тог рада. — Бембо против Ускока и тражи упушта од Сињорије. — Бембо добија упушта и по њима поступа: извештава Турке, растура одбор у Спљету и најенергичније гони Ускоке. — Смрт Франа Мартинчића и последице тога. — Клишко питање престаје бити засебно питање и постаје саставни део овог пространијег и споредан део његов. — Крај.

У Далмацији мир се повраћао, али не тако брзо, јер са падом Клиса у турске руке није скинуто клишко питање. То питање постоји и даље за прилично времена, јер су постојали и узроци који су довели до предузећа против Клиса 1596 године: Турци заузети ратом на северној међи ни после овог догађаја нису могли оставити јаких и поузданих посада ни у Клису нити у другим градовима на тој страни, што заинтересованима за освајање Клиса даје мања да мисле о лакоћи извођења поновног подухвата против Клиса; код млетачких поданика било је и даље незадовољства према Републичиној управи, једно, што се Република мало бринула о поправци њихова стања и друго, што су у борбама око Клиса изгубили ро-

ћака или их се лишили што су после тог догађаја морали избећи у туђу земљу па су хтели да се свете; свештенство је негодовало против онаквих поступака Сињоријиних и налазећи ипак довољно заштите у папи било је готово да потпомогне сваки подухват сличан оном против Клиса; Сењски Ускоци, из освете према Млечићима, постали су много активнији, још чешће су излетали по млечачким крајевима пљачкајући и наносећи Републици веће штете него икад дотле; папски двор и даље је мислио и радио на плану о покрету Турцима потчињених хришћана и за извођење његово тражио помоћи од разних владалаца; за ћесаревце непрестано је постојала потреба да се Турцима некако одврати пажња од Угарске и Хрватске на другу коју страну; међутим коловође у предузећу против Клиса, што остало је у животу и у слободи, пошто су се повукле у Сењ, Грац, Праг и Рим, сматрале су ~~за~~ дужност да наставе рад, да окушају срећу с поновним освајањем Клиса.⁴¹⁶⁾

Због свега тога клишко питање не престаје с падом Клиса. Оно постоји још неко време, још неколико година, слабећи поступно према томе како нестаје узрок који су га изазвали и одржавали, а нарочито од времена кад су се проредили редови активних учесника у предузећу од 1596 године. Док је пак ових било у већем броју, нарочито за прве две године после оног најкрупнијег догађаја, рад на поновном освајању Клиса био је

⁴¹⁶⁾ Потврде за све ово, поред архивалне грађе у архивима млечачком, бечком и ватиканском, има на многим местима у нашим стручјима: *Цртице из Историје Сењских Ускока, I*, (Н. Сад, 1901); *Пејки патријарах Јован* итд. (Земун, 1903); *Из Историје Сењских Ускока, 1605—1607* (Н. Сад, 1907).

врло интензиван. Он је епилог том крупном догађају у историји града Клиса и Далмације, допуна за потпуну слику досадашњег излагања, и настаје одмах по паду Клиса, прво у Сењу, Грацу, Прагу и Риму а потом на самом терену, где се имало обновити предузеће.

Први је њихов рад у заједници са Сењским Ускоцима и има карактер освете према ономе који је сматран главним кривцем за неуспех с предузећем против Клиса, против Млечића. Као што је бивало раније с поданицима султановим и млетачкима, кад су се приликом неуспешних покушаја против Клиса уклањали из свог краја тамо где су могли наћи склоништа, тако је било и овом приликом: добар број и једних и других, не осећајући се сигурнима у своме крају, уклонили су се с Ускоцима и с Ленковићем у Сењ, и док су прваци отишли даље у Грац и Праг, да траже накнаде за свој рад, други су остали у Сењу, одакле су с Ускоцима ударили у немилостиво пљачкање по млетачким крајевима. Још док се главни провидур Венедикт Моро после пада Клиса бавио у Спљету и поглавиту пажњу обраћао на кретање сакупљених Турака, јер се бојао да ови не предузму какав корак против млетачких крајева, Ускоци су се, користећи се његовим некретањем, одали гусарском послу и у омањим четама, а на својим лаким и за гусарење нарочито удешеним баркама, излазили су у пљачку, обилазили све приморје далматинско и спуштали до самога Котора, па се отуд враћали претоварени пленом. И раније је било несигурности по отоцима и уопште у Приморју, али ова сада биваше све већа, а нарочито за оне поданике млетачке, што не хотијаху давати прибе-

жишта Ускоцима и војницима саопштаваху о њивову кретању или извештаваху Турке о намераваним нападима Ускока и о њихову изласку на сухо. Па не само да су се Ускока страшили млетачки поданици по селима, већ је тога било и по самим градовима, у којима је стража бдила и даљу и ноћу мотрећи на долазак Ускока. Зато чим би пао мрак, калије су затваране и страже удвајане, а бродови по лукама прилазили су ближе граду, да удаљени не би били изложени ускочком нападу. Управо становништво места изложених ускочком нападу живело је на непрекидној опрези и у страху, од чега требаше да га обезбеде млетачке власти.⁴¹⁷⁾ У свима тим ускочким излетима и у неколиким крупним подухватима из 1597 године, знатног удела имали су бегунци из султанова и млетачког краја, који после пада Клиса нађоше склоништа у Сењу и на Ријеци.⁴¹⁸⁾

Док су тако ти радили с Ускоцима светећи се Млечићима, њихове коловође одоше пут Граца и Прага да код надвојводе и на ћесареву двору правдају неуспех и потраже помоћи, јер напустивши огњиште остадоше без икада. Већ у јулу месецу у Прагу се налазе добро познати Фран Мартинчић и архиђакон Павле Сиротковић с још неколико првака, где моле ћесара да има у виду њивово пожртвовање и показану ревност.⁴¹⁹⁾ И ћесар им услиши молбе па их препоручи надвојводи гра-

⁴¹⁷⁾ *Пртице из Историје Сењских Ускока*, I, 9 и 10.

⁴¹⁸⁾ У наведеној студији и у многим депешама главних заповедника млетачког бродовља у Јадранском Мору: Алмора Тјепола из 1597 и Ђо-
вани Бемба из 1597 и 1598 год. (Реп. у Млет. Држ. Архиву, у одељку
Sen. secr., *Dispacci dei proreeditori da mar in Golfo*).

⁴¹⁹⁾ *Spom. Hrv. Krajine*, I, 230—233.

дачком,⁴²⁰⁾ а пуковнику Ленковићу нареди да сваком помогне сразмерно стеченим заслугама, као и да се постара о размени робља с Турцима, те искупи матер и сестру Сиротковића и друге заробљене под Клисом.⁴²¹⁾ Одмах потом налазимо у Грацу поменуту двојицу као и Степанчића, Николу Сугића, Љуку Милошевића, Јована Петачића и Николу Беговића, све раније млетачке и султанове поданике, где моле за службу и помоћ.⁴²²⁾ Али је од свега тога најинтересантнији корак Николе, брата погинулога Ивана Алbertија. 22 новембра Никола подноси ћесару меморијал о освајању Клиса и околних покрајина, у коме износи свој план и погодбе под којима се има извести.⁴²³⁾

Ћесар је усвојио његов предлог, похвалио је верност породице Алbertија, њему и брату му Матији дао је повластицу на пределе које отму од Турака и обећао им помоћ од Ускока и у муниципији,⁴²⁴⁾ што је све доказ да је ћесар и даље мислио на Клис и да су ћесаревци дали подстицаја за рад, који се следеће године осећа у млетачком и турском крају у близини Клиса, и који врше лица позната нам из предузећа против Клиса 1596 године.

На том послу радили су здружено они што су били у Прагу и Грацу, они други што су с Ускочцима излетали на море и пљачкали млетачке крајеве, и неки израније умешани у клишку аферу или који остадоше на дому, мањом Польчани и

⁴²⁰⁾ *Ibid.*, 234, 235.

⁴²¹⁾ *Ibid.*, 234.

⁴²²⁾ *Ibid.*, 235, 236.

⁴²³⁾ *Ibid.*, 256—264.

⁴²⁴⁾ *Ibid.*, 264, 265.

Спљећани, које је Моро оставио на миру, да не би изазивао још веће незадовољство у оном крају и да би отклонио опасност која би из тога проистекла. Покретачи су били први, други су посредовали између њих и ових трећих, а последњи су прихватили ствар. У овој пак прилици нарочито су други користили својом дружбом с Ускоцима, јер делајући с Ускоцима долазили су у тамопњи млетачки и турски крај, састајали су се са својим рођацима и пријатељима, доносили им вести и порука од првих из Граца и Прага, договарали су се с њима, односили поруке првима, и најпосле с некима од ових одлазили поново у оне крајеве, да што подробније утанчaju споразум о заузимању Клиса.

Тако је рађено у току зиме 1596 и 1597 године, за које се време у Спљету створио одбор, који је имао припремити све потребно, пре него се прва и друга група с Ускоцима и ћесаревом помоћу крену на извођење задатка. У том одбору у Спљету били су: Иван Марулић и брат му Матија, Јероним Мартинчић, Казимир Фауста Вранчића, Никола Дивнић, рођак Франа Мартинчића, Јероним Ципчић и синови му Лујо и свештеник Диоклијан, Јероним Бекари, пољички кнез Павле Павић и рад су отпочели још с пролећа 1597 године.⁴²⁵⁾ Они су се прво дали на придобијање присталица, а Јероним Ципчић и Бекари да нађу поверилика у Клису, који ће им предати град у уречено доба.⁴²⁶⁾

⁴²⁵⁾ У другој датотеци провидура Бемба од 25 маја 1597, и у њој приложенима: писму спљетског кнеза Фулвија дала Наве од 22 маја и у саслушању овога и Шибеничанина Николе Петрића, који је тада живео у Спљету, обоје од 20 маја те год. (Ркн. у Млет. држ. Архиву, Sen. secr., *Dispacci dei proved. generali da mar in Golfo*).

⁴²⁶⁾ У шифрованој датотеци Бембовој Сенату од 5 јула 1597 (Ркн. на обележеном месту).

Потом у пролеће дође тамо и Лука Милошевић Клишанин, који је прошле године показао пут нападачима на Клис, отворио им капије и са тројицом браће своје највише припомогао да се заузме град. Наравно, да овај није смео доћи у Спљет. Он је изабрао погодније место, одакле је развио свој рад: дошао је у Стариград изнад Трогира, ту се склонио код својих пријатеља посвећених и у нови и у стари посао око Клиса, и одатле је одржавао везе на једној страни с онима у Спљету и на другој с Клишанима, с којима се састајао. Чак је успео да се састане и с некима из посаде клишке и да с њима преговара и придобије их за ново предузеће.⁴²⁷⁾ Па и Павле Сиротковић дође у тај крај. После борављења у Прагу, где је молио за помоћ и откуп својих из турског ропства, отишao је у Рим,⁴²⁸⁾ где је такођер било људи из спљетског краја, који су радили на обнављању предузећа против Клиса,⁴²⁹⁾ а затим дошао на оток Буа према Спљету, нашао склоништа код тамошњих калуђера, где се више пута састајао с пријатељима из ранијег предузећа и с њима преговарао о новоме.⁴³⁰⁾

После поверљиво вођених преговора на једној страни представника прве и треће групе радника и на другој између обојих и поданика султанових, и поглавито оних из Клиса, биле су утврђене неке тачке, од којих су најглавније: да се прво припреми све што је потребно за предузеће, па да се извођењу приступи после свршене жетве, како би

⁴²⁷⁾ У горе наведеној *депеши* Бембовој Сенату од 25 маја 1597 и у приловима њеним.

⁴²⁸⁾ *Ibidem.*

⁴²⁹⁾ *Цркви патријарах Јован* итд., стр. 52, 53, у прим. 158.

⁴³⁰⁾ У наведеној *депеши* Бембовој Сенату од 25 маја 1597, и у приловима њеним.

се имало хране и избегла једна од највећих тешкоћа у првом предузећу,⁴³¹⁾ за то пак време, док су једни имали наставити рад у оном крају, други би отишли у Праг и подробније утврдили погодбе, без којих је сваки корак био залудан.⁴³²⁾ Та је дужност запала Николу Марулићу и Јерониму Ципчићу, који ће тамо наћи папина легата Александра Комуловића при његову повратку из Русије и Пољске, и сваки од њих имао је извести још по један задатак: први да моли за исплату своте утрошене у прошлогодишње предузеће против Клиса, а други да понуди Клис ћесару и утврди погодбе у име свих коловођа, па ако на то ћесар не пристане, да с Комуловићем иде у Рим и потражи папину заштиту.⁴³³⁾ А и остали добили су по коју дужност било за рад на терену где ће се извести предузеће било на другим странама.⁴³⁴⁾

Одмах потом настало је тамо живљи рад, само Спљећани, будући на оку млетачких власти, нађоше посредника на које ће мање сумње пасти. То су били мањом људи из трогирских кастела, који су одршавали везу Спљећана с мухамеданцима из Клиса, с присталицама из кастела и млетачких крајева као и Ускока, који су се намерно дуже задржавали на згодним местима у Приморју и изнад Трогира. Крајем пак јула стадоше придолазити и други од првих завереника у новом предузећу. Матија, брат Луке Милошевића, који се био потурчио

⁴³¹⁾ У *извештају* спљетског књаза Фулвија дала Наве од 12 јула поднесеном провидуру Бембу (прил. Бембовој *депеши* од 18 јула 1597 год. — Ркн. на обележеном месту).

⁴³²⁾ *Ibidem.*

⁴³³⁾ *Ibidem.*

⁴³⁴⁾ *Ibidem.*

а потом по паду Клиса прешао поново у хришћанство, са Мпхнићем и Миличићем, такођер радничима из прошле године, и још шесторицом поузданника, дође кришом изнад Стариграда и ту се састадоше с некима од пријатеља, а потом се сви дигоше у Сућурац, где се нађоше с Ђорђем Турковићем, који је прошле године био међу оном неколицином из друштва Лукина, што су уговарали с мухамеданцима из Клиса. Ту се, у Сућурцу, преруше и обрију по турском начину а потом оду на Мосор на састанак с некима из клишке посаде, с Пољичанима, с неким заинтересованим Бопњацима и с православним Србима поданицима султановим⁴³⁵⁾ Ту их нађу окупљене и међу њима петорицу мухамеданаца из Клиса, од којих је најугледнији био Урумилић, један од старешина посаде у Клису,⁴³⁶⁾ о коме се било чуло да ради код Турака да га поставе за старшину чета против Ускока, су чим би постао старешина од шест стотина људи.⁴³⁷⁾

На Мосору једни другима саопштише поруке, већаше о предузећу и по свршену послу мухамеданци одоше пут Клиса а млетачки одметници на Козјак планину изнад Сућурца, на нов договор, после чега ће се растурити по послу.⁴³⁸⁾ Дотле пак на стотину нових Ускока, све млетачки одметници од пада Клиса, под Буковцем, Фалижићем и Милошем Драгићевићем и шездесетину Ускока Сењских под

⁴³⁵⁾ У извештају спљетског кнеза дала Наве од 3 августа, приложеном датеши Бембовој од 12 августа 1597 (Ркп. на обележеном месту).

⁴³⁶⁾ У шифрованом писму спљетског кнеза дала Наве од 6 августа (На обележеном месту).

⁴³⁷⁾ У датеши Бембовој Сенату од 17 августа 1597 (Ркп. на обележеном месту).

⁴³⁸⁾ У писму спљетског кнеза дала Наве од 6 августа (Види прим. 436).

војводом Матијом Питичићем били су недалеко склоњени на млетачком земљишту.⁴³⁹⁾ Убрзо им се пријужи и Мартин Силверић са својом ускочком дружином, и кад се старешине повратише с договора, сви скупа извршише такав један напад на млетачки крај, да је то тешко пало тамошњим представницима млетачке власти.⁴⁴⁰⁾

Ну тако чести ускочки излети, и поред толиких жалаба млетачке Сињорије, и сувише дрски, каквих дотле никада није било, даље, кретање и иначе сумњивих Спљећана, па долазак са стране још сумњивијих, и дружење Републичиних поданика с Ускоцима као никад дотле, није могло проћи а да не остане опажено. Тамошње власти биле су и иначе на опрези, и није требало много па да главни провидур на Јадранском Мору Бембо дозна не само шта се углавном спрема против Клиса него и појединости тог рада. У мају 1597 спљетски кнез Фулвије дала Наве сазнао је за сва имена чланова спљетског одбора као и за долазак и мисију Луке Милошевића. Исто тако сазнаде за појединости и Никола Петрић из Шибеника. И обојица известише Бемба, који одмах јави Сињорији и од ње затражи упушта шта да ради, не пропустивши да за то време сам учини све што може да спреци нове незгоде по Републику од Турака.⁴⁴¹⁾

Најглавнија брига била му је да сузбије рад Сењских Ускока, од којих су добар број били ранiji Републичини поданици, али још више из Турске, а понајвише од оних што су учествовали у нападу и у одбрани Клиса, па бојећи се за своју главу по

⁴³⁹⁾ *Ibidem.*

⁴⁴⁰⁾ *Ibidem.*

⁴⁴¹⁾ Горе наведена дешеша Бембова од 15 маја 1597.

паду овога узмакли у Сењ. Према извештајима што их је имао Бембо, ови су сачињавали главни одред с којим су коловође новог предузећа против Клиса имале рачунати. Стога се он обори против Ускока. Али не постиже жељеног успеха. Јер на млетачкој територији и могао је учинити нешто, али је мука била што су Ускоци, одагнати отуда, узвицали на турску територију, где су налазили склоништа код тамошњих својих јатака и њиховом помоћу вршили нападе или налазили пута да се спасу бегством.⁴⁴²⁾ И када није имао успеха са средствима која су му били на расположењу, Бембо је молио нека се унесе пометња међу одметнике тим што ће се оправдати казна свакоме који млетачким властима преда било жива било мртва Ускока. То је средство којим се Сињорија користила у више махова па и у доба за Ускоке опасног Алмора Тјепола. На тај начин, рачунао је Бембо, створило би се неповерење Ускока према својим јатацима и пријатељима који су жељели ослободити по којега од својих, кажњена изгнанством из млетачке владавине.⁴⁴³⁾ Породице таквих жуделе су да виде изгнаника на дому или и сами ови лутајући по свету зажелели би се својих, па би се по који пут усудили и да дођу кришом, али свакда са страхом да то не плате главом или да не наруше и оно мало спокојства својој породици. Срце оних на дому жудело је за својима, док је и најтврђе изгнаничко срце мекшало тако да су често и најсталнији и најсурорији чинили услуга млетачким властима на штету својих другова или каквог тајног предузећа. Зато је и ра-

⁴⁴²⁾ У другој *делегати* Бембовој од 17. јуна 1597 (Ркп. на обележеном месту).

⁴⁴³⁾ *Ibidem.*

чунао Бембо да ће, ако то постигне, тим постићи и успех против Ускока, јер ови немајући склоништа код својих пријатеља и сумњајући да ће бити издани, неће тамо долазити нити ће више причињавати тешкоћа Републици.

Док је пак Бембо предузимао мере против Ускока и за друге се обраћао Сињорији да му их допусти употребити, после оних првих вести о спљетском одбору и раду појединача на поновном освајању Клиса, стигле су нове. У то доба стиже из Рима у Спљет један од активних учесника у првом предузећу против Клиса, неко духовно лице по имену Кипријан, по свој прилици онај непознати нам духовник што се онолико заузимао за пошиљање помоћи Клису, само сада као бискуп смедеревски. Овај се није крио и говорио је да је дошао да исплати добре људе, који су му позајмили новаца да се ослободи турског ропства, којег је допао по паду Клиса. Али Бембо није могао веровати да је тамо дошао само ради тога. Његов долазак у Спљет у доба већ организованог рада против Клиса, у што је раније и сам био умешан, и то долазак из Рима, где се окунило толико посредника на том истом послу, изазвао је неповерење код провидура. Стога је овај и о томе јавио Сенату молећи да му се уједно, само што пре, одговори и за раније тражена упушта у погледу Ускока.⁴⁴⁾ Колико је пак Бембо сматрао да је значајна ствар долазак тога бискупа, види се најбоље по томе што је део депеше, где је реч о овоме, био шифрован.

Затим је Бембо добио нових појединости о раду завереника против Клиса. Сад му је спљетски кнез

⁴⁴⁾ у депеши Бембовој Сенату од 25 јуна 1597 (Ркп. на обележеном месту).

јавио и шта је дознао о начину како се мисли затузети Клис. Један је био: да некакав мухамеданац дође из Босне с лажним писмом босанскога паше и свитом од педесет до шесет људи, под видом да је послат за заповедника посаде у Клису, па кад уђе тамо, да се докопа града. Други је био сличан ономе из 1596 године: да се уђе у град кроз један отвор у зиду споља кречом замазан а изнутра испуњен сувим камењем. И у те вести веровало се у толико лакше што је, доиста, тих дана био послат у Клис некакав ага с осамдесет људи за појачање посаде, чији број једва да је износио три стотине људи, јер се остатак бавио послом у пољу ван града. А било је и других прилика које су целом овом послу давале озбиљан вид. Тако тих дана стигоше у Спљет два трговца из Јајца у Босни, Јован и Ђорђе, од којих је први био рођак архијепископову викару. Они су говорили да су дошли ради куповине пиринца, али је загонетно било што је у исто време стигао тамо и један изасланик Ускока, који су се неколико дана задржали у Босиљини. Јер се о Ускоцима причало како су овом приликом донели некакву кутију запечаћену, послату с ћесарева двора, у којој као да су биле ћесареве повеље првацима босанским, у преводу Матије Гралинија, и поклони за њих. Онај пак што је све ово доставио провидуру Бембу рекао је још како је видео те привилегије у преводу и прочитао им почетак, а да су му она два трговца говорила како ће и за њих бити ћара, кад ћесар буде завладао Босном; међутим одмах после тога нестало је те двојице тако да нико није знао камо су отишли.⁴⁴⁵⁾

⁴⁴⁵⁾ У *депеши* Бембовој Сенату од 18 јула 1597 и у њеним приложима. (В. горе прим. 431).

После свега тога Бембо је дознао и за оне даље састанке завереника на Мосору и на Козјаку, за кретање Ускока и њихов напад, и то све преко спљетског кнеза дала Наве, који је још од првога дана завео такав систем ухоћења, да је одмах знао све што се ради против Клиса.⁴⁴⁶⁾ Па при свем том Бембо још ништа одлучно није предузимао, што је очекивао упуства од Сињорије. Чак се уздржавао и да што саопшти клишком заповеднику о припремама против Клиса, који је јамачно и сам знао непшто те је за посаду тражио појачања, које се у млетачком крају друкчије тумачило. Бембо је сада радио противно дотадашњем обичају у Млечића, са разлога што, знајући ко су коловође, није хтео да самостално доставом код Турака оптужује Сињорију за рад њених поданика. Јер и дотле су им Турци сваког часа пребацивали за рад Ускока, па би тога било и овом приликом, па можда не само пребацивања него и озбиљних неприлика по млетачки крај, зато кад је писао Сињорији о свему горњем, предлагао је како би згодно било јавити клишком санџаку и другим суседним ста-решина ма турским што се спрема против Клиса, па да казне своје људе умешане у ново предузеће, и ако их они не знају, да им он саопшти који су, само да све то не чини он, него преко неког поверљива човека, који ће Турцима доставити и представити као да Млечићи о свему ништа не знају.⁴⁴⁷⁾

16 августа млетачки Сенат одговори на Бембове молбе и послало му упуства шта да ради.⁴⁴⁸⁾ Како се смедеревски бискуп још пре тога био уклоно

⁴⁴⁶⁾ У горе наведеном писму спљетског кнеза од 6 августа.

⁴⁴⁷⁾ У датеши Бембовој Сенату од 17 августа 1597.

⁴⁴⁸⁾ У датеши Бембовој Сенату од 7 септембра 1597 (Ркп. на обележеном месту).

из Спљета у Омиш⁴⁴⁹⁾), а затим напустио Далмацију, Бембо је имао да изврши наређење само у погледу Ускока и завере против Клиса. Ну ова друга ствар била је много прешнија, стога је њу прво и узео у посао. Одмах је, дакле, нашао начина да достави Турцима о раду против Клиса и последице од тога осетиле су се: прво су Турци спалили шуму око Клиса, те тако очистили терен и учинили га неподесним за нападачево примицање кришом; затим су потражили појачања посади, и кад су га добили, увели су га у град ноћу, као кришом; најзад, стигао је и санџак-бегов ћехаја с нешто људи и док је вршио истрагу против саучесника, да би обезбедио град, наредио је да се цистерне напуне водом и град снабде довољном количином хране.⁴⁵⁰⁾ На тај начин Бембо је уклонио опасност с једне стране и задао посла Турцима. Потом се обрнуо против Републичиних поданика, који су сматрани коловођама у предузећу. Према наређењу Сената, 3 септембра призвао је Јована Циндића, Јована Марулића и Луја Ципчића и наредио им да кроз два дана морају напустити Спљет и његову територију и упутити се у Млетке, где ће остати цео месец септембар и да се одатле не смеју никуда маћи без изричног наређења и допуштења Сињоријина. За случај пак да не учине то, Бембо им је предочио шта их чека: казна изгнанства из свих млетачких крајева и конфисковање њихових добара.⁴⁵¹⁾ И ови нису имали куд до да послушају наређење, али како за тако кратко време нису могли средити своје приватне послове, замолише провидура нека

⁴⁴⁹⁾ У *депеши* Бембовој Сенату од 18 јула 1597 и у прилогима њеним.

⁴⁵⁰⁾ У наведеној *депеши* Бембовој Сенату од 7 септембра 1597.

⁴⁵¹⁾ У *наређењу* Бембову од 3 септембра, приложеном депеши Сенату од 7 септембра 1597.

им продужи рок, што им овај и одобри, оставивши као последњи дан 14 септембар, када су се сва тројица кренула пут Млетака.⁴⁵²⁾

Сав тај посао свршио је Бембо у потпуној тишини, не дајући ни најмањег знака од свог рада. Потом се обрнуо против Ускока свом снагом. Са појачаним бродовљем и људством развио је много јачу акцију него дотле, пресретао их на води и гонио по суву, отимао им плен и по који пут успео да их ухвати живе, када их је, за страх осталима, вешао. Да би пак успех био што потпунији, у име дуждево, објавио је Републичиним поданицима у Далмацији како је сваком слободно убити и проказати Ускока, и онај што то учини има права ослободити казне по једног изгнаника које било врсте сем оних које је казнило Веће Десеторице, а ако тај буде и какав од ускочких вођа, добија две хиљаде млетачких лира награде што ће му се исплатити одмах и без икаква одбитка; извршили пак то сам изгнаник, одмах стиче право вратити се на своје огњиште. Том приликом уцењене су главе десеторици ускочких војвода: Ивану Влатковићу, Марку Маргитићу, Николи и Митру Рупчићу, Мирку Домазетовићу, Ђорђу Масларди, Милошу Славчићу, Драгославу Поплаковићу, Милошу Буковцу и Ђурици хајдуку.⁴⁵³⁾

Од свега тога било је успеха, а понајвише од мера предузетих према коловођама у предузећу против Клиса. Јер и ако је Бембо радио у највећој тишини, ипак су Спљећани посвећени у преговоре

⁴⁵²⁾ У наведеној *делеши* од 7 септембра 1597.

⁴⁵³⁾ У *делеши* Бембовој Сенату од 16 септембра 1597. Тој *делеши* приложен је Бембов *проглас* (Ркн. на обележеном месту).

знали чега се тиче одлазак оне тројице у Млетке.⁴⁵⁴⁾ Зато је у Спљету наступило стање, на које се Бембо није могао жалити у својим даљим извештајима Сињорији. Истина, он је и после тога дознавао о раду против Клиса, али тај му рад није задавао бриге. Он је дознао како се Матија Милошевић састајао с Мемићем, мухамеданцем из Клиса, и четворицом његових другова из посаде у Клису; како је Матија после тога отпутовао у Рим и како је собом носио папске заставе:⁴⁵⁵⁾ даље, имао је пред собом писмо каваљера Цукаринија из Јакина упућено Франу Бртучевићу у Праг, у коме се говори о појединим стварима из онаг ширег папског и ћесарског плана;⁴⁵⁶⁾ и водио је рачуна о вестима добијеним преко Рима о преговорима односно Клиса.⁴⁵⁷⁾ Али му све то сада није задавало бриге. Он је будно мотрио на сумњиве и бојазан од рада оних у Риму и Прагу није му се чинила умесном; кад је пак напао да је потребно онемогућити кога од сумњивих у даљем раду, хапсио га је, као што је урадио с Луком Радишићем из Суђурца, који је био умешан у предузеће и општио с Римом.⁴⁵⁸⁾ Стога је, без икаква устезања, јављао Сињорији како рад на поновном заузимању Клиса ишчезава.⁴⁵⁹⁾ Ну прави успех постигао је Бембо тек првих дана месеца деcemбра те године.

⁴⁵⁴⁾ У извештају непознатог певереника од 6 октобра, приложеном депеши Бембовој Сенату од тога дана (Рки. на обележеном месту).

⁴⁵⁵⁾ *Ibidem.*

⁴⁵⁶⁾ Оригинално писмо Цукаринијево од 6 октобра приложено у препису депеши Бембовој Сенату од октобра 1597 (Рки. на обележеном месту).

⁴⁵⁷⁾ У депеши Бембовој Сенату од 6 новембра 1597 (Рки. на обележеном месту).

⁴⁵⁸⁾ У депеши Бембовој Сенату од 12 новембра 1597 (Рки. на истом месту).

⁴⁵⁹⁾ *Ibidem.*

У то доба, због спора Сињорије с надвојводом градачким око Ускочког Питања, била су блокирана ускочка пристаништа. Ради што успешнијег рада на томе и сам Бембо диже се у Кварнер, ништа не страхујући за безбедност доњих крајева. И кад је био у кастелу Мушићу на Пагу, стиже му вест како ће се кренути једна ускочка барка с двојицом војвода с Ријеке у Сењ, стога посла на ту страну три барке с Арбанасима да ухвате ускочку барку. Кад су ове ноћу стигле у тамошње воде, неочекивано појави се пред њима једна ускочка барка, на коју Арбанаси навале, докопају се и на њој, поред животних намирница, нађу једанаест жена са Ријеке и из Сења, које пусте на обалу, и два човека, којима се нису надали да ће им тако лако пасти шака. То су били: Спљећанин Фран Мартинчић, познати радник на освајању Клиса још из 1583 године и његов садруг Виченцо Стипанчић, такођер један од ранијих радника на том послу, који је после неуспеха с Клисом нашао склоништа у Сењу код Ускока. Кад су се млетачке барке с Арбанасима примакле њиховој, ова двојица с јоп једним Ускоком покушаше да беже па се бацише у море, али их Арбанаси живе похваташе и као драгоцен плен одведоше Бембу.⁴⁶⁰⁾)

Чим је био ухваћен, Мартинчић је тражио од Арбанаса да га погубе, јер је знао што га чека. Ну ови му не испунише жељу већ га одведоше Бембу, који га такођер не хтеде кажњавати пре него га је подвргао испиту, да му се утврде кривице. Кад је пак то учињено, на читав месец дана пошто је био ухваћен, Бембо донесе одлуку да се и Мартинчић

⁴⁶⁰⁾ У делеши Бембовој Сенату од 6 децембра 1597 (Рки. на обезјеном месту).

и Стипанчић удаве у мору, што би одмах извршено.⁴⁶¹⁾

Овај догађај Бембо је сматрао крупним добитком за решење клишког питања, јер се поуздано надао да ће се после тога млетачки поданици, како изгнаници тако и они што су остали на дому, оставити штетног рада по Републичине интересе,⁴⁶²⁾ и није се преварио. После тога спљетски крај остао је на миру. И после овога било је предлога, које папи које ћесару и Шпанцима, да се Клис освоји од Турака и да се од њега створи основна тачка за даље ратне операције,⁴⁶³⁾ али више није било онаквог рада какав је био у 1596 години, пре тога и за две године касније: ту више нема учешћа самог народа нити више на том питању ради велики број султанових и млетачких поданика. Стога се с разлогом може сматрати свршетак године 1597 као крај клишког питања засебно схваћеног а рад на њему у другој половини 1596 и у току 1597 као епилог оном крупном догађају из прве половине 1596 године.

⁴⁶¹⁾ У датеши Бембовој Сенату од 11 јануара 1598 (Реп. на истом мссту). Упор. *Relation de Ser. Zuanne Bembo, prov. gener. da mar in Golfo, Venezia*, 1875, стр. 25.

⁴⁶²⁾ *Ibidem.*

⁴⁶³⁾ В. Пећки патријјарах Јован итд., 73, 79, 84, 85; Из Историје Сенских Ускока 1605—1607, стр. 123—126 и даље.

САДРЖАЈ

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

Увод у расправу приказану на светаном скупу Академијину
22 фебруара 1907 године СТРАНА III—IX

ДЕО ПРВИ

Покушаји освајања Клиса од Турака пре 1596 год.

ГЛАВА ПРВА

Млетачки покушаји освајања Клиса за Нипареког Рата

Положај и значај града Клиса за Порту иреја млетачкој Далмацији. — Клис и Сењски Ускоки. — Први млетачки покушај заузимања Клиса 1572 год. — Други млетачки покушај из год. 1572.

1—7

ГЛАВА ДРУГА

Покушај освајања Клиса за рачун ћесарев 1583 год.

Узроци негодовању султанових и млетачких поданика и почетак завере против Клиса. — Рад Сењских Ускока у прилог томе. — Фра Анђело Трогиранин, главни посредник између заверника против Клиса и ћесареваца на раду у Грацу. — Његове предлоге усваја надвојвода Карло. — Фра Анђело на раду у Хрватском Приморју и у Далмацији. — Покушај заузећа Клиса у почетку 1583 године. — Неуспех и последице његове . . .

7—19

ГЛАВА ТРЕЋА

Преговори за освајање Клиса за рачун папе Сикста V

Све горе понашање Турака водстиче заверенике најачи рад. — Повратак фра Анђелов из Далмације у Грац и неуспех на надвојводину двору. — Рад заверника у околини Клиса и њихова изасланства у Грачу. — Фра Анђело ступа у споразум с Петром Калвучијем, папским послаником на надвојводину двору. — Калвучијев рад иде у прилог папу папе Сикста V о општем хришћанском савезу против Турака. — Калвучијев предлог примљен у Риму. — Даљи Калвучијеви преговори с папским двором. — Калвучијеви преговори с фра Анђелом. —

Фра Анђелов одлазак к надвојводи, а потом у Беч и у Угарску. — Калвучи хита за њим, налази га у Угарској и с њим иде у Праг. — Накнадни Калвучијеви захтеви поднесени папском двору. — Нестајање фра Анђела с позорище и прекид рада на освајању Клиса за рачун папин

20—36

ДЕО ДРУГИ

Освајање Клиса за рачун ћесарев 1596 год.

ГЛАВА ПРВА

Први узроци што доводе до обнове рада на освајању Клиса за рачун ћесарев

Рат ћесарев с Портом 1592—1606. — Рад папе Клемента VIII у корист ћесара. — Државе Млетачке Републике. — Сењски Ускoci према ћесару и Млетачкој Републици. — Доминиканац Кипријан Гвиди из Луке, као ускочки изасланник у Риму и противник млетачки. — Кипријан постаје отворен непријатељ млетачки

37—43

ГЛАВА ДРУГА

Први радници на покрету хришћана у околини Клиса и на освајању града за рачун ћесарев

Доминиканац Кипријан и Далматинац Фран Бртучевић, вitez малтеског реда. — Њихов договор за рад на освајању Клиса по турском нападу на ћесареве земље. — Кипријан иде у Грац и Праг а Бртучевић у Далмацију. — Кипријан у Прагу ради против Млечића. — Бртучевићев рад у Далмацији. — Вести о завери против Клиса. — Млетачка Сињорија сазнаје за њу и ради да је осујети. — Бртучевић измиче из Далмације и долази у Рим. — Рад његов на папском двору и предлоги за освајање Клиса. — Његови преговори с бароном Леоном Харахом, ранијим ћесаревим послаником у Риму. — Весарево примање предузета у своју запштицу. — Пут Кипријанов у Далмацију . . .

48—59

ГЛАВА ТРЕЋА

План о освајању Клиса као део много пространијег плана о покрету хришћана под Турцима

Рад у Риму на овом пространијем плану. — Корчулански бискуп Августин Квинчије. — Завереници против Клиса и њихово изасланство у Риму. — Одалазак папина поверилика Кристињевића у Клис, и потом Бртучевића у Далмацију. — Дубровник као средините рада на извођењу папина плана. — Млечићи сазнају нешто о том раду и одмах предузимају мере да га угуше. — Први план остаје им непознат. — Главни радници на покрету хришћана измичу из Далмације, али се наставља рад против Турака и млетачких интереса

59—76

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Рад се своди на питање освајања Клиса и заузете његово

Кипријан Гвиди код пуковника Ленковића, заповедника Хрватске Крајине. — Бртучевић у Риму, Грацу и Прагу. — Рад завереника против Клиса и њихових посредника у Далмацији.

СТРАНА

— Јакин као посредничка станица између завереника против Клиса и њихових заштитника у Риму. — Догађаји у Далматији убрзавају ток рада на освајању Клиса за ћесарев рачун: коговођа Иван Алберти долази у сукоб са својим братом Матијом, који га оптужује Сињорија. — Иван Алберти хита да изведе план пре него би га Млечићи омели. — Његово тражење помоћи од ћесареваца и од наше. — Алберти уз припомоћ својих кристалица и Сењских Ускока напада на Клис, заузима га и поседа у име ћесарево

77—99

ДЕО ТРЕЋИ

Турска опсада Клиса и прве борбе с опсађенима.

ГЛАВА ПРВА

Први дани опсаде

Утисак у хришћанству од гласа да је Клис заузет. — Алберти шиље изасланика Јеронима Цицичића у Грац и Праг. — Освајачи припремају град за одбрану. — Први утисак на Турке од опада Клиса. — Турци се прибирају, долазе под Клис и отишчивају опсаду. — Први турски напади на Клис. — Опсада постаје све јача: Турци довлаче топове, спречавају везу опсађених с њиховим помагачима споља и пресецавају им везу с изворима. — Први ошти напад Турaka на град. — Отпор бранилаца и неуспех нападача 100—115.

ГЛАВА ДРУГА

Тешкоће опсађених у Клису и тражење помоћи

Муке опсађених услед немања воде и хране и нечувени напори да се помогну. — Њихови излети из града, борбе с опсадницима и шиљање порука заштитникима предузећа. — Спремање помоћи опсађеним на Ријеци, у Сењу, Јакину и Напуљу. — Утисак од вести о паду Клиса на млетачку Сињорију. — Први кораци млетачких заповедника у суседном крају против освајача Клиса. — Капетан млетачких галија против Сењских Ускока при њихову повлачењу из Клиса. — Сињоријина наређења посланицима својим у Прагу, Риму и Цариграду и главном провидуру далматинском. — Да заштити своје интересе, Сињорија помаже Турке 115—133

ГЛАВА ТРЕЋА

Млечићи отворени противници освајању Клиса од Турaka и последице од тога

Главни далматински провидур Моро хита у оне стране, гони Ускoke и предузима мере за заштиту Републичких интереса. — Рђаве прилике у оном крају и тежак положај Моров. — Непресположење народа према Сињорији и предлози да се ова копристи приликом па да од Турaka отме места изгубљена у Кипарском Рату. — Сињорија одбија то. — Моров положај све тежи у колико више народу год освајање Клиса. — Отворено пристајање млетачких поданика уз устанике и помагање Клишанима. — Пољичани у корист опсађених: пробијају се кроз Турке и улазе у Клис. — Нове и све веће тешкоће опсађених 134—150

ДЕО ЧЕТВРТИ

Покушаји споља да се помогне опсађенима и пад Клиса.

ГЛАВА ПРВА

Безуспешан покушај додавања помоћи из Напуља

Павле Кручи Арбанас, повереник вице-краља напуљског, на једном броду носи помоћи опсађенима. — У Сињету Кручи, упознат, буде ухапшен, саслушан и бачен у тамницу. — Млетачке власти узапе брод с храном и муницијом и тим осујете тај покушај додавања помоћи опсађенима 151—154

ГЛАВА ДРУГА

Спремање помоћи у Аустрији

Прве припреме на Ријеци и у Сењу. — Тежња прашког двора да се по заузету Клису приступи извођењу ширег плана с по-кretom хрњања у Босни и Херцеговини, због накнадно добivenih вести, своди се на што брже извиђање помоћи опсађеном Клису. — Избор пута којим да се пошиље помоћ. — Први кораци прашког двора да млетачка Сињорија допусти пролаз помоћи морем. — Преговори у Прагу између председника Дверског Ратног Савета и млетачког посланика. — Ђесар лично чини кораке код овога. — Претње ћесаревца Млечићима за случај да одбиду захтев. — Мучни положај млетачке Сињорије у овој прилици. — Сињорија попушта пред претњом 155—169

ГЛАВА ТРЕЋА

Припреме Ленковића и млетачких поданика да помогну Клису

Поруке Ленковићу од очајних Клишана. — Припреме његове и договор с Бртучевићем. — Бртучевић с одредом Сенских Ускоких хита напред пут Клиса. — Бртучевић у млетачком крају и комешање тамошњих Републичиних поданика. — Његово пробијање с једним одредом кроз Турке у Клис. — Нове тешкоће за посаду у Клису услед долaska помоћног одреда. — Борба опсађених с Турцима. — Испад и пробијање једног одреда кроз Турке 169—180

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Ленковићев поход и пораз под Клисом

Његов поход из Сења с одредом у помоћ Клису. — Одушевљење млетачких поданика и пристајање уз Ленковића. — Страх код представника млетачке власти од догађаја у изгледу. — Ленковић у луци Рогозинци већа с представницима опсађених у Клису о даљем кретању. — Ленковић с одредом и присталим народом креће се из луке Сегето за поред Трогира пут Клиса. — Нов договор с првацима о времену и начину напада на Треке. — Бој с Турцима под Клисом и пораз. — Остатак Ленковићеве војске спасава се у Клису 180—194

СТРАНА

ГЛАВА ПЕТА

**Последњи дани Клиса у хришћанским рукама и предаја
Турцима**

Ставе у Клису после пораза Ленковићева. — Одлука посаде да Ленковић изђе из града по нову помоћ а она долде да брани град. — Излазак Ленковићев из Клиса ноћу с једним малим одредом, изненадан напад Турака на њу и нов пораз. — Ленковић се спасава у Приморје. — Суда за робљених и очајање описанчених. — Ленковић још мисли на одржавање Клиса. — Турци нуде описанчено на предају. — Преговори о предаји и погодбе. — Предаја Клиса Турцима. — Порука провидура Мора Ленковићу и одлазак овога цут Сења 194—208

ГЛАВА ШЕСТА

Узроци пада Клиса

Журба завереника с нападом на Клис; оклеваше ћесаревца и погрешно схваћање карактера целог предузећа; млетачко не-пријатељско држање према предузећу; држање хришћана, поданика султанових, под Клисом 208—213

ДЕО ПЕТИ

Непосредне последице пада Клиса.

ГЛАВА ПРВА

**Погоршање односа између Млетачке Републике на једној и
ћесара, папе и Напуљског вице-краља на другој страни**

Незадовољство прашког дворца према Сињоријип, које се прикрива, да би се избегао отријиј сукоб. — Негодовање на папском двору и стварање Сињорије да умири папу. — Увјутра Сињоријина посланику Долфину и рад овога у Риму. — Отворено негодовање у Напуљу због млетачког понашања и претње . 214—223

ГЛАВА ДРУГА

Однос Турака према Млечићима

Држање Турака према Млечићима за осладе Клиса. — Промена у држању заповедника турске војске под Клисом по паду града. — Његова пребацивања Мору за помагање Ускоцима и бунтовницима и за учешће млетачких поданика. — Правдања Морова. — Његов изасланник у турском логору с поклонима. — Мисија Морова изасланника. — Успех Моров у преговорима с турским заповедником. — Одлазак овога испод Клиса. — Опасност по млетачки крај од Турака постоји и даље, те је Моро на опрези 223—235

ГЛАВА ТРЕЋА

Негодовање народа у млетачком крају и побуна у Суђурцу

За бављења Турака под Клисом Моро не предузима ништа против Републичних поданика. — После пада Клиса гледа да похвати само коловође. — Побуна у Суђурцу против млетачке

власти. — Моро наређује да се кастел силом заузме. — Предаја одметника. — Моро их кажњава благо према кривици. — Разлоги за такав поступак. — Благо воступање Морово и према другим поданицима Републичиним умешаним у предузеће против Клиса. — Обазријост и уменшност Морова у овој тешкој прилици 235—248

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Оштро поступање Морово према свештенству и сукоб Сињорије с папом

Држање свештенства у клишком питању. — Негодовање и протести Сињорије у Риму против његова рада на штету Републике. — Папа брани свештенство. — Сињорија одлучније поступа према коловођама из духовног реда и наређује да се корчулански бискуп Квинчијо ухнати и под стражом доведе у Млетке. — Квинчије бежи с Корчуле и кад хтеде поново тамо, наређује му се нека иде камо хоће, само да је изван млетачке територије. — Хаштење стешеника у Мортеру. — Протест шибеничког бискупа. — Сукоб Моров са шибеничким бискупом. — Сенат извештен о поступку шибеничког бискупа наређује Мору да га протора са млетачке територије. — Извршење сенатског наређења. — Утисак на папу од таквог поступка Сињоријина. — Зашто се Сињорија држала тако према свештенству? — Погледи Сињорије на задатак свештенства на њеној територији 249—272

ДЕО ШЕСТИ

Епилог догађаја из 1596 године.

С падом Клиса не престаје клишко питање. — Радници на заузимању Клиса настављају рад са Сењским Ускокима. — Неки од њих иду у Грац, Праг и Рим. — Образовање новог одбора у Сињету за рад на поновном заузимању Клиса. — Преговори с мухамеданцима из Клиса. — Провидур Бембо сазнаје за појединости тог рада. — Бембо против Ускока и тражи упушта од Сињорије. — Бембо добија упушта и по њима поступа: извештава Турке, растура одбор у Сињету и најенергичније гони Ускoke. — Смрт Франа Мартинчића и последице тога. — Клишко питање престаје бити засебно питање и постаје саставни део овог пространијег и споредан део његов. — Крај 273—291

САДРЖАЈ 293—298

*PB-06600-SB

5-43
CC